אהרן שוכטער

שטעטל

פון אמאל

LIPCAN OF OLD

"LIPCAN FOON AMOL"

By AARON SHUSTER

Published by
AARON SHUSTER
4007 ST. LAWRENCE BLVD.
MONTREAL, CANADA
1957

PRINTED IN CANADA
by
THE EAGLE PUBLISHING CO. LTD.
4075 St. Lawrence Blvd.
Montreal, Que.

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

אהרן שוסטער

יחזקאל

פון שמעל

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

ליפקאַן פון אַמאַל / אהרן שוסטער

אהרן שוסטער

אַ מצבה אויפן אומבאַקאַנטן קבר פון די ליפּקאַנער יידן, וואָס זענען אומגעקומען דורך רוצחישע הענט פון דייטשן און רומענער אין די לאַגערן פון טראַנסניסטריע, אינאיינעם מיטן גאַנצן בעסאַראַבישן יידנטום אין די יאָרן 1941-43

אינהאַלט

הקדמה IX

ליפקאַן אַמאַל

ליפקאַן, ווי איך געדענק עס 13
יהודה שטיינבערג 19
אליעזר שטיינאַרג 20
יעקב (יאַקל) שטערנבערג 24
משה אַלטמאַן 27
דר. מיכאל קויפמאַן 29
אליעזר גרינבערג 32
איציק שקאַלניק, דער פאַטריאַרך פון ליפקאַן 34
בערל שטיפלמאַן 39
הערש גיטלמאַן 42
חזנים און בעלי-תפילות 45
ליפקאַנער דאַקטוירים און זוידע דער פעלדשער 51
ציוניסטישע באַוועגונג 57
יהודה שטיינבערג ביבליאָטעק 61
הביטה 64
עזרת-אביונים 68
מוטיקע פאַלקס-מענטשן אין ליפקאַן 72
סריזיוו-צייט אין ליפקאַן 80
ליפקאַנער פויערן און פייערלעשערס 86
זיוליק דער שרייער 94
אהרן דריי און שפרה שטיי 97
יאַסל דער דעמבענער 101
לייב אַדעסער און די אַפּגעברענטע שול 105
חייה-פייגע די פירזאַגערן 109
הערש-עליע דער חסיד 111
א נסיעה מיט חנא אַטיקער 115
משה-וואַלף דער בעקער 119
אַן עפיזאַד וואָס ס'איז ווערט צו פאַרצייכענען 123
יאַנקל לאַנדע און משה קאַדע — צוויי ליפקאַנער גיבורים 125
ליפקאַנער מעשות 129
מיין אַרעסט צוליב מיין שטרויענעם קאַפּעליוש 139
אַ מעשה מיט אַ ירושה פון אַמעריקע 152
מיין מאַמע און אירע צווייערליי שוועסטער 159
צו גאַסט ביים פעטער שמעלקע 164
אַ מעשה מיט אַ רומענישן דעזערטיר 179

ליפקאַן און ניו יאָרק

ליפקאַנער לאַנדסלייט אין אַמעריקע 193
ליפקאַנער רעליף און ליטעראַרישער סוירקל 195
מאַרטאַ גינזבערג קאַמיוניטי צענטער אין קרית-ליפקני 203
ליפקאַן און ניו-יאָרק 205
יידישע קולטור 216

דאַנק אויסדרוק ..... לעצטע זייט

הקדמה

ווער האָט ביי אונדז געקאָנט זײַן אַ נביא, אַדער אַזאָ חכם, אוּן פּאַרויסזען דעם דריטן חורבן פון אונדזער פּאָלק, דעם אומקום פונעם אייראָפּעאישן יידנטום — אוּן אונדז באַצייטנס וואַרענען!...

אפילו הערצל, דער גרעסטער יידישער וויזיאָנער פון די פּאַרגאַנגענע פּאָר דורות, וואָס האָט נביאות געזאָגט וועגן אויפקום פון מדינת־ישראל אוּן האָט געטראָפן, ער האָט נביאות געזאָגט וועגן דער צעפּאָלונג פון דער טערקישער אימפּעריע — אוּן אויך געטראָפן. אָבער דעם אומקום פון די יידן אין אייראָפּע, וואו זיי האָבן זיך געפונען זינט טויזנט יאָר אוּן מער — דאָס האָט אפילו אַזאָ וויזיאָנער ווי הערצל אויך נישט פּאַרויסגעזען.

וואָלטן די יידישע פירער פּאַרויסגעזען אַזאָ אומגליק, בין איך זיכער, אַז מע וואָלט נישט געזעסן מיט פּאַרלייגטע הענט אוּן געוואַרט, אויף געפירט צו ווערן פונעם דייטש ווי שאָף צו דער שחיטה.

מע וואָלט זיך זיכער אַרגאַניזירט אוּן געקעמפט קעגן שונא, אוּן דעמאָלט וואָלט דער אויסגאַנג פון די היטלער־יאָרן געווען גאָר אַנדערש.

אָבער איצט איז נישט שייך צו רעדן וועגן דעם, וואָס סע וואָלט יאָ אַדער נישט געווען. דער פּאָקט איז, אַז אַזאָ חורבן ווי דאָס יידישע פּאָלק אין אייראָפּע האָט דורכגעמאַכט אין דער צייט פונעם צווייטן וועלט־קריג, וועט אַ דריטל פונעם גאַנצן פּאָלק איז אומשולדיקערהייט אויסגעקויפט אוּן פּאַרברענט געוואָרן — אַזאָ חורבן איז אין דער גאַנצער וועלט־געשיכטע נישט באַקאַנט.

הונדערטער אוּן הונדערטער אַלט־איינגעזעסענע יידישע קהילות זענען אויסגעריסן געוואָרן מיטן וואָרצל. אוּן אין דער אויסשעכטונג פונעם אייראָפּעאישן יידנטום זענען די דייטשן נישט געווען אַליין. אין יעדער שטאָט אוּן שטעטל האָבן זיי געהאָט געטרייע אַרויסהעלפערס אין די אַרטיקע קריסטן, וואָס האָבן געוואוינט זינט הונדערטער יאָרן אין שכנות מיט די יידן.

מיין היים־שטאָט ליפקאָן האָט מיטגעמאַכט דעם זעלבן גורל. די יידן האָט מען אומגעבראַכט דורך אַלערליי טויטן: פּאַרשיקונג, פּאַרשקלאָפונג, הונגער, קעלט, צעשיסונג, עפּידעמישע קראַנקהייטן. אוּן נאָכן אַפּפּאַרטיקן זיך מיט די יידן, האָבן זיך די גוטע שכנים איינגעטיילט מיטן יידישן האָב אוּן גוטס אוּן די יידישע הייזער האָט מען אַנגעצונדן אוּן אַוועקגעלאָזט מיטן פּייער. אַזוי איז אונדזער ליפקאָן פּאַרוויסט געוואָרן עד חרמה. אַלץ

איז אויסגעגלייכט געוואָרן מיט דער ערד. דער איינציקער „לעבעדיקער" צייכן וואָס איז יאָ געבליבן, איז געווען דער יידישער בית־עולם.

נאָר דער מלחמה, אַז קליינע רעשטלעך יידן זענען געבליבן לעבן איז די לאָגערן, זענען צווישן זיי אויך געווען עטלעכע צענדליק ליפּקאָנער יידן. מ׳האָט זיך גענומען אומקערן צו די היים־שטעטלעך. מ׳האָט געהאָפט, אפשר ווָעט מען געפינען עמיצן פון די נאָענטע. נאָר מ׳האָט קיינעם נישט געפונען.

אַז דאָס ביסל ליפּקאָנער יידן איז אַהיימגעקומען פון טראָנסניסטריע (דער קבר פון די בעסאַראָבער און בוקאָווינער יידן), טעג און נעכט צו פוס, נאָקעטע און בארוועסט, האָבן זיי אפילו נישט געפונען קיין איין יידיש הויז, וואו דעם מידן גוף אַוועקצולייגן זיך אָפּצורוען.

איין פּלאַץ האָבן די עטלעכע צענדליק ליפּקאָנער יידן יאָ געפונען וואו אַוועקצולייגן דעם צעפּייניקטן גוף — דעם בית־עולם. דאָרט, בייַ די מצבות פון זייערע ליבסטע, האָבן זיי אויסגעווײַנט זייער גרויס געווײַן און בייַ די קברים זיך אַוועקגעלייגט. און אויף מאָרגן האָבן זיי זיך געלאָזט גיין ווייטער, וואוהין די אויגן וועלן טראָגן, זיך דערשלאָגן ערגעץ צו אַ ישוב. זיי האָבן זיך דערשלאָגן קיין טשערנאָוויץ, הויפּט־שטאָט פון דער בוקאָווינע.

פון דאָרט האָבן מיר דאָ אין אַמעריקע באַקומען די ערשטע בריוו און די גוטע גריסן, וואָס ס׳איז געוואָרן פון אונדזערע טייערסטע און ליבסטע. אַיין גרוס איז געווען שוואָרצער און וויסטער פונעם אַנדערן. דאָס זענען נישט געווען קיין בריוו, נאָר קינות דורכגעווײַקט אין בלוט און אין טרערן.

נאָך די קינות־בריוו און איוב־בשורות האָבן מיר דאָ אין אַמעריקע געמומען מיטווייַנען מיט זיי, די עטלעכע לעבנגעבליבענע, אויף דעם גרויסן חורבן וואָס ס׳האָט אונדז געטראָפן. די בשורות האָבן ממש צערודערט דעם מוח, דאָס האָרץ און די נשמה.

פאָר די אויגן האָבן מיר, אַן אַנטרונענעם א סך יאָרן פאָרן חורבן, אַנגעהויבן שוועבן די געשטאַלטן פון די ליפּקאָנער יידן וואָס איך האָב אַזוי גוט געקענט,מיט אַלע זייערע מעלות און חסרונות, מיט זייערע מנהגים און מידות שיינע, און דאָס גאַנצע יידישע לעבן, וואָס האָט אין זיך געהאַט אַפּעריי קאַליבר, אַזוי ווי אַ רעגנבויגן: סוחרים און באַלמלאָכעס, למדנים און פּראָסטאָקעס, פּאָליטישע פּאַרטייַען, ציוניסטישע און אַנטי־ציר ניסטישע, פּרומע און פּרייַע, צווייַערליי צדדים פאָר אַ יידישן סטאָראָסטע און נאָך און נאָר. און אַ פּראָגע האָט געעקבערט אין מוח: פּאָרוואָס? פאָר וועלכע זינד איז דאָס זיי געקומען צו שטאָרבן מיט אַזוינע מיתות

משונות און פֿאַרוואָס קומט זיי כאָטש נישט קיין קבר־ישראל און קיין מצבה?...

און כ׳האָב פֿאַר זיך אַליין אָנגעהויבן פֿאַרצייכענען אויף פּאַפּיר די ליפּקאַנער קדושים און אַלץ וואָס כ׳האָב וועגן זיי געדענקט, מיט דער כוונה, אַז סע זאָל כאָטש אויף פּאַפּיר בלייבן פון זיי אַ שטיקל זיכר. איך וויים, דאָס איז אַן אַרבעט נישט פֿאַר איין מענטשן. שאָפן אַ גאַנץ בילד פונעם אַמאָליקן ליפּקאָן און אַרײַננעמען אלץ און אַלעמען, דאָרף מען האָבן אַ גאַנצן קאָלעקטיוו שרייבער, וואו יעדער איינער זאָל שרייבן זיינע זכרונות פון אַ באַזונדערן קוק־ווינקל. ליפּקאָן איז געווען געבענטשט מיט עטלעכע שרייבערס פון גאָר אַ גרויסן פֿאַרנעם, אין יידיש און העברעאיש, אָבער פֿאַרן צוועק צו שרייבן אַ יזכור־בוך וועגן ליפּקאָן האָט זיך דער נוי־טיקער קאָלעקטיוו שרייבער נאָך נישט געשאפן.

אַלץ וואָס ס׳איז פֿאַרצייכנט דאָ אין בוך, איז די שווערע פּראָצע פון איין מענטשן און אַלץ על פּי זיכרון, וואָס האָט אים, האָף איך, געטריי געדינט און נישט אַראָפּגעפּירט אים אויף זייטיקע וועגן.

אין בוך גייען אריין עטלעכע און פערציק בילדער פונעם אַמאָליקן ליפּקאָן (און פון ליפּקאָנער מחוץ פון ליפּקאָן), וואָס כ׳האָב צונויפגעקליבן מארבע פינות העולם. די בילדער גייען אריין אין בוך נישט נומערירט.

זאָל דאָס דינען ווי אַ מצבה פֿאַר דער ק״ק ליפּקאָן, וואָס איז אומגעקומען אין בלוט און אין פייער אין די זומערדיקע טעג פון יאָר 1941, דורך די רוצחישע הענט פון דייטשישע נאַציס און רומענישע פאַשיסטן.

אהרן שוסטער

ליפקאן, ווי איך געדענק עס

אין מיין היים־שטאט ליפקאן, בעסאראביע, כאטינער קרייז, האב איך געלעבט ביזן עלטער פון איין און צוואנציק יאר. אווען פון דארט בין איך שוין באלד צוויי מאל אזוי פיל יארן. נאר די שטאט איז מיר אייגנע־באקן אין הארצן, אזוי ווי עפעס דורך א מין כישוף. נאך מער בענקשאפט, באגלייט מיט צער און יסורים, האט זיך אין מיר דערוועקט, וועז ס׳האבן זיך צו אונדז, אויף דער זייט ים, דערטראגן די ביטערע ידיעות פון טאטאלן חורבן און אומקום פון ליפקאן. זינט מיין פארלאזן ליפקאן אין יאר 1920 בין איך שטענדיק געשטאנען אין שריפטלעכער פארבינדונג מיט מיינע דארטיקע חברים און קרובים. זייער לעבן האט מיך אינטערעסירט, סיי דאס וואכעדיקע און סיי דאס שבת־יום־טובדיקע. דאס האט אזוי אנגעהאלטן ביז צום אויסברוך פון דער מלחמה אין יאר 1939. דעמאלט איז אלץ ווי מיט שארפע העק איבערגעהאקט געווארן.

דאס בענקעניש נאך ליפקאן איז זיכער ניט געווען מחמת איר אויסערלעכער שיינקייט אדער ריינקייט. מיט די זאכן האט ליפקאן געהאט זייער ווינציק צו בארימען זיך. דאס גאנצע שטעטל איז געשטאנען אין א טאל, די גאסן — ניט פלאנירט, ניט ברוקירט, ארומגערינגלט מיט בערג. איז געגאנגען א רעגן, אדער פורים־צייט, וועז ס׳האט געלאזט דער שניי, האט זיך דאס גאנצע וואסער און דער שמוץ פון די בערג אפגעשטעלט אין שטעטל. און אזוי ווי קיין קאנאליזאציע איז ניט געווען, האבן זיך געמאכט אזעלכע בלאטעס, אז ס׳האט ביזן רעכטן זומער ניט דערלעבט אויסצוטריקענען. און אז ס׳האט אויסגעטריקנט, האט זיך געמאכט דערפון אזא שטויב, אז ס׳האט הערגרייכט ביזן הימל. די גאסן און די געסלעד זיינען געווען צעדרייטע און צעקרימטע, אן א טאלק און אן א טעם. קיין גאס האט קיין נאמען ניט געהאט. קיין הויז האט קיין נומער ניט געהאט. אזא זאך ווי אן אמתער אדרעס צו עמיצן, האט גארניט עקזיסטירט. פון פאמיליע־נעמען האט מען זעלטן געווואוסט.

געווואוסט האט מען נאר פון די צונעמען וואס חברה־לצים האבן יעדן אייגעם צוגעזעצט. לשם אילוסטראציע וועל איך דא ברענגען עטלעכע צונעמענישן: בופטי, קורטעטש, קאדע, קאזשאדע, לאפורגי, בראדיווקע, כעמריש, שמויש א. א. וו. אנדערע יידן האבן געהאט צונעמען לויט זייער מלאכה: שניידער, שוסטער, קיזשנער, קוטשמאר, באלעגאלע. אנדערע האט מען גערופן לויט זייערע געשעפטן: כאדאטשניק, שניט־קרעמער, מוכר־תבואהניק, קאלעכניק א. א. וו. אזוי האבן די מענטשן געקאנט אפלעבן אלע זייערע יארן און קיינער זאל ניט וויסן זייערע ריכטיקע פאמיליע־נעמען.

איך האב אליין געזען, ווי צו אזא יידן איז אמאל אנגעקומען א בריוו

ערגיץ פון מרחקים, אדרעסירט מיטן ריכטיקן פאמיליע־נאמען. און דער גויאישער בריוו־טרעגער האט געווייניטלעך ניט געווארט ווער דאס איז. און וועמען דער בריוו־טרעגער האט געפרעגט, צי ווייסט ער נישט פון אזא נאמען, האט קיינער נישט געווארט. האט דער בריוו־טרעגער געדארפט אוועק צום יידישן סטאראסטע און ערשט ביים סטאראסטע אויסגעפינען ווער דער דאזיגער מענטש איז. אזעלכע זאכן האבן פאסירט גאנץ אפט.

צו די אלע קרומע און פלאנאזע גאסן און געסלעך איז נאך די שטאט געווען איבערגעטיילט אויף צוויי העלפטן דורך א שמאל און שמוציק וואסער, וואס איז ערגעץ עק שטאט אריינגעפאלן אין טייך פרוט. דאס איז געווען א גייענדיק וואסער און ס׳האט געהייסן דער פאטיעק. אין פאר־שיידענע ערטער זענען איבער דעם פאטיעק געווען געבויט בריקלעך, אנדערש וואלט מען נישט געקאנט אריבערגיין פון איין גאס אין דער צווייטער. די בריקלעך זענען געווען הילצערנע, בלויז פאר פוס־גייער און געווען זענען זיי אזוי שטארק און מאסיוו, אז אויב מ׳איז אזא בריק אריבער־געגאנגען בשלום, האט מען געמעגט בענטשן גומל.

אבער אין מיטן מארק איז שוין געשטאנען א בריק, גאר א שטארקע און א גרויסע. דורך אט־דער בריק איז דורכגעגאנגען די גאנצע טראנס־פארטאציע, פון פוס־גייער ביז שווער־געלאדענע וועגענער. אזוי ארום איז ליפקאן געווען צעטיילט אויף צוויי טיילן, א מיץ ,,איסט״ און ,,וועסט״. נאר אזוי ווי אין ליפקאן האט מען נישט געווארט פון אזא זאך ווי ,,איסט״ און ,,וועסט״, האט דערפאר איין טייל ליפקאן געהייסן פון דער זייט בריק און דער צווייטער טייל — פון יענער זייט בריק. אז א פרעמדער מענטש האט זיך נאכגעפרעגט וואו סע וואוינט ערגעץ דער און דער, און אויב דער און דער האט געוואוינט אביסל ווייטלעך, האט מען דעם פרעמדן געהייסן אריבערגיין אויף יענער זייט בריק, און אויף יענער זייט בריק וועט ער זיך שוין דערפרעגן צו וועמען ער דארף.

קיין פארק צום שפאצירן אדער זיך אוועקצוזעצן אפרוען זיך איז נישט געווען, אפילו קיין סימן נישט דערפון. ס׳הייסט א פארק איז אפילו יא געווען און גאר א גרויסארטיקער, טאקע א זעלטנקייט, ביים ברעג שטאט. דאס איז אבער געווען דעם פריצ פריוואט־אייגנטום. און דער פארק איז געווען ארומגענומען מיט א הויכער שטיינערנער וואנט, אזוי אז נישט נאר אריינקומען האט מען נישט געקאנט, נאר אפילו אריינקוקן אויך נישט. אינעווייניק, נישט ווייט פון דעם פאראדנעם טויער איז געשטאנען דאס הויז וואו דער פריץ האט געוואוינט, איז דאס געווען א זעלטנקייט פון א געפיידע, פשוט אויף חידוש אנצוקוקן. דער פארק האט זיך גיצוויגן אויף גוטע צווי ווערסט די לענג. דארט האט דער פריץ געוואוינט נאר צוויי חדשים אין יאר, יולי און אויגוסט. די איבעריקע צייט פון יאר האט ער געוואוינט אין פעטערבורג און מעגליך אויך אין אויסלאנד.

ערשט אין יאָר 1917, אין סאָמע ברעג פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, וועט די עסטרייכער האָבן פֿאַרנומען ליפּקאָן נאָר דער רוסישער רעוואָלוציע, האָבן זיי געעפנט דעם פֿאָרק פֿאַרן ברייטן עולם. ערשט דעמאָלט האָבן מיר געזען און באַוואונדערט די שייַנקייט און די רחבות פון דעם פֿאָרק און דעם גאַנצן אָרום. ס׳איז געווען אַ לעבעדיקע וועלט. יעדן אָוונט איז דער עולם געגאַנגען אין פֿאָרק שפּאַצירן. פֿריער פֿלעגט מען גיין שפּאַצירן נאָר איינמאָל אַ וואָך, שבת פֿאַרנאַכט. צו לאַנג האָט דער שפּאַציר אויך נישט געדויערט. ווייל מ׳איז געווארן מיד פון שפּאַצירן און ס׳איז נישט געווען וואו זיך אַוועקצוזעצן זיך אַביסל אָפּרוען.

די פריידיקע געשעענישׂ מיטן פֿריצס פֿאָרק האָט אָבער לאַנג נישט אָנגעהאַלטן. אין עטלעכע חדשים אָרום האָבן די עסטרייכער פֿאַרלאָזן ליפּקאָן. אויף זייער אָרט זענען דעמאָלט אַריין די רומענער און איינגעפירט זייערע פֿאַראַנדקעס, וואָס זענען געווען פון דעם זעלבן שניט וואָס די רוסיש־צאַרישע, און דער עולם האָט זיך געדאַרפט אָפּגעזעגענען מיט אַ סך שיינע זאַכן און בתוכם אויך מיטן פֿאָרק.

ליפּקאָן האָט אויך געהאַט אַ שיינעם וואַלד און אַזוי נאָענט, ממש מיט דער האַנט צו דערלאַנגען. אָבער אַריינקומען אין וואַלד האָט מען נישט געקאָנט. אפילו צוקומען גאָר נאָענט — אויך נישט. פון איין זייט איז עס געווען אָרומגעצוימט מיט שטעכל־דראָט און פון דער אַנדערער זייט איז געשטאַנען די רוסישע גרענעץ־וואַך. דאָרט איז געווען דער טייך פּרוט, וואָס איז געווען די גרענעץ צווישן רוסלאַנד און רומעניע. און פונקט דאָרט, פּאָזע דעם וואַלד, איז דאָס וואָסער געווען שטיל און פלאַך — דאָס בעסטע פלאַץ צום שמוגלען. דערפֿאַר איז דאָרט געווען אַזאַ שטאַרקע שמירה. אַזוי אַז פון גענעסן פון דער נאָטורס שייַנקייט אין וואַלד האָט אפילו קיין רייד נישט געקאָנט זיין.

דאָס זעלבע איז אויך געווען מיט דעם טייך פּרוט. אַ גאַנץ שיינער טייך. לאַנג און בריים אוּן גוט, כוואַליעדיק וואָסער צום באָדן זיך אוּן שווימען. אויך גאַנץ נאָענט פון דער שטאָט. אין די הייסע זומער־טעג איז געווען אַ פֿאַרגעניגן צו באָדן זיך אין זייַנע פרישע וואָסערן. איז אָבער געווען דער חסרון, וואָס אַלץ איז דאָ געווען זייער פֿרימיטיוו. די שטרעקע וואו מ׳האָט געקאָנט אוּן זיך געמעגט באָדן, איז געווען די לענג אָפּשר צוויי קוואַרטאַלן. דער אַראָפּגאַנג צום ברעג איז געווען אַזוי קרום אוּן משופּעדיק, אַז מ׳האָט געקאָנט ברעכן האַלדז אוּן נאָקן. די מלבושים, וואָס מ׳האָט אויסגעטאָן פון זיך, האָט מען געלאָזט ליגן אין זאַמד. בייַם צוריק אָנטאָן זיך, איז אַלץ געווען פול מיט זאַמד. אויף דער קליינער שטרעקע האָבן זיך געבאָדן די מענער, אָבער נידריקער — די פרויען. צווישן די מענער אוּן די פרויען האָט מען געבאָדן די פערד. די פערד זייַנען געווען די מחיצה. פון אַזאַ זאָד ווי אַ באָד־קאָסטיום האָט מען

אינגאַנצן נישט געווּאוסט. די מענער האָבן זיך געבאָדן מוטער־נאַקעט. די פרויען — אין זייערע לאַנגע נאַכט־העמדער.

געווען איין ייד אַ גרויסער, אַ בריייטער, מיט אַ בריייטער באָרד, מיט אַ בריייט קול, אָלץ איז ביי אים געווען אויפן בריייטן שטייגער. אַזאַ יידן פלעגט אליעזר שטיינבאַרג באַצייכנען אָפֿט „ישמח משה במתנת חלקו״... איז אַט דער ייד האָט זיך נישט געבאָדן נאַקעט. צום באָדן פלעגט ער זיך אָנטון דעם ווייבס פאַרטעך. ווייטער פון אַט די צוויי קוואַרטאַלן האָט מען נישט געטאָרט און נישט געקאָנט זיך באָדן. אַביסל העכער צו איז שוין געווען דער וואָלד און אַ ביסל נידעריקער איז דאָס וואַסער געווען אַזוי טיף, אַז מ׳האָט געקאָנט דערטרונקען וועלן גלייך ביים אַריינגיין.

דאָס גיין צום פרוט און פונעם פרוט אהיים איז פאַר אונדז יידישע יינגלעך נישט שטענדיק דורכגעגאַנגען גלאַטיק. אַ סך מאָל האָבן מיר דעם וועג געדאַרפט זיך דורכשלאָגן מיט די פויסטן און אויך מיט שטעקענעס. גייענדיק צום פרוט האָט מען געמוזט דורכגיין די „מאַלאַ״ — דאָס איז געווען די גויאישע געגנט. און אַז שקצים האָבן געזען יידישע יינגלעך גיין צום פרוט דורך זייערע גאַסן, האָט מען אַנגערייצט אויף זיי די הינט און מ׳האָט נאַכגעוואַרפן שטיינער.

דאָ האָבן זיך אויך געפונען די געלטנער מיט די פרוכט־סעדער. אַ סך פרוכט־בייַמער זענען געשטאַנען נאָענט ביי די פֿאַרקאַנעס. און אַז די פרוכטן האָבן זיך געצייטיקט אויף די בייַמער האָבן זיי זיך ממש געבעטן, מע זאָל זיי אָפּרייסן. און אַז אַ יינגל האָט זיך אייַנגעשטעלט און אָפּגעריסן אַ פרוכט, האָט זיך געטאָן אַן איבערקערעניש, אויב מע האָט דאָס באַמערקט. מ׳האָט איינמאָל געכאָפּט דריי יידישע יינגלעך, וואָס האָבן אָפּגעריסן עטלעכע פֿוימען, האָט מען זיי אַזוי געשלאָגן מיט קראָפּיווע אויפן נאַקעטן לייב, אַז זיי האָבן געדאַרפט האָבן מעדיצי־נישע באַהאַנדלונג.

ס׳איז זיכער נישט געווען די שולד פון אונדז יידישע יינגלעך, אַז ס׳האָט אונדז אמאָל געגעבן אַ צי צו אַ בוים באַהאַנגען מיט פרות איז אַ גויאישן סאָד; קיין יידישער סאָד אָדער גוטער יידישער גאַרטן איז גאַרנישט געווען. די אַלע גוטע זאַכן האָבן זיך געפונען פון יענער זייט פון די יידישע גאַסן. און כאָטש אין מאַרק האָט מען פאַר אַ פּאַר קאָפּיקעס געקאָנט קויפן פרוכט, און דערצו גוטע, און דאָס מין איז מען אין ליפקאָ וויי בכלל אין בעסאַראַביע נישט געווען זשעדנע — האָט עס אָבער נישט געהאָט ביי אונדז יינגלעך דעם אייגענעם טעם ווי די פרוכט וואָס מיר האָבן אַליין אָפּגעריסן פון בוים. איך גלויב, אַז דאָס האָט געהאָט צו טון מיט דער בענקשאָפט צו דער נאַטור וואָס דאָס יידישע קינד איז פון דורות געווען אָפּגעריסן פון איר.

אין שייכות דערמיט געדענקט זיך מיר אַזאַ פאַל: איך בין דעמאָלט

אַלט געווען עלף יאָר. סוף זומער, פּאָר ימים נוראים, וועז מ׳לאָזט פריי די יידישע קינדער פון חדר. דרייַ ווייַרסט אַרויס פון ליפקאָן, פון יענער זייט ראָגאָטקע, שוין באַלד לעבן דאָרף זאַליטשע האָט זיך געפונען אַ ווייַנגאָרטן. דעם ווייַנגאָרטן האָבן ליפקאָנער יידישע ווייַנשענקערס געהאַלטן אין אַרענדע. סוף זומער — האָט מען געדאָרפט אַראָפּנעמען די ווייַנטרויבן, צו מאַכן דעם ווייַן. דערצו האָבן זיך געפאָדערט אַ סך מענטשן. איז אַזוי ווי דאָס איז אויסגעקומען פונקט אין דער צייַט ווען מיר יינגלעך זענען פריי פון חדר, האָבן מיר זיך אייַנגעבעטן ביי די ווייַנשענקערס, אַז זיי זאָלן אונדז צולאָזן צום רייַסן די ווייַנטרויבן. וועגן באַצאָלטס פּאָר דער אַרבעט איז אָפילו קיין רייַד נישט געווען. דער עיקר איז ביי אונדז יינגלעך געווען, אַז כאָטש די עטלעכע וואָכן וואָס מיר זענען פריי פון חדר, זאָלן מיר פּיקן דעם טעם פון לעבן פריי אין שויס פון דער נאַטור.

גאַנץ פרי פלעגן מיר אַוועקגייַן צו פוס צו דער אַרבעט, און אַהיימקומען פאַרנאַכט, אויך צופוס, כאָטש ס׳איז געווען גוטע עטלעכע וויאָרסט גאַנג. דערפאַר האָט מען אונדז געגעבן מיטאָג אָפּצוסן פריי... דער מיטאָג איז באַשטאַנען פון הייסער מאַמעליגע מיט שאָפּענעם קעז, וואָס די באַלעבאָטים האָבן אַליין צוגעגרייט. פּאָר קאָמפּאָט האָבן מיר געמעגט עסן טרויבן וויפל נאָר מיר האָבן געוואָלט.

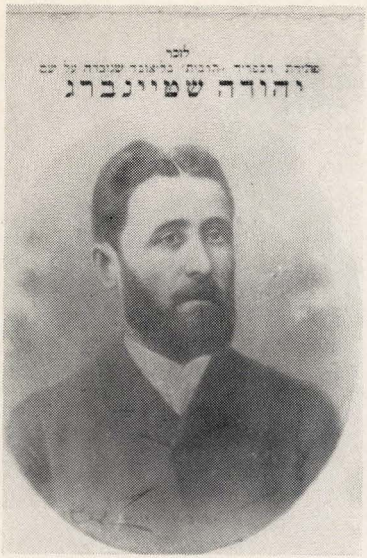
אין דעם אַלעמען האָבן מיר יידישע יינגלעך געפּילט ממש דעם טעם־גן־עדן.

און נישט נאָר דער ווייַנגאָרטן איז געווען אַרויס פון דער שטאָט. פון יעדער זייט וואו ס׳האָט זיך נאָר געענדיקט די שטאָט, האָבן זיך גלייך אַנגעהויבן פעלדער און גערטנער פון אַלערליי תבואות און גרינסן. ליפקאָן איז געווען אַרומגיַרינגלט פון אַלע זייטן מיט דער שיינקייט פון דער נאַטור. און אַלץ מיט דער פולער האָנט, מיט אַ רחבות, וואָס איז אומבאַשרייבלעך. דער אייבערשטער האָט גאָרנישט געזשאַלעווועט. אָבער אין שטאָט גופא איז זעלטן געווען צו זען אַ בוים אָדער אַ גאָרטן, ס׳איז כמעט נישט געווען וואו זיך צו שיצן פון דער זון אין אַ הייסן זומער־טאָג. נאָר ביי עטלעכע נגידישע הייזער זענען געווען עטלעכע אַקאַציע־ביימער אָדער ראָזעווע צוויט. אָבער קיין גרויס אַנזען האָט דאָס נישט געהאָט אין שטאָט. אַזוי אַז מיט אויסערלעכער שיינקייט האָט ליפקאָן נישט געהאָט מיט וואָס צו באַרימען זיך.

לויט דער צאָל יידישע אייַנוואויַנער איז ליפקאָן פאָר קיין צו גרויסער שטאָט נישט געווען פאַרעכנט, נאָר גלאָט פאָר אַ שטעטל וויַ אַ סך אַנדערע פון דעם מין שטעטלעך איז תחום־המושב פון צאַרישן רוסלאַנד. אָבער איז בעסאַראַביע האָט ליפקאָן געהאָט מער אָנזען וויַ אַ טייל גרעסערע שטעט, צוליב דעם וואָס ליפקאָן האָט געהאָט אַ באַן־סטאַנציע און האָט זיך געפונען נישט ווייט פון דער עסטרייַכישער גרענץ. רוסלאַנד האָט

קיין עסטרייך עקספּארטירט אַ סך תּבואה, עופות, אייער און אַנדערע פּראָדוקטן און דאָס האָט ליפקאַן געמאַכט פּאָר אַ מסחר־שטאָט פון אַ גרויסן פּאַרנעם. דורך דאָנען האָט מען געטאָן מסחר מיט אויסלאַנד. ווידער האָט דאָס ליפקאַנער וואַלאַסט געציילט פיר און צוואַנציק דערפער. פון די אַלע הערפער פלעגן די פויערים קומען צוויי מאָל אַ וואָך, זונטיק און דאָנערשטיק, קיין ליפקאַן צו פּאַרקויפן זייערע דאַרפישע פּראָדוקטן און אייַנצוקויפן אין שטאָט פּאַרשיידענע געברויכס־אַרטיקלען. אַ דאָנק דעם האָט דער קליין־האַנדל געבליט און די באַלמעלאָכעס פון יעדן פּאָר האָבן געהאַט פּרנסה בכבוד. געווייַנטלעך, נישט יעדער גלייד. וועמען ס׳איז אַנגעקומען גרינגער, וועמען שווערער אַפּיסל. דאָס איז שוין געווען על פּי מזל אַדער לויט יעדן אייַנעמס פּעאיקייטן. בכלל אָבער איז ליפקאָן געווען אַ פּרנסה־שטאָט אין פולן זינען פונעם וואָרט.

דערפּאַר אָבער וואָס שייך שיין און גייסטיק יידיש לעבן איז ליפקאן געווען אַ שם־דבר און האָט דערגרייכט גאָר הויכע באַרגשפּיצן. אָט־דערפּאָר איז ליפקאן באַרימט אלס אַ וויכטיק יידיש שטעטל; נישט נאָר אין בעסאַראַביע, נאָר איז לשם ולתפּארת אין דער גאַנצער יידישער קולטור־וועלט אַ דאַנק באַרימטע זעקס יידישע און העברעאישע שרייבער, וואָס שטאַמען פון ליפקאָן.

יהודה שטיינבערג, געבוירן 1863 אין ליפקאַן און דאָרט פאַרבראַכט כמעט דאָס גאַנצע לעבן. געשטאָרבן אין 1907 אין אָדעס.

אליעזר שטיינבאַרג און זיינער אַ תלמיד. — ליפקאַנער גאון און חריף. באַרימטער משלים-דיכטער און פּעדאַגאָג. געבוירן אין ליפקאַן אין 1880, געשטאָרבן אין טשערנאָוויץ אין 1932.

יהודה שטיינבערג

דער ערשטער איז יהודה שטיינבערג, דער גרויסער העברעאישער שרייבער, דער זון פון משה וועלוול דעם שוחטס. ער האָט געצויגן זיין פרנסה פון לערנען מיט קינדער אין דער סטרעלישקער קלויז, וואָס האָט איבערן „שעס״ אריבערגעקוקט צום וואלד. טאָקע דאָרט, אין דער קלויז האָט ער געשריבן זיין „בעיר וביער״, אַ בוך משלים אין פּראָזע, זיין בוך חסידישע מעשות און זיין ראָמאַן „בימים ההם״, אַ ראָמאַן פונעם לעבן פון די קאנטאָניסטן (ניקאָלאיעווסקע סאָלדאָטן), אַ פּערל אין דער ליטעראָטור וועגן יענער פינצטערער תקופה אין יידישן לעבן אין רוסלאַנד. אָט־דער ראָמאַן איז איבערגעזעצט אויף יידיש און אויף ענגליש, און וויפל מאָל מ׳זאָל אים נישט לייענען, איז ער שטענדיק נייַ. ער איז אויך דער מחבר פון ראָמאַן „דר. ארלאָף״ און פון אַ באָרימטער העברעאישער כרעסטאָמאַטיע. ס׳איז צו באַוואונדערן וויפל דער מענטש האָט אַנגעשריבן אין זיין קורץ לעבן.

ער איז געשטאָרבן אין עלטער פון פיר און פערציק יאָר אין אָדעס. די לעצטע צוויי יאָר פון זיין לעבן האָט ער גאָר געלעבט אין אָדעס צוליב זיין מיטאַרבעטערשאַפט אין דער ניו־יאָרקער יידישער צייטונג „די וואָרהייט״. אין זיין היים־שטאָט ליפקאן איז געווען אַ פאָלקס־ביבליאָטעק אויף זיין נאָמען, די „יהודה שטיינבערג ביבליאָטעק״, איינע פון די שענסטע ביבליאָטעקן אין בעסאַראַביע. אין פילאָדעלפיע (פאָראיניקטע שטאָטן) איז פאָרן אַ „יהודה שטיינבערג יידישע פאָלקס־שולע״. אין ניו־יאָרק איז אָמאָל געווען אַ „יהודה שטיינבערג לִיטעראָרישער קרייז״.

די ביבליאָטעק אין ליפקאן איז פאָרניכט געווארן פון די נאַציס און די רומענער, צוזאַמען מיט דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג פון ליפקאן. אַזוי איז אין ליפקאן דער הייליקער אָנדענק פון יהודה שטיינבערג אָפגעמעקט געווארן.

די ביאָגראַפיע פון יהודה שטיינבערג געפינט זיך געדרוקט אין בוך פון זיין ראָמאַן „אין יענע צייטן״ אויף יידיש, אויך אויף העברעאיש אין זיין „בימים ההם״. אין זעלבן בוך געפינען זיך אויך זיינע חסידישע מעשות, וואָס זענען אַ פערל אין אונדזער ליטעראָטור. געשטאָרבן איז יהודה שטיינבערג אין יאָר 1907.

אליעזר שטיינבאַרג

אליעזר שטיינבאַרג, א נאַענטער קרוב פון יהודה שטיינבערג, איז געווען דער זון פון יהושע שטיינבאַרג. ער האָט אויך געשריבן אי יידיש און אי העברעאיש, אָבער מיינסטנס האָט ער געשריבן יידיש. ער איז געווען א תלמיד חכם פון גאָר א גרויסן פאָרנעם. זיין חריפות, פיקחות אוז זיין שאַרפזין זיינען גאָרנישט אָפצושאַצן. זינט 1932, דאָס יאָר ווען ער איז געשטאָרבן, האָבן שרייבער אין אַלע עקן וועלט שוין אָנגעשריבן א גאַנצע שטיינבאַרג-ביבליאָגראַפיע אוז די טעמע אַליעזר שטיינבאַרג איז נאָך ווייט נישט אויסגעשעפט געווארן.

די ביבליאָגראַפיע שטיינבאַרג איז אָנגעשריבן געווארן אויפן סמך פון נאָר איין בוך משלים, וואָס איז אָפגעדרוקט געווארן נאָך זיין טויט. אָנדערע ניין ביכער וואָרטן נאָך אויף זייער אויסלייזער (מעצענאַט בל״ע) צו ווערן אָפגעדרוקט.

אויף צו באַגרייפן דאָס גרויסקייט פון שטיינבאַרגן, איז געגנוג איבערצולייענען איינעם פון זיינע משלים, אוז גלייך ווערט מען פאַרכישופט פון דער אויסערלעכער שיינקייט, פון דער אינערלעכער טיפקייט אוז פון דעם געדאַנקלעכן שאַרפזין פון זיין שאַפונג.

ער איז געבוירן געווארן אין 1880 אוז ביז 1919 מיט קליינע איבעררייסן כסדר געלעבט אין ליפקאן. פאַר דער צייט וואָס ער האָט געלעבט אין ליפקאן, קאָן מען זאָגן, אַז אין ליפקאן האָט געוואוינט די שכינה. אַז שטיינבאַרג האָט זיך ערגעץ וואו באַווייזן, אין גאָס אָדער אין א הויז אָדער אויף א פאַרזאַמלונג, האָט מען ממש געזען ווי א ליכט איז אויפגעגאַנגען. פונקט ווי זיין קוזין יהודה, האָט אויך אליעזר געצויגן זיין פרנסה פון לערעריי. אליעזר האָט אָבער שוין נישט געהאָט קיין חדר אין דער סטרעליסקער אָדער אַן אָנדערער קלויז, נאָר א מאַדערנע יידיש-העברעאישע גימנאַזיע אין א שיינער רחבותדיקער דירה. אוז פונקט אַזוי גרויס ווי ער איז געווען אלס שרייבער, אַזוי גרויס איז ער אויך געווען אלס פעדאַגאָג.

אין יאָר 1919, נאָכדעם ווי רומעניע האָט אָנעקסירט די פראווינצן בעסאַראַביע, בוקאָווינע אוז טראַנסילוואַניע אוז עס איז געווארן גרויס-רומעניע מיט כמעט א מיליאָן יידן, האָט די דעמאָלסדיקע יידישע קולטור-פעדעראַציע פון גאַנץ רומעניע באַשטימט אליעזר שטיינבאַרגן פאַר קולטור-דירעקטאָר. אוז דעמאָלט ערשט האָט ער פאַרלאָזן ליפקאן אוז זיך באַזעצט אין טשערנאָוויץ, די הויפט-שטאָט פון בוקאָווינע. פון דאָרטן האָט ער געפירט די יידישע קולטור-אַרבעט פאַרן גאַנצן לאַנד. אין טשערנאָוויץ האָט ער געלעבט, מיט אַן איבערריס פון צוויי יאָר, ביז 1932. (פון יאָר 1928 ביז 1930 האָט ער געלעבט אין בראַזיל.) דעם זיבן אוז צוואַנציקסטן מערץ 1932

איז ער געשטאַרבן פון אַ אומגעלונגענער אַפּאָראַציע אויפן אַפּענדיקס, אין עלטער פון 52 יאָר. מיט זיין טויט איז אומגעפאַלן דער שטאַרקסטער זייל פון דער יידישער קולטור אין רומעניע. פון גאַנצן לאַנד האָבן זיך געצויגן יידישע דעלעגאַציעס צו דער לוויה אין טשערנאָוויץ. אין טאָג פון דער לוויה זענען אַלע יידישע געשעפטן אין שטאָט געווען געשלאָסן. דעם גאַנצן וועג ביז צום בית־עולם האָט מען אים געטראָגן, נישט געפירט מיטן וואָגן לויטן מנהג־טשערנאָוויץ. דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל אין טשערנאָוויץ וואָס מ׳האָט געבראַכן אָט־דעם מנהג. יעדע אַרגאַניזאַציע האָט געוואָלט האָבן דעם כבוד ער זאָל ליגן אויף איר בית־הקברות, אָבער מען איז געקומען צו אַ הסכם אים מקבר צו זיין אויפן קינדערישן בית־עולם, מחמת שטיינבאַרגס אויסערגעווייניטלעכער ליבע צו קינדער.

* * *

דאָס שפּיטאָל־צימער, אין וועלכן שטיינבאַרג איז געלעגן, איז נאָך זיין טויט אָנגערופן געוואָרן אויף זיין נאָמען. יידישע קולטור־אינסטיטוציעס אין טשערנאָוויץ האָט מען אָנגערופן אויף זיין נאָמען, כדי אים צו פאָר־אייביקן. אין אַ קאָנקורס וועגן אַ מצבה, וואָס זאָל אויסדריקן דעם גייסט פון שטיינבאַרגן, האָבן זיך באַטייליקט קינסטלער פון פאַרשיידענע לענדער. לסוף איז אָוועקגעשטעלט געוואָרן אַ קינסטלערישע מצבה לויט דעם מוסטער וואָס ס׳האָט צוגעשטעלט פון פאַריז דער קינסטלער ארטור קאָלניק. (ער איז, אגב, דער וואָס האָט געמאַכט די וואונדערלעכע האָלצשניט־אילוסטראַציעס צו שטיינבאַרגס משלים.)

אויף דער מצבה גלייך פון אויבן זיינען אויסגעקריצט צוויי שורות פון שטיינבאַרגס משל „דער האָמער און דאָס אייזן״, וואָס לייענען זיך אָזוי:

טרויעריק, קינדער, אויף דער וועלט דער בריייטער, גראָמער.
ביטער! מיט אַ מש׳ כאָטש זיך קוויקן לאָמיר.

ביי זיין לעבן האָט שטיינבאַרג קיינס פון זיינע וועלק נישט אַרויסגעגעבן אין בוך־פאָרעם, אָחוץ וואָס איינמאָל, אין יאָר 1928, לכבוד דעם 20־יעריקן יובילי פון דער טשערנאָוויצער שפּראַך־קאָנפערענץ (1908), האָט אַ קאָמיטעט אַרויסגעגעבן אַ זאַמלונג מיט 12 געציילטע משלים, וואָס האָט געהייסן „דורך די בריילן״.

און ווייל צוליב אָזאַ יום טובדיקער דאַטע, איז די זאַמלונג אַרויסגעגעבן געוואָרן אָזוי קיסטלעריש־שיין, אַז יעדער בוך האָט געקאָסט 20 אַמעריקאַנער דאָלער. דאָס איז דער העכסטער פרייז, וואָס עס האָט ווען עס איז געקאָסט אַז אייניציק יידיש בוך. אינגאַנצן האָט מען דעמאָלט אַרויסגעגעבן נישט מער ווי זעכציק קאָפּיעס פון אָט־דער זאַמלונג, אָזוי אַז נאָר געציילטע מענטשן, יחידי־סגולה, האָבן זיך עס געקאָנט איינשאָפן. קיין אַמעריקע איז די זאַמלונג אינגאַנצן נישט דערגאַנגען. שמואל ניגער דערציילט אין

איינעם פון זיינע אַרטיקלען וועגן שטיינבאַרגן, אַז ער האָט געזען אַן עקזעמפּלאַר איז קראָקעווער מוזיי, בשעת זיינער אַ רייזע איז פּאַר־מלחמהדיקן פּוילן.

צי איז נאָך היינט ערגעץ וואו צו געפינען אַזאַ בוך, איז מיר נישט באַקאַנט.

דאָס אייניציקע בוך משלים, וואָס איז אַרויס אין יאָר 1932 אין טשערנאָוויץ, האָט שטיינבאַרג אַליין נישט זוכה געווען צו זען אַ פּאַרטיקס. שטיינבאַרג איז געשטאַרבן בייַם אַנהויבן דרוקן זיין ערשט בוך. דאָס אַרויסגעבן איז שוין פּאַרענדיקט געוואָרן דורך דעם שטיינבאַרג קאָמיטעט, וואָס איז אַרגאַניזירט געוואָרן פון זיינע נאָענטע חברים און פריינד. דאָס בוך „משלים״ איז געווען אַ גרויס געשענעניש אין דער ליטעראַרישער וועלט. זינט דעמאָלט איז דאָס בוך שוין אַרויס אין עטלעכע אויפלאַגעס און די ביכער וועלן צעכאַפּט ווי מצה־וואָסער. אויך אַרויס אויף העברעאיש אין ישראל, ווי אויך אויף פראַנצויזיש און רומעניש. די העברעאישע אויסגאַבע איז באַשטאַנען פון 3000 ביכער. זיי זענען צעכאַפּט געוואָרן אין איין חודש צייט טאָקע אין ישראל גופא. פאָר חוץ לארץ איז נישט געבליבן גאָרנישט.

משלים איז נישט דער אייניציקער ליטעראַרישער געביט, וואָס שטיינ־באַרג האָט אויף אים געשאַפן גרויסע ווערק. ער האָט אויך געשריבן מעשה־לעך פאַר קינדער, קינדער־לידער, טעאַטער־פיעסן, פּעדאַגאָגישע אַרבעטן. ער האָט אפילו געשאַפן אַ מעטאָדע, ווי אַזוי קינדער זאָלן קאָנען זיך לערנען יידיש און העברעאיש אין איין צייט. און אויף יעדן געביט איז ער געווען אַריגינעל און גייסטרייך. אויך אלס רעדנער און לעקטאָר איז ער געווען אַן אויסנאַם. מיט זיינע ליטעראַרישע לעקציעס פלעגט ער ממש פאַרכישופן זיינע צוהערער. וויפיל מ׳האָט אים נישט געהערט, האָט מען אים געוואָלט הערן נאָך און נאָך. ער האָט אין ליפקאן איינגעפירט די ליטעראַרישע שבת־צו־נאַכטסן, וואו ער פלעגט זיין דער הויפט־רעדנער, און יעדן שבת־צו־נאַכטס רעדן וועגן אַן אַנדערן שרייבער און זיינע ווערק. אַזוי האָט ער יעדן שבת־צו־נאַכטס געלערנט מיטן עולם אַ פּרק יידישע און העברעאישע ליטעראַטור און אַזוי האָט ער אַריינגעבראַכט יום־טובדיקייט אין דעם אומעטיק־וואַכעדיקן קליינשטעטלדיקן לעבן פון ליפקאן. ווער ס׳האָט געהאָט די זכיה צו לעבן מיט שטיינבאַרגן אין איין שטאָט, דער קאָן אָפשאַצן ווי געהעריק די השפּעה פון שטיינבאַרגן אויף זיינע מיטמענטשן. דאָרט וואו שטיינבאַרג האָט געוואוינט, מעג מען זאָגן מיטן פולן מויל, אַז דאָרט האָט אויך די שכינה געוווט.

אָחוץ שטיינבאַרגן, מיט זיינע גייסטרייכע לעקציעס וועגן יידישע שרייבער און זייער ארט אין דער ליטעראַטור, זענען אויך אויפגעטראָטן לאָקאַלע כוחות מיט פאַרלעזונגען און דעקלאַמאַציעס, און מיט געזאַנג פון די ווערק פון דעם שרייבער, וואָס איז געווען די טעמע פון אַוונט. אַזוי־

אַרום האָט שטיינבאַרג דערמוטיקט אוו געהאַלפן אַנטוויקלען אַרטיסטישן טאַלאַנט, אויב עמיצער האָט עס נאָר פאַרמאָגט. אויך איז זיינע שיחות חולין איז שטיינבאַרג געווען אַזוי חריפותדיק, אַז זיי האָבן זיך אויף אייביק אייגנעקריצט אין זיכרון.

לדוגמא וועל איך דאָ פאַרצייכענען עטלעכע אַזעלכע פשוטע באַמערקונגען זיינע, וואָס זענען כאַראַקטעריסטיש שטיינבאַרגיש.

איז ליפקאַן איז אַמאָל געשטאַרבן אַ ייד, וואָס ביים לעבן האָט ער יידן אַנגעטאָן אַ סך צרות. געווייַנטליך האָט קיינער דעם פאַרשטאַרבענעם יידן קיין גוטן שבח נישט נאָכגעזאָגט. אַבער אליעזר שטיינבאַרג האָט דעם יידן נאָכן טויט יאָ נאָכגעזאָגט אַ גוטן שבח. האָט מען זיך געחידושט אוו געפרעגט שטיינבאַרגן: היתכן? האָט שטיינבאַרג געגעבן אַזאַ דערקלערונג: לעולם דאַרף מען יעדן מת נאָכזאָגן אַ גוטן שבח, ווייל עס קאָן נישט געמאַלט זיין, אַז אפילו דער ערגסטער מענטש זאָל ביים לעבן נישט האָבן געטאָן כאָטש איין גוטע זאַך. דערמיט אַליין, וואָס ער איז געשטאַרבן, האָט ער שוין געטאָן אַ גוטע זאַך, ער פאַרדינט אַ גוטן שבח...

די קאָמוניסטישע „יעוסעקציע" האָט ער פיינט געהאָט בתכלית־השנאָה. ער האָט זיך אפילו געמיאוסט צו רעדן וועגן איר. ער האָט זי נאָר אַזוי כאַראַקטעריזירט: זינט די יידישע נאַציאָנאַליסטן זיך, האָט זי נאָך אַזוינס ווי די יעוסעקציע נישט אויסגעשנייצט...

וועגן אליעזר שטיינבאַרגס לעבן איז ליפקאַן קאָן מען אַ גאַנץ בוך אַנשרייבן. און ס׳איז נישט אויסגעשלאָסן אַז אַזאַ בוך וועט נאָך געשריבן ווערן. מיט מיינע איצטיקע באַמערקונגען וועגן שטיינבאַרגן בין איך נאָר אויסן געווען אונטערצושטרייכן די גרויסע זכיה וואָס ליפקאַנער יידן האָבן געהאַט, אַז אין זייער מיט האָט געלעבט אוו געווירקט אַזאַ גאון־עולם ווי אליעזר שטיינבאַרג ע״ה.

יעקב (יאַקל) שטערנבערג

יעקב שטערנבערג (אין ליפקאן גופא איז ער געווען באַקאַנט מיטן אינטימען נאָמען יאַקל שטערנבערג, אַדער יאַקל משה־מאַיר־בערס, אויפן פאַטערס נאָמען) איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1890 און געלעבט אין ליפקאן ביז צום אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. נאָכן אויסברוך פון דער מלחמה האָט ער זיך באַזעצט אין רומעניע. ער האָט דאָרט געהאַט משפחה פון זיין מוטערס צד און נאָענטע פאַרבינדונגען דורך זיין פאַטער, על־פּי מסחר.

זיין פאַטער משה איז געווען אַ גרויסער תבואה־און אַקסן־סוחר און די מערסטע מסחרים האָט ער געטאָן מיט רומעניע. יעקב שטערנבערג איז געווען טאַלאַנטפול אויף צוויי געביטן: אי אלס דיכטער און אי אלס טעאַטראַל. ער האָט געשריבן יידישע לידער און פאָעמעס, געזונג אויף עטלעכע ביכער. נאָר געדרוקט האָט ער זייער ווייניק. ער האָט געשריבן און געלייגט אין די שופלאָדן. מיט דעם איז ער געווען גערָאטן אין זיין עלטערן און נאָענטן חבר אליעזר שטיינבאַרג.) ערשט אין יאָר 1935 האָט ער אַרויסגעגעבן זיין ערשט בוך לידער אין בוקאַרעשט, רומעניע, מיטן נאָמען „שטאָט אין פראַפיל״. דאָס איז נישט געווען גלאַט אַ בוך לידער, נאָר אַן אַפּקלייב פון די לידער וואָס ער האָט ביז דעמאָלט געשריבן. ער איז געווען זייער אַ געלערנטער מענטש אין יידיש, העברעאיש און רוסיש. זיין בילדונג און ענערגיע האָט ער געוויידמעט דער דערציאונג פון אַרימע קינדער. ער איז געווען זייער פאַראינטערעסירט אַז אַרימע קינדער זאָלן קאָנען לייענען און שרייבן יידיש און רוסיש. ער האָט אַליין מיט זיי געלערנט, און געווייניטלעך אַן געצאָלטס. זיין שכר־לימוד איז באַשטאָנען איז דעם, וואָס ער האָט געזען ווי יידישע קינדער ווילן זיך לערנען. אַן אַרים קינד מיט אַ גוט קעפל האָט ער אפילו געהאָלפן קליידן אויך. אַז ער איז אַוועק קיין רומעניע, האָט זיך געפילט אַ פוסטקייט איז ליפקאן, אַ מין אויסגעלייקטקייט. אומעטום האָט ער געפעלט. ס׳האָט אפילו געפעלט יעדן טאָג זיין דורכגיין די גאַסן פון דער טאַמאַשנע־גאַס ביז איז מאַרק אַריבער דער בריק, ווי מ׳איז געווען געוואוינט אים צו זען יעדן טאָג. דאָס פלעגט ער אַזוי גיין יעדן טאָג אויף אַ וויזיט צו אליעזר שטיינבאַרג, שיין אויסגעפוצט, מיט אַ שיינעם שטעקן איז דער האַנט. אָלץ האָט פון אים אַראָפגעזונגען. אויף וויפל ער האָט אויסגעפעלט האָט מען ערשט געקאָנט זען אין יאָר 1918, בשעת ער האָט זיך אומגעקערט פון רומעניע אַהיים קיין ליפקאן, נאָר אַן אָפּוועזנהייט פון גאַנצע פיר יאָר.

גאַנץ ליפקאן האָט זיך געפילט יום־טובדיק צוליבן גאַסט. ווי אַ וואַלד־פייער האָט זיך די נייס פאַרשפרייט. „האָסט שוין געזען יאַקל שטערנ־

בערג?״ אט די פראגע איז געגאנגען פון איינעם צום צווייטן, ווי א פאראל. דער עפנטלעכער פלאץ, וואו שטערנבערג האט זיך באוויזן אין טאג פון זיין אהיימקומען, איז געווען דאס גרויסע בית־המדרש, צו מנחה־מעריב. דערנאך זענען פארגעקומען פארשיידענע צוזאמענקונפטן לכבוד אים, וואו ער האט געלייענט פון זיינע ליטעראריש שאפונגען. אליעזר שטיינ־בארג האט אויך פאר זיין כבוד וועגן אויפגעפירט זיין באריטמע פיעסע „דער בארדיטשעווער רב פארן בית דין של מעלה״. די פיעסע איז אויפגע־פירט געווארן אין אלטער גאטיקס זאל. געפאקט איז דעמאלט געווען דער זאל, ממש קאפ אויף קאפ. יאקל שטערנבערג איז שוין לאנג אין ליפקאן נישט פארבליבן. בעסאראביע איז שוין דעמאלט מער נישט געווען קיין רוסישע גובערניע, נאר א רומענישע פראווינץ. און שטערנבערג איז צוריקגעפארן קיין רומעניע און זיך באזעצט אין בוקארעשט, וואו ס׳איז געווען זיין שטענדיקער וואוין־ארט ביזן יאר 1941.

פאר דער צייט וואס יאקל שטערנבערג האט געוואוינט אין רומעניע, האט ער ממש אויפגעטון וואונדער אויפן געביט פון יידישער קולטור, דער עיקר אויפן געביט פון יידיש טעאטער. אלס טעאטראל איז ער פשוט געווארן וועלט־בארימט. ער איז געווען דער גרינדער און רעזשיסאר פון דער „בוקארעשטער יידישער טעאטער־סטודיע״. פיעסן פארן טעאטער האט ער צוגעגרייט און באארבעט פון י. ל. פרצעס און פון שלום־עליכמס ווערק: „די גאלדענע קייט״ און „ביינאכט אויפן אלטן מארק״ פון פרצן, און „דער פארכישופטער שניידער״ און „טוביה דער מילכיקער״ פון שלום עליכמען. אין יענער צייט האט שטערנבערג באוויזן אין אזא אסימילירטער שטאט ווי בוקארעשט אויפצופירן הונדערט מאל און מער יעדע איינע פון זיינע פיעסן. איך האב דעמאלט מיט נישט וויניק הנאה און מיט בפירושן שטאלץ געלייענט אין דער אמעריקאנער אידישער פרעסע און אין די „ליטעראריש בלעטער״ פון וואַרשע, אז שטערנבערג האט אין בוקארעשט אויפגעפירט פרצעס „ביינאכט אויפן אלטן מארק״ נישט ווייניקער ווי הונדערט און פופציק מאל, פאר געפאקטע הייזער פון יידן און קריסטן. דאס זעלבע איז אויך געווען מיט די אנדערע יידישע פיעסן וואס ער האט באארבעט פארן יידישן טעאטער. א יאר צייט האט ער אויך אנגעפירט מיטן מלוכה־טעאטער אין ריגע, אויפן חשבון פון דער מלוכה, הייסט עס. פאר דער צווייטער וועלט־מלחמה איז יאקל שטערנבערג געווען פאררעכנט פאר אייגעם פון די בעסטע טעאטער־רעזשיסארן אין אייראפע.

אין 1939, באלד נאכן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, ווען רומעניע איז שוין געלעגן אונטערן נאצישן שטיוול און יידן האבן פשוט שוין נישט געקאנט מער אטעמען פריי, האט מען געמוטמעט טראכטן וועגן לויפן וואוהין די אויגן וועלן טראגן, אבי ראטעווען זיך פון פיזישן אומקום. דעמאלט איז אויך געווען דער האניק־חודש פונעם פאקט צווישן סטאלינען מיט היטלערן, ימח שמם, וועו זיי האבן זיך ביידע איינגעטיילט

מיט די טעריטאריעס: דיר אַ שטיק, מיר אַ שטיק. דעמאָלט האָט רוסלאַנד פאַרנומען בעסאַראַביע אוו בוקאָווינע אוו אַזוי־אַרום זיך פלוצים געפונען ביי דער גרענעץ פון אַלט־רומעניע.

דעמאָלט האָט יאָקל שטערנבערג (פונקט ווי אַ סך אַנדערע יידן וואָס האָבן געגלויבט, אַ דאַנק דער שווינדלעריישער פראָפאַגאַנדע, אַז רוסלאַנד איז באמת אַ פראָלעטאַריש־דעמאָקראַטיש לאַנד,) זיך אַריבערגעכאַפט די גרענעץ קיין רוסלאַנד, וואו די יידישע קולטור האָט ממש געבליט אויף די ביימער, אומשטיינס־געזאָגט... וואָס שטערנבערג אלס יידישער קולטור־מענטש מיט אַ וועלט־נאָמען איז דאָרט דורכגעגאַנגען, גייט אפילו דער פארזינדיקטסטער מענטש איז גיהנום נישט דורך — לויט באריכטן, וואָס זענען פון דאָרט אַנגעקומען קיין רומעניע, נאָכדעם ווי רומעניע איז געוואָרן אַ „פאָלקס־דעמאָקראַטישע רעפובליק״ נוסח רוסלאַנד, אומשטיינס געזאָגט, מיט אַנאַ פּאָוקער אין דער שפּיץ.

דעמאָלט האָט זיך אין רומעניע אַנגעהויבן אַ פאָלקס־באָוועגונג, שטערן־בערגן צוריק צו ברענגען פון רוסלאַנד צוריק אַהיים. טויזנטער און טויזנטער אונטערשריפטן זענען געזאַמלט און אַוועקגעשיקט געוואָרן צו דער רוסישער רעגירונג מיט אַ פעטיציע, צו דערלויבן שטערנבערגן זיך אומצוקערן קיין רומעניע. מער ווי איינמאָל זענען אַזעלכע בקשות געשיקט געוואָרן. נאָר וואָס אָפטער די בקשות אוו וואָס מערער די אונטערשריפטן, אַלץ ווייטער אוו טיפער אין די ווילדערנישן פון רוסלאַנד איז שטערנבערג פאַרשיקט געוואָרן. אָט־דאָס איז געווען דער ענטפער אויף די אַלע בקשות. אַנאַ פּאָוקער האָט פערזענלעך אינטערוועניירט וועגן שטערנבערגן, נאָר אַ נעכטיקער טאָג. ס׳האָט געהאָלפן ווי אַ טויטן באַנקעס.

אוו אין 1948 וועט אין רוסלאַנד האָט זיך אַנגעהויבן די אַנטי־יידישע וואקאַנאַליע; וועט די גאַנצע יידישע קולטור פון דור דורות איז אויסגעריסן געוואָרן מיטן וואָרצל אינייענעם מיט אירע שאָפער אוו בויער; וועט אפילו קיין לעבעדיקער סימן פון יודישער קולטור איז נישט געבליבן, דעמאָלט האָט אונדזער יאָקל שטערנבערג, דער שטאָלץ פון דער יידישער קולטור אין רומעניע, געטיילט דעם גורל פון אַלע יידישע שרייבער אוו קולטור־מענטשען אין סטאַלינס רוסלאַנד אוו איז פאַרשיקט געוואָרן אינייענעם מיט זיי.

משה אַלטמאַן

משה אַלטמאַן, דער עלטסטער זון פון אליהו אַלטמאַן, דעם מעל־קרעמער פון דער ציגיינערישער גאַס ניט ווייט פונעם קלויסטער, איז געבוירן געוואָרן אין ליפקאַן אין דעם זעלבן יאָר וואָס יאָקל שטערנבערג. זיי זענען טאָקע געווען נאָענטע חברים זייער גאַנץ לעבן, כמעט פון קינדווייז אָן. ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען יאָקל שטערנבערג איז אַוועק קיין רומעניע, גצדענק איך ניט אַז איך זאָל אַמאָל האָבן געזען אַלטמאַנען באַזונדער אַדער שטערנבערגן באַזונדער, נאָר שטענדיק צוזאַמען און שטענדיק אין אַ טיף ערנסטן שמועס, אַזוי ווי עס פאַסט פאַר תלמידי־חכמים.

משה אַלטמאַן איז אייגער פון די אייגנאַרטיקסטע שרייבער אין אונדזער ליטעראַטור. ער איז דער מחבר פון עטלעכע ביכער: מדרש פנחס, שמעטערלינגען, די ווינער קאַרעטע, בלענדעניש און אַנדערע דער־ציילונגען. חוץ אַ גוטער שרייבער איז ער אויך געווען אַ גוטער לעקטאָר. ס׳איז געווען אַ פאַרגעניגן צו זיין בייַ אַלטמאַנס אַ לעקציע, אפילו ווען מ׳האָט מיט אים נישט מסכים געווען. פאַרשפרייטן יידיש וויסן, ספּעציעל צווישן דער יידישער אַרימשאַפט, איז בייַ אים געשטאַנען אויפן ערשטן שטאַפּל, דערפאַר אפשר איז ער געווען אַזוי טעטיק ארום דער יידישער פאַלקס־שול „הבימה״, וויל דאָרטן האָבן געלערנט צומיינסט אַרימע קינדער פון ליפקאַן. דערפאַר איז ער אויך געווען טעטיק בייַ דער דראַמאַטישער סעקציע „הבימה״ וואָס איז געווען אַ טייל פון דער שול.

מיט איין וואָרט: דאָרט וואו ס׳האָט זיך געהאַנדלט וועגן יידישער דערציאונג און יידישער בילדונג, דאָרט האָט מען געקענט געפינען משה אַלטמאַנען. ביז צום סוף 1920 גצדענק איך נישט, אַז אַלטמאַן זאָל האָבן פאַרלאָזט ליפקאַן אויף אַ לענגערער צייט.

ערשט שפּעטער צו איז ער געוואָרן אַן אַרומפאַרנדיקער אינסטרוקטאָר און לעקטאָר פון דער יידישער קולטור־פעדעראַציע איז טשערנאָוויץ. נאַכ־דעם איז ער אַוועקגעפאָרן קיין בוענאָס אייַרעס, אַרגענטינע, וואו ער איז געווען אַ פאַרוואַלטער פון אַ בית־יתומים און אַ מיטאַרבעטער פון דער דאָרטיקער יידישער צייטונג. איך ווייס נישט פינקטלעך ווי לאַנג ער איז געווען אין אַרגענטינע. איך ווייס נאָר, אַז אין אַ צייט אַרום האָט ער זיך אומגעקערט קיין רומעניע און געוואוינט עטלעכע יאָר כסדר אין בוקאַרעשט.

זומער 1940 (אַזוי דערציילט דר. שלמה ביקל איז זיינעם אַן אַרטיקל וועגן משה אַלטמאַנען, אין ניו־יאָרקער „טאָג״ פונעם 20־סטן נאָ־וועמבער 1949), וועו די סאָוועטן האָבן פאַרנומען בעסאַראַביע אוו

צפון־בוקאווינע, האָט אַלטמאַן זיך אומגעקערט פון בוקאַרעשט צוריק „אַהיים״ — ער האָט זיך באַזעצט אין טשערנאָוויץ. דאָרט איז ער אַ שטיקל צייט געווען דער דראַמאַטורג פונעם קיעווער יידישן טעאַטער, ווואָס האָט זיך געהאָט צייטווייליק באַזעצט אין טשערנאָוויץ. קייך רומעניע האָט ער זיך שוין מער נישט אומגעקערט. און אין 1948 איז געקומען אַ ידיעה פון רוסלאַנד, אַז משה אַלטמאַן איז אַרעסטירט און פאַרשיקט געוואָרן צוזאַמען מיט אַלע יידישע שרייבער אין רוסלאַנד אוז פון דעמאָלט אָן האָט מען מער קיין לעבעדיקן גרוס פון אים נישט געהאָט.

דר. שלמה ביקל אלס ליטעראַטור־קריטיקער זאָגט אגב וועגן אַלטמאַנען, אַז ער האָט געקענט ונערן דער טאַטע פון א בעלעטריסטישן זשאנער וואָס איז דערווייל אַ בן־יחיד אין דער יידישער ליטעראַטור.

דר. מיכאל קויפמאַן

מיכאל קויפמאַן איז געווען דער זון פון יאנקל און עני קויפמאַן. יאנקל קויפמאַן איז געווען מער באַקאַנט אונטערן נאָמען יאנקל איציק־נוחס, אויפן נאָמען פון זיין שווער איציק נוח. געבוירן געוואָרן איז מיכאל אין ליפקאן אין יאָר 1881. זיין פאָטער יאנקל איציק־נוחס איז געווען אייגנער פון די רייכסטע יידן אין שטאָט, אויב נישט טאָקע דער רייכסטער. ער איז געווען א פאַסעסאָר פון אַ סך פעלדער אין די דערפער אַרום ליפקאן. אין ליפקאן גופא האָט ער געהאַט אַ געשעפט פון אַלערליי האַלצן. ס׳זיינען בייַ אים געווען באַשעפטיקט צענדליקער מענטשן, יידן און גויים. דאָס הויז, וואו די קויפמאַנס האָבן געוואוינט, איז געשטאַנען אין דער שענסטער גאַס, צווישן וואַלאַסט און דער טאַמאַזשנע, אויפן וועג צום פרוט. ס׳וועט אויך נישט זיין קיין גוזמא צו זאָגן, אַז זייער הויז איז געווען דאָס שענסטע הויז אויף דער גאַס.

זומער־צייט איז דאָס הויז געווען אַרומגענומען מיט צעבליטע אַקאַציע־ביימער, וואָס האָבן געגרייכט ביז איבערן דאַך און מיט לילאַק־ביימלעך וואָס האָבן געגרייכט ביז צו די פענצטער. דאָס האָט צוגעגעבן דעם הויז אַ באַזונדערן מין חן.

יאַנקל קויפמאַן איז געווען א פרומער ייד און אַ הייסער חסיד פונעם שטעפאַנעשטער רבין ר׳ מתיתל. ער האָט אויף דער זעלבער שיינער גאַס, נישט ווייט פון זיין הויז, אפילו אויסגעבויט אַ קלויז, גאָר א שיינע, און איר א נאָמען געגעבן „די שטעפאַנעשטער קלויז״. דר. מיכאל קויפמאַן איז זייער וויניק צייט געווען אין ליפקאן. די גימנאַזיע־יאָרן האָט ער פאַר־בראַכט אין קישענעוו, די הויפט־שטאָט פון בעסאַראַביע. די אוניווערסיטעט־יארן האָט ער פאַרבראַכט אין אויסלאַנד, און דאָרט געענדיקט אויף דאָקטאָר־מעדיצין.

נאָכדעם ווי ער האָט חתונה געהאַט מיט שלום־עליכמס טאָכטער ליאָליא, האָט ער זיך באַזעצט אין בערלין אין 1909 און דאָרט פּראַקטיצירט מעדי־צין ביז אַרום 1914. נאָכן אויסברוך פון דער מלחמה באזעצט ער זיך אין אָדעס, רוסלאַנד. דא פּראַקטיצירט ער וויטער מעדיצין און שרייבט אין פּאַרשיידענע זשורנאַלן אין ביידע שפּראַכן: רוסיש און יידיש. סוף 1922 האָט ער זיך אַרויסגעראַטעוועט פון רוסלאַנד און געקומען קיין אַמעריקע, זיך באַזעצט אין נוארק, ניו דזשוירזי, געשריבן מעדיצינישע אַרטיקלען פאַרן זשורנאַל „פּאַרטשריט״.

דא האָט ער נאָך שווערער האַראָבניע, שטודירנדיק, באַקומען דאָס רעכט צו פּראַקטיצירן מעדיצין. אין נוארק איז ער אויך געווען דער דאָקטער

פון דעם יידיש־נאַציאָנאַלן אַרבעטער־פאַרבאַנד. געשטאַרבן איז ער אין יאָר 1946 אין עלטער פון 65 יאָר, טאָקע אין נוארק, נ. דשז.

אלס שרייבער האָט ער שטענדיק געגוצט אַ פסיידאָנים. אין רוסלאַנד האָט ער געשריבן אונטערן נאָמען מיקאָעלאָ. ער האָט אויך איבערגעזעצט אויף יידיש ח. נ. ביאַליקס „שירי־עם" און זיי געדרוקט אין ניו־יאָרקער אַמאָליקן וואָכנבלאַט „הָעֵר קונדס", מיט אַן אויטאָריזירטן בריוו פון ביאַליקן. די לידער האָט ער געדרוקט אונטער דעם פּעוְדאָנאָמען מיקאָעלאָ. די גאַנצע צייט וואָס ער האָט געלעבט אין אַמעריקע, איז ער געווען אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער אין דער טעגלעכער ניו־יאָרקער צייטונג „פאָרווערטס", די גרעסטע יידישע צייטונג אין דער וועלט. דאָרט האָט ער געשריבן אונטערן נאָמען ק. מיכאַל. אגב איז זיין פרוי אויך אַ שרייבערין אין „פאָרווערטס" נאָר ביזן היינטיקן טאָג. זי שרייבט אונטער איר אייגענעם נאָמען ליאַליאַ קויפמאַן.

לויט ווי פריער דערמאָנט, האָט מיכאל קויפמאן אין זיין פריער יוגנט פאַרלאָזט לידקאָן. אָבער ווי סע זעט אויס, האָט ער שטענדיק געטראָגן אין זיך אַ בענקעניש נאָך זיין היים־שטעטל. נאָכדעם ווי ער האָט דורכגעמאַכט די ערשטע וועלט־מלחמה און די רעוואָלוציעס אין רוסלאַנד און זיך אַרויסגעראַטעוועט און געקומען קיין אַמעריקע בשלום, האָט ער אויסגעדריקט זיין בענקשאַפט צו דער אַמאָליקער היים אין אַ ליד „די אַלטע היים" גע־דרוקט אין „פאָרווערטס", דעם 14־טן יוני, 1925.

אט איז דאָס ליד:

די אַלטע היים פון ק. מיכאל

פאַרשוואונדענע יאָרן,
פאַרגאַנגענע טעג —
צו אייך ווי געפינט מען
אין זאַמדן אַ וועג?

פון לינקס קוקט אַ קלויסטער
אַראָפּ פון אַ באַרג.
פון רעכטס — דער בית־עולם
אויף באַרגיקן קאַרק.

אַ שטעטל אַן אַרימס
ביים ברעג פונעם „פרוט",
זעקס טעג מאַמעליגע
און שבת — נאָהוט.

קרום טוליען זיך געסלעך
מייסט אונטער איין דאַך;
אַ נאָמען? אַ נומער?
ווער דאַרף אָזאַ זאַך?...

מיט שטיבלעך און קלייטלעך
פון האָלץ און פון לייַם.
אין טאָל איינגענורעט —
דאָרט דרעמלט מיין היים.

און מענטשן דאָרט רופט מען
טשיקאָווע אָזוי.
ווי: שמויש, באַלעגאָלע,
מענאַשקעלע גוי.

א שיטערע בלאַטע,
וואָס טריקנט ניט אויס.
ניט ווייט פון די יאַטקעס —
די שול מיט דער קלויז.

אָט דאָס איז אינגאַנצן
מיין שטעטל; און דאָך —
ביז איצט איז פאַרבליבן
אין האַרצן א לאָך.

אַן אָפגרונט, וואָס קיינמאָל
ניט אָנפיל־ן וועט
דער ריזיקער טומל
פון ריזיקע שטעט.

עס ציט מיך אַהינצו
צום היימישן טאָל:
עס האָט דאָך מיין יוגנט
געבליט דאָרט אמאָל.

מיין קינדהייט האָט דאָרטן
איר טורעם געשטעלט,
איד האָב דאָרט געפונען
מיין אייגענע וועלט.

דורך יאָרן און יאָרן
פון ווייטנס ביז היינט

מיט טויזנטער חנען
מיין שטעטעלע שיינט.

צי אפשר גאָר שיינט דאָס
מיין יוגנט אַליין
פון בּאַרג פונעם רעכטן,
פון אונטער א שטיין?

מיט לייב־ליעכע ביינער
פון הייליקן ארט
פאַרקנופט און פאַרבונדן
מיין יוגנט רוט דאָרט.

און בלויז איר נשמה
שוועבט־אום ערגעץ־וואו
אין עולם־התוהו
און האָט ניט קיין רו.

און קומט אפט אין חלום,
באַרירט מיט איר זוים
און צינדט אַן מיט אומעט
און בענקשאפט מיין טרוים...

פאַרשוואונדענע יאָרן
פאַרגאַנגענע טעג —
צו אייך ווי געפינט מען
אין זאַמדן א וועג?...

אין אָט דעם פּרעכטיקן ליד האָט מיכאל קויפמאַן אויסגעדריקט נישט נאָר זיין אייגענע בענקשאפט נאָכן היימישן שטעטל, נאָר אויך אונדזער אַלעמענס בענקשאפט נאָך יענער היים, צו וועלכער מיר זענען דורך בלוט פון דורות געווען פאַרבונדן, ביז ס׳איז געקומען די נאַצישע בעסטיע איז מענטשן־געשטאַלט און אַלץ אומרחמנותדיק אויסגעוואַרצלט.

אליעזר גרינבערג

אליעזר גרינבערג איז דער מיזיניק פון צווישן די ליפקאנער פאעטן. ער איז געבוירן געווארן אין יאר 1896. ער איז דער זון פון כאסקל גרינבערג, א רייכער סוחר פון מעל און תבואה.

אין ליפקאן איז אליעזר גרינבערג געווען ביזן עלטער פון 17 יאר. ער האט געלערנט יידיש און העברעאיש בייַ די בעסטע לערער אין שטאט: בייַ איציק שקאלניק און בייַ אליעזר שטיינבאַרג. אין הלכות־לערעריי זענען דאס געווען צוויי ריזן־בערג. נאָר אין ליפקאן, נאָר זייער יונג, כמעט א בר־מצוה־יינגל, האט שוין גרינבערג געשריבן לידער, נאָר קיינער האט דערפון נישט געווואוסט, ווייל ער פלעגט זיי באַהאַלטן אין א שופלאָד.

זיין שוועסטער פרומע האט איינמאל באַמערקט, אז ער שרייבט און באַהאַלט, האט זי עס בגנבה אַרויסגענומען און עס געוויזן דעם פאעט יעקב שטערנבערג, וואס איז געווען א בן־בית בייַ די גרינבערגס אין הויז. נאכן איבערלייענען די זאכן האט ער זיי אומגעקערט מיט אזא צושריפט: שרייב, שרייב, לייזערל, וועסטו זיך אויסשרייבן א גוטע האנטשריפט...

גרינבערג האט שטערנבערגן געפאלגט און טאקע וויייטער געשריבן און וויייטער בסוד, אזוי אז קיינער אין שטאט האט טאקע נישט געווואוסט, אז אליעזר גרינבערג שרייבט לידער. מ׳האט יא געווואוסט, אז ער איז א „כראברע״ יינגל, אן אטלעט לויטן היינטיקן לשון. אין ליפקאן איז ער געווען איינער פון די בעסטע שווימערס. אז ער פלעגט שווימען אין פרוט פלעגן מיר, יינגלעך, שטיין ביים ברעג און אים באַוואונדערן פאר זיין בריהשקייט אין וואסער. און מ׳האט זיך געדארפט היטן די ביינער, נישט צו כאפן פון אים א טראסק.

אין 1913, א יאר פארן אויסברוד פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, אין עלטער פון 17 יאר, פארלאזט ער ליפקאן אויפן וועג קיין אמעריקע. ערשט אין אמעריקע האט ער זיך אנטפלעקט אלס יידישער פאעט. פאר דער צייט זינט גרינבערג איז אין אמעריקע, האט ער אַרויסגעגעבן אט־וועלכע ביכער: גאסן און עוועניוס (1928), פון אומעטום (1934), פישער־דארף (1938), משה לייב האלפערן איז ראם פון זיין דור (1942), די לאנגע נאכט (1946), באנאכטיקער דיאלאג (1953) און א בוך איבערזעצונגען פון דער יידישער ליטעראטור אויף ענגליש, צוזאמען מיט פראפעסאר טאו.

ווי מיר זעען, האט ליפקאן, א פארוואַרפן קליין שטעטל ערגעץ אין בעסאראביע, אַרויסגעגעבן יידישע און העברעאישע שרייבער, וואס וואלטן געווען געניג אפילו פאר גרעסערע שטעט פון ליפקאן. און יעדער איינער פון זיי פארנעמט א פלאץ אין סאמע מזרח פון אונדזער ליטעראטור. אין זלמן רייזנס „לעקסיקאן פון דער יידישער ליטעראטור״ איז דער ליפקאנער

צושטייער צו ביידע ליטעראַטורן, יידיש און העברעאיש, פֿאַרשריבן ממש מיט גאַלדענע אותיות. און נישט נאָר איז זלמן רייזנס לעקסיקאָן, נאָר בכלל איז וועגן די ליפֿקאנער שרייבערס שוין געשאפֿן געוואָרן אַ גאַנצע לימעראַטור.

זייער מאַדערנע יידישע און העברעאישע דערציאונג האָבן זיי אַלע, אַחוץ יהודה שטיינבערג, באַקומען אין מאַדערנעם חדר ביי איציק שקאַלניק. ער איז געווען אַ משכיל, אַ בעל־תנ״ך, אַ בעל־דיקדוק און אַ פייערדיקער ציוניסט. ער איז געווען יהודה שטיינבערגס אַ פֿערזענלעכער חבר און געווען זענען ביידע פון אייַ ,עלטער. (וועגן איציק שקאַלניק און זיין ראָלע אין ליפֿקאָן וועט מיר אויסקומען צו שרייבן אין אַט־דעם בוך אויף אַ צווייטן ארט).

אַ טייל פון די אויבן דערמאַנטע שרייבער האָבן אויך שוין אלס דערוואַקסענע מענטשן געלערנט ביים ליפֿקאַנער דיין ר׳ יוסילע. ער איז געווען אַ גאון און אַ מקובל. וועגן דיין ר׳ יוסילע פאַדערט זיך אַ גאַנץ באַזונדער קאַפּיטל. אָבער צום באַדויערן איז דאָס נישט פאַר מיינע כוחות און נישט פאַר מיין פּען. איך בין כמעט ווי זיכער אַז אין די נאָך־נישט־געדרוקטע ווערק פון אליעזר שטיינבאַרג איז דאָ אַ ליטעראַרישע אַרבעט וועגן דיין. ווייל ווייסן וויס איך אַז שטיינבאַרג האָט אים ממש פאַרגעטערט. ער האָט אים גערופן נישט־אַנדערש ווי נאָר ,,דער גייענדיקער ארון־קודש״. איך ברענג דאָ אויך צוויי סטראָפן פון שטיינבאַרגס אַ ליד וועגן דיין. דאָ וועלן מיר בוּט זען שטיינבאַרגס פאַרהערלעכונג פון דיין. דאָס ציטיר איך בלויז פון זכרון. מער ווי די צוויי סטראָפן געדענק איך נישט. טאָמער בין איך אין די צוויי סטראָפן אויך נישט פולע הונדערט פּראָצענט פּינקטלעך, בעט איך מחילה אי ביי שטיינבאַרגן און אי ביים דיין — זיי זענען שוין ביידע אויפן עולם־האמת.

און אָט זענען די צוויי סטראָפן:

אַ מתנה גאָט געשענקט אונדז — ס׳איז אַ חיות דאָך צו הערן
אַ גדֿעדֿטייטעלע. ווי אונדזער ר׳ יוסילע
מיט אַ תכשיט גאָט געבענטשט לערנט תורה מיט התלהבות
אונדזער אַרים שטעטעלע. און קרייזלט יעדעס אותיעלע.

צוויי גייסטיקע פאַטערס פון ליפקאַן

איציק שקאַלניק, דער פאַטריאַרך פון ליפקאַן

פונקט אַזוי ווי יעדע שטאָט און יעדעס שטעטל אין דער אַמאָליקער אייראָפּע — אַזוי האָט אויך ליפקאַן געהאַט אַלטמאָדישע חדרים מיט אַלט־מאָדישע מלמדים, ווואו די תלמידים זענען געזעסן צוזאַמענגעפּרעסט אַ גאַנצן טאָג, סיי זומער, סיי ווינטער אָן אַ ביסל פרישער לופט. נאָר נישט וועגן דעם אַלטמאָדישן חדר וויל איך דאָ דערציילן. דער אַלטמאָדישער חדר פּאַרנעמט גאָר אַ וויכטיק אָרט אין דער יידישער לִיטעראַטור, סיי ביי די קלאַסיקער, סיי ביי די שפּעטערע יידישע שרייבערס. ליפקאַנער חדרים און מלמדים זענען נישט געווען קיין אויסנאַם.

אַבער וועגן אייניקע אַ חדר פון יענע צייטן אין ליפקאַן ווילט זיך מיר דווקא יאָ דערציילן, ווייל סיי דער חדר, סיי דער רבי, זענען געווען אמתע יוצאים מן הכלל. דער רבי, דער מלמד, פאַרדינט אוודאי אַ באַזונדערע אויפמערקזאַמקייט.

און געווען איז דער מלמד אַ יוצא מן הכלל נישט נאָר אין ליפקאַן נאָר, מיר דוכט זיך, אין גאַנצן כאַטינער אויעזד, אויב נישט נאָך ווייטער. איך נעם דאָס דערפון, וואָס פאַרמעגלעכע יידן פון אַנדערע שטעטלעך פלעגן אמאָל שיקן זייערע יינגלעך קיין ליפקאַן, לערנען ביים רבין וואָס האָט געהייסן איציק שקאַלניק.

די אַנדערשקייט פון איציק שקאַלניקס חדר איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס די לערן־צימערן זענען געווען אינגאַנצן אָפּגעטיילט פון זייַן וואוי־נונג. אפילו דער אַריינגאַנג איז געווען דורך אַן אַנדערן וועג. דאָס מעבל אין די לערן־צימערן — מאַדערן, לויט יענער צייט, און מער יינגלעך וויפל ס׳איז געווען זיך־פלעצער, האָט ער נישט אַנגענומען. געלערנט האָט מען בלויז פון 8 אַזייגער אין דער פרי ביז 2 אַזייגער נאָכמיטאָג און צווישן דער צייט האָבן מיר געהאַט, דוכט זיך, אַ גאַנצע שעה זיך אָפּצורוען און עפּעס צו עסן. צוויי אַזייגער נאָכמיטאָג זענען אַלע תלמידים געווען פריי פון חדר.

די תלמידים זענען געווען פון פאַרשיידענעם עלטער. פון נייַן־יעריקע ביז אַרום זיבעצן־אַון אַכצן־יעריקע. אַזעלכע וואָס זענען ערשט אַריין און אַזעלכע וואָס האָבן שוין געלערנט עטלעכע יאָר. דערביי זענען די תלמידים געווען איינגעטיילט אין פאַרשיידענע קלאַסן.

אינעם סדר־הלימוד איז געווען פון חומש מיט רש״י און אַ בלאַט גמרא ביז דער מאַדערנער העברעאישער ליטעראַטור מיט דיקדוק.

געלערנט האָט מען עברית בעברית און צוליב דעם האָט איציק

שקאלניק געהאלטן א גאנצן סטעף לערערס. א לערער פאר יעדן געגנ־
שטאנד. אפילו א רוסישן לערער פאר רוסיש און „אריפמעטיקא". פאר
חומש מיט רש"י און גמרא איז געווען א גמרא־מלמד פון אלטן שניט,
א גרויסער קענער, ווייל אנדערש וואלט ער ביי איציק שקאלניקן נישט
געקאנט האלטן קיין שטעלע. איציק שקאלניקו, ווי די אנדערע העברע־
אישע לערערס, האבן די תלמידים אדרעסירט נישט מיט רבי, נאר מיט
אדוני המורה. מיטן טיטל רבי האט מען איציק שקאלניקן גערופן ערשט
אז מ׳האט שוין ביי אים אויפגעהערט צו לערנען. און עד היום הזה,
אז זיינע געווען תלמידים באגעגענען זיך ערגעץ, דא אין אמעריקע
אדער וואו ערגעץ אנדערש איז דער וועלט, און מע דערמאנט זיך אין די
יונגע יארן, דעמאלט ווערט דער גאנצער שמועס וועגן די חדר־יארן געפירט
ארום דעם רבין איציק — כאטש מ׳האט דאך פריער געלערנט אויך ביי
אנדערע מלמדים. די קינדער זכרונות וועבן זיך נאר ארום רבין איציק.

איך ווייס נישט פון נאך א לערער וואס האט באקומען אזוי פיל
רעספעקט פון זיינע געווען תלמידים ווי אונדזער רבי איציק. אז א
געווען תלמיד זיינער פלעגט אהיימקומען קיין ליפקאן פון ערגעץ אן
אוניווערסיטעט־שטאט, וואו ער האט שטודירט, אדער פון אמעריקע, האט
ער דעם ערשטן ווי־זיט, נאכן הויז פון די עלטערן, אפגעשטאט דעם רבין
איציק, ווייל יעדער פון אונדז וואס האט ביי אים געלערנט, איז צו אים
צוגעבונדן געווארן אזוי ווי מיט א הייליקן בונד און האט זיין גאנצן לעבן
זיך נישט געקאנט באפרייען פון זיין השפעה. מ׳איז געווען דאנקבאר
דער השגחה, וואס מ׳האט זוכה געווען צו זיין א תלמיד פון איציק שקאלניקן
און נהנה געווען פון זיין לערנען.

ווי שוין דערמאנט, איז פאר יעדן געגנשטאנד איז דער שול געווען
באשטימט א ספעציעלער לערער אונטער דער דירעקציע פון איציק שקאל־
ניקן, און לויטן פעדאגאגישן סיסטעם, וואס איז געווען דער מאדערנסטער
אין יענער צייט. דער רבי איציק אליין איז געווען דער לערער פון
דקדוק, תנ"ך, פון יידישער געשיכטע אויף העברעאיש און פון מאדערנער
העברעאישער ליטעראטור. מ׳איז ארויס פון איציק שקאלניקן פאלנע יידן
און פאלנע מענטשן.

מיר, זיינע תלמידים, ביי וועמען עס ליגט נאך אין טעם זיין זיס
לערנען און זיין מעטאד פון איבערגעבן א זאך, האלטן אים פאר אונדזער
גייסטיקן פאטער. זיינע תלמידים האבן שטאלצירט מיט אים, און פונקט
אזוי האט ער שטאלצירט מיט זיינע תלמידים. פון צווישן זיינע תלמידים
זענען ארויסגעקומען דאקטוירים, אפטייקער, לערערס, און ציוניסטיש־גע־
זעלשאפטלעכע עסקנים נישט נאר אין ליפקאן, נאר אין סיי וועלכער
שטאט, וואו זיינע תלמידים האבן אין די שפעטערדיקע יארן זיך באזעצט.
באזונדער שטאלץ איז דער רבי געווען אויף זיינע פינף תלמידים די
שרייבער, וואס פארנעמען איצט אזא חשוב ארט אין דער יידישער

ליטעראַטור: אליעזר שטיינבאַרג, יעקב שטערנבערג, משה אַלטמאַן, אליעזר גרינבערג (איצט אין ניו־יאָרק) און דר. מיכאל קויפמאַן (שלום־עליכמס איידעם), דער מאַן פון ליאַליא קויפמאַן.

איין חסרון האָט דער רבי איציק געהאַט, וואָס זיינע תלמידים קאָנען דאָס נישט פאַרגעסן: ער איז געווען אַ בעל־כעסן. און אַז ער איז געווארן אין כעס אויף אַ תלמיד פאַר נישט קאָנען די נעכטיקע לעקציע, איז ער געווען קאַפּאַל אים פּשוט צו ממיתן. אין דעם פּרט האָט ער נישט געשאַפן קיינעם, אפילו נישט זיין אייגענעם בן־יחיד, שמואל. און לרוב איז דאָס געשען ביי די לעקציעס פון דקדוק. זיין טענה איז געווען, אַז פון צוויי אַזייגער נאַכמיטאָג האָבן די תלמידים געהאַט גענוג צייט צוצוגרייטן די לעקציעס פאַרן מארגנדיקן טאָג.

פרייטאָג האָט מען געלערנט נאָר ביז 12 אַזייגער. און אַזוי ווי מ׳האָט געהאַט פריי אַ גאַנצן טאָג שבת און אַ האַלבן טאָג פרייטיק, האָט דער רבי איציק מורא געהאַט, אַז אין אַזויפי׳ פרייער צייט קענען די תלמידים אַרויסגיין לתרבות־רעה, האָט ער יעדן תלמיד, אַחוץ די געווויינטלעכע לעקציעס, מיטגעגעבן צום לייענען אַ העברעאיש ביכעלע, אַ מין קיצור פון אַ ראַמאַן, וואָס איז דעמאָלט אַרויסגעגאַנגען אין וואַרשע אָדער אין אָדעס אונטערן אי׳געמיינעם נאָמען „פּרחים״, און מ׳האָט דאָס געמוזט דורכלייענען, וויל זונטיק האָט דער רבי איציק פאַרהערט דעם אינהאַלט פונעם ביכעלע, און ס׳איז גאָרנישט געווען מקנא צו זיין דעם תלמיד וואָס האָט געהיקעט אָדער געדרייט מיט דער צונג...

מיט נאָך איין שטריך איז ער געווען אַנדערש פונעם געווויינטלעכן טיפּ מלמד: בין־הזמנים, בעת מע נעמט אַן נייע תלמידים, האָט מען אים נישט געזען ארומגיין צו די פאַטערס פון די קינדער בעטן, זיי זאָלן שיקן זייערע קינדער צו אים אין חדר אריין, נאָר די פאַטערס זענען געגאַנגען צום רבין איציק, אים בעטן. און כאָטש זיין פרייז איז פאַר יענער צייט געווען גאָר אַ הויכער — פינף און צוואַנציק רובל פאַרן זמן — איז מען געווען צופרידן צו צאָלן דעם הויכן שכר־לימוד, אַבי דאָס קינד זאָל לערנען ביי איציק שקאָלניק. עס איז געווען אַ כבוד פאַרן פאַטער אַז ער האָט געקאָנט זאָגן: מיין זון לערנט ביי איציק שקאָלניק. דאָס האָט געקלונגען ווי: מיין זון איז שוין אייגנאָל אַ כלי!

דעם רבין איציק איז געווען פרעמד אַזאַ זאַך, ווי חניפה. ער האָט זיך קיינמאָל נישט געחנפעט צו די פאַטערס פון זיינע תלמידים. אויב ער פלעגט יאָ אָמאָל קומען צו די תלמידים אַהיים, איז דאָס נישט געווען צוליב לערעריי, נאָר פּשוט וויל מיט זייערע פאַטערס איז ער געווען אַ ציוניסטישער אידייען־חבר; מ׳האָט צוזאַמען געלייענט די העברעאישע צייטונגען און געשמועסט וועגן ציוניזם און וועלט־פּאָליטיק.

ער איז געווען אַ יוגנט־חבר מיט יהודה שטיינבערג, און ער איז געווען זייער ענלעך צו אים מיט זיין נישט־הויכן וואוקס, מיט זיין קורץ

געשוירן וואַן־דאַיק־בערדל אוז מיט אַ סך אַנדערע שטריכן. איז דער ערשטער שורה — אלס גוטער פּיידאַגאג. דער פּאַרשטאַפּטסטער קאַפּ איז נישט אַרויס פון אים מיט ליידיקן. — זיינע תלמידים האָבן דאָס אַפּגעשאַצט און אים דערמאַנט מיט אַ ברכה אויף די ליפּן. און אַז אַ תלמיד האָט אים אַמאָל געשיקט אַ בריוו פון מרחקים ערגעץ, איז דאָס ביי אים געווען מער אַנגעלייגט ווי ווען ער וואָלט באַקומען אַ גאָלדענעם מעדאַל. און אַזעלכע בריוו פון תלמידים פלעגט ער באַקומען זייער אָפט און אַמאָל נאָך מיט אַ מתנה־צוגאָב.

און פונקט ווי מיר, זיינע תלמידים, האָבן געבענקט נאָך אים, אונדזער אַמאָליקן רבין, אַזוי האָט ער געבענקט נאָך אונדז, זיינע אַמאָליקע תלמידים. ס׳האָט אים הנאה געטאָן צו זען די פרוכט פון זיין אַרבעט.

אין 1935, ווען דער קאָמוניזם און די יעווסעקציע זענען געווען אין זייער בלי־פּעריאָד און געאַרבעט מעשים, די גראָב־יונגישקייט האָט געהאָט די אויבערהאַנט, איז אַלץ וואָס איז געווען שיין אין יידישן לעבן פאַרשפּיגן געוואָרן פון דער יעווסעקישער פּראָפּאַגאַנדע אלס נאַציאָ־נאַליסטישער טשאַד און אָפּיום פאַרן פאָלק. בעסאַראַביע איז געווען נאָענט ביי דער רוסישער גרענעץ, האָט זיך די פּראָפּאַגאַנדע פון די יעווסעקישע פאַלשע נביאים זייער גוט צוגעקלעפּט צום בעסאַראַבישן יונגוואַרג און מ׳האָט זיך פּשוט אויסגעטאָן פון יידישקייט.

אָט אין יענער צייט האָב איך באַקומען אַ בריוו פון מיין רבין איציק, וואו ער באַקלאָגט זיך אויף דעם צושטאַנד פון דער יידישער דערציאונג נישט נאָר אין ליפּקאַן נאָר אין בעסאַראַביע בכלל. צ. א. שרייבט ער:

„קומענדיקן זומער וועל איך פייערן דעם פופציק־יאָריקן יובל פון מיין לערערשאַפט און כאטש על פּי דין דאַרף איך שוין אַרויסגיין פריי, בין איך אָבער אַ קנעכט וואָס זאגט „אָהבתי את אדוני... לא אצא חפשי״ — איך האָב ליב מיין האַר און חשוב איז ביי מיר מלמדישע קנעכטשאַפט... דער אומגליק איז נאָר דאָס, וואָס ס׳איז נישטאָ מיט וועמען צו לערנען. יידן אין בעסאַראַביע האָבן מיט אַמאָל „אויסגעשפּיגן דאָס יידישע לערנען״. — און סע בענקט זיך אים נאָך זיינע אַמאָליקע תלמידים.

און נישט אומזיסט האָט ער נאָך זיי געבענקט, וויל נישט נאָר תלמידים זענען מיר געווען ביי אים, נאָר אויך ציוניסטישע אידייען־חברים און אָפּטמאָל זענען די קלאָס־צימערן פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אוידיטאָריעס און ער פלעגט צו אונדז רעדן וועגן ענינים וואָס זענען געשטאַנען ברומו של עולם אין יידישן לעבן. און פונקט אַזוי ווי מיר האָבן הנאה געהאַט פון זיין לערנען, אַזוי האָבן מיר הנאה געהאַט פון הערן אים רעדן. ער איז געווען אַ גוטער לערער און אַ גוטער רעדנער. ער איז געווען אַן אמתער מטיף לאומי. מיט זיינע עפּנטלעכע ציוניסטישע רעדעס פלעגט ער ממש צינדן הערצער. כ׳ תמוז, ביי הערצלס יאָרצייט, — דאָרט איז ער געווען דער ראש־המדברים און געמאַכט אַן אל מלא רחמים,

וואס האָט געקאָנט רירן שטיינער.

פונקט אַזוי גרויס ווי ער איז געווען אלס העפרעאישער לערער, אַזוי גרויס און באַרימט איז אונדזער רבי איציק געווען אלס חזן. א צאל יאָרן האָט ער אָנגעהאַלטן יערלעכע חנישע פאַסטנס אין איתמרס קלויז און אין דער גרויסער שול. טייל מאל האָט ער אויך געדאַוונט אין שטעט אויסער ליפקאָן. געדאַוונט האָט ער תמיד מיט א געקלײבענעם כאַר פון די בעסטע זינגערס. כ׳בין נישט זיכער, צי ער האָט געקאָנט לייענען נאָטן, און געַנוצט א קאָמערטאָן. אָבער ווער האָט דאָס געדאַרפט האָבן? זיין דאַוונען און זיין זאָגען זענען געווען צוקערזיס. וועלכער ליפקאָנער ייד קאָן פאַרגעסן זיין ראש־חודש בענטשן, זיין כל נדרי, זיין הלל זאָגן? כ׳האָב שוין געהערט דא אין אַמעריקע מיינע לאָנדסלייט רעדן צווישן זיך וועגן א גרויסן חזן און לסוף האָבן זיי אַרויסגעטראָגן אזא באַשלוס: ,,ער איז טאָקע א גוטער חזן, אָבער צו איציק שקאָלניקן קומט ער נישט״. און עס איז געווען געגנוג, אַז מע זאָל נאָר דערמאָנען דעם נאָמען איציק שקאָלניק און סע זאָל זיך אַוועקציען א שמועס וועגן זיין חזנות אויף ווער וויס ווי לאָנג. און פונקט ווי ער האָט נישט געוואוסט צו חנפענען די עלטערן פון זיינע תלמידים, אַזוי האָט ער נישט געוואוסט וואס סע הייסט חנפענען די בעלי בתים פון דער שול. אין ביידע פאַלן האָט ער זיך נישט אַראָפגעלאָזט צום געשמאַק פון די בעלי־בתים, נאָר תמיד אויפגעהויבן די בעלי־בתים צו זיך.

אין 1935, ווען ער איז אַלט געווען זעקס און זעכציק יאָר, האָט ער מיר געשריבן, אַז ער איז נאָך א גוטער חזן, אָדער ווי ער אַליין האָט זיך ליב געהאָט צו רופן: קאָנטאָר, און אויב ס׳איז דא פאָר אים א פאַסטן איז אַמעריקע, איז ער גרייט צו קומען.

ער האָט געטרוימט און געזוכט א וועג צו קומען קיין אַמעריקע, זיך זען מיט זיינע אַמאָליקע תלמידים. אָבער א מענטש טראָכט און גאָט לאָכט... אַנשטאָט אויסלעבן זיך זיינע יאָרן צווישן זיינע תלמידים אין אַמעריקע, איז אים באַשערט געווען צו טיילן דעם ביטערן גורל פון דער גאָנצער ליפקאָנער עדה יידן און איז זומער פון 1941 געטריבן צו ווערן צופוס קיין טראַנסניסטריע, אין עלטער פון צוויי און זיבעציק יאָר. אַן עד־ראיה, זיינער א געווען תלמיד, וואס צוליב געוויסע טעמים קען איך אים נאָמען נישט דערמאָנען, שרייבט מיר אַזוי: ,,שטעל דיר פאָר, דער רבי ר׳ איציק איז אויך דערגאָנגען קיין טראַנסניסטריע און נאָך א יאָר אפריכטן גלות דאָרטן איז ער געשטאָרבן אינעם שטעטל שפיקאָוו. אין די קאָנוואיען האָט ער, א מענטש פון אַריבער זיבעציק, זיך געשלעפט צופוס מיט פסוקים פון ירמיהו הנביא אויף די ליפן און געקלאָגט און געשטראָפט און געמונטערט און געטרייסט. באַשערט געווען דעם גייסטיקן פאָטריאַרך פון ליפקאָן צו שטאַרבן און אומקומען אינייגעם מיטן גאָנצן שטעטל. געשטאָרבן איז ער אין יאָר 1942. יהי זכרו ברוך״.

בערל שטיפלמאן

וועז כ׳האב אנגעהויבן לערנען איז דער שול פון מיין אומפארגעסלעכן רבין, דעם ליפקאנער פאטריארך איציק שקאלניק ע״ה, איז בערל שטיפלמאן דארט געווען איינער פונעם העברעאישן לערער־סטעף, און איך האב געהאט די זכיה אין דער זעלבער צייט אויך צו זיין א תלמיד פון בערל שטיפלמאנעז.

דעמאלט איז שוין בערל שטיפלמאן געווען אריבער די דרייסיק און שוין א פאטער פון קינדער. געקאנט האב איך אים נאר פון מיינע דרדקי־חדר־יארן, וועז כ׳האב געלערנט ביי זיין פאטער דעם דרדקי־מלמד, הערש אלטער פאליקס. אגב איז בערל שטיפלמאן געווען א לערער שוין פונעם דריטן דור און — א פלימעניק פון איציק שקאלניק, אזוי אז ער איז געווען איינער פון דער דינאסטיע לערער, וואס האט געשאפן אין ליפקאן איינס פון די שענסטע קאפיטלען אויפן געביט פון מלמדות־לערעריי.

געלערנט ביי בערל שטיפלמאנעז האב איך נישט מער ווי איין יאר, ווייל נאך דאס אייגענע יאר האט ער געעפנט אן אייגענע העברעאישע שול אין עזרת־נשים פון דער שניידערישער קלויז. נאר כאטש כ׳האב ביי אים געלערנט נישט מער ווי איין יאר, בין איך צו אים געווארן צוגעבונדן ווי צו א וועג־ווייזער. ער איז טאקע געווען א וועג־ווייזער א גאנצן דור יונגע ציוניסטן.

אין 1914, ביים אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, איז ער מאביליזירט געווארן אין דער רוסישער ארמיי און מ׳האט אים געשיקט אויפן שלאכט־פעלד. דארט איז ער געפאנגען געווארן פונעם שונא, און ער האט פארבראכט אין א עסטרייכישן לאגער ביז צום סוף פון דער מלחמה.

אין מיטן זומער איז 1917, נאכן אויסברוך פון דער רוסישער רע־וואלוציע, איז אונדזער געגנט געווען אקופירט פון די עסטרייכער. די טעריטאריע איז געווען פאררעכנט אלס א עסטרייכישע. דערפאר האט מען די רוסישע געפאנגענע אין עסטרייך, וואס האבן געשטאמט פון אונדזער געגנט, דערלויבט אהיימצוקומען. אזוי ארום איז בערל שטיפלמאן אויך אהיימגעקומען, א באפרייטער פון עסטרייכישער געפאנגענשאפט.

דאס איז געווען דער אניג־חודש, אזוי צו זאגן, פון דער רוסישער רעוואלוציע. יעדער איינער איז ארומגעגאנגען א פריילעכער, א שיינעניד־קער. אין די אויערן האבן געקלונגען די זיסע טענער פון דער רעוואלוציע־נערער מארסעליעזע און פון אנדערע פרייהייטס־לידער און מארשן. ס׳איז געווען א צייט פון זיסע האפענונגען. ס׳האט אויסגעקוקט, ווי דער נביא־אישער אחרית־הימים איז שוין הינטער יעדער שטאט און שטעטל. דער ציוניזם האט דעמאלט מיט־אמאל געגעבן א בלי־אויף, ווייל ס׳איז אוועק דער פארבאט אויף ארגאניזירן זיך און אויף פארזאמלען זיך. וועז בערל שטיפלמאן איז אהיימגעקומען, זענען שוין אין ליפקאן געווען עטלעכע

ציוניסטישע ארגאניזאציעס: א צעירי ציון ארגאניזאציע — „התחיה", א קלוב „חובבי שפת־עבר", א קלוב „פרחי־ציון" חוץ די אלגעמיינע ציוניסטן. איך בין געווען דער סעקרעטאר פון דער „התחיה". אזוי ווי קיין סך מיטגלידער זענען נישט געווען און קיין גרויסע פינאנצן האבן מיר נישט געהאט, האבן מיר דעמאלט אין אנהויב פון דער גרינדונג פון „התחיה" געדונגען א הינטערשטן צימער אין הויז פון ישראל מלכס, דעם מענער־שנייידער. דאס איז געווען דער ערשטער לאקאל פון דער „התחיה".

בערל שטיפלמאן איז אריין אין דער „חתחיה"־ארגאניזאציע נאך איידער ער האט אראפגעווארפן די סאלדאטסקע קליידער פון זיך. איר ציוניזם און איר אנגעזומענע שפראך, העברעאיש, זענען געווען אין פולן איינקלאנג מיט זיין ציוניסטישער אריענטאציע.

באלד מיט זיין אריינקומען אין דער ארגאניזאציע האט ער זיך אריינגעווארפן אין דער ארבעט מיט אזא אימפעט, מיט אזא פייער, אז ס'האט אויסגעזען, ווי ער וואלט געוואלט דעריאגן די ציוניסטישע ארבעט, וואס ער האט פארפעלט דורך דער צייט וואס ער איז געווען אין דער מלחמה און אין גפאנגנשאפט. דאס ערשטע האט ער ארגאניזירט העברעאישע אונטערן פאר דערוואקסענע. ער האט צוגעצויגן גאר א היבשע צאל תלמידים, ווייל אין ליפקאן האט גאר א גרויסער טייל פון דער יוגנט געהערט און געלייענט העברעאיש פריי.

די „התחיה"־ארגאניזאציע איז זיך גיך צעוואקסן, אזוי אז מיר האבן געמוזט אויפגעבן דעם קליינעם לאקאל אין ישראל מלכס הויז, און אויף דער חברישער פארבעטונג פון נתן לעווינאל, איז יענער צייט פרעזידענט פון דער שול „הבימה", האט זיך די „התחיה" אריינגעצויגן אין די געראמע און לופטיקע צימערן פון דער שול. דא האט זיך אנגעהויבן א ניי קאפיטל צערי־ציון־טעטיקייט.

דער נייער לאקאל איז געווארן, אזוי צו זאגן, א הכשרה־פונקט. דא האט מען זיך געגומען גאנץ ערנסט גרייטן צו דער עליה קיין ארץ־ישראל. און זומער 1921 האבן זיך ליפקאנער חלוצים געלאזט פארן קיין ארץ־ישראל. און געפארן זענען זיי נישט אייגציקוויז, נאר אין ארגאניזירטע גרופן. ארום דעם יאר 25־1924 זענען שוין אין ארץ־ישראל געווען עטלעכע הונדערט ליפקאנער חלוצים .— לויט די בריוו צו מיר אין יענער צייט, פון מיין אומפארגעסלעכן חבר צבי גיטלמאן אין א"י, איז נישט געווען קיין איין פלאץ אין לאנד, אז סע זאלן זיך דארט נישט געפינען קיין ליפקאנער חלוצים.

אט אין דער אידעאליסטישער חלוצישער באוועגונג אין ליפקאן איז בערל שטיפלמאן געווען אייגער פון די הויפט־זיילן. אין 1924 איז אויך געקומען די רייַ אויף אים אליין זיך צו שיידן מיטן „גלות" און עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל. ער איז געפארן נישט אליין, נאר מיט זיין פרוי און קינדער. לויט מענטשן האבן מיר שפעטער דער־

צייט, איז צו זיין אפפארן געקומען כמעט די גאנצע שטאט, אנשים, נשים וטף. מ׳האט אים ארויסבאלייט מיטן גרעסטן פאראד, וואס מ׳האט אמאל געזען אין ליפקאן.

געקומען קיין ארץ־ישראל, האט זיך בערל שטיפלמאן מיט זיין משפחה באזעצט אין חיפה. דארט האט ער זיך פארנומען מיט לערערייַ, וואס איז געווען זיין פראפעסיע. ער איז געווען אייַנער פון די גרינדער פון דער העברעאישער גימנאזיע אין חיפה אויפן נאמען פון ח. נ. ביאליק, און דארט אויפגעצויגן א גאנצן דור תלמידים, אין וועמען ער האט אייַנגעפלאנצט ליבע צום אייַגענעם פאלק, צום לאנד און צו זיין שפראך. געלעבט און געווירקט אין ארץ־ישראל האט בערל שטיפלמאן אן ערד זיבן און צוואנציק יאר. אין 1947 איז ער געשטארבן, אין עלטער פון אייַן און זעכציק יאר.

נאר זיין טויט האט די ח. נ. ביאליק־גימנאזיע, כדי צו פאראייביקן זיין נאמען געגרינדט א סטיפענדיע אויף זיין נאמען. די תלמידים פון דער גימנאזיע האבן אויף זיין נאמען געפלאנצט א וועלד ארום ירושלים.

אזוי ארום האט בערל שטיפלמאן אריינגעשריבן אייַנס פון די שענסטע קאפיטלעך וואס שייך ציוניזם און חלוציזם, פריער אין ליפקאן און שפעטער אין ישראל. חבל על דאבדין. יהי זכרו ברוך!

הערש גיטלמאַן

(אויפן טויט פון אַן אומפאַרגעסלעכן חבר)

כ׳האָב זיך נאָענט באַקענט מיט צבי (הערש) גיטלמאַנען פרילינג 1917, תיכף נאָך פּסח, אין די האַניק־טעג פון דער רוסישער פעברואַר־רעוואָלוציע. ביי אַ פּייערונג פון דער באַלפור־דעקלאַראַציע, אין עזרת־נשים פון ליפקאַנער גרויסן בית־המדרש. איך אַליין בין דעמאָלט געווען אַ גאָסט אין מיין היים־שטאָט, נאָר צווישן יאָר זיין איז אַן אַנדערער שטאָט. צווישן די אַלע שלום עליכמס פון מיינע חברים, האָט אויך הערש גיטל־מאַן, כאטש אָפּיציעל נישט באַקאַנט, מיר אָפּגעשטעקט אַ האַרציקן שלום עליכם. איך בין דעמאָלט אַלט געווען 18 יאָר.

נאָך דער יום־טובדיקער פּייערונג, איבערפילט מיט רעוואָלוציאָנערער פרייד, האָט קיינער פונעם יונגוואַרג אפילו נישט געטראַכט פון אַהיימגיין שלאָפן. דער אָוונט איז געווען אַ פרילינגדיקער, די אָקאַציע־ביימער זענען שוין געשטאַנען אין פולער צעבליטקייט. פון דער לאַנקע האָט זיך געטראָגן אַ ריח פון גרינעם הויכן גראָז. מיר, יונגוואַרג, זענען פאַרשיכורט גע־ווארן פון דעם אַלעמען און, נישט אָפּגערעדט זיך אפילו, האָבן מיר זיך מחנותווייז אַוועקגעלאָזט שפּאַצירן אויף דער טאַמאַשנער גאַס, וואָס האָט זיך געצויגן פּאָזע דעם „שעס״, דער לאַנקע. די שטילקייט פון דער נאַכט איז צעשפּאָלטן געווארן פונעם געזאַנג פון אַן אויפגעבראָכענעם יידישער יוגנט. אַז מ׳איז מיד געווארן, האָט מען זיך געזעצט אָפּרוען אויף די געהילצן פון פּאַרנט ביי די געהילץ־סקלאַדן. זיך אָפּגערוט אַ ביסל, האָבן מיר וויטער שפּאַצירט, אַזוי כמעט ביזן בלויען פּאַרטאָג. הערש איז די גאַנצע צייט געווען לעבן מיר. פּאַרטאָג, ביים געזעגענען זיך אַהיימצוגיין שלאָפן, האָט ער מיך פּאַרבעטן אויף מאָרגן צו זיך אַהיים אויף אַ חברישן וויזיט.

איך האָב זיין פּאַרבעטונג אָנגענומען. אויף מאָרגן בין איך געווען ביי אים. זיין גאָסטפריינדלעכקייט איז געווען אין לשער — פונקט ווי מיר וואָלטן זיך ביידע געפונען נאָר אַ לאַנגער צייט זוכן זיך איינער דעם צווייטן.

פון דעמאָלט אָן איז אונדזער חברשאַפט פאַרזיגלט געווארן אין אַ מין הייליקן בונד.

וואָס נעענטער איך בין מיט אים געווארן און וואָס אָפטער איך בין געקומען צו אים אַהיים, אַלץ מער פאַרגאַפט בין איך געווארן פון זיין אַלזייטיקן טאַלאַנט.

העברעאיש האָט ער געריידט פונקט אַזוי פריי ווי יידיש. ער האָט

געשריבן העברעאישע שירים און געמאלן בילדער ווי אַ ענגליטער מאלער. און אַ שניצער איז ער געווען אזא, אַז ס׳איז נישט געווען דער שטעמפל, פון סיי־וועלכן סארט, אַז ער זאל דאס נישט געווען קאנען נאכמאכן מיט אַ געווייגטלעד מעסערל און אַ פשוט שטיקל האלץ. און דאס אלץ, איז עלטער פון 16—17 יאר.

און פונקט ווי באגאבט און טאלאנטפול ער איז געווען, אזוי שע־ מעוודיק־נאאיוו איז ער געווען. כ׳האב אים בשום אופן נישט געקאנט איינרעדן, ער זאל גיין מיט מיר צו אליעזר שטיינבארג און אים ווייזן זיינע שירים. כ׳האב ביי אים אויך נישט געקאנט פועלן, ער זאל גיין מיט מיר צו שלמה לערנער, אים ווייזן זיינע בילדער און שניצרייען. שלמה לערנער האט דעמאלט געוואוינט אין ליפקאן.

„דו ווילסט זיך באווייזן מיט מיין ארבעט און הערן אַ מבינות? — נא דיר מיינע ארבעטן, און גיי אליין. איך שעם זיך צו גיין״.

און ס׳איז געווען צו באוואונדערן זיין ענערגישקייט. ער איז נאך נישט אלט געווען קיין פולע זעכצן יאר, איז אים זיין פאטער געשטארבן, און ער איז געבליבן, מיט דער מוטער און מיט צוויי שוועסטער, מיידלעך, וואס ער האט איצט געדארפט מפרנס זיין. ער איז ווייטער געשטאנען אין זיין פאטערס געשעפט פון קאראקולענע פעלכלעד און אליין געמאכט קאראקולענע היטלען. און נאך דעם אלעמען האט ער נאך געפונען צייט צום לייענען, שרייבן שירים, שניצן און מאלן בילדער.

איין געדאנק האט אים פארפאלגט די גאנצע צייט — ארויסרייסן זיך פון ליפקאן. אויף אונזערע שפאצירן איז דאס געווען זיין באליבטסטע טעמע — פארלאזן דאס שטעטל און אוועקפארן, און נישט דווקא קיין אמעריקע, אים האט געצויגן קיין ארץ־ישראל. אבער זיין געטריישאפט צו דער מוטער און די צוויי שוועסטער האט אים נישט געלאזט זיך רירן פון ארט, ביז ער האט נישט געזען זיינע צוויי שוועסטער פארהייראט און די מוטער פארזארגט.

אין 1923 איז זיין חלום פארווירקלעכט געווארן.

ער פארלאזט ליפקאן מיט האק און פאק, רייסט איבער מיטן גלות און, אין עלטער פון דריי און צוואנציק יאר, איז ער עולה קיין ארץ־ ישראל, באזעצט זיך אין חיפה, ווערט אַ בנאי — אַ בוי־ארבעטער, — אַ ריכטיקער הארפאשניק. ער שרייבט מיר זייער באגייסטערט ברירו פון ארץ־ישראל. פון די ברירו פילט מען ארויס, אַז ביז ארץ־ישראל איז ער געווען פשוט אַ פארלוירענער מענטש, און ערשט דארט האט ער זיך געפונען, אי אלס מענטש, אי אלס ייד. און אין דער בוי־ארבעט האט ער זיך ארייגגעטאן מיט התלהבות און מיט ליבשאפט און איז אין אַ קורצער צייט געווארן איינער פון די בעסטע בוי־ארבעטער אין לאנד.

ספעציעל האט ער זיך אויסגעצייכנט אין מאכן די באפוצונגען פארנט פאר די הייזער. דא האט אים ארויסגעהאלפן זיין איינגעבוירענער טאלאנט

צו מאַלן אוּן גראַווירן. ער אַלייַן, האָט זיך וועגן דעם אַלעמען קיינמאָל נישט באַרימט אין זיינע בריוו צו מיר. פּאַר דעם איז ער געווען צופיל אַן ענין. נאָר דאָס האָט מיר דערציילט אונדזער חבר אוּן לאַנדסמאַן שייקע (דער רויטער) ווייַנטרויב אוּן אַנדערע וואָס זענען געקומען פּוּן ארץ־ישראל אוּן האָבן מיט אים אינייַנעם געאַרבעט.

זיי האָבן דערציילט, אַז בשעת הערש גיטלמאַן איז געשטאַנען בייַ דער אַרבעט, פּלוצעם אַלטע, גוטע בעלי־מלאכות שטייַן אוּן אים באַוואונדערן. אויב מיין זכרון נאָרט מיך נישט אַפּ, האָבן זיי מיר אויך דערציילט, אַז די באַפּוצונגען צו דר. חיים ווייצמאַנס הויז אין רחובות האָט אויך הערש גיטלמאַן געמאַכט.

זעקס אוּן צוואַנציק יאָר האָט מיין יוגנט־חבר הערש גיטלמאַן ע״ה געלעבט אין ישראל. געלעבט, געשאַפּן אוּן מיט אַלע זיינע כוחות געהאָלפּן בויען דאָס לאַנד. אין יאָר 1949 איז ער געשטאָרבן אין חיפה, אין עלטער פּוּן נייַן אוּן פּערציק יאָר.

זאָל זיין זכר זייַן געהיילקט אוּן די עטלעכע ווערטער מיינע וועגן אָט דעם טייערן חבר מיינעם אוּן זייער טאַלאַנטפּולן מענטש, זאָלן זיין אַ טרייסט פּאַר זיין פּרוי אסתר אוּן פּאַר זיינע קינדער.

חזנים און בעלי־תפילות

פאר מיין צייט, ס׳הייסט ביז סוף 1921, זענען אין ליפקאן געווען ניין בתי־כנסיות צום דאוונען, און אז מע וויל, קאן מען זאגן גאנצע עלף, ווייל די גרויסע שול האט געהאט צוויי זייטיקע שטיבלעך, וואו מ׳האט געדאוונט אינדערוואכן, שבת און יום־טוב. כדי די נעמען פון די ניין בתי־כנסיות זאלן נישט פארגעסן ווערן, — זיי זענען דאך חרב געווארן אינייגעם מיט דער גאנצער קהילה קדושה ליפקאן, — וועל איך דא אויסרעכענען די נעמען זייערע. איך וועל אויך פארצייכענען די ערטער, וואו אט־די בתי־תפילה זענען געשטאנען: פונקט אויפן שטראז, די שענסטע גאס אין ליפקאן וואס האט רעכטס ארויפגעפירט צו דער באן און לינקס אראפ צום טייך פרוט, די אייניציקע גלייכע גאס אין ליפקאן, אויף אט־דער גאס איז געשטאנען די גרויסע שול, און דאס גרויסע בית־מדרש גלייך לעבן דער שול. די שול איז געווען זייער א מאסיווער בנין, געבויט פון סאמע שטיין און שטאל, אין גאר אלטן סטיל. אינעווייניק איז זי געווען באצירט מיט שיינע מאלעריי־ען אויף ביבלישע טעמעס. די סטעליע איז געווען אויסגעארבעט ווי א יארמולקע. דאכט זיך, אז זי איז געווען דער העכסטער בנין אין שטאט, און אייגער פון די עלטסטע. ווי אלט, דאס וויס איך נישט. בשעת דער שרפה פון זומער 1910, ווען 462 הייזער זענען אוועק מיטן פייער, זענען אויך די שול מיטן גרויסן בית־מדרש פארכאפט געווארן אין פייער.

דאס פייער האט אלץ אויסגעגלייכט מיט דער ערד, אבער נישט די שול. פון דער שול איז נאר פארברענט געווארן דער דאך און די אינגע־ווייניקסטע אויסשטאטונג, וואס איז געווען געמאכט פון האלץ, אבער די וועגן זענען געבליבן שטיין אזוי מאסיוו ווי פריער. פונקט אקעגן דער שול און דעם בית־מדרש אינעם גע־סל, וואס האט געפירט צום „שעס״, זענען געשטאנען די סטרעליסקער קלויז און די סאדעגערער קלויז. אויפן שטראז, א ביסל ווייטער לינקס פון בית־מדרש, אויפן וועג צום פרוט, איז געשטאנען די שטעפאנעשטער קלויז.

פונקט אין צענטער פון דער שטאט, אבי־סל אפגערוקט פונעם מארק, איז נעשטאנען איתמרס קלויז. דאס איז געווען די אייניציקע קלויז אין ליפקאן, וואס האט געטראגן דעם נאמען פון א ליפקאנער יחיד. דעם יידן איתמר האב איך זייער גוט געקענט. מיט עטלעכע פון זיינע אייניקלעך האב איך אפילו געלערנט אין איין חדר. ער איז געווען זייער א רייכער מענטש. אין יענער צייט, אין בעסאראביע, איז א רייכער מענטש געווען אזעלכער, וואס איז געווען א גרויסער גוט־באזיצער, א פאסעסאר. און דאס איז איתמר גינזבורג געווען. ער איז געווען דער גרינדער פון דער

גינזבורג־דינאַסטיע אין ליפקאַן, וואָס האָט געשמט מיט איר רייכקייט ווייט אַריבער די גרענעצן פון ליפקאַן. איתמר איז געווען אַ חסיד פונעם קרילאוויצער רבין, ר׳ יחיאליקל. די קלויז האָט איתמר אַליין געלאָזט אויסבויען, דעריבער האָט מען זי גערופן אויף זיין נאָמען. (אויף אַן אַנדער אָרט אין בוד, אין קאַפיטל ״פון ליפקאַנער אַלבום״ וועט דער לייענער געפינען מער פרטים וועגן איתמר גינזבורג).

נישט ווייט פון איתמרס קלויז, אויף דער גאַס, וואָס האָט געפירט צום גאָלדענעם בּאָרג, האָט זיך געפונען דאָס פערדאָנע בית־מדרש. פער־דאָנע האָט מען דאָס בית־מדרש גערופן דערפאַר, ווייל דאָרט האָבן גע־דאָונט עטלעכע באָלעגאָלעס און פערד־העגדלער. אַ ביסל העכער פונעם פערדאָנע בית־מדרש, נאָר נעענטער צום גאָלדענעם בּאָרג, איז געשטאַנען, אַ ביסעלע מן הצד פון דער פאָדער־גאַס, די הוסיאַטינער קלויז און אינעם זייטיקן געסל, וואָס האָט געפירט צום שפיטאָל, האָט זיך געפונען די שניידערישע קלויז. לויטן נאָמען אַליין קאָן מען זען, אַז דאָרט האָט געדאָונט דער ליפקאַנער צער, די הארעפאָשניקעס, וואָס האָבן נישט געוואוסט פון קיין אַנדער סאָרט לעבן, חוץ פון אייגענער הארעוואָניע, פון גאָנץ פרי ביז העט שפעט איז דער נאָכט.

איטלעכס מקום־קדוש, וואָס כ׳האָב דאָ אויסגערעכנט, האָט געהאָט זיין בעל־תפילה און יעדער איינער פון אָט־די בעלי־תפילות איז געווען פאָסיק צו זיין אַ שליח ציבור. זיי זענען אַלע געווען יידן קענער אין די קליינע אותיות.

אָבער פון די אַלע בעלי־תפילות האָבן זיך אויסגעצייכנט בלויז דריי, וואָס זענען געווען ביכולת צו פארשאַפן אַן אמתן עונג רוחני, סיי מיט זייער קול־נגינה, סיי מיט זייער נוסחדיקן דאָוונען און סיי מיט זייער אויסטייטשן די תפילות. דאָס זענען געווען: איציק שקאַלניק, אברהם גוקיס און מאָטיע קראַכמאַלניק. ליפקאַנער יידן זענען זיי נישט געגאַנגען הערן דאָוונען, נאָר מ׳איז ממש געלאָפן, כאָטש בייַ קיין איינעם פון זיי איז חזנות נישט געווען דער הויפט־קוואַל פון זייער פרנסה, נאָר בלויז אַ בייַ־זאַך. קיין איינער פון זיי האָט שטייענדיק ביים עמוד קיינמאָל נישט געקוקט אויפן זייגער, צו וויסן ווי שפעט ס׳איז, כאָטש איז די אַנדערע שולן האָט מען שוין פון לאַנג געהאָט אָפגעדאָוונט, און מ׳איז פון דאָרטן געקומען זיי הערן און הנאה האָבן. זיי האָט דאָס גאָרנישט געאָרט. זיי זענען זיך געשטאַנען ביים עמוד און געלאָזט הערן זייער זיסע נגינה און געשמאַק זאָגעכץ, חלילה נישט פאַרפעלט קיין קנייטשעלע. און דער עולם דאָוונערס איז נישט געווען ברוגז, וואָס מע פאַרהאַלט אים צו לאַנג בייַם דאָוונען.

מאָטיע קראַכמאַלניק איז געווען אַ תבואה־טוחר און אַ מאַדערנער מענטש, געקליידט האַלב־קורץ, די בלאָנדע בּאָרד שטענדיק גלאַט צוגע־קעמט, געווען אַ ייד אַ משכיל, געלייענט יידישע און העברעאישע ציי־

טונגען אוּן די קינדער דערצויגן וועלטלעך־מאָדערן. מיט קיין כאַר האָט ער קיינמאָל נישט געדאַוונט, נאָר שטענדיק אַליין. ביים עמוד איז ער געשטאַנען גלייך ווי אַ לולב. ער האָט געדאַוונט אין איתמרס קלויז; אברהם גוקיס, דער צווייטער פון די דריי, איז געווען פונקט דער היפוך. ער איז געווען אַ חומש־מלמד אוּן זייער אַ פרומער מענטש. געהאָט אַ שוואַרצע געדיכטע באָרד אוּן געטראָגן אַ לאַנגע קאַפאָטע. ער איז געווען אַ ביסל אַ שווערלייביקער אוּן פוּן מיטלען וואוקס. טיילמאָל האָט ער געדאַוונט מיט אַ כאַר. בשעתן דאַוונען איז ער געווען אינגאַנצן איינגעהילט אין אַ לאַנגן טלית. אפילו די באָרד האָט מען נישט אַרויסגעזען. בלויז דאָס מויל איז בּיי אים געווען פריי. זיין דאַוונען איז געווען אַ פרום־חסידיש דאַוונען, פול מיט געפיל אוּן וואַרעמקייט. ער איז געווען חזן אין גרויסן בית־מדרש. אָחוץ אין ליפקאַן האָבן סיי מאָטיע קראָכמאַלניק, סיי אברהם גוקיס אינערגץ נישט געדאַוונט. ווייזט אויס אַז אַריבער די גרענעצן פוּן ליפקאַן האָט זייער חזנישער נאָמען נישט געגרייכט.

איציק שקאַלניק, דער דריטער פוּן זיי, איז געווען אינגאַנצן דער היפוך פוּן זיי ביידע. געווען איז ער אַ ביסל נידעריקער פוּן מיטלען וואוקס, מיט אַ שוואַרצן קאַפּ האָר אוּן אַ שוואַרץ קורץ־געשוירן בערדל מיט אַ שפּיץ, אַלאַ פראַנצויזישער בולאַנזשע אוּן מיט קלוגע שוואַרצע אויגן, וואָס האָבן ממש באַצויבערט. ער האָט זיך געקליידט לויט דער לעצטער מאָדע אוּן רייך, אַז קיין שפּרענקעלע איז נישט געווען צו געפינען אויף זייַנע מלבושים. ער איז געווען אַ ייִד אַ חכם, אוּן אַ משכיל אוּן אַ ציוניסט אין בעסטן זינען פוּן וואָרט. סע וועט נישט זיין איבערגעטריבן צו זאָגן, אַז ער איז געווען די טרייבּ־קראַפט אין די ערשטע יאָרן פונעם מאָדערנעם ציוניזם אין ליפקאַן. ער איז געווען אַ גרויסער למדן, אייגער פוּן די גרעסטע אין ליפקאַן. אַ בן־דור אוּן אַ נאָענטער חבר פונעם העברעאישן שרייבער יהודה שטיינבערג. פרנסה האָט ער אַלע זיינע יאָרן געצויגן פוּן מלמדות, בעסער־געזאָגט: לערעריי. ער איז נישט געווען גלאַט אַ מלמד לויטן אַמאליקן באָגריף, נאָר אַ מאָדערנער העברעאישער לערער. (נאָך פּרטים וועגן אים וועט דער לייענער געפינען אויף אַן אַנדער אָרט אין זעלבן בוך איז קאַפּיטל וועגן איציק שקאַלניק.) ער איז געווען דער פאָטריאַרך פוּן ליפקאַן. דאָ וויל איך באַזונדער דערציילן וועגן זיין ראָלע אלס בעל תפילה, וואָס ליפקאַנער יידן וועלן קיינמאָל נישט פאַרגעסן. ער איז געווען אַ מאָדערנער מענטש, איז ער אויך געווען אַ מאָדערנער בעל־תפילה. דעם טלית — קיינמאָל נישט איבערן קאַפּ. אויפן קאַפּ — אַ הויכע סאַמע־טענע יאַרמולקע מיט עטלעכע שפּיצן אָרום. דאָס פנים — אינגאַנצן פריי פאָרן עמוד. בשעת ער האָט געדאַוונט פאָרן עמוד, האָט מען געקאָנט הערן אַ שפּילקע אַראַפּפאַלן אויפן דיל, אַזאַ שטיקייט האָט געהערשט אין שול. מיט זיין דאַוונען פלעגט ער ממש באַצויבערן דעם עולם. ער האָט געהאָט אַ שיין קלינגענדיק קול אוּן האָט געדאַוונט מיט אַ זעלטענער

מתיקות. צו זיין פּירוש־המילות איז זיכער נישט געווען קיין גלייכן. וועד קאן פאַרגעסן זיינס אַ ראש־חודש־בענטשן, זיין הוצאת־התורה און בכלל זיינע שבת־און יום־טובדיקע מוספים? מיט זיין מזכיר־נשמות זיין פלעגט ער ממש רירן שטיינער פון זייער ארט. מיר אַליין איז אויסגעקומען מער ווי איינמאל הערן אים מאכן אַז אל מלא רחמים ביי אַ לוויה און כ׳האָב אַליין געזען ווי קריסטן, וואָס זענען געשטאַנען נישט ווייט, האָבן געווויינט גלייך מיט די יידן, וואָס האָבן זיך באַטייליקט אין דער לוויה.

און אַז ער פלעגט דאַוונען מיט אַ כאר, איז דער כאר געווען פון געקליבענע זינגערס, אַזוי ווי אויף דער נאַדל. ווייל ביי אים האָט אַ משורר נישט נאָר געדאַרפט קאַנען זינגען, ער האָט אויך געדאַרפט קאַנען זאגן עברי און קאַנען פּירוש־המילות. איציק שקאַלניק מיט זיין כאָר האָבן דערפאַר טאַקע זוכה געווען באַרימט צו ווערן ווייט אַרום אַריבער די גרעניצן פון ליפקאַן. פאַר מיין צייט, געדענק איך, איז ער פאַרבעטן געוואָרן אלס חזן קיין נאַוואַסעליץ, קיין בעלץ און קיין טשערנאָוויץ, און אומעטום איז די אַנגעזעענסטע שולן, און שטענדיק האָט ער אויסגענומען אויפן בעסטן אופן.

אין קיין קאַנסערוואַטאָריע האָט ער נישט געלערנט. קיין נאָטן האָט ער נישט געקאַנט. און פונוואַנעט ס׳האָט זיך ביי אים געמוזט אַזא הויכע מדרגה אין חזנות, דאָס איז געווען זיין סוד. פון די אויבן־דערמאַנטע בעלי־תפילות איז שוין איצט קיין איינער נישטא. ווער ס׳איז געשטאַרבן מיט אַ נאָטירלעכן טויט און ווער ס׳איז אומגעקומען על קידוש־השם אין טראַנסניסטריע, דורך דייטשישע און רומענישע מערדערס. וועגן איציק שקאַלניק ווייסט מען אויף זיכער אַז ער איז אומגעקומען אין א לאַגער אין שטעטל שפּיקאָוו, איז דער אוקראַינע, נאָר אַ גאַנץ יאָר מוטשען זיך דאָרט. — שלום לעפרם. —

חוץ די אויבן־דערמאַנטע בעלי־תפילות קומען אַרויס פון ליפקאַן אַ פּאָר גאָר באַרימטע חזנים און זינגערס. דער ערשטער פון זיי איז יאָסל שטערנבערג, אַ נאָענטער קרוב פונעם דיכטער יעקב שטערנבערג. ביי ליפקאַנער יידן איז ער באַקאַנט ווי יאָסל קארפאַטשער, ווייל זיינע עלטערן זענען געווען פונעם דאָרף קאַרפאַטש, זעקס ווירסט פון ליפקאַן. חזנים און מנגנים אין דער גאָרער יידישער וועלט קענען אים ווי יאָסל באָס, צוליב אַ באַסאָוער שטימע וואָס ער פאַרמאָגט, וועלכע איז אַ חריפות אין דער וועלט. יודעי־חן זאָגן אָפילו אַז אַזאַ באָס איז נישט בנמצא אין דער גאָרער וועלט. אָט דער יאָסל איז אַ גייִעדיקע קאַנסערוואַטאָריע. אַ קינד פון זעקס יאָר, האָט ער שוין אַנגעהויבן צו זינגען ביי חזנים. נאָר אין זיינע גאָר פריע יאָרן, נאָר אפילו אין די קינדער־יאָרן האָט ער זיך שוין אַרויס־געוויזן ווי אַ שם־דבר אפס זינגער. אָט וואָס חזן אפרים סלעפּאַק ע״ה, איינער פון די אַנגעזעענסטע חזנים פונעם אַלטן דור, האָט מיר דערציילט וועגן יאָסלען: ווען יאָסל איז אַלט געווען עלף יאָר, האָבן זיי ביידע געזונגען

אלס משוררים ביי אַ בריטשאַנער חזן, משה אַכלער. האָט יאָסל דעמאָלט אלס עלף־יאָריק ייִנגל געקענט זינגען אויף דריי שטימען: אַלט, טענאָר און באָס, וואָס דאָס ווערט באַטראַכט ווי אַ זעלטנקייט אין דער וועלט פון מוזיק. אלס משורר האָט ער געזונגען ניין יאָר ביים וועלט־באַרימטן ניסי בעלזער. שפּעטער האָט ער געזונגען ביים חזן פּיני מינקאָווסקי אין אָדעס, אויך גאַנצע ניין יאָר. דאָס זענען אפשר געווען דער וועלטס בעסטע חזנים פון יענער צייט. אין דער צייט וואָס ער האָט געזונגען ביי פּיני מינקאָווסקי אין אָדעס, האָט ער אויך געזונגען אין אָדעסער „גאַראַדסקאַי טעאַטער״ צוזאַמען מיט שאַליאַפּינען. אַבער דאָס קול זיינס, וואָס האָט אים אזוי באַרימט געמאַכט אלס זינגער, האָט אים געשטערט אלס חזן. פּאַר אַ חזן האָט ער געהאַט צו אַ טיפּן באָס. דערפּאַר האָט ער קיין גרויס דערפּאָלג אלס חזן נישט געהאַט. אין ליפּקאַן איז ער אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה געווען עטלעכע יאָר חזן אין דער הויפּטיענער קלויז, אין עלטער פון עטלעכע און דרייסיק יאָר. אין 1923 איז ער געקומען קיין אַמעריקע. דאָ איז ער געווען חזן אַכט יאָר אין אַ שול אין פּראָווידענס, ראָוד איילאַנד. דערנאָך האָט ער זיך מיט זיין פאַמיליע באַזעצט אין ניו־יאָרק. צוליב די קריזיס־יאָרן פון יענער צייט און אנדערע סיבות איז אים געווען שווער צו באַקומען אַ שטענדיקע חזנות־שטעלע. דערפּאַר איז ער געבליבן אַ זינגער ביי חזנים ביזן היינטיקן טאָג. פון זיינע קינדער האָבן צוויי זין, שמאי און אהרן, פון אים געירשנט סיי זיין שטים־קוואַליטעט און סיי זיין מוזיקאַלישקייט. זיי זענען פּראָפעסיאָנעלע זינגערס אין אַמעריקע. קיין חזנים זענען זיי נישט געווארן, כאָטש זיי האָבן אַלע נויטיקע קוואַליפי־קאַציעס דערצו. שוין צוואַנציק יאָר ווי זיי זינגען אינעם כאָר פון דער „מעטראָפּאָליטן״ אָפּערע אין ניו־יאָרק. אהרן איז דער מאָן פון דער באַרימטער זינגערן פריידעלע אוישער (די חזנטע), אויך אַ ליפּקאַנער.

דער צווייטער ליפּקאַנער וועלט־באַרימטער זינגער און חזן איז משה אוישער. ער איז מיט 48 יאָר צוריק געבוירן געווארן אין ליפּקאַן. זיינע עלטערן האָבן געהייסן זעליג און ליבע. משה אוישער איז אויפגע־וואַקסן אין ליפּקאַן בייַ זיין זיידן מעכל דער סטאַליער, דער מוטערס פאָטער, — ווייל זיין פאָטער איז געווען אין אַמעריקע, פינקטלעכער אין מאַנטרעאָל, קאַנאַדע. אין ליפּקאַן האָט זיך משה דערצויגן ביז ערב זיין בר־מצווה און ערב זיין אָפּפּאָרן צו זיין פאָטער קיין מאַנטרעאָל, צוזאַמען מיט זיין מוטער און זיין שוועסטערל פריידל. דאָס איז געווען סוף זומער 1921. בר־מצווה איז משה געווארן אויף דער שיף, וואָס האָט אים געפירט קיין מאַנטרעאָל. דעם שבת וואָס מ׳האָט אים אויפגערופן צו דער תורה אלס בר־מצווה־בחור, האָט ער אַליין געדאַוונט פּאָרן עמוד. אָט־דאָ אויף דער שיף האָט ער געמאַכט זיין דעביוט אלס חזן.

יידיש און העברעאיש האָט משה געלערנט אין ליפּקאַן ביי די בעסטע לערערס: ביי איציק שקאַלניק און ביי אליעזר שטיינבאָרג, געזונגען ביי

חזנים האָט ער פון קינדווייז אָן. פריער האָט ער געזונגען ביי איציק שקאַלניקן און שפּעטער, ביז צום אַוועקפאָרן, ביים פריער־דערמאָנטן יאָסל (שטערענבערג) באָס. שוין אלס קליין יינגל האָט ער אַרויסגעוויזן אַ נייגונג צו יידיש טעאַטער. ער פלעגט זיך זייער אויסצייכענען אין די אויפפירונגען פון אליעזר שטיינבאַרגס קינדער־פיעסן, ווייל אין שטיינבאַרגס פיעסן איז דאָ אַ סך צו זינגען. אַ דאַנק זיין שיין שטימעלע איז ער שוין דעמאָלט געקומען צום פאָדערגרונט. ער האָט אויך טיילמאָל געשפּילט קינדער־ראָלן ביי דער ליפקאָנער דראַמאַטישער סעקציע „הבימה", און אויך ביי גאָסטראָלירנדיקע טעאַטער־טרופּעס, און פאַר אַ נויט האָט ער אַליין געשפּילט טעאַטער אין אַ קאַמער ביי זיין זיידן מעכ? אויף דער אָבאָרע, פאַר אַ קנעפּל אַ בילעט, פאַר אַ קנעפּל מיט צוויי לעכלעך איז מען געשטאַנען, פאַר אַ מעשן קנעפּל איז מען געזעסן ערשטע ריי. אַוודאי האָט דעמאָלט קיינער נישט, אפילו איינער מיט דער גרעסטער פאַנטאַזיע, זיך געקאָנט פאָרשטעלן, אַז פון אָט־דעם שוואַרצן, אַרימען יינגעלע וועט אויסוואַקסן אייניער פון די באָרימטסטע חזנים און דער זינגער פון זיין פאָלק.

זיינע צוויי יאָר צווישן מאַנטראָאל און ניו־יאָרק זענען נישט געווען אויסגעפּט מיט רויזן. ער האָט געטון כל עבודת־פּרך צו פאַרדינען אַ שטיקל ברויט. ער האָט געוואָשן פלעשער פאַר זעקס דאָלאָר אַ וואָך און האָט זיך אַזוי איינגאָל צעשניטן אַ האַנט מיט אַ צעבראָכענער פלאַש, אַז ער איז שיר־נישט געבליבן אַ קאָליקע. ער האָט געאַרבעט אין אַ דעליקאַטעסן־קראָם, זיך געלערנט פאַר אַ פאַריער און די גאַנצע צייט געזונגען ביי אַ חזן. — ביז ער איז איניינעם מיט די עלטערן אַריבער קיין ניו־יאָרק.

ווי אַזוי משה איז אין ניו־יאָרק געוואָרן דער גרויסער חזן און דער באָרימטער קאַנצערט־זינגער, איז אַן אינטערעסאַנט קאַפּיטל פאַר זיך. נאָר איך בין דאָ נישט אויסן צו שרייבן אַ פולע ביאָגראַפּיע פון משה אוישער. איך בין נאָר אויסן געווען צו פאַרצייכענען אַ פּאָר שטריכן וועגן דעם לעבן און ווירקן פון די בעלי־תּפילות און חזנים אינעם אַמאָליקן ליפקאָן, איידער דאָס יידישע לעבן איז דאָרט אַזוי גרויזאַם פאַרשניטן געוואָרן.

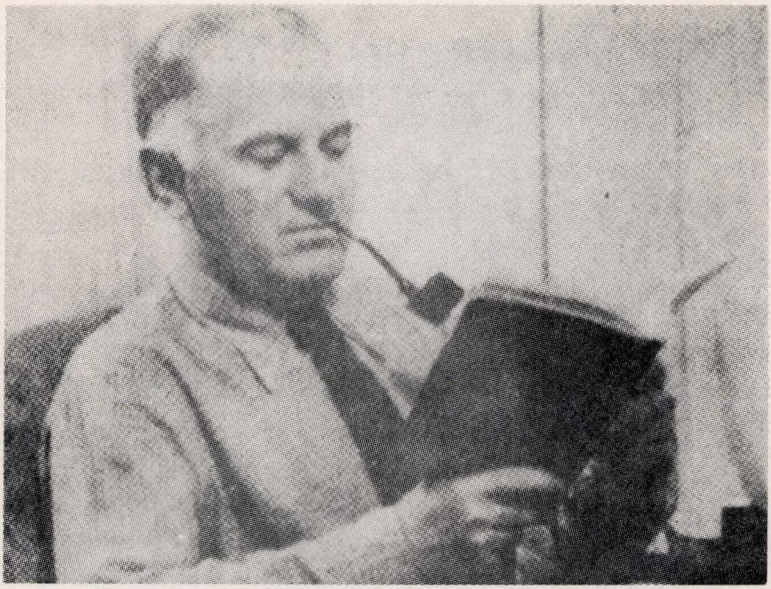
דר. מיכאל קויפמאן (מיקאעלאָ), זיין פרוי ליאָליאַ, שלום עליכמס טאָכטער און זייערע קינדער. 1924 אין ניו-יאָרק.

די גרויסע שול. — לינקס זעט מען די שול מיט דער זייט צום שטראָז, פֿאַראַלעל מיט דער שול בלויז עטלעכע מעטער האָט געוואוינט דער דין און בעל-מקובל ר' יוסילע. רעכטס וויט אויפ'ן בארג זעט מען לחבדיל, דעם פֿראָוואָסלאָוונעם קלויסטער.

פון לינקס צו רעכטס: משה אַלטמאַן בּאַרימטער יידישער שרייבער, מחבר פון מדרש-פּנחס, די ווינער קאַרעטע און אַנדערע ווערק. יעקב (יאָקל) שטערנבּערג, גרויסער יודישער דיכטער און וועלט-בּאַרימטער טעאַטראַל. דר. שלמה ביקל, בּאַרימטער פּובליציסט, עסייאיסט און ליטעראַטור-קריטיקער. מחבר פון עטלעכע בּיכער.

אליעזר גרינבערג — באַרימטער יידישער דיכטער און עסייאיסט.

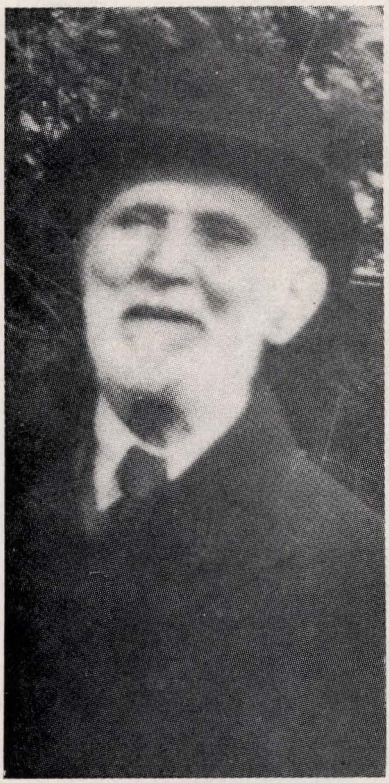
וועלוול און שרה כאויס, ע"ה, — געזעלשאַפטליכער מענטש, מיטגרינדער **און** וויצע-פֿרעזידענט פון דער שול „חבימה", געשטיצט יידישע קולטור און יידישע אינסטיטוציעס מיט דער פולער האַנט, אַן אמתער פאָלקס-מענטש. זי איז די געוועזענע שרה קראַכמאַלניק פון בריטשאַן. בוידע אומגעקומען אין סיביר, אויף פאַרשיקונג.

שפּיטאָל קאָמיטעט אין ליפּקאָן פון אַמאָל. — ערשטע רײ זיצנדיק פון רעכטס: משה פּיכמאַן, נחום ברוינשטיין, אַדוואָקאַט ראָזנער, הרב יוסף באראַך אייניקל און ממלא-מקום פון אלטן רב ר׳ אַלטער סיגאַל זצ״ל. ברוך סיגאַל, וועלוול שעכטער (קארזשיוואוצער), איציק שקאָלניק, יאנקל (איציק ליבעס) שניידערמאַן. שטייענדיק פון רעכטס: מאָטל וויינמאַן (סטאָראָסטע), לוי סיגאל, משה דודל ריסמאן, אכטשל וויינמאַן, שאַיע מאַרגנשטערן, יעקב לאנדמאַן, בערל גראָסמאַן, ח. י. שניידער, מרדכי שלום קויפמאַן, הרב אַרנשטיין, געלמאַן, פּנחס ראָזנבלאָט

איציק שקאלניק, ז״ל — משכיל און פיירדיקער ציוניסט. עקסטרעמער העברעאיסט. פון די גאר בעסטע העב-רעאישע לערער, געלערנט לויט דער מעטאדע עברית-בעברית. אויף אים קאן מען זאגן: דער לערער פון די לערער. געווען אויך א גוטער חזן א בן דור און חבר פון דעם העברע-אישן שרייבער יהודה שטיינבערג. אומגעקומען דורך די דייטשן און רומענער אין טראנסניסטריע אין 1942 אין עלטער פון 72 יאר אין שטעטל שפיקאוו.

משה שרייבער, ע״ח — געווען א זעל-טענער מענטש אין ליפקאן. א ייד א חכם, למדן און משכיל. שטאמט-אפ פונעם בארימטן פרעשבורגער רב, דעם חתם-סופר.

משה אוישער ווען ער האָט געשטו-
רעמט אַמעריקע מיט זיין חזנות, און
אלס קאַנצערט-זינגער. לינקס זעט מען
משה אוישער אין ליפקאַן פאַר זיין
אָפּפאָרן קיין מאַנטרעאַל, קאַנאַדע.

בערל שטיפלמאַן, ז״ל, — העפּרעאי-
שער לערער, אַ זייל אין דער ציו-
ניסטישער און חלוצישער באַוועגונג
אין ליפקאַן. אין יאָר 1924 זיך בא-
זעצט אין ארץ ישראל מיט זיין גאַנ-
צער משפּחה. געווען אַ מיטגרינדער
און לערער פון בית ספר בּיאליק אין
חיפה. נפטר געוואָרן אין חיפה אין
1947, אין עלטער פון 61 יאָר.

הערש אַלטער-פאליקס, (שטיפלמאַן)
ז״ל, — געווען אַלע זייגע יאָרן אַ
דרדקי-מלמד. געשטאָרבן אין ליפקאַן,
אין 1935 אין עלטער פון 82 יאָר.
לויט חשבון האָבן דורך די אַלע יאָרן
פון זיין מלמדות געלערנט בּיי אים
אַרום פּיר טויזנט קינדער.

אין ליפקאַן, 1920.

אין ישראל 1927, מיט זיין פרוי אסתר.

הערש גיטלמאַן, — אַ פולבלוטיקער ציוניסט און חלוץ. געהאַט טאַלאַנט צו מאַלעריי און שכיצערייַ. עולה געווען קיין ארץ ישראל אין 1921, אין עלטער פון 19 יאָר. געשטאָרבן אין חיפה אין עלטער פון 48 יאָר. האָט אויך אַמאָל געשריבן העברעאישע לידער.

דער שטאָטישער צאַפּ וואַרעמט זיך קעגן דער האַרבסטיקער זון און איז ברוגז, הלמאי מע שטערט אים זיין רו. — דאָס שטיבל איז איינס פון די אָרימ-סטע שטיבלעך לעבן הקדש ביים פּאָ-טיעק. פאַרן שטיבל איז דר. גינדאַ ראָזנבלאָט. זי איז געקומען זען דעם קראַנקן אָרימאַן מרדכי אָנטיפּ, דעם קאַשיוגענק, וואָס וואוינט אינעם שטיבל.

אהרן בדחן און זיין פרוי. — געווען אַן אינסטיטוציע פאַר זיך אַליין אויף יידישע חתונות. א פּאָלנער „מאַסטער אף סערעמאָנים", פונעם באַדעקן די כלה ביז העט נאָך דער וועשערע. נאָכן דרשה געשאַנק, נאָר אַלע פּרוילעכע און מצווה-טענץ, ביז שפּעט אין דער נאַכט, פלעגט אהרן בדחן אָנפּירן מיט דער חתונה און חאַלטן די מחותנים געשפּאַנט מיט זייער ווערטלעך און זאָגעבצער. וועט קאָן פּאַרגעסן זיין באַזונגען א כלה פאַר דער חופּה!

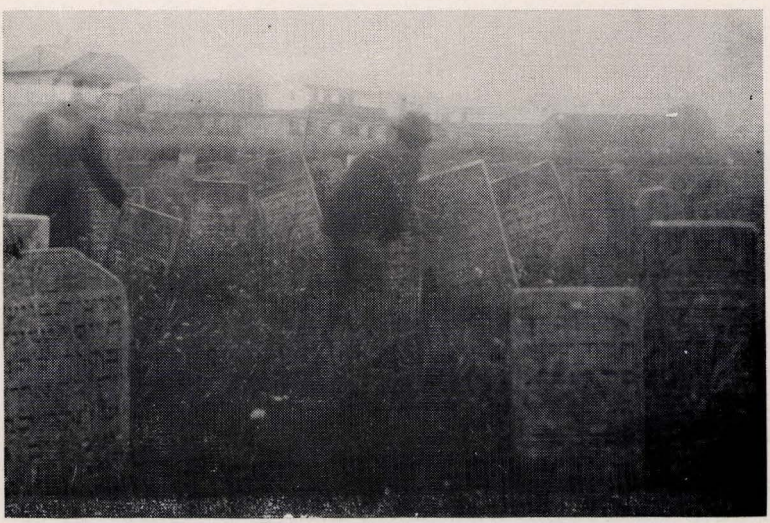
שוין נאָכן פּייער. — אַ צענטראַלע גאַס אין ליפּקאַן. דאָ קאָן מען זען ווי כּמעט אַ גאַנצע גאַס מיט חיזער זיינען געטשעפּעט אויבן אין צוויטן. אָבער חיזער שטייען כּמעט אונטער אויך דאָך. דערפּאַר פלעגן די פּייערן זיך פּאַרשפּרייטן מיט אַ בליץ-שנעלקייט אויף אַ גאַנצן קוואַרטאַל. פּאַרנט קאָן מען זען, ווי אַ ייִנגל שטייט איפּער אָן עמער וואַסער מיט אַ שמאָלער קישקע. דאָס זיינען געווען די לעש מכשירים...

אַ פּאַרפּליוצונג אין ליפּקאַן. — די חיזער שטייען האָלב אין וואַסער פּריליגן-צייט, ווען סע לאָזט דער שניי. אַזעלכע פּאַרפּליוצונגען פלעגן זיך מאַכן זייער אָפט, ווייל ליפּקאַן שטייט אין אַ טאָל, אַרומגערינגלט מיט בערג. און די וואַסערן קומען אָן שנעלער ווי זיי קאָנען אָפּלויפן. אויך אין מיטן זומער נאָך אַ שטאַרקן רעגן טרעפט אָזאַ פּאַרפּליוצונג.

די ציגוינערישע שטיבלעך אין ליפקאן. — אויפן וועג צו דער באן-סטאנציע, באלד נאך לוקאס קרעניצע. דאָ האבן מאקע געוואוינט ריכטיקע ציגוינער. כמעט אלע זיינען געווען קלעזמער און געשפילט אויף יידישע חתונות און יום טובֿים. אין דעם שטיבל רעכטס האט געוואוינט דער ציגוינער-קלעזמער פּינטעלעי. די שטיבלעך זיינען געווען דאָס אויגנטום פונעם פּריץ. פּאָרן דירה-געלד פלעגן די ציגוינער אפּאָרבעטן עטלעכע וואכן אויפן פּריצס פעלדער, אן איבערבליבענישּ פונעם אמאליקן לויב-איגנטום.

דאָס ליפקאנער בית-הקברות. — דאָס אינציקע ארט וואָס איז געבליבן גאנץ, וואָס זאגט עדות אז דאָ איז גיט לאנג צוריק געווען אַ שטאט מיט לעבעדיקע יידן, וואָס האבן געלעבט אַ פולבלוטיק יידיש לעבן לאנגע יאָרהונדערטער, דורך די ציטן פון טערקיי, פון רוסלאנד און פון רומענוע ביז צו דער צווייטער וועלט-מלחמה פון 1941. די מצבות זיינען די אינציקע לעבעדיקע עדות, אַ זכר לחורבן ליפקאן דורך דייטשע און רומענישע רוצחים.

אַ טייל פון דער גאַס, אַרום זוידע דעם פּעלדשערס לויק — שפּעט אין האַרבסט אַדער אָנהויב פּרילינג. די בלאָטע זעט זיך גוט אָן. אינעם ערשטען הויז רעכטס האָט געוואוינט דער רב ר' אַלטער סיגאל ז"ל, געבוירן און נפטר געוואָרן אין ליפקאַן, געזעסן אין ליפקאַן אויפן כסא-הרבנות 55 יאָר. נפטר געוואָרן אין עלטער פון 90 יאָר.

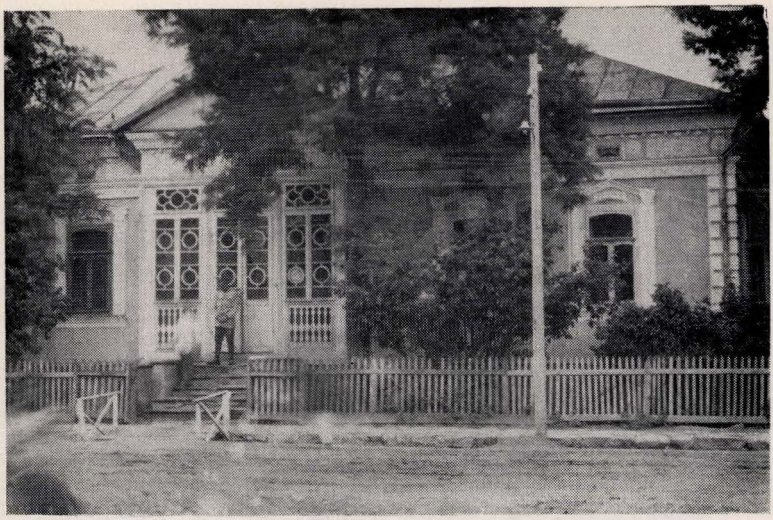
די סאדיגערער קלויז. — פֿאַרנט ביים טירל שטייט דער שמש יחיאליקל משה'לע דעם יאָסערס, ער זוכט עמיצן אַרויפצורופֿן צום מנין. אַ סך יאָרן איז ער אויך געווען שמש ביים רב ר' אַלטער סיגאַל ז"ל. אין עק, רעכטס, שטייט דער וואַסער-פֿירער משה אויערנגל.

דאָס ליפֿקאַנער מרחץ. — אין הינטערגרונט זעט מען די גוואישע שטובער פון דער „מאַהאַלע".

דער נאָכנישט פֿאַרענדיקטער יידישער שׂשׂוּאֵל אין ליפֿקאַן, אויפן נאָמען פון ר׳ ישׂראל און גיטל סיגאַל ע״ה.

דאָס הויז פון יאנקל (איציק נוח'ס) קויפמאַן, שלום-עליכמס מחותן. — אויבן פון די שענסטע הייזער אין ליפקאַן. פאַרנט זענען געוואַקסן אַקאַציע- און לילאַק-בוימער. אַחוץ אַ נגיד איז ער אויך געווען אַ פּיבער ייד און אַ שטעפּאַנעשטער חסיד. אין קאַרידאָר מיט די שוינע פּענצטערלעך האָט מען יעדן שבת נאָכמיטאָג, זומער-צייט, געקאָנט זען אים זיצן און אַרויבקוקן אין אַ ספר. אין דעם הויז איז מיכאל קויפמאַן געבוירן און דערצויגן געוואָרן.

די מאַמאַזשנע גאַס. — די שענסטע, רוינסטע און גלויבסטע גאַס אין ליפקאַן, די „פּריצישע גאַס". דאָ זייבען די הייזער ניט געשטאַנען אַזוי געדיכט נאָענט אויבער צום צווייטן נאָר וויט אָפּגעטיילט. אויף דער גאַס האָט געוואוינט די אַריסטאָקראַטיע, יידישע און קריסטלעכע. די גאַס איז געווען אַ באַוימערטע. אויף אַט-דער גאַס איז געווען דער הויפּט-שפּאַציר פון דער ליפקאַנער יוגנט. דאָ האָבן געוואוינט דר. מיכאל קויפמאַן, שלום עליכמס אויידעם, און די דיכטער יעקב שטערנבערג. דאָ האָבן זיך אויך געפונען די שולע „הבימה", די ביבליאָטעק און די יידישע גימנאַזיע.

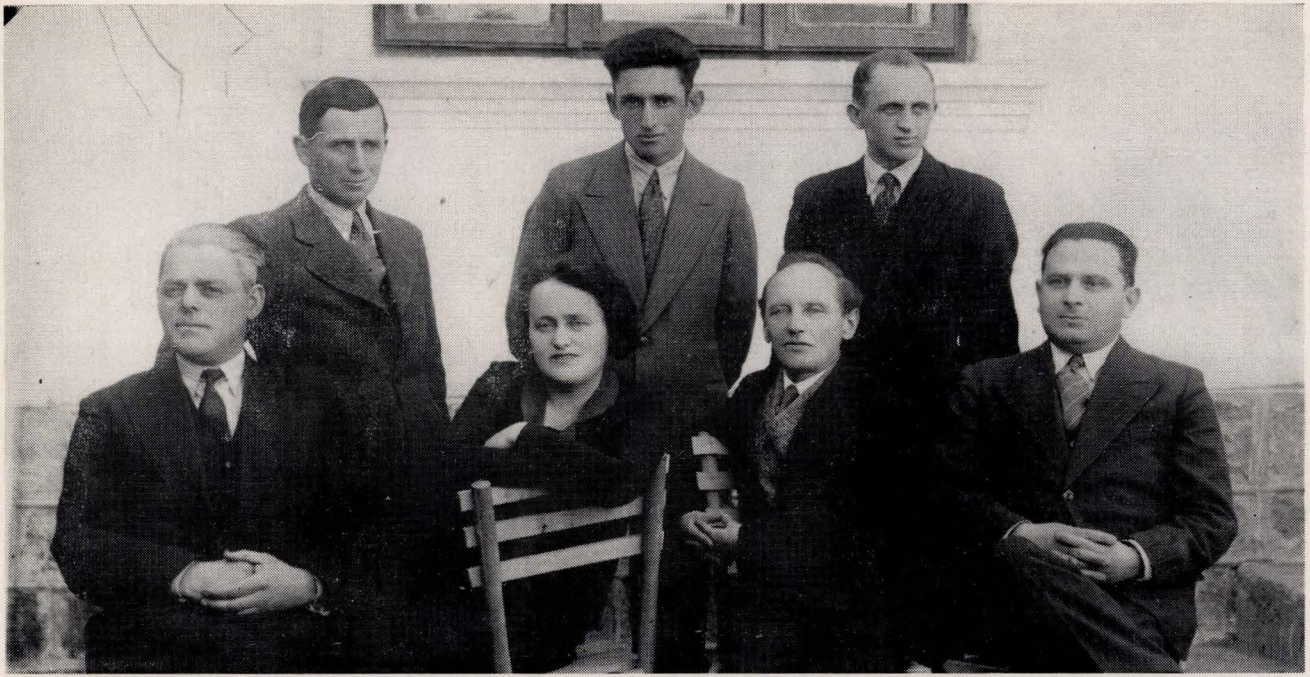
די קינדער-קאָלאָניע „אָזע" אין 1933. — אין דער אויבערשטער רײ שטייען די אָנפירער. די ערשטע לינקס — חנה רויטמאַן, די פינפטע — ליזאַ געלער-בלאַנק. זיבעטער אין צענטער — אברהם רויזנבלאַט. אַכטע — דר. גינדאַ רויזנבלאַט. צענטע רעכטס — די קעכין פון דער קאָלאָניע. די נעמען פון די איבערריקע — אומבאַקאַנט.

לינקס פֿון רעכטס צו זיצן: סע זיצן פֿון רעכטס צו לינקס: עליע (ציגויגער) רוזמאַן, איציק רחמיאלס בּרוימאַן, יחיאל דעם בּעקערס, מרדכי (קאַלוסער) שניידער, ניסן גיטלמאַן, לויב מעכל דעם בּעקערס, וואָלף-יהודה (שניידער) גלעפֿאנד, שמערל שוגדער. סע שטייען פֿון רעכטס צו לינקס: פֿרויקע שניידער, שמעון שערער, משה-חיים לעדערמאַן, חיים טויבּער, יאַנקל נאַדן, הערש יאנקל בּעקערס שוגדער. פֿרויען שטייען פֿון רעכטס צו לינקס: פֿערל חיים גראַסערס, די דריטע, חיוקע וואָלף יהודהס, שיווע מרדכי קאַלוסערס און פֿיגע שמערל שוגדערס.

פֿאַרוואַלטונג פונעם האַנטווערקער-פֿאַריין אין ליפֿקאַן. 1930. — עס זיצן פון רעכטס צו לינקס: אברהם הערש מענאשקאלעס, יצחק משה זימערפעלד, משה לעדערמאַן, דוד קושניר (דאָפּ), אברהם ראַזנבלאַט, לויב יחיאל דעם בעקערס, אברהם איציק וואָלפֿס (זימער), מאָטיע משה ריסמאַנס, שמעון שערער. סע שטייען פון רעכטס צו לינקס: שמחה שניי דער (שוינפעלד), וויגדער טיצקאַנער, שערמאן (נתן קאָפּס אויניקל), יאנקל נאַדן (פֿאַרמאַן), משה ווידמעזשער, דוד שמואל פֿאַרטנאי, אַלטער קאַליסער, אירע דער שוסטער.

די פֿאַרוואַלטונג פון דער יהודה שטיינבערג ביבליאָטעק אין ליפקאָן. — פון לינקס צו רעכטס זיצן: נתן לעוונטאַל (איצט אין חיפה), דר. גינדא ראָזנבלאַט (איצט אין מאַנטרעאַל, קאַנאַדע), לוי בלאַנק (זיין שׂיקזאַל אומבאַוואוסט), דער פערטער אומבאַקאַנט. שטייענדיק, פון לינקס צו רעכטס: פּיכמאַן, אָקס און ל. שטיין. זייער שיקזאַל אויך אומבאַקאַנט.

די ייִדישע גימנאַזיע אין ליפקאַן. האָט עקזיסטירט פון 1922 ביז 1926. אין צענטער שטייט דער דירעקטאָר אברהם ראָזנבלאַט (וואוינט איצט אין מאַנטרעאַל). דער צווייטער רעכטס איז לערער בערל שמושלמאַן. דער דריטער רעכטס איז לערער לוי בלאַנק. הינטער זיי — א רומענישער לערער. אויבן לינקס בויט פענצטער — א רומענישער לערער, ביידע קריסטן. אין צענטער פאָרנט שטייט דר. גינדאַ ראָזנבלאַט, דעם דירעק-טאָרס פרוי, אויך א לערערין. לינקס איז לערערין שטראָמינגער, פון שאַץ, בוקאַוויניע. רעכטס איז אסתר אימאַס א לערערין פון סאָראָקע, בעסא-ראַביע. די גימנאַציע געפינט זיך אין חויז פון יאנקל (איציק נחם) קויפמאַן, שלום-עליכמס מחותן.

ליפקאַנער דאָקטוירים און זיידע דער פעלדשער

אין ליפקאַן איז פון שטענדיק אַן געווען מער ווי איין דאָקטער, און גוטע דאָקטוירים אויך. איינער פון זיי, דר. שרייבער, איז געווען באַרימט אפילו ווייט אַריבער די גרעניצן פון ליפקאַן, און אפילו אַריבער דער גרענץ פון רוסלאַנד. ער האָט געהאַט אַ נאָמען אויך אין טשערנאָוויץ, וואָס איז אין יענער צייט געווען עסטרייך און אַ שטאָט פון באַרימטע מעדיקער.

וועגן טשערנאָוויץ און אירע דאָקטוירים איז דעמאָלט אַרומגעגאַנגען אַ ווערטל: מע פלעגט זאָגן, אַז אין טשערנאָוויץ איז יעדער צווייטער מענטש אַ דאָקטער, דהיינו: אַז מען זאָגט אין גאָס איינעם „גוט־מאָרגן, הער דאָקטאָר", ענטפערט אייך תיכף אַ צווייטער מענטש אויף אייער „גוט־מאָרגן", נישט דער, וועמען איר האָט באַגריסט.. דערפון איז געדרונגען, אַז יעדער צווייטער מענטש איז דאָרט אַ דאָקטאָר...

דערפון פאַרשטייט איר שוין אַליין, אַז אויב אַ דאָקטער פון אַ קליין שטעטל אין בעסאַראַביע, האָט אַ נאָמען אין אַזאַ מעדיצינישן כּרך, ווי טשערנאָוויץ, איז עס נישט קיין קלייניקייט.

והא ראיה: דער דאָקטער שרייבער האָט זיך שפעטער־צו טאָקע באַזעצט אין אַדעס, און איז אפילו דאָרט אויך געווען באַרימט. אגב. איז דר. שרייבער געווען דער זעמסקי דאָקטער, ד. ה. דער רעגירונגס־דאָקטער און דער הויפט פונעם שפיטאָל אין ליפקאַן. אַזאַ יאָר אויף שונאי־ישראל, וואָס פאַר אַ שפיטאָל דאָס איז געווען, אַבער ס׳האָט געהייסן „שפיטאָל" — און פאַרטיק...

נאָך אַ דאָקטער איז געווען — דר. כאַוויז (נישט צו פאַרבייטן מיטן שפעטערדיקן דר. כאַוויס). געווען אויך אַ קריסטלעכער דאָקטער מיטן נאָמען דעראַסייקע, אַ פאָליאַק, אַ גוטער דאָקטער און אַ יידן־פריינט, ער האָט אפילו געריידט יידיש און געטראָגן אַ באָרד.

אַבער דער פאָפולערסטער און באַליבטסטער פון די אַלע דאָקטוירים איז געווען זיידע פעלדשער, אַדער ווי מ׳האָט אים געריפן: זיידע חיים איציס, אויף זיין טאָטנס נאָמען. אַמאָל האָט מען אים אויך גערופן: זיידע קעסטלמאַן, אַדער גאָספאַדין קעסטלמאַן. קעסטלמאַן האָט מען אים גערופן נאָר אין די אַפּטייקן אַדער אין אַ הויז, וואו מ׳האָט געריידט רוסיש. באַליבט איז זיידע געווען דערפאָר, וואָס ער איז געווען איינער פון פאָלק, אַ צוגעלאָזטער צו יעדן איינעם, אַן אמתער פריינט. און מ׳האָט זיך נישט געדאַרפט ברעכן די צונג, צו רעדן מיט אים רוסיש, און מ׳האָט נישט געדאַרפט מורא האָבן אים איבערצופרעגן צוויי מאָל איין זאָך, ווי מ׳האָט מורא געהאָט בייַ די אַנדערע דאָקטוירים.

איך געדענק, וועז ס׳איז אַנגעקומען קיין ליפקאַן דער דאָקטער כאַוויז, צו זיין דער שטאָטישער דאָקטער. קיינער האָט אים נישט געקאָנט, קיינער האָט נישט געוואוסט, פונוואַנען ער שטאַמט, פון וואָס פאַר אַ שטאָט ער קומט. באַזעצט האָט ער זיך תיכף אין דער גויאישער גאַס, נישט־ווייט פונעם קלויסטער, אין שכנעשאפט מיטן סלעדאוואַטעל, מיטן פריסטאוו, מיט זשאַלינקאווסקין דעם דירעקטאָר פון דער רוסישער שקאָלע, אַן אמתער צורר־היהודים, און נאָך אַזעלכע פיינע שכנים, מיט דער אויסרעכענונג מסתמא, אַז דאָס וועט פאַר אים שאָפן דעם נויטיקן רעספעקט ביי די יידן, און סע וועט זיין אַ סגולה צו פרנסה. — ער איז געווען אַ שיינער יונגערמאַן, אַ בּאָאַנדער, מיט אַ וואַן־דאַיק בערדל, מיט אַ פּינסנע אויף דער נאָז, מיט אַ האַרטן קאָפּעליוש. און כדי צו לאָזן וויסן דער שטאָט, אַז דער נייער דאָקטער איז שוין דאָ, און איז מוכן ומזומן היילן קראַנקע, האָט ער זיך אויפגעזעצט אויף דער בּריטשקע, אַן אויסגעפוצטער איז עסיק און אין האַניק, מיט אַ שווארצער טאָלמע פון אויבן, און דער קוטשער האָט אים דורכגעפירט די שטאָט, אַנקוקן די ליפקאַנער יידן. טייל יידן האָבן זיך משער געווען, אַז דאָס איז דער נייער דאָקטער, און האָבן אים באַגריסט מיט אַראָפּנעמען דאָס היטל און מיט אַ שאָקל מיטן קאָפּ, און ער האָט אויך אַזוי צוריקגעענטפערט.

דער ערשטער אייַנדרוק איז געווען זייער אַ געהויבענער. כאָטש קיינער האָט אים נאָך נישט געקאָנט, האָט מען געזאָגט, אַז ער איז אייַנער פון די גרעסטע דאָקטוירים אין דער וועלט, נישט מער און נישט ווייניקער. ער מאָכט ממש פון טויט לעבעדיק. ס׳האָבן זיך שוין געפונען עדות, וואָס האָבן געזאָגט, אַז זיי וויסן אויף זיכער, אַז אין פּעטערבורג, פונוואַנען ער קומט, האָט ער שוין מער ווי איין מענטשן געמאַכט פון טויט לעבעדיק.

נו, האָט זיך גלייך אַנגעהויבן אַ שפּאַרעניש צווישן די יידן. טייל האָבן אַזוי געזאָגט: „מילא, דאָס וואָס איר זאָגט, אַז ער קאָן מאַכן פון טויט לעבעדיק, דאָס לייגט זיך אויפן שכל, מן הסתם איז ער אַ פראָפעסאָר, נישט קיין פשוטער דאָקטאָר. נאָר אַז ער קומט פון פּעטערבורג אַזש, דאָס גלויבט זיך נישט, וואָרום וואָס פאַר אַ משוגענער וועט אויסבייטן פּעטערבורג אויף ליפקאַן, אומשטיינס־גענאָגט?״.

דער סוף איז געווען, אַז דאָס וויגל איז וועלכן מ׳האָט אים איינגעוויגט אלס פראָפעסאָר, אַזש פון פּעטערבורג, האָט אים אינגאַנצן קאַליע געמאַכט זיין מערכה, ס׳האָט אים אַראָפּגעפירט פונעם וועג. ווייל, אַז ער האָט זיך דערוואוסט וואָס מע רעדט וועגן אים, האָט ער געמוטעט שפּילן די ראָלע טאָקע ווי דער גרעסטער דאָקטער. קיין יידיש וואָרט האָט ער נישט געוואָלט אַרויסרעדן אפילו וועז מע הרגעט אים, טאָקע גלייך ווי ער האָט אויף זיין לעבן דאָס לשון נישט געהערט. דער אמת איז געווען, אַז ער איז געקומען ערגעץ פון אַ קליין יידיש שטעטל.

צווישן יידן האָט ער זיך אינגאַנצן נישט געמישט, אין שול איז ער

אפילו ימים נוראים נישט געקומען. מענטשן, וואס האבן געדארפט שטארבן, זענען סייוועי געשטארבן און ער האט נישט באוויזן אפילו קיין איינעם לעבעדיק צו מאכן. דערפאר אבער איז ער געווען א גאנצער פאני־בראט מיט דער גויאישער אינטעליגענץ פון קרושעוואנס חדר. (קרושעוואן איז געווען דער ארגאניזירער פונעם קישענעווער פאגראם), און וועדליק מ׳האט געארעדט אין שטאט, איז ער געווען גאר אקטיוו צווישן זיי. נאר ווי זאגט שלום עליכם: „ס׳א ליגן! — מאלע וואס מע רעדט...״ פון די גאלדענע געשעפטן וואס ער האט געמאכט, האט ער געמוזט אויפגעבן די אריסטאקראטישע דירה מיט דער אריסטאקראטישער גויאישער שכנעשאפט, און ער האט זיך באזעצט אין יידישן געגנט, דאס צווייטע הויז פונעם וואלאסט. אבער דאס האט וויניק־וואס געהאלפן, און ער האט געמוזט זוכן פרנסה אינגאנצן אין אן אנדער שטאט.

נאכדעם ווי דר. כאווין האט פארלאזט ליפקאן, איז אראפגעקומען אן אנדערער יידישער דאקטער צו פארנעמען זיין פלאץ. געהייסן האט ער דר. פינגערהוט און געקומען איז ער טאקע פון סאמע „אדעס״ און געווען איז ער דער סאמע היפוד פון דעם פריערדיקן דר. כאווין.

ער איז געווען אן אלטער בחור. געקומען איז ער שטיל, אן רעש און אן געפילדער. זיך נישט באזעצט איז גויאישן געגנט, נישט געזוכט די גויאישע געזעלשאפט. ער האט געדונגען א האלבע שטוב ביי מענדעלע כאוויס. זי איז געשטאנען אין הארץ פון דער שטאט און לויטן באגריף פון יענער צייט, איז עס געווען א שיין הויז, פאסיק פאר א דאקטער.

דאס האלבע הויז איז באשטאנען פון דריי אדער פיר צימערן. דארט האט דר. פינגערהוט איינגעארדנט זיין קאבינעט, ווי אויך זיין וואוינונג. געפירט האט ער זיך זייער באשיידן, אן שום פאמפ. נישט געווען קיין ארומלויפער; וועו מ׳האט אים געדארפט, האט מען אים געטראפן אין דער היים. מ׳האט אויך נישט געדארפט אראפנעמען פאר אים דאס היטל, ווי פאר אנדערע דאקטוירים, לויט דער מאדע פון יענער צייט. מ׳האט זיך אויך נישט געדארפט ברעכן די צונג צו רעדן מיט אים דווקא רוסיש, ווייל ער האט געארעדט יידיש. געווען, ווי מע זאגט עס, א פראסטער חי וקים.

אבער מיט דעם אלעמען איז ער, פונקט ווי די אנדערע דאקטוירים, נישט געווען זייער פאפולער ביי די ליפקאנער יידן. און נישט חלילה דערפאר, ווייל ער איז געווען א שלעכטער מעדיקער, נאר פשוט דערפאר ווייל אין ליפקאן איז געווען א יידישער רופא א פעלדשער, וואס מיט אים האט קיין שום דאקטער נישט געקאנט קאנקורירן, וואס שייך מענטשלעכ־קייט און איידעלער נאטור.

אויף אט־דעם יידישן רופא וויל איך זיך אפשטעלן אביסל באריכות.

זיידע קעסטלמאן, אדער ווי מ׳האט אים געפרופן פשוט: זיידע חיים איציס, אויפן פאטערס נאמען, אדער גאר ר׳ זיידע, איז געווען א ייד מיט א הדרת־פנים, מיט א שיינער גרויער בארד, מיט א צומיש פון אביסל

שוואַרצע האָר דאָ און דאָרט. לויטן אויסזען האָט אים גיכער געפאַסט צו זיין אַ רב, ווי אַ פעלדשער. אָבער לויט זיין גוטסקייט און מיטגעפיל מיט מענטשן איז פעלדשעריי צו אים געקומען ווי אַ מתנה פון גאָט אַליין.

זיידע דעם פעלדשער האָט מען נישט געדופן תיכף, ווען אַ מענטש איז נאָר איינגעפאַלן. אים האָט מען ערשט געדופן, ווען דער מענטש איז שוין געווען גאָר קראַנק. איז מיט זיין פריינטלעכער באַנעמונג און מיטן אויסרעדן דעם חולה האָט ער אים מער געהאָלפן ווי מיטן רעצעפט וואָס ער האָט אים פאַרשריבן.

פאַרוואָס האָט מען אים געדופן ערשט ווען די קראַנקהייט האָט זיך פאַרערגערט? איז די מעשה דערפון אַזוי:

אין יענע יאָרן האָט כמעט יעדער ייד און יעדע יידענע געקאָנט אַליין אויסגעפינען די קראַנקהייט, און מ׳האָט גלייך אָנגעוועגדט אַ באַבסקע רפואה. און טאָמער האָט מען אַליין נישט געוואוסט אויף זיכער, האָט מען זיך באַראָטן מיט אַ שכנה אָדער מיט אַן עלטערער מומען, און מ׳האָט זיך געאייניקט אויפן „דיאָגנאָז״.

למשל, אַז אַ קינד האָט געגרימט און געדרייט אין בויד, איז עס געווען אַ סימן אַז ס׳איז ווערים. האָט מען באַלד אָפגעזאָגט ווערים־קרויט און אים געגעבן טרינקען דאָס געזאָטענע וואָסער און אַזוי־אָרום געפטרט די ווערים. און טאָמער איז איינער געלאָפן צו־אָפט מיטן מאָגן, האָט מען פאָר אים געפאָרעט גן־עדן־בלעטלעך צום טרינקען. און דאָס האָט אים אַזוי געהיילט דעם מאָגן, אַז ער איז אינגאַנצן פאַרשפאָרט געוואָרן. און טאָמער האָט עמיצן אָנגעריסן אַ מכה, האָט מען צוגעלייגט אַ שטיקל „קיט״ — דאָס איז דאָס געמיש פון בוימל און קרייד, וואָס גלעזער באַנוצן צו פאַרקלעפן די שויבן — און די מכה האָט זיך געעפנט. און אַז עמיצן האָט ווייגעטאָן אין אַן אויער, האָט מען אָפגעקאָכט רומיאָנעק, אַזעלכע גלעלע ריזעלער פון פעלד, און הייסערהייט דערמיט אויסגעשפריצט דעם קראַנקן אויער, דערנאָך פאַרשטעקט דעם אויער מיט אַ שטיקל וואָטע, און מ׳האָט אים נאָך פאַרבונדן מיט אַ בריטער פאָטשיילע, סע זאָל זיך נישט אַריינכאַפן קיין לופט אין אויער. אַזוי איז ער אַרומגעגאַנגען שיינע עטלעכע טעג מיט אַן אונטערגעבונדענער באָרד און אויסגעזען ווי אַ מלחמה־אינווליד. פאָר די אַלע רפואות האָט מען נישט געדאַרפט גיין אין אָפטייק אַריין. די רפואות האָט מען באַקומען אין קלייטל ביי פּסח געלמער.

אויף היילן אַ בלינדן טשעריק אָדער אַזוי עפעס אַ צרעת, איז געווען אַ מומחה לאה מינדל די באָבע, די הייבאַם. — פאָר די זאָכן זענען ביי איר שטענדיק געשטאַנען צוגעגרייט צוויי גרויסע ערדענע טעפּ מיט אַזאַ „מאַסט״, אַזאַ זאַלבּ, פון צוויי באַזונדערע קאַליִרן — איין מאַסט איז געווען גרוי און איינער גריז. זי האָט דערפאָר נישט געריכט צו טייער. פאָר אַ קאָפיקע איז געווען גענוג אפילו דעם גלח אויך צו שיקן. און

אנקוקנדיק דעם טשעריק, האָט זי באַשטימט וועלכן קאָליר זאָלב מע דאַרף צולייגן, אַז דער טשעריק זאָל זיך צעגיין אַדער זיך עפענען.

און אַז ס׳האָט זיך געטראָפן, אימצער איז געבליבן אין בעט מיט הויכער היץ, איז מען אויך נישט געוואָרן איבערגעראַשט; מ׳האָט תיכף אַראָפגענומען דעם סלאַי מיט מאַלינע־אייגנאַכטס, וואָס מ׳האָט געהאַלטן, אַז „מע זאָל דאָס נישט באַדאַרפן״ און געגעבן דעם חולה הייסע טיי מיט איינגעמאַכטס און דאָס האָט געזאָלט פאַרטרייבן דעם פיבער.

און אַז די אַלע באַבסקע רפואות האָבן נישט געהאָלפן, דעמאָלט האָט מען שוין גערופן דעם רופא, זיידע חיים איציס. אָחוץ אַן אַלטער גענייטער רופא זינט לאַנגע יאָרן פּראַקטיק, איז זיידע אויך געווען בטבע אַ גוטער ליבלעכער מענטש, און געקומען צום חולה איז ער נישט ווי אַ פּראָפעסיאָנאַל, נאָר ווי מקיים צו זיין די מצוה פון ביקור חולים. ער האָט זיך אויסגעטאָן דעם זשאָקעט, זיך אַוועקגעזעצט ביים חולהס בעט, געמומען אַ שמעק טאַבעקע צווישן די פינגער, זיך אָנגעשמעקט מיט דער טאַבעקע, פאַרפירט אַ שמועס מיטן חולה און בשעת־מעשה געהאָלטן דעם חולהס פולס, און אַזוי שמועסנדיק, אויסגעפונען וואו און וואָס סע טוט אים ווייַ, פאַרשריבן אַ רעצעפט און אָנגעזאָגט וואָס דער חולה מעג יאָ און וואָס ער טאָר נישט עסן. לסוף האָט ער געמומען אויסרעדן דעם חולה, אַז ער זאָל זיך נישט שרעקן, איז אַ פאַר טעג אָרום וועט ער מיט גאָטס הילף געזונט ווערן. זיידעס גוטע רייד האָבן געהאָלפן אָזאָ ווירקונג אויפן חולה, אַז לרוב איז דער חולה טאָקע געזונט געוואָרן פון זיידעס גוטע פריינטלעכע רייד גיכער ווי פונעם רעצעפט וואָס ער האָט אים געגעבן.

אַז זיידען איז אָמאָל אויסגעקומען צו גיין צו אַ חולה מסוכן שפּעט ביינאַכט און די אָפּטייק איז שוין געווען צוגעמאַכט, האָט זיידע זיך נישט געפּוילט און זיך מטריח געווען בכבודו ובעצמו, אפילו נישט געוואָרט מע זאָל אים בעטן, אַוועק צום אָפּטייקער, אים אויפגעוועקט, געבראַכט די מעדיצין, געגעבן דעם חולה די ערשטע הילף און אַזוי־אָרום נישט איינמאָל אָפּגעראַטעוועט אַ מענטשנס לעבן. און וואָס שייך באַצאָלטס, האָט ער חלילה נישט דערוואָרט פאַר דעם מי יודע וויפל, בפרט ווען ער האָט נאָך געוואוסט, אַז דער קראַנקער איז אַן אָרימאַן.

כדאי צו דערמאָנען נאָך אַ שטריך אין זיידעס כאַראַקטער, אַז ס׳איז געקומען צו אַן אָרעמאַן, כאָטש סע וועט אויסזען אַ ביסל קאָמיש:

איינמאָל אין אַ ווינטערדיקן פרימאָרגן שטייט זיך זיידע פאַר זיין הויז און סע קומט צו אים צו מרדכי אָנטיפּ, אַ טרעגער פון שווערע משאות, אַן אָרימאַן אין אָכצן פּאָלעס, בטבע אָבער זייער אַ שטאַרקער ייד. מרדכי אָנטיפּ בלייבט שטיין, גיט אָפּ זיידען אַ בריי־טן גוט־מאָרגן און זיידע ענטפערט אים גוט־יאָר און פרעגט אים תיכף ווי אַזוי ער פילט זיך אין געזונט.

מרדכי אָנטיפּ קלאָגט זיך פאַר זיידען, אַז ס׳איז אים ענג אין

„האלדז“... האָט אים זיידע אַריינגערופן צו זיך אין הויז און הייסט זיך אים זעצן און וויל אים אַריינקוקן אין האַלדז אַריין. זאָגט מרדכי אַטיפּ: „ר׳ זיידע, נישט אין דעם האַלדז איז מיר ענג. מיר איז ענג אין האַלץ, איך האָב נישט מיט וואָס אַנצוהייצן די הרובע. מע ווערט ביי מיר אין הויז ממש פֿאַרפֿרוירן. עס איז אַזוי קאַלט, אַז אַ הונט קען זיך פון קייט אַפּרייסן“.

זיידען האָט דאָס פֿאַרקלעמט ביים האַרצן און ער זאָגט אים: „מרדכי, גיי אַריין צו מיר אין קאַמער און נעם דיר אַ ביסל האַלץ“. זיידע אַליין איז נישט געגאַנגען אים געבן, נאָר געשיקט מרדכין אַליין נעמען. מרדכי אַנטיפּ איז געווען אַ ייד אַ גבר, האָט ער געזומען אַ גרויסן גראָבן שטריק און זיך געמאַכט דאָס אמתע „בינטל“ האַלץ. נאָר דעם ווי מרדכי אַנטיפּ האָט אַהיימגעטראָגן דאָס „בינטל“ האַלץ, איז זיידע געגאַנגען אין קאַמער אַריינברענגען אַביסל האַלץ אין הויז אַריין, האָט ער שוין נישט געטראָפֿן קיין שטיקל האַלץ אויף אַ רפואה.

אָבער זיידע איז חלילה נישט געווארן אין כעס. פֿאַרקערט, דער וויץ איז אים זייער געפֿעלן. ס׳האָט אים הנאה געטאָן פונעם אַרימאַנס איינפֿאַל און ער האָט עס דערציילט פֿאַר אַלעמען מיט אַ ברייטן, האַרציקן געלעכטער...

ציוניסטישע באַוועגונג און קולטור אינסטיטוציעס

ציוניסטישע באַוועגונג

אין אַלגעמיין איז ליפֿקאַן געווען אַן אייגנאַרטיקע, פולבלוטיק־יידישע שטאָט, פול מיט פרומער יידישקייט, ווי אויך מיט וועלטלעכער און מיט פּשוט פאַלקסטימלעכער. וואָס שייך פּאָליטיק, איז ליפֿקאַן געווען הויפּט־זעכלעך ציוניסטיש. געווען דאָרט אַלגעמיינע ציוניסטן, צעירי־ציון און אויך אַ גרופּע גאָר־יונגע, וואָס האָבן זיך געוואָלט „פּרחי־ציון", אויך אַן אַרגאַניזאַציע פון „חובבי שפת עבר". די אַלגעמיינע ציוניסטן זענען באַ־שטאַנען פונעם עלטערן דור משכילים, ווי איציק שקאַלניק, חיים גראָבער, זיידע פּרומקין א. א. די צעירי־ציון זענען געווען אַרגאַניזירט אונטערן נאָמען „התחיה". דאָס איז געווען די שטאַרקסטע אַרגאַניזאַציע אין שטאָט. זי איז באַשטאַנען פון אַ יונגן און לעבעדיקן עלעמענט. מייסטנס געוועזענע תלמידים פון איציק שקאַלניק, בערל שטיפֿלמאַנען און פון ברוך יאשטשיקן. אָט די דריי לערער זענען געווען מיט לייב און לעבן איבערגעגעבן דעם ציוניסטישן אידעאַל. אין דער שפּיץ פון דער צ. צ. זענען געשטאַנען: בערל שטיפֿלמאַן, אייגער פון די וויכטיקסטע העברעאישע לערער, ראובן עפּשטיין, דער אַנפירער פון דער יידיש־העברעאישער גימנאַזיע (צוזאַמען מיט אליעזר שטיינבאַרג), אַ געבוירענער און דערצויגענער אין זכרון־יעקב, ארץ־ישראל, שאול פיכמאן, אייגער פון די וויכטיקסטע לערער אין דער פאַלקס־שול „הבימה", נתן לעווינטאַל, דעמאָלט פאַרזיצער פון דער „הבימה" און בכלל אַ געזעלשאַפטלעך־קולטורעלער עסקן. ער איז אויך געווען דער פאַרזיצער פון די צ. צ. —

די צ. צ. (זיי האָבן זיך גערופן „התחיה") האָבן זיך אַרגאַניזירט באַלד נאָך דער רעוואָלוציע פון 1917. דאָס ערשטע אַרגאַניזאַציע־לאָקאַל האָט מען געדונגען בייַ ישראל מלכס, אויף דער אָבאָרע. אָבער לאַנג איז מען דאָרט נישט געשטאַנען. די אַרגאַניזאַציע איז זיך שנעל צעוואַקסן און אַריבער אין די גראָסע קלאַס־צימערן פון דער „הבימה". דאָ האָט געשפּרודלט מיט ציוניסטישער און קולטורעלער טעטיקייט. ס׳איז כמעט נישט דורכ־געגאנגען קיין אָוונט אָן אַ פאַרזאַמלונג בייַ דער „התחיה". ס׳האָט שטענ־דיק געהרוישט ווי אין אַ בינשטאָק. און דער שבת איז בייַ דער „התחיה" פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַן אמתן עונג־שבת. שבת נאָכמיטאָג איז די גאַנצע אַרגאַניזאַציע זיך צוזאַמענגענומען אין לאָקאַל, שבתדיק פאַרפוצט. מ׳האָט מיטגעבראכט פריינד. פירנדיקע חברים האָבן שבת געהאַלטן רעפע־ראַטן אויף ציוניסטישע און ליטעראַרישע טעמעס. די רעפערענטן זענען

געווען ראובן עפשטיין, בערל שטיפלמאן, שאול פיכמאן און אנדערע, דער עיקר אבער ראובן עפשטיין — און ריידן פלעגט ער ריידן העברעאיש און מיט אזא טעמפּעראמענט, אז מ׳האט נישט געקאנט נישט מיטגעריסן ווערן. מ׳האט נישט געוואוסט וואו די צייט איז אהינגעקומען, כאטש זיינער א רעפעראט פלעגט אריינציען עטלעכע שעה. איז ליפקאן זענען געווען א סך העברעאיש־קענערס און העברעאיש־רעדערס. נאר צו עפשטיינס העברעאיש איז נישט געווען קיין גלייכן. בשעת ער האט גערעדט איז ארום אים תיכף געשאפן געווארן אן ארץ־ישראלדיקע אטמאספערע און דעם עולם האט זיך געדוכט, אז מע זיצט נישט אין ליפקאן, נאר איז זכרון יעקב, וואו עפשטיין איז געבוירן און דערצויגן געווארן.

די ,,התחיה״ איז געווען אז אמתער פארפאסטן פאר ארץ־ישראל. פון דאנען זענען ארויס חלוצים און מ׳האט אויף אז אמת אנגעהויבן זיך גרייטן צו עליה. מ׳איז אוועק אין די פעלדער און ווייניגערטנער פון בעסאראביע און אין די וועלדער זיך פארדונגען אויף ארבעט אויפן גאנצן סעזאן ביי די פריצים און פאסעסארס און אזוי האט מען דורכגעמאכט הכשרה אויף אייגענער אחריות.

אין 1920 האט זיך ,,אפיציעל״ אנגעהויבן די חלוצישע עליה פון ליפקאן קיין ארץ־ישראל. און עולה געווען זענען נישט יחידים, נאר גאנצע גרופעס, פון די שענסטע און בעסטע ליפקאנער זין און טעכטער. לויט אינפארמאציע פון נאענטע חברים, וואס איך פלעג זיך מיט זיי דורכשרייבן, זענען אין יאר 1928 שוין געווען ארום זעקס הונדערט ליפקאנער חלוצים און חלוצות אין ארץ־ישראל. צו יענער צייט איז נישט געווען קיין ווינקל אין א״י, וואו מ׳האט נישט געטראפן קיין ליפקאנער, וואס האט מיט זיין שווייס, מיט זיין בלוט און מארך געהאלפן אינעם אויפבוי פונעם לאנד. איך קאן דא אנרופן נעמען פון ליפקאנער און אויף וועלכע געביטן זיי האבן זיך אויסגעצייכנט אין ישראל, און צייכענען זיך נאך היינט אויס. אבער אזוי ווי איך קאן נאך געשטרויכלט ווערן און עמיצן פארגעסן צו דערמאנען און דערמיט ,עמיצן ברענגען פארדרוס, וויל איך בעסער קיין נעמען נישט דערמאנען. אבער איין זאך זאל דא פארצייכנט ווערן: אז וואס שייך ציוניזם, חלוציזם און ישראל־אויפבוי, האט ליפקאנער יוגנט געשריבן א גלאררייך קאפיטל.

ווי מיר זענען, איז ליפקאן געווען א שטאט פון ארגאניזירטער ציוניס־טישער באוועגונג. קיין סאציאליסטישע ארבעטער־ארגאניזאציע, אדער עפעס ענלעכס אויף דעם, האט נישט עקזיסטירט. מ׳האט אפילו ווענן ,,בונד״ גאר־נישט געוואוסט, כאטש דער עלעמענט פאר אן ארגאניזירטער ארבעטער־שאפט איז גראד יא געווען, פונקט ווי אין אלע שטעט און שטעטלעך פון תחום־המושב. געווען א גרויסע צאל שניידער־יינגלעך און שניידער־מיידלעך, שוסטער־יינגלעך, שינדל־מאכערס, היטל־מאכערס, פעלצן־מאכערס, בעקער־ארבעטער, פריקאזשטיקעס, אייער־פאקערס א. א. באמת האראפאשנע מענ־

טשן. און דאָך געדענק איך נישט קיין פּרואוו אפילו צו אַרגאַניזירן די אַרבעטער און זיי אויפקלערן אַדער זיי מיט עפּעס אַרויסהעלפן איז זייער ביטערער מערכה. די אַרבעטער האָבן נאָר געוואוסט, וועז אַנצוהויבן דעם טאָג אַרבעט: פאַרטאָג, דאָס הייסט איידער עס ווערט נאָך גוט ליכטיק. און געענדיקט האָט מען, אַז דער קאָפּ האָט שוין געהאַלטן ביים אַוועקפאַלן אויף דער מאַשין, אַדער ביים וואַרשטאָט. אפילו פון אַזאָ זאָך ווי א שעה פאַר מיטאָג האָבן די אַרבעטער אויך נישט געוואוסט, ווייל די אַרבעטער האָבן מערסטנטיילס טאָקע געגעסן ביי די באַלעבאָטים, פאַר וועמען זיי האָבן געאַרבעט. אַזאָ זאָך ווי וואָך־אַרבעט, דאָס הייסט באַצאָלן דעם אַרבעטער אויף דער וואָך, איז נישט געווען. אַרבעטער האָט מען צוגענומען אויפן זמן: פון נאָך סוכות ביז ערב פּסח, אַדער פון נאָך פּסח ביז ערב סוכות, פאַר אַזוי פיל און אַזוי פיל פּאָרן זמן, מיט עסן. דער אייניציקער טאָג וואָס אַרבעטער האָבן געענדיקט פרי, איז געווען פרייטיק. דערפאַר האָט מען פרייטיק אַבער אָנגעהויבן דעם טאָג אַרבעט א סך פריער ווי א געווייניטלעכן טאָג. וואָס לערן־יינגלעך און לערן־מיידלעך האָבן געהאָט אויסצושטיין פון זייערע באַלעבאָטים און באַלעבאָסטעס, איז פשוט שויהערלעך. אחוץ דעם וואָס זיי האָבן געשקלאַפט דריי יאָר צייט אומזיסט, געניאָנטשעט די קינדער און געטון די שמוציקסטע אַרבעט אין הויז, האָט מען זיי נאָך געזידלט און טייל מאָל געשלאָגן אויך. דער עלעמענט און דער באָדן פאַר סאָציאַליסטישער אויפקלערונגס־אַרבעט איז, ווי מיר זעען, געווען; א יידישע אינטעליגענץ האָט אין ליפּקאן אויך נישט געפעלט. נאָר אויפן געביט פון אַרבעטער־אַרגאַניזירונג איז פאַרט כמעט גאָרנישט געטון געוואָרן.

אויב מ׳האָט אַמאָל יא געהערט עפּעס וועגן סאָציאַליזם, סטרייק, בונד — איז דאָס נאָר געווען וואָס מ׳האָט אַמאָל געלייענט אין די צייטונגען וואָס פלעגן קומען פון וואַרשע אַדער אַדעס, אַדער אַז א ליפּקאַנער יינגל, וואָס האָט געארבעט ערגעץ אין די מרחקים, איז אַמאָל אויף יום־טוב געקומען צו גאָסט אַהיים און דערציילט וועגן לעבן אין די גרויסע שטעט...

מן הסתם האָט מען מורא געהאַט פאַר דער צאַרישער פּאָליציי זיך צו פאַרנעמען מיט רעוואָלוציאָנערער אַרבעט. אַזאָ אַרבעט האָט געשמעקט מיט טורמע אַדער פאַרשיקונג. און אויף דעם איז מען אין ליפּקאן אין יענער צייט ניט געווען גרייט. שבת און יום טוב, גיידענק איד, ווי אַזוי די יינגלעך און מיידלעך פון דעם אַרבעטער־קלאַס פלעגן זיך צונויפקומען אין די הייזער און פאַרברענגען אויפן פריילעכסטן אופן. אַלערליי טענץ האָט מען אויסגעטאַנצט און אַלערליי פרייַלעכע און טרויעריקע לידער האָט מען אויסגעזונגען. און צום סוף איז מען געגאַנגען אויף א שפּאַציר אויפן „שטראַז״, און אַזויאַרום אַרויסבאַלייט דעם שבת און דעם יום טוב... אַבער אַזאָ זאָך ווי א גהיינעם „סכאַדקע״ ערגעץ, וואו מע זאל זינגען העוואָלוציאָנערע לידער און שרייען „דאַלאָי ניקאַלאַי״ — פון דעם האָט מען נישט געוואוסט.

ערשט נאָך דער רעוואָלוציע פון פעברואַר 1917, אונטער קערענסקיס מלוכהשאַפט, האָבן זיך די ליפּקאַנער אַרבעטער אויפגעכאַפּט פון זייער לעטאַרגישן שלאָף. מ׳האָט זיך אַרגאַניזירט אין אַרבעטער־קלובן, מ׳איז געגאַנגען אויף דעמאָנסטראַציעס, מ׳האָט זיך אויף גיך אויסגעלערנט זינגען רעוואָלוציאָנערע לידער, די מאַרסעליעזע און „וווי אינו זשערטוואָיו פּאלי״ און אַנדערע לידער און אַלץ אויף רוסיש, כאָטש זייער ווייניק האָבן געקענט רוסיש ווי ס׳דאַרף צו זיין. אָ סך האָבן דערין אַרויסגעהאָלפן די רוסיש־יידישע אינטעליגענטן, וואָס האָבן זיך דעמאָלט געפונען אין ליפּקאַן אלס אינזשינירן צו בויען די בריק איבערן פרוט, פון ליפּקאַן קיין ראַדאָוצי, רומעניע. דאָס זענען געווען יידן פון די טיף־רוסישע גובערניעס, אָ טייל פון זיי — מיטגלידער פון רעוואָלוציאָנערע קרייזן אין זייערע היים־שטעט און פייערדיקע רעדנערס, און בלויז אויף רוסיש. יידיש האָבן זיי געקענט זייער ווייניק. ס׳איז געווען אָ לעבעדיקע וועלט. פון דער צאַרישער פּאָליציי איז קיין סימן נישט געווען. אויפן אָרט פון דער פּאָליציי איז געווען מיליציע. און די מיליציע איז באַשטימט געוואָרן פון די אַרבעטער־קלובן. קיין פּאָלי־צייסקע אונטערמען האָבן זיי נישט געטראָגן. אָן אָרעם־באַנד אויף דער האַנט מיט דער אויפשריפט „מיליציע״ איז געווען גענוג. און מען איז אויך נישט געווען שטאַרק איבערקלייבעריש אין פּיזישן געזונט־צושטאַנד פונעם מיליציאָנער־קאַנדידאַט. פאַרקערט, וואָס שוואַכער אין געזונט, דעם האָט מען באַשטימט אין דער מיליציע, אַבי אָן אַרבעטער און נישט חלילה פון דער בורזשואַזיע.

אַזוי איז שואָל געווארן איינער פון די הויפּט־מיליציאָנערן, אָ גע־וועזענער שנייַדער, וואָס האָט פאַרלוירן אָ האַנט אין דער מלחמה. ס׳האָט דעמאָלט געהערשט אַזאָ ערלעכקייט, אַז אָ מיליציאָנער מיט איין האַנט, אַדער מיט איין אויג איז אויך געווען גענוג. זיין מאַכט האָט שוא׳ דער מיליציאָנער (מיט דעם נאָמען איז ער שוין פאַרבליבן ביז איז טויט אַריין) געגנוצט בלויז קעגן איין מענטשן אין ליפּקאָן — קעגן דעם אַלטן איציק פאַגעס. איציק פאַגעס איז אַלע זיינע יאָרן געווען אָ „סאַצקע״, אָ משרת ביי דער צאַרישער פּאָליציי. אַז דער סטראָזשניק אַדער אוריאַדניק איז געגאַנגען אין גאַס, פלעגט ער נאָכטראָגן טינט און פעדער און פאַפּיר, טאָמער האָט דער אוריאַדניק געדאַרפט עמיצן פאַרשרייבן אָ פראָטאָקאָל.

איז אָז ס׳איז געפאַלן דער צאַריזם, איז אָט דער אַלטער איציק פאַגעס אויך אַראָפּ פון דער גדולה, אינזינעם מיטן צאָר. דערפאַר האָט שואל דער מיליציאָנער ביי יעדער געלעגנהייט, וועו עֶר איז פאַרבייגעגאַנגען איציק פאַגעס הויז, נישט פאַרפעלט אָנצוקלאָפּן ביי אים אין פענצטער, אים אַרויסרופן אין דרויסן און אים באַפעלן אַוועקצוקערן דאָס מיסט, וואָס אויפן טראָטואָר פאָר זיין טיר....

אַזוי אָרום האָט ער געלערנט דרך־ארץ מיט געוועזענער צאַרישער נאָטשאַלסטוואָ...

אט־דער פרייהייטלעך־סאציאליסטישער האניק־חודש האט אבער לאנג נישט געדויערט. אקטאבער פונעם זעלבן יאר האבן די באלשעוויקעס אראפגעווארפן די קערענסקי־רעגירונג און ס׳איז געווארן א בירגער־קריג אין רוסלאנד און — ווי דאס ווערטל גייט — אז צוויי שלאגן זיך כאפט דער דריטער דאס היטל. אזוי איז דא פארגעקומען: בשעת מ׳האט זיך געשלאגן, האט עסטרייך דערווייל פארכאפט א שטיק בעסאראביע און א שטיק אוקראינע. אזוי־ארום איז ליפקאן געווארן אן עסטרייכישע שטאט אויף א שטיקל צייט. ס׳האט לאנג נישט געדויערט, די ליפקאנער יידן האבן נאר אפילו נישט אוספעיעט זיך אויסלארנען רעדן דייטש, האט אויסגע־בראכן א רעוואלוציע אין עסטרייך, און דאס גאנצע עסטרייכישע מיליטער פון בעסאראביע איז אנטלאפן אהיים אן א זיי געזונט. נו, דעמאלט האט רומעניע נישט געקאנט פארליידן, הלמאי בעסאראביע איז געבליבן אן א שום מלוכה, איז זי אריינגעקומען דערווייל האלטן ארדענונג, און אזוי איז בעסאראביע, און ליפקאן בתוכה, געווען א טייל פון רומעניע פון 1918 ביז 1941.

וואס די ליפקאנער יידישע ארבעטער און פאלקס־מענטשן האבן דורכ־געלעבט אונטער רומעניע הערשאפט איז א קאפיטל פאר זיך, וואס דארף געשריבן ווערן פון איינעם, וואס האט געלעבט אין ליפקאן די גאנצע צייט פון רומענישער הערשאפט. אבער אויף וויפל מיר איז באקאנט, האט דורך די אלע דריי און צוואנציק יאר פון דער רומענישער הערשאפט קיין שום ארגאניזירטע יידישע ארבעטערשאפט אין ליפקאן נישט עקזיסטירט.

זומער פון יאר 1941 איז דאס ליפקאנער יידנטום אינייניעם מיט אלע בעסאראבער און בוקאווינער יידן אומגעקומען אין די קאנצענטראציע־לאגערן פון טראנסניסטריע.

1945, שוין נאך דער מלחמה, האבן זיך פון די לאגערן אומגעקערט קוים צוויי הונדערט און פופציק ליפקאנער יידן, שוין אריינגערעכנט א ביסל דארפס־יידן פון ארום ליפקאן. און דאס ביסל אפגעראטעוועטע יידן האט געדארפט שלאפן אויפן ליפקאנער בית־הקברות, ווייל קיין הייזער זייענען נישט געווען. אלע יידישע הייזער זענען אויסגעגלייכט געווארן מיט דער ערד — לויט די בריוו, וואס משה אלטמאן, ראובן גוטמאן און מלכה טרעגוב האבן דעמאלט געשריבן פון ליפקאן.

יהודה שטיינבערג ביבליאטעק

וואס שייך יידישע קולטור־אינסטיטוציעס, האט ליפקאן געהאט מיט וואס צו שטאלצירן. איינע פון זיי איז געווען די „יהודה שטיינבערג פאלקס־ביבליאטעק", צו פאראייביקן זיין נאמען. אמת, די ביבליאטעק האט זיך נישט אויסגעצייכנט מיט אזא רחבות ווי מע קאן טרעפן אין די גרויסע שטעט פון אמעריקע. אבער פאר ליפקאן איז די ביבליאטעק געווען

אַ לִיכט־טורעם. די עֶטלעכע טויזנט ביכער וואָס האָבן זיך דאָרט געפונען זענען געווען אויף דריי שפּראַכן: יידיש, העברעאיש און רוסיש. אַ צאָל — אויך אין אַנדערע שפּראַכן. געווען דאָרט פון די בעסטע ליטעראַרישע ווערק אין די אויבנדערמאַנטע שפּראַכן. די ביבליאָטעק איז פאַרוואָלט געוואָרן פון אַ דעמאָקראַטיש־געווייליטער עקזעקוטיוון, וואָס האָט אַוועקגעגעבן אַ סך צייט פאַר איר אַנטוויקלונג. די ביבליאָטעק איז געווען אפן יעדן טאָג פון צוויי אַזייגער נאָכמיטאָג ביז שפּעט אין אָוונט, אונטער דער השגחה פון אַ געניטער באַאַלטער ביבליאָטעקאַרשע. וועמען צו באַדינען איז געווען גענוג. נישט איינמאָל האָט מען געדאַרפט שטיין אין דער רייַ נאָר אַ בוך, ווייל אין ליפקאַן האָט מען בפירוש געלייענט ביכער. דאָס פאַרצייכן איך מיט שטאָלץ און אויך — מיט נישט וויניקער וויטיק, צוליב דעם, וואָס דאָס אַלץ איז פאַרשניטן געוואָרן, גלייך ווי ס׳איז גאָר אויף דער וועלט נישט געווען און מע דאַרף זיך נאָר קוויקן מיט זכרונות וועגן דעם וואָס איז אַמאָל געווען און איז מער נישטאָ...

ווער קאָן דען פאַרגעסן די געמיטלעכקייט בײַם אַריינקומען אין דער ביבליאָטעק?

גלייך אויף דער מזרח־וואַנט, פונקט אַנטקעגן דעם אַריינגאַנג, איז געהאַנגען אַ גרויס בילד פון יהודה שטיינבערג, וואָס מ׳איז בײַם ערשטן אַנבליק ממש פאַרכאַפּט געוואָרן דערפון. ס׳האָט אויסגעקוקט, ווי יהודה שטיינבערג אַליין האָט אײַך באַגריסט בײַם אַריינקומען און אײַך אויפגענומען מיט אַ גוט בוך און אײַך פאַרזיכערט, אַז איר וועט האָבן הנאה פונעם לייענען.

איין חסרון האָט די ביבליאָטעק געהאַט: זי האָט נישט געהאַט קיין אייגענע דירה און געדאַרפט גיין קאַמערינע פון איין הויז אין אַנדערן און אויך נישט שטענדיק אין איין גאַס. אָט איז זי געווען אין אַ הויז פונקט אַנטקעגן מאַגאַפּאַל פון בראַנפן, אין הויז פון פערל באַלסינעשטער און אָט איז זי געווען לעבן דער יאַטקע־גאַס, אין הויז פון באַבע דער זאַוואַדניטשקע. דערנאָך האָט זי זיך אַריבערגעצויגן אין אייענעם פון יידל׳ס ברעטמאַנס הייזער, וואו דר. דעראַסייקע האָט געוואוינט, אויף דער טאַמאַזשנע גאַס. דאָ איז די ביבליאָטעק ממש אויפגעריכט געוואָרן. סיי די גאַס, סיי דאָס הויז זענען געווען די פאַסיקסטע ערטער פאַר דער ביבליאָטעק. צו אַזאַ נגידישער דערהויבונג איז די ביבליאָטעק געקומען אין דער צייט, ווען וועלוול כאַוויס איז געווען דער פאַרזיצער פון איר פאַרוואַלטונג. און אָט דער וועלוול כאַוויס איז דווקא נישט געווען קיין יידיש־קולטורעלער מענטש. זיין ביידונג איז געווען הויפטזעכלעך אַ רוסישע. יידישע בילדונג — זייער וויניק. זיין פראַפעסיע איז געווען סעקרעטאַר און בוכהאַלטער אין וואַלאַסטנאַיע פראָוולעניע. אין די צאָרישע צייטן איז דאָס נישט געווען קיין קליניקייט, אַז אַ ייד זאָל האָבן אַזאַ אָמט. איז כאָטש ער האָט פאַרמאָגט זייער וויניק יידישע בילדונג, האָט ער געהאַט גאָר אַ וואַרימע באַ-

ציונג צו יידישער קולטור און צו אירע בויער. יידישע קולטור האָט ער געשטיצט מיט אַ בריטער האַנט. אָחוץ וואָס ער איז געווען אַ יידישער פֿאלקס־מענטש און אַן אמתער גוטער ברודער.

גאָר אַ סך פֿאַרדינסטן האָט וועלוול כאַוויס געהאַט פֿאַר דער אויפֿ־האַלטונג פֿון דער פֿאלקס־שול „הבימה״. דאָס איז אַ באַזונדער קאַפּיטל, וואָס דאַרף נאָך געשריבן ווערן, די „הבימה״ איז געווען זיין ילד־שעשו־עים, דאָס באַליבטסטע קינד זיינס.

ער איז אומגעקומען אינזינעם מיט זיין פרוי שרה קראַכמאַלניק פון בריטשאַן, אין צייט פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, אין רוסלאַנד, אויף פֿאַרשיקונג.

פינקטלעך וועט די ביבליאָטעק איז געשאַפֿן געוואָרן, וויסן איך נישט. נאָר מסתמא ארום 1907, דאָס איז דאָס יאָר, וועט יהודה שטיינבערג איז געשטאַרבן. דערפֿאַר האָט מען זי גערופֿן אויף זיין נאָמען. וויסן סע זענען געווען די גרינדערס פון דער ביבליאָטעק איז מיר צום באַדויערן אויך נישט באַקאַנט. אָבער ס׳איז בײַ מיר קיין ספק נישט, אַז אליעזר שטיינבערג און לוי בלאַנק זענען געווען צווישן די ערשטע גרינדערס, ווי אויך משה אַלטמאַן און יעקב שטערנבערג. די פֿאַרוואַלטונג פון 1920, איידער כ׳האָב פֿאַרלאָזט ליפקאַן, איז באַשטאַנען פון: בערל שטיפֿלמאַן, ראובן עפֿשטיין, שאול פיכמאַן, הערש גיטלמאַן, וועלוול כאַוויס און דער שרייבער פון די שורות. דעם זיבעטן מיטגליד געדענק איך נישט.

די צוויי ביבליאָטעקארשעס פֿאַר דער צייט, וואָס איך געדענק, זענען געווען אסתר וויינטרויב (זי האָט אַנגעהאַלטן דעם אָמט ביזן יאָר 1918), און נאָך איר האָט דעם אָמט פֿאַרנומען סאסיע שפּריצמאַן, אַ העברעאישע לערערן פונעם שטעטל אַריניז, פֿאַדאַליער גובערניע. זי האָט אַנגעהאַלטן דעם אָמט ביז זי איז אַלס חלוצה אַוועק זיך באַזעצן אין ארץ ישראל. געקומען איז סאסיע קיין ליפקאַן אַ פליכטלינג פון אוקראַינע אין דער צייט פון פּעטליורעס פּאָגראָמען.

און כאָטש אַזאַ הויכער קולטור־ניוואָ פון דער ביבליאָטעק, איז געווען אַן עלעמענט לייענער, וואָס איז נישט געווען צופֿרידן מיט דעם סארט ביכער וואָס האָט זיך דאַרט געפונען. ס׳האָט אים געפעלט דער שונד־דאָמאַן און ענלעכע ביכער אויף צו פּאָסמאַקעווען זיך ווי סע באַדאַרף צו זיין, און אָמאָל לאָזן טאָקע אַ טרער אויפן גורל פון אַ פֿאַרפֿירט מיידל נעבעך... ביכער פון דעם סארט האָט מען געקאָנט באַקומען נאָר בײַ יאָסל שטעלניק אַדער יאָסל פּאָקנטרעגער, ווי מ׳האָט אים צומאָל גערופֿן. ער איז געווען אַ פרומער ייד, אַ מוכר־ספרים. פון יידישע ביכער, ראָמאַנען און מעשה־ביכלעך האָט ער געמאַכט אַ „לייַ ביבילאָטעק״, אויף פּראָקאָט. ער פלעגט רעכענען אַ קאָפּיקע און מער פֿאַר איבערלייענען אַ ביכל. און דאָס וואָס מ׳האָט נישט געפונען אין דער ביבליאָטעק, האָט מען באַקומען פֿאַר אַ קאָפּיקע אַדער צוויי בײַ יאָסל שטעלניק.

אחוץ דער „יהודה שטיינבערג פאלקס־ביבליאטעק" איז אין ליפקאן געווען אן אויסשליסלעך העברעאישע ביבליאטעק ביי דער ארגאניזאציע „חובבי־שפת־עבר". געפונען האט זיך די ביבליאטעק טאקע אין די צימערן פון דער ארגאניזאציע, ביי אברהם לאנדע, אויפן צווייטן עטאזש. די מיטגלידער פון דער ארגאניזאציע זענען געווען זייער יונגע, כמעט אלע אונטער צוואנציק, מיט א העכערער בילדונג איז העברעאיש, און די מערסטע פון זיי האבן געשטאמט פון משכילישׂ־ציוניסטישע הייזער. זייער ציוניסטיש־העברעאישער פונדאמענט איז געווען א גאנץ פעסטער. א סך פון זיי האבן טאקע מקיים געווען וואס זיי האבן געדרשנט און האבן עולה געווען קיין ארץ־ישראל אלס חלוצים און זיי געפינען זיך דארט ביזן היינטיקן טאג.

אין שייכות מיט דער „יהודה שטיינבערג ביבליאטעק" ווען זיין אינטערעסאנט צו פארצייכענען א קארעספאנדענץ פון ליפקאן, דערשינען אין דער צייטונג „די וואך", בוקארעשט — דעם אכטן מאי 1934. דארט דערציילט זיך ווען דעם וואוקס פון דער ביבליאטעק, ווי אויך ווען פאר־שיידענע גילגולים, ווען רדיפות מצד דער מאכט, און ווען א פייער, וואס האט פארניכט א היפשן טייל פון די ביכער.

אבער נישט געקוקט אויף די אלע פורעניותן איז די ביבליאטעק — אונטער דער פארוואלטונג פון איר ווען־טערן לוי בלאנק — געוואקסן און אדאנק דער ענערגישער מיטארבעט פון די פריינד נתן לעווינטאל, ל. שטיין און אקס איז די ביבליאטעק איבערגעגאנגען אין אן אייגענער דירה. דארט האט זיך אויך געפונען א לייען־זאל מיט די וויכטיקסטע יידישע צייטונגען און זשורנאלן פון דער גאנצער וועלט. דא זעען מיר, וואס פאר א פאר־שריט אט די געזעלשאפטלעכע אינסטיטוציע האט געמאכט און צו וואס פאר א רחבות זי איז אויסגעוואקסן אינעם פערטל יארהודנערט פון איר עקזיסטענץ. וויפל מי, וויפל ענערגיע דארט איז אריינגעלייגט געווארן פון דער ליפקאנער געזעלשאפטלעכקייט! און וואס פון דעם אלעמען איז געווארן, דארף מען שוין היינט קיינעם נישט דערציילן... נאר פון נאכ־טראכטן אליין גליווערט דאס בלוט אין די אדערן.

הבימה

איינע פון די אקטיווסטע אינסטיטוציעס אין ליפקאן איז אן שום ספק געווען די טעאטער־גרופע און די שול „הבימה". די קינדער־שול „הבימה" איז טאקע געווען דער פועל־יוצא פון דער טעאטער־גרופע מיטן זעלבן נאמען, וואס איז געשאפן געווארן אין 1908, אין ליפקאן.

ס'איז כדאי צו דערציילן ווי אט־די גרופע האט זיך ארגאניזירט און וואס זי האט דערנאך אויפגעטון פאר א ריי יארן אויפן געביט פון יידישער

דערציאונג. אַרגאַניזירט האָט זיך די „הבימה" צוליב טעאַטער־צוועקן. אַבער צוליב סיבות, אַרויסגעוואַקסענע פון דער ערשטער וועלט־מלחמה און פון דער רעוואָלוציע, איז זי פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ לערן־אינסטי־טוט.

זאָל דער חשובער לייענער נישט מיינען, אַז דעם נאָמען האָט די ליפקאָנער „הבימה" גענומען בייַ דער מאַסקווער „הבימה". ניין, די ליפקאָנער „הבימה" איז געגרינדט געוואָרן אין 1908 און די מאַסקווער אין 1917, צוערשט אין ביאַליסטאָק.

די „הבימה" אין ליפקאָן איז געגרינדט געוואָרן נישט פון גלאַט עפּעס יינגלעך מיט מיידלעך, וואָס האָבן נישט געוואוסט מה דקאמרי רביצו, וואָס אַזוינס טעאַטער איז, נאָר פון דער סאַמע יידישער אינטעלי־גענץ, וואָס האָט געוואוסט וואוהין זי צילט און וואָס זי וויל דערגרייכן מיטן שפּילן יידיש טעאַטער. עס וואָלט כדאי געווען צו דערמאָנען די נעמען פון די ערשטע גרינדערס פון דער „הבימה". נאָר אַזוי ווי איך דאַרף זיי דערמאָנען פאַרלאָזנדיק זיך אויפן זיכרון און כ'האָב מורא, אַז עמיצער וועט נישט דערמאָנט ווערן, און סע וועט שאָפן אומזיסטיקן פאַרדראָס, דערמאָן איך בכיוון קיין נעמען נישט.

איך וועל נאָר דערמאָנען איין נאָמען פון יענע ערשטע; דאָס איז דער דיכטער יעקב (יאָקל) שטערנבערג. ער איז מיט עטלעכע יאָר שפּעטער געוואָרן דער וועלט־באַרימטער רעזשיסער פון דעם בוקאַרעשטער טעאַטער. (מער פרטים וועגן שטערנבערגן געפינען זיך אין בוך אויף אַן אַנדערן פלאַץ).

דער ליפקאָנער „הבימה"־טעאַטער האָט געדויערט פון 1908 ביז זומער 1914, דאָס הייסט ביז צום אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה.

די מיטגלידער פון אָט־דער אַמאַטאָרן־גרופּע האָבן זיך באַצויגן צום טעאַטער מיטן גרעסטן ערנסט. פּיעסן האָט מען אויפגעפירט פונעם שענסטן רעפּערטואַר פון יענער צייט. דאָס שפּילן איז געווען פול מיט טעם, און געשפּילט האָט מען פאַר געפּאַקטע הייזער, פונקט ווי די פּראָפעסיאָנעלע טרופּעס, וואָס פלעגן גאַסטראָלירן אין ליפקאָן. אַבער בייַ דער „הבימה" האָבן אויסגעפעלט די ביליקע „האָפקעס" און די צווייִדייטיקע קופלעטן, וואָס בייַ זיי. די „הבימה" האָט אָחוץ אקטיאָרן אויך געהאַט אַן אייגענעם אָרקעסטער, וואָס פלעגט שפּילן בייַ די טעאַטער־אויפפירונגען. דער אָר־קעסטער איז באַשטאַנען פון סאַמע געשולטע מוזיקער און נאָטן־קענערס. דער דיריגענט משה לאוונטמאַן איז אפילו געווען אַ געענדיקטער פון אַ מוזיקאַליישער קאָנסערוואַטאָריע. דער אָרקעסטער איז באַשטאַנען פון צוויי פידלען, איין אָלט, איין וויאָלאָנטשעל, איין קאָנטראַבאַס, אַ קאָרנעט און אַ קלאָרנעט. אָזוי־ווי די נעמען פון די מוזיקער געדענק איך גאָנץ גוט און

איך בין זיכער, אַז איך וועל דאָ קיינעם נישט אויסלאָזן — דעריבער וועל איך זיי דאָ דערמאָנען:

משה לאָוונטמאַן (איצט אין בוענאָס איירעס) — ערשטע פידל; משה בלאַנק (איצט אין ריאָ דע זשאַנעירא) צווייטע פידל; איציק ראַבינאָוויטש ע״ה (געשטאָרבן אין ריאָ דע זשאַנעירא) — אַלט; דודל כאָוויס (איצט אָ מעדיקער אין פראַנקרייך) — וויאָלאָנטשעל; משה כאָויס ע״ה (געשטאָרבן אין לימא, פּערו) — קאָנטראַבאַס; פאַר די צוויי בלאָז־אינסטרומענטן, דעם קאָרנעט אוּן דעם קלאָרנעט, זענען צווישן די יידן קיין געשולטע מוזיקער נישט געווען, האָט מען צוגעדונגען צווויי פראָפעסיאָנעלע קלעזמער פון די ציגיינערישע קאָפעליעס.

דער ציגיינער פינטעלעי האָט געשפילט דעם קלאָרנעט, אוּן ניקאָלאַי — דעם קאָרנעט. אין גאַנץ ליפקאַן האָט זיך געפונען איין יידישער בחור, וואָס איז געווען אָ מאדים צו שפילן אויף בלאָז־אינסטרומענטן. ספעציעל האָט ער זיך אויסגעצייכנט אויף דער פלייט. אפילו צווישן די ציגיינער איז ער געווען אָ חריפות. ער איז אָוועק קיין אַמעריקע נאָך איידער די ,,הבימה״ האָט זיך אָרגאַניזירט. דאָס איז געווען הערצקע שניידער, יענטע כעסלס זון, אגב אַן אייגן געשוועסטער־קינד פונעם שרייבער פון די שורות.

איידער ער איז אָפגעפאָרן קיין אַמעריקע, האָט ער געשפילט אין אַן אַמאַטאָרן־אָרקעסטער, אלס פלייטיסט. יענעם אָרקעסטער האָט אָרגאַניזירט אוּן דיריגירט הערצקע (משה מאיר בערס) שטערנבערג, אַן עלטערער ברודער פונעם דיכטער יעקב שטערנבערג.

פאַר די זעקס יאָר, וואָס די ,,הבימה״ האָט עקזיסטירט, איז זי געגאַנגען מחיל אל חיל, וואָס ווייטער — אָלץ בעסער, אַזוי די שוישפילער אוּן אַזוי דער אָרקעסטער. זיי האָבן אפילו שוין אָנגעהויבן ווערן פאָפולער אין גאַנצן קרייז אָרום, וואו זיי האָבן געמוסן גאַסטראָלירן. די ערשטע שטאָט אויסער ליפקאַן, וואו זיי האָבן גאַסטראָלירט, איז געווען נאָוואָסעליץ, בייַ דער דעמאָלטיקער עסטרייכישער גרענץ. זיי האָבן דאָרט געשפילט פאַר געפאַקטע הייזער. אפילו יידן פון יענער זייט גרענץ זענען געקומען צו די פאָרשטעלונגען. צו יענער צייט בין איך גראָד געווען אין נאָוואָסעליץ אוּן כ׳האָב פון דער ,,הבימה״ געשעפט נחת אַן אָ שיעור, דאָס איז געווען זומער 1914, די ,,הבימה״ האָט געהאָט זייער גרויסע פלענער. אבער פון די אַלע פלענער איז גאָרנישט געווארן, מחמת דעם זעלבן זומער איז אויסגעבראָכן די ערשטע וועלט־מלחמה. די ,,הבימה״ איז אינגאַנצן צעפאַלן געווארן. טייל מיטגלידער זענען אָוועק אין דער אַרמיי. מ׳האָט נישט געטאָרט זיך פאָרזאַמלען צו פיל מענטשן אויף איין פלאַץ. באַנאַכט האָט מען זיך נישט געטאָרט באָוועגן אין גאַס. פון שפילן יידיש טעאַטער איז אָפגערעדט.

דאָס האָט אַזוי אָנגעהאַלטן ביז זומער 1917, וועו ס׳האָט אויסגעבראָכן די רוסישע רעוואָלוציע אוּן דאָס פאַלק האָט אָנגעהויבן הנאה האָבן

פון דער פרייהייט, אונטער דער ממשלה פון קערענסקין. ס׳האָט זיך אָנגעהויבן אַ קולטורעלע אויפלעבונג צווישן די מאַסן. צווישן די יידישע מאַסן האָט ממש געבּרויזט. דעמאָלט איז אין ליפקאָן ווידער אויפגעלעבט געוואָרן די ,,הבימה״, אָבער שוין נישט ווי אַ טעאַטער־גרופּע, נאָר ווי אַ יידישע שול. בּיי דער פירערשאַפט זענען געשטאַנען צווייַ יונגע ענערגישע כלל־טוער: נתן לעוונטאַל, אלס פֿרעזידענט (ער געפֿינט זיך איצט אין ישׂראל) און וועלוול כאַוויס ע״ה, אלס ויצע־פֿרעזידענט (ער איז אומגעקומען אין דער צווייטער וועלט־מלחמה אויף פֿאַרשיקונג אין סיביר).

נתן לעוונטאַל, דער פֿרעזידענט פון דער שול ,,הבימה״, איז געווען אַזוי פֿריינטלעך אוּן מיר צוגעשיקט אַ ריי פֿרטים צו דער געשיכטע פון איר אויפקום, פון איר טעטיקייט אוּן פון איר אונטערגאַנג:

ס׳איז געווען נאָכן פֿאַנאַדערפֿאַל פונעם צאַרישן רעזשים אין רוסלאַנד, זומער 1917. אַ מאַדנער, אַ ,,פֿרייער״ גייסט האָט אַלעמען באַהערשט. פֿאַרשטייט זיך אַז אויך יידן זענען אַרומגעכאַפּט געוואָרן פון אָט־דעם גייסט. בּיי יידן איז עס אויך געווען אַ שטרעבונג צו אַן אייגענעם קולטור־אויסדרוק. האָט אַ גרופּע יוגנטלעכע אין ליפקאָן באַשלאָסן צו אַרגאַניזירן אַ נייעם דראַמאַטישן קרייז מיטן נאָמען ,,הבימה״. קיין כוחות האָבן נישט געפעלט, מאַטעריאַל איז גיוווען גענוג, אוּן די ,,הבימה״ האָט אַנגעהויבן איר טעטיקייט מיט אַ גרויסן מאַראַלישן אוּן מאַטעריעלן דערפֿאָלג. איר דערפֿאָלג האָט געהאַלטן אין איין שטייגן. דאָס האָט דערמוטיקט די איניציאַטאָרן אויסצובּרייטערן די טעטיקייט. איבּעריקנס, וואָס טוט מען מיטן געלט, וואָס האָט זיך אַנגעזאַמלט פון די פֿאַרשטעלונגען? איז אַזוי ווי דאָס יידישע שול־וועזן האָט זיך דעמאָלט געפונען אין ליפקאָן, צוליבן כאָאַס איז לאַנד, אין גאָר אַ ביטערן מצב, איז באַשלאָסן געוואָרן צו עפענען אַ שול פאָר קינדער פון נישט־פֿארמעגלעכע עלטערן. זאָלן יידישע קינדער־לעך חלילה נישט בּלייבן אָן יידישער דערציאונג. אויך די שול זאָל טראָגן דעם נאָמען ,,הבימה״, זי זאָל זיך געפינען אין אַ קליינעם לאָקאָל אוּן אַנהייבן מיט אַ באַגרענעצטער צאָל תלמידים פון די אָרימסטע שיכטן. די באַשלוסן זענען, פֿאַרשטייט זיך, נישט געבליבן בלויז אויפן פּאַפּיר. מיט דער צייט האָט זיך אָבער אַנגעהויבן אַ צופלוס פון קינדער אויך פון אַנדערע שיכטן: מ׳איז געווען געצוואונגען צו נעמען אַ גרעסערן לאָקאָל. די שול האָט זיך אויסגעבּרייטערט, צוגענומען די בעסטע לערער, איינגע־פירט גאָר אַ מאַדערנעם לערן־סיסטעם. די לערער זענען געווען איציק שקאַלניק, דער פּאַטריאַרך פון ליפקאָן, בּערל שטיפלמאָן, אליעזר שטיינ־בּאַרג, שאול פיכמאָן, נטע רויטמאָן, מאיר שטערנבּערג, יאסל גאָרין אוּן אַנדערע.

די שול איז געוואָרן מיט דער צייט איינע פון די וויכטיקסטע יידיש־קולטורעלע אינסטיטוציעס אין ליפקאָן. זי האָט פשוט פֿארנומען דעם אויבן־אַן אין יידיש־געזעלשאַפטלעכן לעבן. הונדערטער קינדער האָבן זיך דאָרט

געלערנט. די שול און דער דראַמאַטישער קרייז האָבן אַריינגעבראַכט אַ נייעם שטראָם אין קולטורעלן לעבן אין ליפקאָן. אָט־די בלי־צייט האָט אָנגעהאַלטן ביזן אַריינקום פון דער רומענישער מאַכט. מיטן אַריינקום פון רומעניע איז אַלץ איבערגעריסן געוואָרן. די רומענישע מלוכה האָט די שול נאָציאָנאַליזירט און אויף איר אַרויפגעלייגט איר חותם. דער גאָנצער שיינער בנין, וואָס האָט געהייסן „הבימה", איז זיך צעפאַלן. אָבער דער נאָמען „הבימה" איז געבליבן אייגנעקריצט אין די הערצער פון דער ליפקאָנער יידישער באָפעלקערונג און ספּעציעל ביי דער יוגנט, וואָס האָט דאָרט באַקומען איר דערציאונג.

צווישן די גרינדערס און די אַקטיוויסטן פון דער שול זענען געווען נתן לעוונטאַל, וועלוול כאַוויס ע״ה, שמואל און פאני חורש, אברהם און ליזאָ טאקאָוו ע״ה, חיים וויצמאַן, מענדל קויפמאַן ע״ה, איציק ראַבי־נאָוויטש ע״ה און סעריל ראַבינאָוויטש, פאַניע בראַנפמאַן, מוני פייסעד, משה און אסתר לאָוונטמאַן, משה בלאַנק, פייוול וויינבערג און אַנדערע.

געווען אַמאָל אַ שטעטל ליפקאָן אין בעסאַראַביע, כאַטינער קרייז, מיט יידישע מאַסן. מיט אַ טייערער יוגנט, אן אידעאַליסטישער. געווען דאָרט איינגעוואָרצלט פון דור־דורות. האָבן בייזע שטורעמס דאָס שטעטל פאַרווישט, אירע יידן און איר יוגנט — פאַרטיליקט. געבליבן זענען דאָ און דאָרט בלויז געציילטע, און זיי לעבן מיט זיסע זיכרונות וועגן יענע צייטן... מע לעבט אין בענקעניש און אין טרויער נאָך די אומשולדיק אומגעקומענע גענטרייע. ביי יעדער געלעגנהייט ווילט זיך זיי דערמאָנען. זאָלן מיינע איצטיקע ווערטער זיין אַ שטילער „קדיש" אויף זייערע אומ־באַוואוסטע קברים.

עזרת אביונים

איך בין כמעט ווי זיכער, אַז מיינע לאָנדסלייט געדענקען שוין אפילו נישט, צי אַזאַ אינסטיטוציע, מיטן נאָמען „עזרת אביונים" האָט גאָר אַמאָל עקזיסטירט אין ליפקאָן. נאָר אויב מע געדענקט טאָקע נישט, קומט אויך גארנישט דערפאַר. ווייל די „עזרת־אביונים" האָט עקזיסטירט אינ־גאַנצן אַ דריי אַדער פיר יאָר. און קיין גוואַלדיקע זאָכן האָט זי נישט אויפ־געטאָן. מ׳האָט זיך כמעט ווי נישט ענויטיקט אין איר טעטיקייט. אָבער איין זאַך האָט זי אויפגעטוון, וואָס צוליב דעם אַליין האָט זי זיך פאַרדינט אַריינגענומען צו ווערן אין די ליפקאָנער כראָניקעס. פאַראָן נאָך אַ סיבה: ווייל אַ טייל פון אונדזערע וויכטיקסטע ליפקאָנער געזעלשאַפטלעכע טוער אין ניו־יאָרק און אין נאָך ערטער האָבן זייערע ערשטע געזעלשאַפטלעכע טריט געטאָן אין דער הילפס־אַרגאַניזאַציע מיטן באַשיידענעם פאַלקס־טימלעכן נאָמען „עזרת אביונים".

איצט וועלן מיר כאָפן אַ שפּאַציר אויף צוריק אויף אן ערד איבער פיר צענדליק יאָר, קיין ליפקאַן. און אויף וויפל דער זכרון וועט דינען וועלן מיר דערציילן די געשיכטע פון „עזרת־אביונים", ווי אַזוי און צוליב וואָס פאָר אַ סיבות די אַרגאַניזאַציע איז געבוירן געוואָרן.

וועז די ערשטע וועלט־מלחמה האָט אויסגעבראָכן, האָבן עס די ערשטע דערפילט אויף די אייגענע פלייצעס די יידן וואָס האָבן געוואוינט נישט ווייט פון די גרעניצן. מ׳איז געוואָרן אַזוי צעטומלט, אַז מ׳האָט ממש נישט געוואוסט אויף וואָס פאַראַ וועלט מ׳איז. מ׳האָט נישט געוואוסט צי זאָל מען בלייבן זיצן אויף די ערטער, אַדער לויפן ערגעץ זיך ראַטעווען. געווינטלעד האָט דער מער־פאַרמעגלעכער עלעמענט באַצייטנס אַוועקגעשיקט די פרויען מיט די קינדער אַביסל ווייטער פון דער גרעניץ. דאָס אָרט וואוהין מ׳האָט זיי אַרויסגעשיקט איז געווען ליפקאַן, פערציק ווי־אָרסט ווייטער פון דער גרעניץ, און אַוודאי איז דאָס געווען זיכערער ווי למשל נאַוואַסעליץ אַדער די דערפער וואָס זענען געלעגן ביי דער עסטרייכישער גרעניץ. מ׳האָט דערוואָרט, אַז די שלאַכטן וועלן זיך אַנהייבן פון דאָרטן. געקומען זענען די פרויען און די קינדער געווינטלעך צו משפחה, אַדער אַזוי צו גוטע פריינד און צו ביסלעך זיך איינגעאָרדנט אין געדונגענע הייזער.

דער אָרימערער עלעמענט פון די גרעניץ־פונקטן איז נישט אַרויסגעפאָרן בּאַצייטנס, נאָר געבליבן אויף די ערטער און געהאָפט אויף אַ נס, אפשר וועט זיך אַלץ צוריק איינשטעלן. כל־זמן מ׳האָט נישט געהערט שיסן, האָט מען אַלץ געהאָפט, אפשר...

מיטאַמאָל אָבער, פרייטיק צו־נאַכטס פון ערב־שבת נחמו, איז די האָפענונג צערונען געוואָרן. די שלאַכט האָט זיך אַנגעהויבן מיט אמתן פייער. דעמאָלט זענען שוין אַלע געלאָפן, אָרים און רייך. קינד און קייט. ווער מיט פערד און וואָגן אוז ווער צו פוס. מער צו פוס ווי געפאָרן. און אַזוי, אין צעטומלעניש זענען די יידן שבת־נחמו שפּעט נאַכמיטאָג אַנגעקומען קיין ליפקאַן, וואו זיי האָבן געקאָנט אָפכאָפן דעם אָטעם. דאָס איז געווען, אַזוי צו זאָגן, דער ערשטער טראַנספּאָרט מלחמה־פליטים, וואָס האָבן זיך גלייך ענוויטיקט אין הילף. קיין אַרגאַניזירטע הילף־אינסטיטוציעס זענען אין ליפקאַן נישט געווען. נאָר די קהילה האָט געהאָלפן אויף וויפל ס׳איז נאָר מעגלעך געווען, פאַרזאָרגט יעדן מיט אַ דאַך איבערן קאָפ און מיט אַ ווארימען מאָלצייט. מיט דער צייט האָט זיך דער עולם באַרואיקט. מ׳האָט זיך צו די צרות אָביסל צוגעוואוינט. מ׳האָט זיך איינגעאָרדנט אפילו מיט פרנסות אויך. באַלמעלאָכעס ביי זייערע פאָכן און סוחרים ביי זייערע מסחרים. די קינדער האָט מען געשיקט לערנען אין די חדרים, כדי זיי זאָלן נישט ארומגיין פוסט און פאָס. אָלע די זאָכן זענען געטון געוואָרן נאָר אויף דערווייל, ווייל מ׳איז געווען מיטן געדאַנק, אַז די מלחמה וועט לאַנג נישט געדויערן, העכסטנס עטלעכע חדשים, און די פליטים וועלן זיך אומקערן אַהין, פון וואַנען זיי זענען אַנטלאָפן.

נאָר פון די אַפּענונגען איז גאָרנישט געוואָרן. אַנשטאָט עטלעכע חדשים, האָט די מלחמה געדויערט עטלעכע יאָר. די מענטשן האָבן זיך אַזוי צוגעוואוינט צו דער מלחמה־סיטואַציע, ווי גלייך גאָרנישט. מ׳האָט זיך איינגעאָרדנט און אַדאַנק די מלחמה־אַפּעראַציעס איז אונדזער געגנט האָט חלילה קיינעם קיין פּרנסה נישט געפעלט. נאָר געשמועסט האָט מען, אַז מלחמה־צייט קאָן מען גאָרנישט וויסן, וואָס דער מאָרגנדיקער טאָג קאָן ברענגען. סע קאָן מיטאָמאָל קומען אַ קריזיס און מע דאַרף זיין גרייט. דעמאָלט האָבן זיך צונויפגענומען אַ גרופּע יינגלעך אוּן מיידלעך, אין עלטער פון 16־15 יאָר, און באַשלאָסן צו גרינדן אַ הילפס־פאָריין מיטן נאָמען „עזרת־אביונים״.

די יינגלעך זענען געווען יידל רידער (געשטאָרבן אין חיפה אין 1954), יידל שקאָלניק (וואוינט אין באָלטימאָר), מאָטיע־לייב קושניר (היינטיקער מאָקס קושניר), ניסן שינדער, מעכעלע סטאָליערמאַן (קריווויי), רויזע סטאָליערמאַן ע״ה און נאָד, נאָר איך געדענק נישט זייערע נעמען. און איך האָף אַז זיי וועלן אויף מיר נישט האָבן קיין פאָריבל דערפאָר. צווישן די הויפּט־איניציאַטאָרן איז געווען מאָטיע־לייב קושניר. דעמאָלט אין עלטער פון 16 יאָר, האָט ער געשטעלט די ערשטע טריט אלס געזעלשאַפטלעכער טוער. מיט יאָרן שפּעטער, אין דער צווייטער וועלט־מלחמה, אין ניו־יאָרק איז ער געוואָרן, מאָקס קושניר, אייניער פון די הויפּט־איניציאַטאָרן בײַם גרינדן דעם ליפקאָנער רעליף, בײַ דער „ליפּקאָנער סאָסייטי״, שפּעטער — בײַ דער גרינדונג פון דער ליפקאָנער ליי־קאָסע אין מדינת ישראל, און צו לעצט בײַם בויען די איבער זיבעציק הייזער פאָר די ליפקאָנער עולים אין ישראל אלס קרית־ליפקאני. (דאָס דערצייל איך נאָר דרך אגב. וועגן דעם פאָדערט זיך אַ גאַנץ באַזונדער קאַפּיטל, וואו סע באַדאַרף דערציילט ווערן וועגן ליפקאָנער טעטיקייטן אין אַמעריקע).

דער „עזרת־אביונים״־קאָמיטעט איז צוגעטראָטן צו דער אַרבעט פון זאַמלען געלט אויף פאַרשיידענע אופנים. מ׳האָט געמאַכט לאָטעריייעס, טאַנץ־אָוונטן אוּן ס׳איז נישט שווער געווען צו זאַמלען געלט, ווייל געלט איז דעמאָלט נישט געווען צו טייער. מ׳האָט אַזוי געזאַמלט אַ צוויי יאָר צייט. אַבער וועמען צו העלפן מיטן געלט איז כמעט נישט געווען. מענטשן האָבן געהאַט פּרנסה אוּן קיינער האָט זיך פשוט נישט ענויטיקט אין קצבה. נאָר אַזוי ווי ס׳האָט זיך שוין געהאַט אַנגעזאַמלט אַ נישקשהדיקע סומע געלט, האָט מען דאָך געדאַרפט עפּעס טון דערמיט. סע זאָל ברענגען עמיצן נוצן.

איז דער קאָמיטעט זיך צונויפגעקומען אוּן באַטראַכט פּלענער, ווי אַזוי צו פאַרנוצן דאָס געלט לטובת־הכלל. איז מען געפאָלן אויף אַזאַ מין פּלאָן אוּן ער איז בהסכם כולם אַנגענומען געוואָרן: היות, אַזוי ווי זומער אין די היצן איז אין ליפקאָן שטענדיק אַ מאַנגל אין אייז, אוּן אַז סע

טרעפט אמאל א קראנקער אין שטאט, וועמען דער דאקטאר אדער זיידע דער פעלדשער הייסט לייגן אייז־פאכירן צום קאפ און ס׳איז דעמאלט גרויסע צרות, ווייל מע דארף שטייז און בעטן א שטיקל אייז פאר א רפואה ביי יעקב ישראלן אדער ביי באבע דער זאוואדניטשע, די איינציקע צווויי וואס האבן אייז־קעלערן, ווייל זיי פאבריצירן זעלצער־וואסער און לימאנאדע און דאס אייז דארפן זיי האבן פאר זייערע געטראנקען, און היות סע קומט ממש אן מיט גרינע ווערים ביז מע באקומט פון זיי א שטיקל אייז אפילו פאר גאלט, ווייל זיי דארפן דאס אייז פשוט האבן פאר זייערע וואסערן, וואס האבן נישט קיין טעם אן אייז — דעריבער איז באשלאסן געווארן צו דינגען ערגעץ א גרויסן קעלער און וויינטער־צייט אפלייגן אייז פאר זומער און זומער זאל עס באקומען פריי יעדער, וואס וועט זיך נויטיקן דערין, אן אונטערשייד פון ארים ביז רייך.

געזאגט און געטון.

ווינטער 18־1917 האט מען אוועקגעלייגט גאנצע צווויי קעלערס מיט אייז. און ווי אומיסטן איז זומער פון 1918 אויסגעבראכן די שפאנישע קרענק (די ספאנקע) און מענטשן זענען געפאלן ווי פליגן. מ׳איז געלעגן מיט גאר גרויסן פיבער און כדי דעם פיבער אראפצוטרייבן האט מען געמוזט לייגן אייז צום קאפ. ליפקאן האט זיך דעמאלט געפונען אין א „גליקלעכער״ לאגע, אדאנק די צווויי קעלערן פול מיט אייז, וואס דער „עזרת־אביונים״ האט צוגעגרייט. יעדער האט באקומען אייז וויפל ער האט באדארפט.

אן א שיעור קראנקע זענען א דאנק דעם אייז אפגעראטעוועט גע־ווארן פונעם טויט. (דער שרייבער פון די שורות איז אויך איינער פון די אפגעראטעוועטע).

נאך דער עפידעמיע, אז די מלחמה־נאכווייעז האבן זיך אנגעהויבן איינשטילן, דער פאסט־פארקער מיט אמעריקע האט זיך צוריק איינגע־שטעלט און דער ציוניזם האט באקומען מער שוואונג אדאנק דער באלפור דעקלאראציע, האט זיך אנגעהויבן אן עמיגראציע קיין אמעריקע און גלייך־צייטיק קיין ארץ־ישראל.

אין דעם עמיגראנטישן שטראם זענען אויך געווען די מיטגלידער פונעם „עזרת־אביונים״־קאמיטעט. אזוי האט זיך דער קאמיטעט אויפגע־לייזט. ער האט לאנג נישט עקזיסטירט און ער האט קיין סך זאכן נישט אויפגעטון. אבער פאר די צווויי קעלערס מיט אייז אין צייט פון דער עפי־דעמיע האט ער זיך פארדינט פארצייכנט צו ווערן לדורות אין פנקס־ליפקאן.

מוטיקע פֿאַלקס־מענטשן אין ליפקאַן

אין דער צייט פון אַנטיסעמיטישן „רוסקי סאַיוז" פון פּאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה און אין די פֿאַראַם־טעג פון נאָך דער רעוואָלוציע פון 1917

אויף וויפל איך געדענק, איז די ליפקאַנער לופט שטענדיק געווען פֿאַרפּעסטיקט מיט אַנטיסעמיטישע מיקראָבן. ניט תמיד זענען די מיקראָבן געלעגן איינגעדרימלט. צייטנווייז זענען די אַנטי־יידישע מיקראָבן געוואָרן גאַנץ אַקטיוו און געוואָלט ווייזן זייערע „ציין און נעגל". פֿראָסט און פֿשוט געוואָלט דורכפירן אַ שטיקל פֿאַראַמל לויטן רוסישן נוסח פון יענע צייטן. כ'ווייס נישט, ווי אַזוי — אָבער ליפקאַנער יידן פלעגן שטענדיק דערשמעקן פון פריער, אַז עפּעס נישט־היימלעכס גרייט זיך ערגעץ אויף זיי. מ'האָט נישט געוואוסט פּינקטלעך, ווען — אָבער ליפקאַנער יידן זענען שוין נישט געשלאָפן (טאַקע בפירוש נישט געשלאָפן), און זיך געגרייט דעם נישט־געבעטענעם גאָסט מקבל פּנים זיין אויף אַ געהעריקן אופן. מ'איז געווען צוגעגרייט מיט אַלערליי מאכלים, קאַלטע און הייסע: ווער מיט אַ רעוואָלווער, ווער מיט אַ דובינע און ווער מיט אַ לאַנגן מעסער. און ס'איז טאַקע געווען ביי די ליפקאַנער יידן אַן אמתע לילי־שימורים. מ'איז געשלאָפן בייטאָג און געווען וואַך גאַנצע נעכט ביז אַלץ האָט זיך צוריק איינגעשטילט פון זיך אַלייַן, אָדער ביז די ליפקאַנער יידן האָבן די באַאַנטע איינגעשטילט, זיי אויסגעניכטערט און איינגעצוימט זייער פֿאַראַם־אָפּעטיט. אַזעלכע אויסברוכן זענען געווען גאַנץ אָפּטע. און ליפקאַנער יידן זענען געווען אויף דער וואַך גאַנצע נעכט און נישט געזעסן אין הויז, אַז דער שמש זאָל זיי קומען רופן, נאָר אין אַזוינע נעכט זענען זיי אַרומגעגאַנגען אין די גאַסן און אָפּגעווואָרט די כוליגאַנטע.

איך געדענק גאַנץ קלאָר די צייטן פון נאָכן קישענעווער פֿאַראַם, די צייטן פון קרושעוואַן ימח שמו, דעם הויפּט־פֿאַראַמשטשיק פון בעסאַראַביע. איך בין דעמאָלט געווען נישט־מער ווי זעקס יאָר אַלט, נאָר איך געדענק, ווי בערדיקע יידן, טאַטעס פון דערוואַקסענע קינדער, פלעגן זיך אַרומטראָגן מיט פֿאַרשיידענע שלאָג־מכשירים און זיך געגרייט על כל צרה שלא תבא.

דאָס איז געווען די צייט פון דער פֿאַרלוירענער מלחמה מיט יאַפּאַן, און פון דער געבלאָפּטער „קאַנסטיטוציע" פֿאַרן פֿאַלק.

ווי שטענדיק אין אַזעלכע צייטן, זענען די יידן געווען דער שעיר־לעזאזל און קרבנות פֿאַר זינד, וואָס עמיצער אַנדערש איז באַאַנגען. אַ כוואָליע אַנטי־יידישע עקסצעסן האָט דעמאָלט פֿאַרפֿלייצט גאַנץ רוסלאַנד. און מ'האָט שטענדיק געדאַרפט זיין גרייט צו כאַפּן קלעפּ און צוריק צו דערלאַנגען. אַז כ'בין געווארן אַ ביסל עלטער, געדענק איך, ווי ליפקאַנער

יידן פלעגן רעדן צווישן זיך וועגן די „שוואַרץ־מאהניקעס". אויף רוסיש האָבן זיי געהייסן „טשארני־סאטניקעס". אט־די ארגאניזאציעס האָבן אויס־געטראכט אלערליי בילבולים אויף יידן און עפנטלעך געהעצט די קריסט־לעכע באפעלקערונג צו פאגראמען.

זיי האָבן געהאט אפטיילונגען אין יעדער שטאָט און שטעטל אין רוס־לאַנד. פון זיי איז עס אין 1911 ארויסגעקומען דער בלוט־בלבול־פראצעס קעגן מענדל בייליס אין קיעוו. די אנפירער פון די שוואַרץ־מאהניקעס זענען געווען דווקא גאַנץ שיינע באַלעבאָטים פון דער רוסישער באפעלקע־רונג: גלחים, לערער, שרייבער, דאקטוירים א. א. וו. ליפקאַן איז דאָ אויך נישט געווען קיין אויסנאם. אַז כ׳האָב געהערט דערמאָנען די נעמען פון די, וואָס זענען געווען אין דער שפיץ פון די ליפקאַנער שוואַרץ־מאָה־ניקעס, בין איך געווארן פשוט נבהל ונשתומם. זשולינקאָווסקי — דער דירעקטאָר פון דער פיר־קלאַסן־שקאָלע, מוידיניוק — דער הויפט־שרייבער פון וואַלאָסט, פעטיאַ פיליקאַרפּס — דער פאַרוואַלטער פונעם פריצס גיטער, דער גלח, א. א. וועדליק איך האָב זיי געקאָנט האָב איך זיך נישט געקאָנט פארשטעלן, אַז זיי זאלן האָבן עפעס צו טון מיט אַזאַ פאַגראָם־ארגאניזאציע ווי די שוואַרץ־מאָהניקעס. אין לעבן האָבן זיי אויס־געווויזן צו זיין גאַנצע שמעלקעס מיט די יידן, ספעציעל דער פארוואַלטער פונעם פריצס גיטער, פעטיאַ פיליקאַרפּס. ער פלעגט טון גאָר גרויסע געשעפטן מיט יידישע סוחרים און זיך געהאַלטן פאָר אַ גאַנצן ידיד פון די גינזבורגס און אַנדערע רייכע יידן פון אָרום ליפקאַן. נאָר ווי זאָגט אַ יידיש וועָרטל? גאָט איז גאָט און בראַנפן איז בראַנפן... אָבער ווי די זאָך זאָל נישט געווען זיין, צו קיין פיזישן פאַגראָם אויף ליפקאַנער יידן, וואָס זאלן זיין דיריגירט פון די ליפקאַנער שוואַרץ־מאָהניקעס, איז נישט געקומען. און דאָס איז אפשר געווען דערפאָר, ווייל זיי האָבן געוואוסט, אַז ליפקאַנער יידן לאָזן זיך נישט שפייען אין דער קאַשע און זיי צאָלן־אַפּ אין אָזעלכע פאַלן נאָך מער ווי מידה כנגד מידה. זיי בלייבן גאָרנישט שולדיק. דעם פשט האָבן זיי געקאָנט גוט אָפּלערנען פון די לעקציעס וואָס פלעגן זיך איבערחזרן יעדן האָרבסט ווען די איין־און־צוואַנציק־יעריקע האָבן זיך געדאַרפט שטעלן צום פריזיוו, און פון אַלע דערפער אָרום האָבן זיך מאָסן פויערים און זייערע יונגע זין געצויגן קיין ליפקאַן און קיין כאָטין, וואו די רעקרוטן האָבן געדאַרפט דורכגיין די מעדיצינישע קאָמיסיע. דעמאָלט האָבן די שקצים, בגילופין, געפרואווט זיך לאָזן אַ ביסל וואוילגיין אויפן יידישן חשבון, זיי האָבן אָבער לאָנג נישט געדאַרפט וואַרטן אויסצוגעפינען, אַז זיי האָבן געמאָכט אַ טעות אין חשבון און גאָר אַ ביטערן טעות. אָט די סצענעס פלעגן זיך איבערחזרן יאָר־אײַן, יאָר־אויס. ליפקאַנער יידן האָבן געוויזן, אַז זיי קאָנען צוריק־שלאָגן, און די ליפקאַנער שוואַרץ־מאָהניקעס האָבן עס, ווייזט אויס, געהאָט גוט אין זינען ביי זייערע פאַרזאָמלונגען.

דערפאר אבער האבן זיי פרובירט אנצופירן א באיקאט קעגן די ליפקאנער יידישע קרעמערס. ליפקאן האט געהאט א גרויסע קריסטלעכע קונדשאפט, וואס איז באשטאנען פון גלחים, פריצים און ביוראקראטן פון און פון־ארום ליפקאן, ספעציעל אויף עסנווארג. פון שענסטן און בעסטן האבן זיי געקויפט. דער פרייז איז נישט געווען קיין אפהאלט. אויף דעם געביט האט זיך ספעציאליזירט דער קרעמער משהלע גרינבערג, אדער ווי מ׳האט אים געפופן: משהלע „איכלס״. ער האט זיי צוגעשטעלט פון די בעסטע סחורות אין לאנד און פון אויסלאנד. אזוי יארן און יארן. אז א גלח איז געקומען קיין ליפקאן איינקויפן פראדוקטן, האט ער גארנישט געוואוסט פון קיין אנדער ארט אפצושטעלן זיך, ווי אין משהלע גרינבערגס קראם. משהלע גרינבערג און זיין ווייב שרה זענען געווען מענטשן מיט אן איידלען כאראקטער, און זיי זענען געווען געשעצט ביי זייערע קריסט־לעכע קונדן.

ויהי היום, באשליסן די ליפקאנער שווארץ־מאהניקעס צו ארגאניזירן און אליין עפענען אזא קראם, אלא משהלע גרינבערג, און טאקע אין דער זעלבער גאס און אין זעלבן קוואַרטאל, און נאך מיט מער גלאנץ און פאמפ, און סע זאל זיין הונדערט פראצענט קריסטלעך.

קיין געלט האט זיי נישט געפעלט. די אייגציקע זאך וואס זיי האט יא געפעלט איז געווען א פלאץ פאר דער קראם און א דערפארענער קריסט־לעכער פארוואלטער פאר אזא געשעפט.

ס׳האט נישט גענומען לאנג האבן זיי געלייזט ביידע פראבלעמען. אויף דער גאס, וואו זיי האבן געדארפט עפענען זייער קראם, האט קיין איין קריסט נישט געוואוינט, ביי וועמען צו קאנען דינגען אדער קויפן אן ארט פאר דער קראם. אבער א ייד, מ. ש. דער אייגנטימער פונעם שענסטן געשעפטס־בנין אויף דער גאס, וואו ער אליין האט פארמאגט דאס גרעסטע גאלאנטעריי־און שיך־געשעפט אין ליפקאן, האט זיי פארדונגען א האלבע זייט פון זיין מויער — פאר א ריין־קריסטלעכער קראם. און א פארוואלטער און פריקאזטשיקעס האט מען געבראכט ריכטיקע פאניעס, ערגעץ פון טיף רוסלאנד. און סחורה האט מען דארטן אנגעבראכט פונעם שענסטן און בעסטן. געהאט האט די קראם אן אומשולדיקן רוסישן נאמען: „אבשעסטוא פאטרעביטעלסקאיא לאווקא״. אויף יידיש קען עס הייסן: קראם פאר אלגעמיינע באדערפענישן. דער נאמען איז גאנץ אומשולדיק. אבער געשאט האט עס די יידישע קרעמער גאר א סד. משהלע גרינבערגן האט עס געטראפן צום ערגסטן. ער איז עקאנאמיש אינגאנצן רואיניירט געווארן. פון גרויס צער און עגמת נפש וואס ער האט געדארפט זען ווי זיינע אלטע געשוואירענע קונדן פארן אים פארביי און טראגן שפעטער ארויס פון דער רוסישער קראם גאנצע פעק מיט סחורה — האט ער אפילו ליקווידירט און זיך באזעצט אין אדעס, וואו ער האט פון פריער

געהאַט געשעפטלעכע פֿאַרבינדונגען. קיין ליפֿקאַן האָט ער מער נישט אַרײַנגעשמעקט.

וועג ס׳איז פֿאַרגעקומען דער פֿראַצעס קעגן מענדל בײַליסן, און די אַנטיסעמיטן אין גאַנץ רוסלאַנד האָבן זיך געשאַרפט די ציינער קעגן די יידן, זענען די ליפֿקאַנער שונאי־ישראל אויך נישט געזעסן מיט פֿאַרלייגטע הענט. זיי האָבן זיך געגרייט. זיי האָבן נאָר געוואַרט צו הערן דעם אורטייל: שולדיג — כדי צו האָבן א גרייטן תירוץ. דערווייל האָט מען צוגעגרייט דאָס פּאַק דורך דרשות אין קלויסטער און אין די גויאישע שקאַלעס. ליפֿקאַן איז געווען א גרעניץ־שטאָט (מיט רומעניע), איז דארט געשטאַנען אַן אָפּטיילוג סאַלדאַטן, ווי א גרעניץ־וואַך. זונטיק פלעגן זיי זיין פריי פון דינסט, פלעגן זיי גיין אין קלויסטער און פֿאַרברענגען מיט זייערע באַקאַנטע אין שטאָט, ביז פֿאַרנאַכט. די סאַלדאַטסקע צענטראַלע האָט זיך געפונען א ביסל ערויס פון דער שטאָט. אין קלויסטער האָט מען זיי מזכה געווען, אָהנע מיט תפילות, אויך מיט אַנטיסעמיטישער תורה, וואָס זי האָט זיך צו זיי, ווי סע ווייזט אויס, גאַנץ נישקשהדיק צוגעקלעפּט.

געדענק איך ווי היינט, ווי איז א הארבסטיקן זונטיק פֿאַרנאַכט זענען זיך דריי סאַלדאַטן אהיימגעגאַנגען, זיך מעלדן צו זייערע סאַלדאַטסקע פליכטן. זיי זענען געווען גוט אויפגעלייגט, האָט זיך זיי פֿאַרגלוסט צו פֿאַרענדיקן דעם טאָג מיט איזדעקעווען זיך א ביסל איבער אידן. ס׳איז דאָך פשוט א גויאישע מצוה... געגאַנגען זענען זיך די דריי „פֿאַניעס״ מיט דער ציגיינערישער גאַס, פונעם קלויסטער אַראָפּ. צו יעדן יידן אויף דער גאַס האָבן זיי זיך געטשעפּעט מיט רוסישע מי־שברכס. קיינער האָט זיי נישט צוריקגעענטפֿערט. ווייל אַזוי, איז די חוצפּה ביי זיי געווארן נאָך גרעסער, און פון „פּיסק־מלאכה״ זענען זיי אריבער צו „הענט־מלאכה״.

געווען א יידישער היטל־מאַכער אביגדור שאַפּאשניק, זיינען פֿאַר זיין טיר געשטאַנען הילצערנע קלעצער און אויף די קלעצער זענען געווען אַרויפּ־געצויגן אַלטע היטלען, א סימן, אז דאָ געפֿינט זיך א היטל־מאַכער. האָבן די סאַלדאַטן געגנומען וואַרפן די קלעצער מיט די היטלען אין מיטן דער גאַס, און דערבײַ געשאַלטן די יידן אויף וואָס די וועלט שטייט. אויף דער סצענע איז אַנגעקומען שמערל דער שניידער, נישט קיין איבערגעשראָקענער יונ־גערמאַן. אביגדור שאפּאשניק אַליין איז אויך נישט געווען קיין מלופּים־קינד, און אַנטקעגן אביגדורן האָט געוואוינט לייב דער בלעכער. גערופן האָט מען אים „לייב ציגיינער״, צוליב זיין שוואַרצקייט. חוץ זיין נאַטירלע־כער שוואַרצקייט איז ער נאָך געווען אָפּגעברענט פון דער זון אויך, ווייל זיין בלעכעריי איז באַשטאַנען אין דעם וואָס ער פלעגט באַדעקן קלויסטערס און פֿריצישע הייף מיט בלעכענע דעכער. דאָס איז געווען א זומערדיקע ארבעט. ער איז שטענדיק געווען אויסגעשטעלט צו דער זון, דערפֿאַר איז ער געווען פֿעדל־שוואַרץ. אט־דער לייב בלעכער איז געווען א מענטש פון

מיטלען וואוקס, נאר אַ ייד אַ גבור. הענט — ווי אַפּצוועגעס אייזערנע. אַ וואַרט פּאַר אַ וואַרט, און די דריי יידן האָבן געגומען דעקן די דריי סאַלדאַטן, אַז זיי האָבן אַזש פּאַרגעסן, אויף וואָס פּאַר אַ וועלט זיי געפּינען זיך. כדאי צו באַמערקן, אַז צוליב זונטיק האָבן די סאַלדאַטן מיט זיך קיין געווער נישט געטראָגן.

ס׳איז געווארן אַ געפילדער מיט אַ סומאַטאַכע. סע זיינען אַנגעלאָפן נאָר סאַלדאַטן, וואָס האָבן זיך בעת־מעשה געפונען אין שטאָט. יידן האָבן תיכף געגומען פּאַרמאַכן די קלייטן. סע זענען אַנגעלאָפן נאָר יידישע יונגע־לייט, וואָס האָבן געקאָנט געבן אַ מתנת־יד. די גאָס איז געווארן שווארץ פון מענטשן. צענדליקער זענען פּאַרוויקלט געווארן אינעם געשלעג. ס׳האָט געהאָט אַלע שטריכן פון אַ פּאָגראָם. דאָס געשלעג האָט אַנגעהאַלטן אַ פּאָר שעה. סע זענען געווען שיינע עטלעכע פּאַרוואונדיקטע. מערער פּאַר־וואונדיקטע זענען דווקא געווען צווישן די סאַלדאַטן.

געענדיקט האָט זיך דאָס געשלעג, וועז די סאַלדאַטן האָבן זיך געדאַרפט מעלדן צו זייערע פליכטן און האָבן זיך געגומען צוריקציען צום קאַרדאָן, וואָס איז געווען ארויס פון דער שטאָט. אין שטאָט איז צוריק געווארן שטיל. מוטיקע יידן האָבן נישט דערלאָזט, סע זאָל קומען צו אַן אמתן פּאָגראָם. אַ גליק, וואָס די סאַלדאַטן האָבן מיט זיך קיין הייס געווער נישט געהאָט, אַנדערש וואָלטן זיכער אין אַזאַ געשלעג געפאַלן טויטע.

* * *

עטלעכע וואָכן צייט איןווינטער פון 1918 האָט זיך ליפקאָן, ווי בכלל גאַנץ בעסאַראַביע געפונען אין אַ כאַאטישן צושטאַנד. דאָס איז געווען די צייט, וועז די באַלשעוויקעס האָבן אַראָפּגעווארפן די קערענסקי־רעגירונג און איבערגענומען די מאַכט. דאָס רוסישע מיליטער האָט איבער־געלאָזט דעם פראָנט און איז געלאָפן אהיים, וועז צו עלטערן, וועז צו ווייב און קינדער. מ׳איז געווען מיד פון פיר יאָר מלחמה און ס׳האָט זיך פשוט געבענקט נאָך אַ ביסל היימישער סביבה. דאָס לויפן אהיים איז געווען אין גרויס אומאַרדענונג.

און נישט נאָר פונעם פראָנט איז מען געלאָפן, נאָר אויך פון הינטערן פראָנט. ס׳איז געווען הפקר פּעטרישקע. אין יענע בהלה־טעג איז דאָס גאַנצע רוסישע מיליטער זיך צעלאָפן פון בעסאַראַביע, און גאַנץ בעסאַרא־ביע איז געבליבן אויף הפקר, אַן אַ מיליטערישער און אַן אַ ציווילער רעגירונג. ס׳האָט אויסגעזען ווי איטלעכער וואָלט אַווענק און מ׳האָט פאַרגעסן בעסאַראַביע מיטצונעמען. בשעת די סאַלדאַטן זענען אהיימגע־לאָפן, האָבן זיי פון זיך פאַרקויפט וואָס ס׳האָט זיך נאָר געלאָזט: אַ מאַנטל, אַ פּאָר שטיוול סאַלדאַטסקע, אַ ביקס, אַ רעוואָלווער, קוילן צום שיסן. יידן האָבן אַ סך געקויפט, מיטן געדאַנק: זאָל זיין אַ ביסל כלי־זיין, מע זאָל עס טאָקע נישט באַדאַרפן. אַבער מאַ׳ע וואָס אין אַזאַ צייט קאָן זיך מאַכן. און ס׳האָט זיך טאָקע געמאַכט: דאַרפישע גויים פון אַרום ליפקאָן,

מיט דער הילף פון עטלעכע פֿאַרבליבענע און אַפּיסל צוריקגעקומענע רוסישע סאָלדאַטן, האָבן זיך געגומען גרייטן צו אַ פּאָגראָם אויף ליפּקאַנער יידן. די נייס האָט געבראַכט אַ דאַרפישער פּויער, אַן עלטערער, און געוואַרנט אַז מע זאָל זיין גרייט, ווייל מע קלייבט זיך אַנצופֿאַלן ביינאַכט.

ליפּקאַנער יונגעלייט האָבן נישט פֿאַרלוירן קיין צייט. תיכף איז אַרגאַניזירט געוואָרן אַ יידישע זעלבשוץ. אין ליפּקאַן האָבן זיך אויך געפונען עטלעכע אַהיימגעקומענע יידישע סאָלדאַטן, וואָס האָבן נאָך גע־האָט זייער געוויר מיט זיך — זענען זיי אויך צוגעשטאַנען. די הויפּט אַרגאַניזירער פונעם זעלבשוץ זענען געווען סידאַראָף, אַ יידישער סאָלדאָט פון קיעוו, וואָס האָט נישט געקענט אַהיימפֿאָרן, אַן אינטעליגענטער מענטש און אַ קעמפֿערישע נאַטור; שלמה פֿייסאָך און רחמיאל פֿאָטשטאָרס זון, אייגער פון ליפּקאַנס בראָווסטע זין.

די זעלבשוץ איז געווען גוט באַוואָפנט. מ׳איז עטלעכע נעכט דורכ־אַנאַנד געשטאַנען אויף וואַך, אייגנעטיילט אין גרופּעס, ביי יעדן אַריינפֿאָר אין שטאָט אַריין, ווייל מ׳האָט נישט געווואוסט, מיט וועלכן וועג זיי וועלן אַנקומען. יעדע גרופּע האָט פֿאַרמאָגט אַ טרובע, אויף צו לאָזן וויסן, אַז די „געסט״ קומען. אין צענטער פון דער שטאָט איז געווען אַ מין הויפּט־קוואַרטיר. יעדע פֿאָר שעה האָט זיך די וואַך געביטן. די פון דרויסן זענען געקומען איז דער צענטראַלע זיך אָפּרופֿן און זיך דערוואַרעמען ביי אַ גלעזל טיי, וואָס איז שטענדיק געווען גרייט, און אַנדערע האָבען פֿאַרנומען זייער אָרט. אַזוי ביז אין טאָג אַריין.

ס׳איז נישט שייך אָפּצינד אויסצורעכענען ביי די נעמען אָלעמען פון דער זעלבשוץ. ס׳איז פשוט אוממעגלעך אָלעמען צו געדענקען. אָבער מיט איינעם פון אָט דער פֿאַלקס־גוואַרדיע וועל איך מאַכן אַן אויסנאַם. בשעת איך שרייב די־דאָזיקע שורות שטייט ער מיר ממש פֿאָר די אויגן מיט זיין גאַנצער העלדישקייט און דרייסטקייט. בשעת גויאישע רציחה האָט געזאָטן קאָגן יידן, האָבן זיך יידן געפּילט אַ סך זיכערער ביי זיך, — אַז חבניה איז געווען דערביי— יהודה הערש רימערס, אייגער פון אָט קינדער ביי זיינע עלטערן. ער איז געווען דער יינגסטער פון די פיר ברי־דער. געווען אַ רימער, פונקט ווי זיין טאָטע און די עלטערע צוויי ברידער פֿרץ און שמעון. אַ פֿאַלקס־מענטש איז פולן זינען פון וואָרט. אויף היימיש בעסאַראַביש לשון הייסט דאָס: אַן אמתער גוטער ברודער, סיי אין פריידן, סיי אין ליידן. געווען איז ער אַ יונג אַ ריז, אַ פֿאַלנער אָטלעט. נישט געווען דער מענטש, וואָס חבניה זאָל זיך פֿאָר אים שרעקן. אין דער זעלבשוץ האָט ער געשפּילט גאָר אַ גרויסע ראָלע מחמת ער איז געווען אַ נישט־לאַנג צוריקגעקומענער סאָלדאָט, נאָך אַפּילו אין די סאָלדאָטסקע קליידער, און ער האָט גוט געוואוסט ווי אַזוי אומצוגיין מיט געווער. נישט אייַן ייד אויף בריטשאַנער וועג, וואו חבניה האָט געוואוינט מיט דער

מוטער אוּן צוויי שוועסטער, איז אין יענער נאַכט געשלאָפן רואיקער, מיטן געדאַנק, אַז חנניה איז אין דרויסן אויף דער וואַך.

אין יענע נעכט זענען די גאַס־לאַמטערנס געווען אויסגעלאָשן אין דער גאַנצער שטאָט. ס׳איז געווען שטאַק־פינצטער. בלויז אין מאַרק־פלאַץ האָט געברענט דער גאַס־לאַמטערן. אוּן ס׳איז געווען גוט ליכטיק. דאָס איז געווען אַ גוט־פאַרטראַכטע סטראַטעגיק פּוּן דער זעלבשוץ־קאַמאַנדע: אויב די פּאַגראָמשטשיקעס וועלן אַנקומען, וועלן זיי זיך מן־הסתּם לאָזן גלייך אין מאַרק־פלאַץ אַריין צווישן די יידישע קראָמען, זיך אַנצוראַבעווען. דערביבער זאָל זיין ליכטיק אַז די זעלבשוץ זאָל זיי קענען זען פּוּן דער ווייטנס. ס׳איז געווען אַ מין פּאָסטקע פּאַר די פּאַגראָמשטשיקעס.

אוּן אַזוי איז טאַקע געווען. אין אייניקער אַ נאַכט זענען די „שיינע געסט״ אַנגעקומען, באַוואָפנט, אוּן מיט וועגענער, אויף אַוועקצופירן די אַנגעזעסענע רויבטע סחורות. זיי זענען געקומען צו אַלעם גרייטן, אוּן זיך טאַקע געלאָזט גלייך אין מאַרק אַריין, אַזוי ווי די זעלבשוץ האָט עס פּאַרויסגעזען. זיי זענען געווען אין די הונדערטער. אַבער אַרום דעם מאַרק, אין טונקעלע פּלעצער, אין ליקלעך, אונטער גאַניקעס אוּן אין קעלערס, זענען געלעגן די מיטגלידער פּוּן דער זעלבשוץ, אוּן אויך נישט מיט ליידיקן. אוּן ווי נאָר די פּאַגראָמשטשיקעס האָבן מיט אַ האַק געגעבן דעם ערשטן זעץ אין איציק שניידערמאַנס קראָם, איז צענטער פּוּן מאַרק, אַזוי האָט די זעלבשוץ געזומען שיסן אין זיי פּוּן די באַהעלטענישן. די פּאַגראָמשטשיקעס זענען געווארן אַזוי צעטומלט, אַז זיי האָבן נישט געווואוסט, וואוהין צו לויפן. זיי האָבן אפילו געשאָסן אויף צוריק, אַבער זיי האָבן קיינעם פּוּן דער זעלבשוץ נישט געזען אוּן נישט געווואוסט פּוּן וואַנען די קוילן קומען. זיי האָבן געשאָסן גלאַט אין דער וועלט אַריין.

די שלאַכט האָט געדויערט אַ פּאָר שעה צייט. מ׳האָט די פּאַגראָמשטשיקעס נישט געגעבן קיין געלעגנהייט אפילו איין יידיש הויז אַדער קראָם צו פּאַגראָמירן. מ׳האָט אַנגעמאַכט אַ חורבן אין זייערע רייען, אוּן דער סוף איז געווען, אַז אויף די וועגענער, וואָס אויף זיי זענען זיי געקומען אַנלאַדן דאָס אַנגערויבטע יידישע פּאַרמעגן, האָבן זיי געדאַרפט אַנלאַדן זייערע געהרגעטע אוּן פאַרוואונדיקטע אוּן מיט זיי אַנטלויפן אַהין, פּוּן וואַנען זיי זענען געקומען. אַז ס׳איז געווארן ליכטיק אין דרויסן, האָט מען נאָך געפּונען אייניעם אַ געהרגעטן, וואָס די פּאַגראָמשטשיקעס האָבן אים אין דער פינצטער נישט באַמערקט אוּן אים איבערגעלאָזט. ער האָט זיך געוואַלגערט ביים אַראָפּגאַנג צום קעלער פּוּן שמואל טיטוּן שניידער.

אין אַ פּאָר טעג אַרום האָט מען אין ליפקאַן געקראָגן אַ ידיעה, אוּן אַ יישר־כח פּוּן דער בריטשאַנער קהילה, איין־אוּן־צוואַנציק קילאָמעטער פּוּן ליפקאַן, אַז אַלע פּאַרוואונדיקטע פּאַגראָמשטשיקעס געפינען זיך אין דאָר־טיקן שפּיטאָל.

אין יענער גרויסיקער ווינטער־נאכט האט די ליפקאנער זעלבשוץ אפגעראטעוועט נישט נאר ליפקאן פון א שוידערלעכן פאגראם, נאר דעם גאנצן כאטינער קרייז, וואס איז דעמאלט געווען הפקר.

דאס איז געווען א גוטע לעקציע פאר אלע דערפער ארום. מ׳האט דערנאך נישט געהערט אז ערגעץ וואו אין גאנצן כאטינער קרייז זאל זיך אבן עפעס פאדגעקומען פון א פאגראם־כאראקטער. ס׳האט פשוט אפגעשלאגן דעם אפעטיט...

אין עטלעכע וואכן ארום האט רומעניע אנעקסירט גאנץ בעסאראביע, זי דערקלערט פאר א רומענישער פראווינץ און געגומען איינפירן רומענישע פראנדקעס. אבער דאס איז שוין א באזונדערע געשיכטע.

פונעם אמאליקן ליפקאנער שטייגער און פאלקס־געשטאלטן

פריזיוו־צייט אין ליפקאן

דער אומעטיקסטער סעזאן פונעם יאר איז ביי אונדז געווען דער אסיען. ער האט זיך אנגעהויבן באלד נאך סוכות. און געקומען איז ער אן אומעטיקער, א פארכמורעטער און מיט א דריבנע רעגנדל, וואס האט גע־שטאכן ווי מיט נאדלען, אזוי, אז ס׳האט פאראומערט דאס לעבן. ס׳האט זיך תיכף אוועקגעלייגט א בלאטע, פון די באריימטע בעסאראבער בלא־טעס. און אנגעהאלטן האט די בלאטע העט ווייט, ביז די אמתע ווינטער פרעסט זענען אנגעקומען און זי געצוימט און איינגעפראָרן ביזן פרילינג, ווען דער פראסט האט געלאזט און די בלאטע האט זיך ווידער צעשפרייט נאך מיט מער אימפעט ווי אסיען־צייט, ווייל דא האבן מיר אייגנטלעך געהאט א צווייענדיקע פארציע: די אסיענדיקע בלאטע וואס איז געלעגן א גאנצן ווינטער איינגעפראָרן, איז איצט לעבעדיק געוואָרן מיט א צוגאב פון נייע פרילינג־רעגנס. ביי אונדז פלעגט מען טאקע זאגן, אז פון א לעפל וואסער באקומען מיר א צעבער בלאטע.

פונוואנען ליפקאנער יידן האבן גענומען אזא גרינטעכע אויס־מעסטונג, הויב איך נישט אן צו וויסן. נאר איין זאך האב איך בקבלה און איך ווייל, אז אלע זאלן עס וויסן: אז ליפקאנער יידן זאגן עפעס, פרעגט מען נישט קיין קשיות: וואס־ווער־וועו. אז מע זאגט, — מן־הסתם איז עס אזוי. א סימן — אט זעט איר דאך! נאכן פרילינג איז געקומען דער ליבער, שיינער וואראמער זומער און פשוט־און־פראסט געמאכט פון דער בלאטע פארעך — אזוי אויסגעטריקנט איז די בלאטע געוואָרן...

און אזוי האט זיך עס איבערגעחזרט יאר־איין יאר־אויס.

נאר כדי מיט מיין דערציילן אליין נישט פארקריכן איז א בלאטע, וועל איך זיך אומקערן צום עצם־ענין, וואס כ׳האב איז זינען געהאט: — אסיען־צייט איז ליפקאן.

נאר אחוץ וואס דער אסיען איז געקומען מיט אומעטיקייט און מיט סומנעקייט, האט ער נאך געהאט אזא צוגאב, וואס האט דאס קליין־שטעטלדיקע יידישע געמיט אינגאנצן פארביטערט.

דער ביטערער צוגאב איז געווען דאס, וואס דער פריזיוו פלעגט זיין אסיען־צייט, נאר אלע יידישע ימים־טובים. איצט קען מען זיך שוין אויס־מאלן, מיט וואס פאר א הארץ יידישע טאטע־מאמע האבן געדאוונט ימים־נוראים, אז זיי האבן זוכה געווען צו דערציען א זון ביז איין־און־צוואנציק יאר און אים איצט געדארפט צושטעלן צום פריזיוו און אויסריכטן איז דער „סלוזשבע״־אויף גאנצע דריי יאר; פארוואָרפן ווערן ערגעץ איז דער

ווייטער פרעמד, אפגעריסן ווערן פון נאענטע און ליבסטע, כדי אפצודינען דעם טייערן קיסרל ניקאלאי.

כאטש נישט אלע יינגלעד אין ליפקאן האבן זיך מיט־איין־מאל בא־דארפט שטעלן צום פריזיוו, איז דאס גאנצע שטעטל ארומגעכאפט געווארן מיט א טרויעריקייט, ווייל א פריזיווניק האט געוויינטלעך געהאט, חוץ אייגענע עלטערן, שוועסטער און בריידער, — אויך זיידעס און באבעס, פעטערס און מומעס, און אז א פריזיווניק איז געווען א חתן — האט ער אויך געהאט משפחה פון כלהס צד. אזוי אז די טעג נאך ימים־נוראים האבן אין שטעטל געבראכט נאר זארג און יסורים. און ס׳האט אנגעהויבן תיכף נאך פסח. שוין ביים בענטשן ראש־חודש אייר האט מען לויטן געוויין פון די ווייבער אין עזרת־נשים געקאנט זען וועלכע מאמע ס׳האט א זון וואס דארף שטיין צום פריזיוו.

און די טאטעס, כאטש זיי זענען אויך געווען אנגעפילט מיט צער, האבן זיי עס נישט ארויסגעוויזן ביז דער לעצטער מינוט. זיי האבן געשפילט די ראלע פון העלדן. א גאנצע וואך איז מען געווען פארנומען, ווער מיט מסחר, ווער מיט מלאכה. שבת, נאך שול און נאכן עסן, איז מען געגאנגען אין ווין־שענק טרינקען א גלעזל ווין מיט גוטע בריידער, און אין איין וועגס טאקע מיט גוטע בריידער זיך האלטן אן עצה ווי אזוי צו באקומען פארן זון כאטש א גרינעם בילעט. אין יענע צייטן, בימי ניקאלאי, זענען אין רוסלאנד געווען פיר קאטעגאריעס ביים באפרייען פון פריזיוו. און די פיר קאטעגאריעס זענען באצייכנט געווארן לויט די קאלירן פון די בילעטן. געווען א ווייסער, א בלויער, א רויטער און א גרינער בילעט. א ווייסן בילעט האט באקומען א חולה מסוכן — א הארץ־קראנקער, א טובערקולאזער אדער אזוי א קראנקער, וואס האט נישט געהאט קיין אויסזיכטן געזונט צו ווערן.

א בלויען בילעט האט אויך באקומען א קראנקער, אבער נישט קיין חולה מסוכן. דאס הייסט, אין דער רעגולערער ארמיי האט מען אים נישט גענומען, נאר בשעת מלחמה האט מען געקאנט א בלויען בילעט אייגרופן, און ער זאל דינען הינטערן פראנט. אבער דערווייל איז ער געווען פריי פון מיליטער. דאס ערשטע מאל וואס מ׳האט אין רוסלאנד צוריקגערופן בלויע בילעטן איז געווען אין דער ערשטער וועלט־מלחמה, 1914 — 18.

א רויטן בילעט האט באקומען איינער מיט א קליינעם מום. מ׳האט אים באפרייט פון דער רעגולערער ארמיי. בשעת מלחמה אבער זענען די רויטע בילעטן מאביליזירט געווארן די ערשטע נאך דער רעזערוו־ארמיי.

א גרינעם בילעט האט באקומען אזעלכער וואס איז גראד געווען א געזונטער, נאר פונקט צום פריזיוו האט ער זיך עפעס נישט געפילט גוט,

אדער ער איז געווען נישט געגוג דערנערט, אדער ער איז געווען קירצער ווי ס׳האט זיך געפאדערט לויט די מיליטעריש כללים און אביסל האט אים געפעלט צו דער בריי׳ט און א ביסל צו דער וואג.

א גרינער בילעט האט געהייסן באפרייט אויף א גאנץ יאר, כדי דער פריזיוניק זאל קומען צו זיך, ער זאל זיך פארריכטן איז געזונט און א ביסל אויסוואקסן.

אזעלכע גרינע בילעטן האט מען געקענט באקומען איין יאר נאכן צווייטן, בין דריי יאר. נאכן דריטן יאר איז געקומען דער לעצטער באשלוס פון דער קאמיסיע: אדער מ׳האט דעם פריזיוניק צוגענומען איז מיליטער, אדער איננאנצן באפרייט.

איצט ווייסן מיר שוין פארוואס טאטע־מאמע האבן געבעטן גאט און איינגעלייגט ווענטן, כאטש א גרינעם בילעט. ס׳האט געהייסן: ארויס־געריסן דאס קינד פון פאניעס נעגל אויף נאד א יאר.

כדי ארויסצובאקומען ביי דער קאמיסיע א גרינעם בילעט, האט מען זיך נישט געקענט איננאנצן פארלאזן אויף דער מאמעס ווינען ביי ראש־חודש־בענטשן, אדער אויפן גיין חודש אלול אויפן בית־עולם רייסן קברים. מ׳האט זיך אפילו נישט געקענט פארלאזן אויפן טאטנס זען זיך מיט וועמען מע דארף...

דער בעל דבר אליין, דער פריזיוניק, האט אויך געדארפט עפעס טון. ער האט געדארפט זען, אז ער זאל אויסדריקלעך נישט געפעלן דער קאמיסיע. און כדי נישט געפעלן ווערן דער קאמיסיע, האט ער גע־דארפט אויסזען איידל, שוואך אין געזונט און א ביסל נישט־דערוואקסן.

כדי דאס אלץ צו דערגרייכן, האט מען געדארפט אויף זיך ארבעטן עטלעכע וואכן צייט פארן שטעלן זיך צום פריזיוו. מ׳האט זיך געדארפט אפצערן. די ארבעט איז באשטאנען אין נישט שלאפן ביינאכט, עסן נישט־געזאלצענע זאכן, אן א יידישן טעם, כדי נישט הנאה צו האבן דערפון. דערפון האט מען פארלוירן א שיין ביסל וואג און מ׳האט באקומען א געלבלעכן קאליר אויפן פנים. און סע זאל נאד פעלן צו דער מאס איז דער לענג אויך, האט מען ערב דעם פריזיוו זיך איננאנצן אפגעגאלט דעם קאפ. אפטמאל, אז אזא פארשוין האט זיך ארייננעשטעלט, האט ער געמוזט באווייזן שווארץ אויף ווייס, אז ער איז טאקע באמת אלט אייך־און־צוואנציק יאר. ווייל לויטן אויסזען האט מען אים געקאנט געבן נישט מער ווי פאר א מציאה זעכצן אדער זיבעצן יאר.

אנהייב זומער, אזוי גיך ווי די אייך־און־צוואנציקער האבן באקומען די פאוויעסטקעס פון דער מלוכה, אז דעם קומענדיקן אסיען דארפן זיי זיך מעלדן אין דער אויעזדנער שטאט כאטין צום פריזיוו, זענען די חברה באלד גיוואלדן פריילעך און האפערדיק און זיך אנגעהויבן אויפ־פירן וואויל־יונגעריש, נישט מורא געהאט פאר קיינעם, קיינעם נישט געבליבן שולדיק קיין ענטפער, און געווען גרינג אויף דער האנט. אפילו

די פֿאַר סטראַזשניקעס פונעם שטעטל מיטן אוראַדניק פלעגן אויסמיידן זיך אַנצוהויבן מיט זיי.

און גיין פלעגן די פריזיוויניקעס גרופּעסווייז, און נאָר ביינאַכט, ווייל פון אַרומגיין אַ גאַנצע נאַכט איז מען אַפּגעצערט געוואָרן און מ׳האָט פֿאַר־לוירן וואָג און אַ ביסל אונטערגעגראָבן דאָס געזונט. אַמאָל האָט דאָס עמיצן געהאָלפֿן ביי דער פריסוטסטווע און ער איז נישט געפֿעלן געוואָרן דער קאָמיסיע, — און אַמאָל נישט. לרוב האָט דאָס נישט געהאָלפֿן, ס׳איז אויך געווען געוועזן, וועלכער דאָקטער ס׳האָט געהאָט דאָס לעצטע וואָרט.

ס׳איז כדאי זיך צו באַקענען מיטן כאַראַקטער פון די דאָקטוירים, וואָס מ׳האָט געדאַרפט פֿאַר זיי שטיין צום פֿריזיוו:

אין כאָטין, די קריז־שטאָט פונעם אויעזד, וואו די פריסוטסטווע זענען פֿאַרגעקומען, זענען געווען צוויי דאָקטוירים,וואָס זענען שטענדיק גענוסן אין דער קאָמיסיע. זיי זענען געווען באַשטימט פון דער רעגירונג אלס געשוואורענע מענדיקער. איין דאָקטער איז געווען אַ ייד, מיטן נאָמען קאַלפֿאטשי, און דער צווייטער איז געווען אַ דייטש, מיטן נאָמען גיבהאַלט. דר. קאַלפֿאטשי, דער ייד איז געווען אזוי ערלעך און ערנסט אין זיין מיסיע, וואָס דאָס צאַרישע מלכות האָט אים אַנגעטרויט, אַז דריי חדשים פֿאַר דער פריסוטסטווע, האָט ער פֿאַרמאַכט זיין קאַבינעט און נישט אויפגענומען ביי זיך קיין קראַנקע, מחמת מורא, אַז אימעצער זאָל אים נישט וועלן „מטמא״ זיין מיט עפּעס אַ מתנה אין דער האַנט אַריין... פֿאַר דעם האָט ער זיך זייער שטאַרק געהיט. ער האָט זיך געהיט אפילו פֿאַר אַ חשד, וואָס האָט חלילה געקענט פֿאַלן אויף אים. דאָס גלויבּ איך, איז גענוגן נישט אַזוי צוליב רוסישן פֿאַטריאָטיזם, נאָר פשוט, אַפּצו־היטן ייִדישע אינטערעסן, ייִדישן כבוד, דער ייִדישער נאָמען זאָל נישט פֿאַרפלעקט ווערן...

די יידן האָבן דאָס אַבער נישט געוואָלט אייגזען אוו האָבן דעם יידישן דאָקטער קאַלפֿאטשי געהאָלטן פֿאַר אַ שרעקלעכן מענטש.

פונקט דער היפוך פונעם יידישן דאָקטער איז געווען זיין קאָלעגע, דר. גיבהאַלט, דער דייטש. ער איז אויך געווען אַ זעמסקי דאָקטער נאָר ווי סע ווייזט אויס, איז כאטש ער האָט געלעבט אויפן חשבון פון דער רוסישער רעגירונג, זענען זיינע אינטערעסן געווען גיכער מיט דייטשלאַנד ווי מיט רוסלאַנד. ער איז געווען פֿאַראינטערעסירט צו זען, אַז רוסלאַנד זאָל האָבן אַ ביסל סאָלדאָטן ווינציקער. ער האָט אין דעם געזען אַ טובה פֿאַר זיין דייטשלאַנד... און דערפֿאַר האָט ער נישט געזוכט ביים פריזיוניק קיין סאָלדאָטסקע מעלות, נאָר גיכער חסרונות, כדי אים צו באַפֿרייען. פֿאַר עטלעכע רובל פלעגט ער עטלעכע וואָכן פֿאַרן פריזיוו אונטערזוכן די פריזיוויניקעס, זיי געבן עצות טובות אויף וואָס צו קלאָגן זיך, כדי ער זאָל קאָנען אַרגומענטירן ביי דער קאָמיסיע פֿאַר זייער באַפֿרייאונג. און טאָמער

האט ער געפונען ביי איינעם א שטיקל חסרון, וואס איז נישט געווען אזוי בולט, האט ער עס שוין אליין מיט זיין אייגענעם כבוד צוגעפראוועט און צוגעשפיצט, אז די באפרייאונג זאל זיין א געזיכערטע. און ער האט דווקא נישט מורא געהאט, אז זיין ריינער דייטשער נאמען וועט ליידן דערפון, טאמער ווי א זאד מאכט זיך, און מע דערוויסט זיך פונעם סוד. ס׳האט אים נישט געארט. (דא האבן מיר א מוסטער פון א דייטשס ערלעכקייט און געטריישאפט צו א לאנד, וואס שפייזט אים און האלט אים אויס בכבוד, און אויף וויפל מע מעג גלויבן א דייטש אפילו נאכדעם ווי ער גיט־אפ א פייערלעכע שבועה צו א רעגירונג פון א לאנד).

כאטש דאס שטעלן זיך צום פריזיוו פלעגט פארקומען העט נאך אלע ימים טובים, ווייט אין אסיען, פלעגן זיך איין־און־צוואנציקער אנהויבן גרייטן דערצו אנהויב זומער. דאס גרייטן איז געווען אזוי:

זיי פלעגן זיך צונויפנעמען אלע אינייגעם און ארומגיין גאנצע נעכט, פלעגן אויסזינגען אלערליי לידער, פריילעכע און טרויעריקע, אז ס׳האט געגאגט ביים הארץ, געווייגטלעד געזעגענונגס־לידער צו זייערע עלטערן און אויך צו זייערע געליבטע. אויף וויפל די לידער זענען געווען אומעטיק, פארבענקט, זענען זיי צוליב דער שטילקייט פון דער נאכט געווען נאך אומעטיקער — — — זיי האבן ממש א פחד אנגעווארפן אויף די מענטשן, וואס האבן זיי געהערט דורך די אפענע פענצטער. און טאמער האט זיך געפונען עמיצער, וואס האט נישט געוואלט אדער נישט געדארפט אויפזיין דורך די נעכט, האט ער זיך געמוזט אויסקויפן און צושטעלן עטלעכע „שטאפן״ וויין פאר די חברה. אזוי איז געווען דער מנהג.

אז מ׳איז געווארן מיד פון זינגען, האט מען אפגעטאן שפיצלעד: מע פלעגט אוועקנעמען די שילדן פון איין קראם און זיי פארטראגן צו א צווייטער, און פארקערט. מ׳האט אראפגעריסן בריקלעך און זיי פאר־טראגן א פאר גאסן ווייטער. און נאך אזוינע שפיצלעד.

אינמיטן דער נאכט פלעגן זיי ארייגיין אין די בעקעריין פאר־ברענגען אביסל מיט די בעקערס ביי דער ארבעט, ווייל די בעקערס פלעגן ארבעטן נאר ביינאכט. דארטן, אין די בעקעריין, פלעגט מען זיך אונטער־לענען דאס הארץ מיט א פרישן בייגל אדער מיט א פרישן זעמל. די בעקער־ארבעטער זענען געווען א חברה פרייליכע לונג־און־לעבערס, פלעגט מען אפהוליען די נאכט.

איינמאל אין אזא מיטן־נאכט זענען די חברה איין־און־צוואנציקער ארייגעקומען צו גאדל דעם בעקער, וואס האט געוואוינט לעבן דער סטרעליסקער קלויז. די בעקערס האבן זיך נאך נישט געהאט געשטעלט צו דער ארבעט. ס׳איז נאך, ווייזט אויס, געווען צו פרי. דאס טייג אין די מולטערס איז נאך נישט געווען פארטיק צום קנעטן. איז איינער פון די בעקער־ארבעטער געלעגן אויפן צודעק פון א מולטער און איז געשלאפן. געשלאפן איז ער ווי א דערהרגעטער. חברה האבן אים געקיצלט און ער

האָט זיך אפילו נישט געריכט. האָבן זיי באַשלאָסן, אַז מע דאַרף אים עפּעס אָפּטאָן, אַז ער זאָל געדענקען. האָבן זיי אים צוגעבונדן צו אַ פּוס אַ לאַנגן שטריק, און זיי זענען אַוועק ווייט פונעם הויז, אַז מען זאָל זיי נישט זען, און דאָרט האָבן זיי גענומען ציען די שטריק.

פּלוצים האָט ער דערפילט אַ שארפן ווייטיק און זיך אויפגעכאָפּט. ער האָט קיינעם נישט געזען אַרום זיך, האָט זיך אים אויסגעדאַכט, אַז נישט־אַנדערש ווי שדים פון דער דערביאיקער קלויז זענען אַריין אין דער בעקעריי און מע רייסט פון אים שטיקער. ער האָט פּאַר שרעק זיך געוואָרפן אויף דער ערד און גענומען שרייען מיט באַנומענע קולות: „ראַטעוועט, די שדים רייסן פון מיר שטיקער!“

שכנים זענען אַנגעלאָפן. זיידעלע דער שמש פון קלויז איז געקומען צו לויפן אויף די געוואָלדן און האָט אַרויפגעדרייט דעם לאָמפּ, געמאַכט ליכטיק. ערשט איצט האָט מען דערזען, אַז סע ציט זיך אַ שטריק... האָט זיידעלע דער שמש איבערגעשניטן דעם שטריק און — די ווייטיקן האָבן אויפגעהערט...

„ווער שדים, וואָס שדים?“ — טענעט זיידעלע דער שמש — „אַט וואוין איך שוין אַזוי פיל יאָרן אונטער דער קלויז און ס׳האָט נאָך קיינמאָל נישט געטראָפן אַזוינס. איר וועט מיר נישט איינרעדן, אַז בייַ מיר אין קלויז האָלטן זיך אויף שדים. האָסטו דיר גאָר אַזאַ זאַך!“

אינמיטן דערינען קומען צו גיין די חברה אייך־און־צוואַנציקער און זייהעלע שמש גיט אַ געשריי: „אַט זענען זיי, די שדים!“ מ׳האָט באַלד פּאַרשטאַנען, אַז דאָס זענען זיי, די שדים, נאָר קיינער האָט זיי בייַ דער האַנט נישט געכאַפּט. וואָר וועט זיך דאָס אַנהייבן מיט אַזאַ כאַפּטע אייך־און־צוואַנציקער, וואָס אפילו די סטראַשניקעס מיטן אוראַדניק האָבן פּאָר זיי מורא?

דער בעקער האָט זיך צוביסלעך באַרואיקט, געקומען צו זיך און זיך געשטעלט צו דער אַרבעט, פּאַרטיק מאַכן דאָס ברויט פּאַרן אויוון.

די פּרעמדע מענטשן זענען זיך צעגאַנגען צוריק אין זייערע הייזער. אין דרויסן האָט שוין אַנגעהויבן צו שאַרייען אויף טאָג און די אייך־און־צוואַנציקער זענען אויך, ווי שטענדיק אין דער צייט, אַהיימגעגאַנגען כאָפן אַ דרימל.

און ווי שטענדיק, גייענדיק אַהיים, פּאַרטאָג, האָבן זיי פּאַרצויגן אַ ניגון — אַ געבעט צו גאָט, אַז זיי זאָלן באָפּרייט ווערן פון דינסט. דאָס איז געווען אַ געמיש פון העברעאיש און וואַלעכיש, אַ מין פּאַראַדיע אויף הושענות און אויך געזונגען מיטן ניגון פון הושענות. און די ווערטער זענען געגאַנגען אַזוי:

הושענא, דומנעזוו, הושענא!
הושענא, פּאָן לאָ ביסעריקא, הושענא!

הושענא, דומנעזעו, הושענא!
הושענא, פֿאַן לאַ ראַגאַטקאַ, הושענא!
הושענא, דומנעזעו, הושענא!
הושענא, פֿאַן לאַ פֿאַדורע, הושענא!
הושענא, דומנעזעו, הושענא!
הושענא, פֿאַן לאַ דניעסטר, הושענא!
הושענא, דומנעזעו, הושענא!
הושענא פֿאַן לאַ כאַטין, הושענא!
הושענא דומנעזעו, הושענא!
הושענא דע לאַ ליפקאַני פֿאַן לאַ פּריסוטסטווא, הושענא!

דאָס איז געזונגען געוואָרן מיט אַזאַ וואַרעם געפֿיל אין די שטילע בלויע זומערדיקע פֿאַרטאָגן פון מיין אַמאָליקן ליפקאַן, אַז מ׳האָט געדאַרפֿט זיין פון אייזן זיך צוצוהערן און נישט לאָזן דערביי קיין טרער.

דאָ און דאָרט האָט אַ ייד אַרויסגעשטעקט דעם קאָפּ דורכן אָפּענעם פענצטער, זיך צוגעהערט צום האַרציקן ניגון און באַלייט די איין־אוך־צוואַנציקער מיט אַ ברכה, אַז זייער געבעט זאָל דערהערט ווערן.

ליפקאַנער פייערן און פייערלעשער

ליפקאַן איז עפּעס אַ פֿאַרשאָלטענע שטאָט, אַזוי פלעגן צווישן זיך רעדן פּשוטע פֿרומע מענטשן. ווייל יעדן זומער פלעגן אויסברעכן פייערן אין שטאָט. און דווקא נאָר ביינאַכט, ווען מ׳איז פֿאַרזונקען אין שלאָף. און ביז וואָס־וועט־ווען זענען שוין עטלעכע הייזער אַרומגעכאַפּט פונעם פייער. און וואָס איז דער חידוש? אַז די דעכער זענען געמאַכט פון שינדל, און אַז פון ליגן יאָרן־לאַנג קעגן דער זון זענען זיי אויסגעטריקנט ווי פֿאַפּיר און די הייזער זענען געטשעפּעט איינס אין אַנדערן, אַז סע זעט־אויס, ווי אַ גאַנצע שורה הייזער זענען צוגעדעקט מיט איין דאַך — איז אַ וואונדער וואָס ביי יעדער שריפה פלעגן אַוועקגיין מיטן פייער שייגע עטלעכע הייזער? פונדעסטוועגן האָבן די פּשוט פֿרומע יידן געגלויבט, אַז ליפקאַן איז פֿאַרשאָלטן פון אַ חסידישן רבין, וואָס חסידים פון אַ צווייטן רבין האָבן אים נישט אַזוי פיין אויפגענומען.

נאָר ס׳איז געווען אַ יש אומרים פון די מער אויפגעקלערטע יידן, אַז די פייערן האָבן מיט יענעם „באַליידיקטן״ רבין גאָרנישט צו טאָן. זיי האָבן געבראַייעט, אַז די פייערן האָבן גיכער צו טאָן מיט די גויאישע פלאָטע־ניקעס און מוליאַרעס, וואָס גייען אַרום ליידיק און זוכן אַרבעט... און אוודאַי איז אָט־דער יש אומרים געווען נענטער צום אמת ווי דעם רבינס קללה.

די פייערן פלעגן שטענדיק אויסברענען אין מיטן דער נאַכט, ווי איז פסוק שטייט — „בחצי הלילה"...

דאָס גאַנצע שטעטל איז פאַרזונקען אין אַ טיפן שלאָף. פינצטער — וימש חושך, ממש אַנצוטאַפּן מיט די הענט; אַ פּחד ממש אַרויסצוקומען אין דרויסן. פון ערגעץ הערט זיך נאָר דאָס וואַיען פון אַ היימלאָזן הונט און ווי אַ סטרוזש קלאַפּט מיטן גראָבן שטעקן אין פּלויט וואו ער שטייט אויף דער וואַך און היט אַ סקלאַד פון האָלץ, אַז גנבים זאָלן זיך אַהין נישט אַרייגנכאַפּן... אַ שיין פון ליכטיקייט זעט זיך נאָר אין אייגציקע הייזער דאָ און דאָרט. דאָס זענען די ברויט־און בייגל־בעקערס, וואָס באַקן אַ גאַנצע נאַכט. אַמאָל הערט זיך אויך אַ טעמפּער קלאַנג פון גלעקלעך. דאָס פּאָרן באַלעגאָלעס צו דער באַן־סטאַנציע באַגעגענען דעם באַנאַכטיקן צוג וואָס דאָרף אַנקומען פון נאַוואַסעליץ.

איז אינמיטן אָט־דער נאַכטיקער שטילקייט דערהערט זיך פּלוצים אַ געוואָלד. פענצטער הויבן זיך אַן אויפעפענען. פון די פענצטער נעמען אַרויסשטעקן קעפּ. און די ערשטע פראָגע, וואָס איינער פרעגט ביים צווייטן, איז: וואו ברענט? עפּעס אַזוי ווי מע ווייסט שוין פון פריער, אַז דאָס גוואַלדעווען איז וועגן אַ פייער ערגעץ אין שטאָט. קיינער ווייסט נאָך דערווייל נישט, וואו סע ברענט. מע קוקט אין אַלע זייטן און צום הימל אַרויף. מיטאַמאָל דערזעט מען ווי ערגעץ ציט זיך צום הימל אַ געדיכטער רויך און צווישן רויך פליען פייערדיקע פונקען. אַזוי אַרום דערווייסט מען זיך איז וועלכער גאַס דאָס פייער איז און וואוהין מע דאַרף לויפן ראַטעווען...

און אַזוי ווי קיין ריכטיקע פייערלעשערס זענען נישטאָ, כאַפּן די האַלב־פאַרשלאָפענע יידן אַרויף אויף זיך וואָס נאָר סע לאָזט זיך, און מע לויפט לעשן. די פרויען בלייבן אין די הייזער און מאַכן דערווייל בינט־לעך פון די הויז־זאַכן, אַז טאַמער חלילה פאַרשפּרייט זיך דאָס פייער, זאָל אַלץ זיין גרייט אַרויסצוטראָגן איז דרויסן.

די מענער הויבן אַן אַרבעטן איינצושטיללן דאָס פייער, און די אַרפּעט גייט אַזוי:

צום ברענדיקן הויז רירט מען זיך אפילו נישט צו. דאָס פייער קען נאָך אַנכאַפּן. איז דאָס הויז שוין פאַרמשפּט צום טויט. כאַפּן זיך אַרויף די דרייסטערע חברה אויף ביידע שכנישע דעכער פון ביידע זייטן פונעם ברענענדיקן הויז, און האָקן דערווייל אַראָפּ די צוויי אומשולדיקע דעכער, כדי דאָס פייער זאָל זיך נישט קאַנען פאַרשפּרייטן. און אַזוי ווי קיין וואַסער צום לעשן איז נישטאָ, טראָגט דערווייל יעדער איינער אַרויס דאָס ביסל וואַסער פון זיין אייגן הויז.

טייל לויפן מיט עמערס ערגעץ צו אַ נאָענטער קרעניצע און ברענגען וואַסער. אינעם וואַסער ווערן געגעצט גראָבע זעק. און מיט די נאָסע זעק פאַר־שפּרייט מען דערווייל די נאָך־נישט אָפּגעריסענע דעכער. איז אויב ס׳איז אַ שטילע נאַכט און ס׳איז נישטאָ קיין ווינטל, געלינגט אָפּצושטעלן דאָס

פייער, און נאר דריי הייזער מיט א פאר הילצערנע קאמערן זענען געניזוקט געווארן און ס׳איז גם זו לטובה.

וואס טוט מען אבער, אז סע בלאזט אווינט בשעת דער שרפה און ער צעטראגט די פונקען איבער אלע דעכער ארום און ארום, און מער ווי איין פונק דארף מען נישט, אז סע זאל זיך אנכאפן איין הויז נאכן אנדערן, ווייל די שינדל־דעכער זענען זייער טרוקן?

אין אזא סיטואציע פארלירט מען נישט קיין צייט און מע ברענגט פאר־שטארקונגען. מע וועקט אויף די היימישע וואסער־פירערס, ווייל זיי קאנען ברענגען אנשטאט עמערס גאנצע פעסלעך מיט וואסער...

אז מ׳האט שוין אויפגעוועקט די וואסער־פירערס פון זייער טיפן שלאף און מ׳האט זיי געהייסן אדער געבעטן שפאנען זייערע פערד אין די „סיקאס״ וואס גיכער, ווייל ס׳איז א גרויס פייער, איז נאכדעם ווי זיי האבן אויסגעהערט וועגן וואס סע האנדלט זיך, האבן זיי זיך אויסגעטשוכעט, ארויפגעצויגן די בגדים, אנגעצונדן דעם האנט־לאמטערן און געאנגען שפא־נען די פערד, דערנאך אוועק צום „פאטיק״ ביים באד, אנגעשעפט פולע פעסלעך מיט וואסער און גיך צוריק צום פייער. חברה האבן דערזען אנקומען די וואסער־פירערס, האט מען אנגעהויבן שרייען: „מאכט א וואג; לאזט צוקומען די וואסער־פירערס!״

מע גיט זיך א לאז ראפטום מיט די עמערס אויסליידיקן א פאס וואסער, נאר... סע פעלט דער צאפן פונעם פעסל און קיין טראפן וואסער איז נישטא. וואס האט פאסירט? איין קלייניקייט! דער צאפן איז ארויסגעפאלן און דאס גאנצע וואסער איז אויפן וועג אויסגערונגען...

אט אזוי האט מען אמאל אין מיין היים־שטעטל ליפקאן געלאשן פייערן, ביז מ׳האט זיך דערטראכט, אז ווייטער קאן מען דאס אזוי נישט לאזן גיין.

און אדאנק א גרופע איניציאטארן איז מען צוגעטראטן ארגאניזירן א „פאזשארנע קאמאנדע״ אזוי ווי ביי לייטן.

אין שפיץ פון די איניציאטארן איז געשטאנען וועלוול כאווע (אומגע־קומען אין דער לעצטער מלחמה אלס פארשיקטער אין סיביר), זיין נאענטער חבר משה בלאנק (איצט אין בראזיל) און נאך עטלעכע. מ׳האט אויך צוגע־צויגן עטלעכע קריסטן, ווי למשל, פעטאטשינסקי, וועלכער איז געווען דער אפיצער פון דער ליפקאנער גרעניץ־וואך וואו די הויפט־קוארטיר איז געווען דער קארדאן אויף דער טאלעקע. קאסט מילער און אנטאשקע סקרילניק פון די מיעשטשאנעס און אנדערע, און ס׳איז ארגאניזירט געווארן א „פא־זשארנע קאמאנדע״ פון סאמע געקליבענע חברה.

פעטאטשינסקי, דער אפיצער, אז ענערגישער, שיינער מאן, איז בא־שטימט געווארן פאר נאטשאלניק. איז פונקט אזוי ווי ער האט געלערנט זיינע סאלדאטן תכסיסי־מלחמה, אזוי האט ער זיי געמומען לערנען תכסיסי־שריפה. ער האט זיי געלערנט שפרינגען און לויפן און זיך דראפען אויף גלייכע וועגן. וועלוול כאווע איז באשטימט געווארן פאר געהילפס־נא־

טשאַלניק. און זייענדיק סעקרעטאַר איז וואַלאַסט און אויסגעבונדן מיט נאַ־
טשאַלסטוואָ, איז ער געווען דער ריכטיקער מענטש אויפן ריכטיקן פּלאַץ.

מ׳האָט אַנגעקויפט פּאַזשאַרנע מכשירים: ספּעציעלע קאַסטיומען פאַר
די פּייערלעשערס, מעשענע היטלען, לאַנגע אייזערנע האַטשיקעס, אַ מאַשי־
נאַווע שפּריצער מיט לאַנגע גומענע קישקעס, און עטלעכע פעסלעד אויף
רעדער, אַז מע זאָל מער נישט דאַרפן אַנקומען צו די אַלטע וואַסער־פּירערס.

דאָס אַלץ האָט מען געהאַלטן אין די גרויסע שטאַלן פון וואַלאַסט.
פערד האָט מען דערווייל נישט געדאַרפט קויפן, ווייל רחמיאל פּאַטשטאַר,
וואָס האָט געוואוינט פונקט אַנטקעגן וואַלאַסט און האָט שטענדיק געהאַט
גוטע פּאַטשטאָווע פערד, האָט צוגעזאָגט, אַז אין פאַל מע וועט דאַרפן
פערד, וועט ער אויסלייַען זיינע פערד. נאָר אויך אַן רחמיאל פּאַטשטאַרס
פערד איז דאָס פערד־פּראָבלעם אין ליפקאַן נישט געווען פון די הויפּ־
זאַרגן. דאָס מין האָט אין ליפקאַן נישט געפעלט.

אַלטעף זעלדעס, דער שטענדיקער „אפּכאַדניק״ (נאָכטוועכטער), איז
שטענדיק געווען גרייט צו דינען דער שטאָט: ביינאָכט האָט ער געהיט די
שטאָט פון גניבות, און טאָמער איז פּאַרגעקומען אַ גניבה, איז דאָס אויך
נישט געווען אינגאַנצן זיין שולד, מחמת ביינאָכט איז דאָך פינצטער און
ער האָט געזען נאָר אויף איין אויג. דאָס צווייטע איז געווען בלינד. איז
וויפל קאָן אַ מענטש מיט איין אויג זען אין אַ פינצטערער נאָכט?

אין סעזאָן פון די גרויסע שיטערע בלאָטעס האָט אַלטער געהאָט די
קאָנצעסיע צו פּאַרשאַרן די בלאָטע אין „פּאָטיעק״ אַריין. און כדי די אַרבעט
זאָל געטאָן ווערן לויט דער לעצטער מעטאָדע, האָט ער זיך געמאָכט אַ קא־
טשערע, בריט פון איין טראָטואָר צום צווייטן, און אַז ער האָט געגעבן
אַ שאָר, איז די גאַנצע בלאָטע אפּגעריניקט געוואָרן, מיט איין שאָר...
נאָר אַזוי ווי נישט אַלע גאַסן זענען געווען פון דער זעלבער בריט, האָט
אַלטער פאַר יעדער גאַס צוגעקויפט אַ קאָטשערע לויט איר מאָס. פאַר זיין
אַרבעט האָט ער באַקומען פון ביידע זייטן הייזער צו עטלעכע קאָפּיקעס
פון יעדן הויז, און דערפאַר, אַז ס׳האָט זיך אַמאָל געמאַכט, אַ פרוי אין
קליינע קאָלאָשן האָט געדאַרפט אַריבערגיין פון איין זייט גאַס אויף דער
צווייטער און ס׳איז איר אַנגעקומען שווער און אַלטער איז געווען דערביי,
איז ער איר גלייך געקומען צו הילף. ער האָט די פרוי געזומען אויף די
פלייצעס און זי אַריבערגעטראָגן אויף דער צווייטער זייט.

און מיט נאָטשאַלסטוואָ איז אַלטער געווען אַ נאָענטער מחותן.

זיין נאָענטקייט צו נאָטשאַלסטוואָ איז באָשטאָנען אין אָט־וואָס: אַז
ס׳האָט זיך אַמאָל געמאַכט, אַז דער אוריאַדניק האָט זיך אַרויסגעלאָזט איבער
דער שטאָט זען צי אַלץ איז אין אַרדענונג און צי דאַרף מען עמיצן מאָכן
אַ פּראָטאָקאָל, איז געגאַנגען דער אוריאַדניק פּאַרויס, נאָך אים איז גע־
גאַנגען אַ סטראָזשניק און נאָך זיי ביידע — אַלטער, און אונטערגעטראָגן
די כלי־מכשרים: אַ פלעשעלע טינט, אַ בויגן פּאַפּיר און אַ פּען.

דעמאלט האט מען צו אלטערן נישט געקאנט אויסריידן קיין וואר אפילו. ער האט זיך זייער געהיט, אז נאטשאלסטוואָ זאל אים נישט חושד זיין, חלילה, אז ער גיט ארויס מלוכהשע סודות. און בשעת ער האט דער־פילט אט די פונקציעס מיטן אוריאדניק, איז ביי אים פארבן אויפן רעקל געווען אנגעטשעפעט א מעשן בלעכל פון א „סאצקי״ און דעמאלט איז ער ביי זיך געווען אזוי גרויס, אז אפילו א קרומער האט זיך נישט געקאנט אויסגלייכן מיט אים.

איז וועז ס׳האט זיך פארמירט די פאזשארנע קאמאנדע אין ליפקאן, פארשטייט איר דאך שוין אליין, אז אלטער האט גלייך אנגעבאטן זיין דינסט פרייוויליק.

זיינע פונקציעס האט ער אליין באשטימט וואס זיי זאלן זיין: אזוי ווי ער גייט סיי ווי ארום גאנצע נעכט אפ וועכטער, איז אויב עס וועט ביינאכט אויסברעכן א פייער, וועט ער מאכן טרעוואגע און אויפוועקן די פאזשארניקעס. נאר דערפאר פארלאנגט ער, מיר זאל אים אויף ביינאכט לאזן אנטאן א פאזשארנע היטל און אים לאזן ארומגיין מיט א טרובע, צו סיגנאליזירן אין פאל פון א שריפה.

נו, אזוי ווי חברה־לצים האבן געוואלט אביסל שפאס, האט מען אלטערן נאכגעגעבן זיין פארלאנג, מ׳האט אים ארויסגעגעבן א פאזשארנע היטל מיט א טרובע און אלטער האט זיך געגומען מיט א גוואלדיקן ערנסט צו זיין נייער ארבעט. זיין אמביציע איז געווען, אז אויב סע זאל אויס־ברעכן א פייער ביינאכט, זאל ער דארפן אויפוועקן די פאזשארניקעס און סע זאל הייסן, אז ער האט אפגעראטעוועט די שטאט פון א פייער... אגב האבן דעמאלט די פאזשארניקעס זיך אויסגעקוקט די אויגן אויף א שטיקל פייער, צו באווייזן וואס זיי קאנען טאן איז דער פראקטיק. איז אווען א שטיקל צייט און מ׳האט זיך דערווארט.

און געשען איז אט וואס:

אין א שיינעם נאכמיטאג, אין א פורים, און ס׳איז געווען א שיינער טאג, וואס טאקע נאר איינמאל אין א פורים טרעפט זיך אזא שיינער טאג, ווי אין מיטן חודש תמוז, איז אין מיטן העלן טאג אויסגעבראכן א פייער ביי משה באדנער. דאס איז געווען דאס ערשטע פייער וואס די פאזשארניקעס האבן דעריבער באדארפט מאכן א ברכה. די גאנצע שטאט איז זיך צונויפגעלאפן. מ׳איז געווען נייגעריק צו זען די חברה פייער־לע־שערס ביי דער ארבעט. נאר א נעכטיגער טאג. מע זעט נישט קיין פייער־לעשער אויף א רפואה. איטלעכער שרייט: „לויפט, רופט, וואו זענען די פייערלעשערס?!״ אבער הילד אינגו. נישטא און פארפאלן! וואס איז גע־שען? ס׳איז געשען איין קליניקייט: אזוי ווי ס׳איז געווען זייער א שיינער טאג, האט דער נאטשאלניק פעטאטשינסקי באשלאסן ארויסצונעמען די פייערלעשערס ערגעץ אויף א פרייי פעלד פאר א מושטיראווקע. האט ער זיי פארפירט אזוי ווייט ארויס פון שטאט, אז זיי האבן גארנישט געוואוסט

וואס אזוינס איז שטאט קומט פאר. אז די חברה פייער־לעשערס האבן זיך אומגעקערט אהיים, איז שוין געווען נאך אלעמען. פון משה באדנערס הויז און פון נאך א פאר הייזער ארום איז מער נישט געבליבן, ווי רויכערנ־דיקע האלעווען אין א גרויסע קופע אש. און די פייער־לעשערס זענען במחילה געגאנגען צוריק מיט דעם וואס זיי זענען געקומען.

אזוי האט זיך געענדיקט דער ערשטער אקט פון דער ליפקאנער פא־זשארנער קאמאנדע.

א צווייטער אקט, וואס האט זיך געענדיקט נאך דראמאטישער ווי דער ערשטער, איז פארגעקומען שפעט אין זומער פון דעם זעלבן יאר. גאר פלוצים, אין מיטן דער נאכט, האט אויסגעבראכן א פייער ביי לייזער דאברישעס. און אלטער זעלהעס, דער שטענדיקער „שומר" פון שטאט, האט באשלאסן אנשטאט מאכן טרעוואגע און אויפוועקן די פייער־לעשערס, זאל ער פריער אויפוועקן דעם נאטשאלניק אליין. און ער האט זיך געלאזט לויפן צום קארדאן, וואו דער נאטשאלניק פעטאשינסקי האט געוואוינט אלס מיליטערישער אפיציר. דאס איז געווען א מהלך פון א צווייי ווי׳ארסט פון דער שטאט. און ביז דער קלוגער אלטער האט זיך אהין דערשלאגן, האט דערווייל דאס פייער זיך פארשפרייט און די גאנצע ריי הייזער, פון ראכליצקין ביז איציק שיינדעלעס, איז געווען אין פייער.

און אז מ׳האט געהאט טענות צו אלטערן, פארוואס ער האט נישט געמאכט קיין טרעוואגע און נישט אויפגעוועקט די פייער־לעשערס, האט ער געענטפערט, אז אזוי ווי ס׳איז געווען ביי אים דאס ערשטע מאל, האט ער צוליב כבוד וועגן געוואלט אויפוועקן פריער דעם נאטשאלניק אליין.

אזוי האט זיך געענדיקט דער צווייטער אקט פון דער ליפקאנער פאזשארנער קאמאנדע.

אלטערן האט דאס נעבעך געקאסט זיין קהלשע קאריערע.

מ׳האט ביי אים אפגענומען די פאזשארנע טרובע מיטן רויטן היטל, און אלטער האט פאר בושה א שטיק צייט זיך נישט געוויזן אין גאס. א שטיקל צייט נאך דעם, ווי אלטער האט זיך אביסל באראואיקט און געקומען צו זיך, האט ער באשלאסן צו דינען קהל אויף אן אנדערן אופן, דהיינו: ער האט באשלאסן צו ווערן א בדחן אויף יידישע חתונות.

* * *

אבער דאס איז נישט פארגעקומען אזוי לייכט ווי סע דערציילט זיך.

אז מ׳האט אלטערן אפגעזאגן פון זיין „הויכן" פאסטן, האט ער זיך שטילערהייט צוריקגעציגן אין זיין הויז אין הינטערגעסל, וואו ער האט געוואוינט מיט זיין ווייב און עטלעכע קינדער און האט מיט קיינעם קיין ווארט נישט אויסגערעדט, און איז אריינגעפאלן אין אזא מעלאנכאלישקייט, אז זיין בני־בית און די שכנים האבן פשוט מורא געהאט, אז אלטער זאל זיך, חלילה, נישט נעמען דאס לעבן.

די שכנים פונעם געסל האבן אים אנגעהויבן טרייסטן און אויס־

ריידן דאס האָרץ, און זיך ביי אים געבעטן, אז ער זאָל זיך נעמען צוריק צו דער שניידערי — ווייל פון פאָר איז ער געווען א גויאישער שניידער — אבער דבר אל העצים ואל האבנים. אזוי ווי די וואָנט ענטפערט נישט, אזוי האָט ער נישט געענטפערט. ער האָט דאס געהאַלטן פאָר א גרויסער פערזענלעכער באַליידיקונג, אז פון אזעלכע דערהויבענע קהלשע פאַסטנס ווי כמו א סאַצקי, וואָס טראָגט נאָר דעם אוראַדניק דאס טינטערל מיט דער פען מיטן פאַפּיר, און אפיציעלער „אפּכאַדניק", און דערצו נאָר געבן דעם ערשטן סיגנאַל וועט א פייער ברעכט אויס ביינאַכט — אז פון אזעלכע קהלשע פאַסטנס זאָל מען צוריקגיין צו שניידערי.

אַלטער האָט זיך צוריק צו דער שניידערי טאַקע נישט גענומען. ער האָט נישט געוואָלט דערלאָזן, אז זיינע שונאים זאָלן זיך אין אים דערלעבן א נקמה. ס׳האָט געמוסן א היפש שטיקל צייט, האָט אַלטער אַנגעהויבן קומען צו זיך און זיך באַרואיקט פונעם קלאַפ וואָס ער האָט נעבעד געליטן. ער האָט ביסלעכווייס אַנגעהויבן ארויסקומען פונעם הינטערגעסל אין דער פאַדערשטער גאַס אַריין.

אז ער איז ארויסגעקומען פון דער שלמה־איציכעס ליקל, האָט ער זיך דווקא אַנגענומען מיט מוט און זיך געלאָזט גיין מעשה העלד. אבער ווייטער ווי ביז איציק ליבעס „באַקאַליינע" קלייט, וואָס איז אינגאַנצן עטלעכע מעטער פון דער שלמה־איציכעס ליקל, האָט ער נישט געקענט גיין, ווייל איציק ליבעס קראָם איז געשטאַנען אין צענטער פון מארק, און אָרום דער קראָם איז געווען דער שטאַטישער צענטראַלער זאַמל־פונקט פון פאַרשיידענע טיפן יידן: שטעקל־דרייערס, ווערטל־זאָגערס, אָפשפּעטערס מכל המינים. דורך יענעם פלאַץ האָט קיינער נישט געקאָנט פאַרבייגיין אן א באַמערקונג אויף זיין חשבון. — היינט, אז אונדזער אַלטער נעבעד, איז אַריינגעפאַלן צוויישן דער כת לצנים, האָבן זיי אים גענומען פאַרוואָרפן מיט פראָגן: הלמאי אזוי און הלמאי אזוי, אז איבער אים איז די שטאַט שיר נישט אַוועק מיטן פייער.

אַלטער איז געשטאַנען אזוי ווי פאַרשטאַרצט. וועז מע וואָלט דעמאָלט געשניטן זיין פלייש, וואָלט קיין בלוט נישט געגאַנגען. דאס האָב־פאַר־מאַכטע אויג איז ביי אים נאָך מער פאַרמאַכט געוואָרן, און פון אויפגע־רעגטקייט האָט דאס בערדל, וואָס איז ביי אים געוואָקסן נאָר אויף דער גאַמבע, זיך געשאָקלט ארויף און אַראָפּ און פון ביידע מויל־ווינקלעך איז אים גערונען די סלינע. נאָר א פאָר שעה פלאָגעניש מצד די לצנים, האָט זיך אַלטערן קוים אייניגעגעבן זיך אַרויסצודרייען פון זיי. דערנאָך איז ער שוין נישט געגאַנגען דעם וועג ווייטער. שטילער־הייט האָט ער זיך דורך דער שלמה־איציכעס ליקל צוריק אַריינגעשלייכט איז הינטערגעסל, וואו ער האָט געוואוינט. זייענדיק מיט זיך אַליין, האָט ער געטראַכט פאַרשיידענע מחשבות ווי אזוי צו ווערן צוריק א כל־ולד ביי דער שטאַט. אזוי איז ער

אַרויפגעקומען אויפן גענידלען געדאַנק צו ווערן אַ בדחן און אויף אַזאַ אופן זיך מאַכן ניצלעך אין שטאָט.

אַבער ווי אַזוי קאָן ער ווערן אַ בדחן, אַז ליפקאָן האָט געהאָט אין יענער צייט צוויי בדחנים? אהרן און משה זענען געווען אַזעלכע קינסטלער־בדחנים, אַז מ׳האָט געדאַרפט אויספאָרן אַ האַלבע וועלט. אַבער אַלטערן האָבן אָט די אַלע זאַכן נישט אַפגעשטעלט. ער האָט זיך אַריינגענומען אין קאָפ אַריין צו ווערן אַ בדחן, אַז מיט קיין דוביגע האָט מען עס אים פון קאָפ נישט געקאָנט אַרויסשלאָגן.

דעמאָלט איז אין ליפקאָן געווען אַ יידישער „ליובּיטעלסקי״ אַרקעס־טער, וואָס איז געווען אַ טייל פון דער „ליובּיטעלסקי״ ליפקאָנער טעאַטער־גרופּע „הבימה״. פון איר איז אַרויסגעוואָקסן די יידישע לערן־שול מיטן זעלבן נאָמען: „הבימה״, וואו ס׳האָבן געלערנט אַ פּאָר הונדערט קינדער, מערסטנס אַרימע, וואָס זייערע עלטערן האָבן אפילו נישט געהאָט צו צאָלן קיין שכל־לימוד, און וואו דער לערער־פערסאָנאָל איז באַשטאָנען פונעם פיינסטן סאָרט. די שול האָט זיך געפונען אין זייער אַ גוטן הויז אויף דער טאַמאָזשנע גאַס, פונקט אַקעגן דעם „שעס״ מיטן לינקן טייך פרוט, מיטן וואַלד. איז אַזוי ווי די מערסטע קינדער האָבן קיין שכר־לימוד נישט געצאָלט, איז געווייניגטלעך געווען אַ דעפיציט. איז דער דעפיציט געדעקט געוואָרן פון דער טעאַטער־גרופּע מיטן אַרקעסטער. זיי פלעגן דורכפירן ספעקטאַקלען פאַרן בענעפיט פון דער שול. דער אַרקעסטער פלעגט אויך אַמאָל שפילן אויף אַן חתונה און דאָס געלט אַוועקגעבן דער שול. אויך פלעגן זיי אַמאָל שפילן אויף אַן אַרימער חתונה — אַבער אַן געצאָלטס.

אָט צו דעם יידישן אַרקעסטער האָט זיך אַלטער צוגעטשעפעט, אַז ער וויל ווערן זייער בדחן. זיין טענה איז געווען, אַז אויב זיי קאָנען זיין אַ „ליובּיטעלסקי״ אַרקעסטער וויל ער ווערן אַ „ליובּיטעלסקי״ בדחן. עס האָבן נישט געהאָלפן קיין שום תירוצים. ער האָט נישט גערוט, האָט אייגנע־לייגט וועלטן. די דריי משהס, וואָס האָבן דעמאָלט געפירט דעם אַרקעס־טער — משה לאוונטמאן, משה בלאַנק און זיי צו לאַנגע יאָרן, משה כאַוויס, האָבן געזען, אַז פון אַלטערן איז זיך נישט אַפצוטשעפען, האָבן זיי אים פראָקלאַמירט פאַרן בדחן פון זייער קאַפעלי׳ע.

מ׳האָט געדאַרפט אין דעם מאָמענט זען אַלטערן. ממש אַ נ״ע הויט איז אויף אים אַרויף. דאָס איינציקע אויג האָט אַנגעהויבן בלישטשען פון נחת. דאָס בערדל וואָס איז געוואַקסן נאָר אויף דער גאָמבע, האָט זיך אים אויסגעגלייכט. אַ ניי לעבן איז אויף אים געקומען. ער האָט געפילט, אַז ער האָט צוריק באַקומען זיין פריערדיקע חשיבות.

און כדי שטאָט זאָל וויסן, אַז אַלטער איז שוין צוריק נישט אַבי ווער, האָט די חברה אים אויסגעפוצט אין אַ פראַק, אַ האַרטן קאַפעליוש, אַ האַרטן ווייסן קאַלגער און מיט אַ פלאַטער באַנד „מעשה קינסטלער״. דעם

גאַרדעראַב האָט צוגעשטעלט וועלוול כאָוויס. געגומען האָט ער אַלצדינג ביי זיין פאָטער מענדל.

אַז אַלטער איז געגאַנגען אַן אויסגעפוצטער אין דעם טואַלעט, האָט ער אויסגעזען ווי די גאַנצע וועלט איז זיינע. איצט האָט ער זיך אַנגעהויבן לערנען בדחנות, ווי אַזוי צו באַזינגען אַ כלה איידער זי גייט צו דעח חופה, אויסרופן דרשה־געשאַנק, אויסרופן די מזל־טובֿן און וועמען אפֿ־צושפילן אַ פריילעכס. יעדן אָוונט, אַז דער אַרקעסטער איז זיך צונויפגע־קומען אויף אַ רעפעטיציע, האָט מען דאָס ערשטע געמוזט אויסהערן אַלטערן, ווי ווייט ער האָלט שוין אין זיין שטודיום און צי מע מעג אים שוין אַנגעטרויען אַ חתונה. חברה האָט אַבער אַלעמאָל געפונען עפעס אַ פעלער אין זיין בדחנות. די הויפט־צרה ביי אַלטערן איז געווען דער ניגון... אַלטערן האָט עס ווינציק געאַרט. דער עיקר איז ביי אים געווען דאָס, וואָס ער איז אין דער חברה „ליובעטעלעס״. כדי צו באַווייזן, אַז ער טוט אויך עפעס און אַרבעט אלס מיטגלידּ, איז ער דערווייל געוואָרן דער נושא כלים ביים אַרקעסטער. וואוהין מ׳האָט געדאַרפט ערגעץ גיין שפּילן, פלעגט אַלטער טראָגן דעם קאַנטראַ־באַס, אַהין און צוריק, אַזוי אַ גאַנץ לאַנגע צייט. אַלץ מיט דער זיסער האָפענונג, אַז ער וועט דאָך אמאָל דערלעבן צו זיין אַן אמתער בדחן אויף יידישע חתונות.

דערווייל זענען אַנגעקומען מלחמות, רעוואָלוציעס, בירגער־קריגן, דאָס גאַנצע יידישע לעבן איז צעשטערט, צעטראָטן און חרב געוואָרן. און אַלטערס האָפענונג צו ווערן אַ בדחן איז אויך צעשטערט געוואָרן. און דעם נחת צו באַזינגען אַ כלה, טאָקע אויף אַן אמתער חתונה, כאָטש איין מאָל אין זיין לעבן, האָט דער אַרימער אַלטער נישט דערלעבט...

זיליק דער שרייער

לויטן נאָמען „דער שרייער״ קאָן זיך אייך חלילה דוכטן, אַז דער זעליק איז מן הסתם געווען אַ ייד אַ תקיף אין שטאָט, אַ גרויסער דעה־זאָגער, אַדער עך פלעגט גלאַט־אַזוי זיך צעשרייען אויף יעדן איינעם וואָס איז אים געקומען פאַר די אויגן. ווייל איך אייך זאָגן אַז לאוו דווקא. גראָד פונקט פאַרקערט: ער איז געווען דער שטילסטער און צוריקגעצויג־גנסטער, און אפשר אויך דער ארימסטער ייד אין ליפקאָן. ער איז געווען אַ בלינדער, און וואָס נאָך קאָן זיין ארימער פון אַ בלינדן ארימאָן?

אַבער געהייסן זעליק דער שרייער האָט ער דערפאָר, ווייל זיין פּרנסה, זיין ארים שטיקל ברויט האָט ער געציגן פון שרייען. ד. ה. פון אויסשרייען, אַזוי צו זאָגן „אַדוואַרטייזן״ יענעמס סחורות. ער האָט אין יענע יאָרן אין ליפקאָן פאַרנומען דעם פּלאַץ וואָס די ראַדיאָ פאַרנעמט היינט אין אַמעריקע, וואָס שייך „אַדוואַרטייזינג״.

געוואוינט האָט זעליק שרייער מיט זיין ווייב און צוויי קינדער אין ארימסטן שטיבל פונעם ארימסטן געסל אין ליפקאָן. מחמת זיין אָרימקייט און בלינדקייט, האָט ער אויסגעקוקט פיל עלטער פון זיינע יאָרן. און אָזוי, בלינדערהייט, פלעגט ער דאָרפן אויסמעסטן דאָס שטעטל׳ עטלעכע מאל אין טאָג אין דער לענג און אין דער ברייט, ווייל אָז ער איז פאָרטיק געוואָרן מיטן אויסשרייען איין זאָד, האָט מען אים געגעבן אויסצושרייען אָ צווייטע זאָד. פאָרוואָס מ׳האָט אים נישט געגעבן עטלעכע שרייעכצער מיט אײַן גאַנג — וועל איך שפּעטער דערציילן.

גיין. פלעגט זעליג סיי זומער און סיי ווינטער נאָר אינמיטן וועג, קיינמאָל נישט אויפן טראָטואָר. דאָ איז ער געווען מער געזיכערט קעגן אָן אומגליקספאַל ווי אויפן טראָטואָר, ווייל אָ טייל ליפקאָנער טראָטוארן זענען געווען אָזוי ,,פערפעקט״ געמאַכט, אָז אפילו אָ זעענדיקער האָט געקאָנט אין מיטן העלן טאָג ברעכן רוק און לענד. פון אויסדרייען זיך די פיס, איז אָפּגערעדט. אָז מ׳האָט געדאָרפט אַראָפגיין פון אָ טראָטואָר, האָט מען זיך געמוזט אַנשפּאָרן אויף אָ שטעקן און אַראָפשפּרינגען. אָז מאָן און פרוי זענען געגאַנגען, פלעגט דער מאָן אַראָפשפּרינגען פריער, דערנאָך האָט ער די פרוי אַראָפגענומען אויף די הענט. דערפאָר פלעגן טאָקע מענטשן אויסמיידן געווויינטלעך דעם טראָטואָר, און בעסער גיין אינמיטן גאַס. ס׳איז נישט געווען וואָס צו שרעקן זיך. טאָמער איז אַנגעפּארן אָ וואָגן, האָט מען זיך געגעבן אָ ביסל אָ בויג אָן דער זייט און מ׳האָט געלאָזט דעם וואָגן דורכפאָרן... און אָחוץ דעם, וואָס די ליפקאָנער טראָטוארן זענען געווען אָזוי ,,גלייד״, פלעגן זיי נאָך זיין באַשטעלט מיט קעסטלעך און מיט פעסלעך וואָס קרעמערס פלעגן אַרויסשטעלן פאָר די טירן. איצט וועט איר שוין פאָרשטיין, פאָרוואָס זעליק שרייער, אָ בלינדער, איז געגאַנגען נאָר אינמיטן גאַס.

פאָר אויסשרייען פאָר יעדער זאָד איז זיין פרייז געווען אָ גילדן (פופצן קאָפּיקעס). און ווי אָזוי אַנצורופן זאָכן און קעגנשטאַנדן האָט ער זיך געהאָט זיין אייגענע שפּראַך, אָזוי אָז מ׳האָט געדאָרפט זיך אַנשטויסן כדי צו וויסן וועגן וואָס ער שרייט.

אָז ס׳האָט זיך געהאַנדלט וועגן אָזעלכע פשוטע טאָג־טעגלעכע זאָכן, ווי למשל׳ האַלץ, זויערע אוגערקעס, פליישׂ, קאָרטאָפל, שוויץ־באַד א. א. וו. איז נאָר געווען צום דערליידן. אַבער אָז ער האָט געדאָרפט אויסשרייען וועגן זאָכן וואָס האָבן געהאָט קוטשעראָווע נעמען, איז טאָקע געווען גרויסע צרות. למשל: ליפקאָן האָט שוין דעמאָלט געהאָט אָ קינא (מאווי הויז). בילדער האָט מען געוויזן נאָר צוויי אַדער דריי מאָל אָ וואָך. איז אין דעם אַוועגט, וועט די קינא האָט געדאָרפט זיין אָפן, פלעגט זעליק שרייער אַרומגיין בייטאָג און שרייען בזה הלשון: ,,היינט אויפדערנאָכט שפּילט מען לייזעריאָן און מע וועט ווייזן אָ נייע קאָטערינע״ — וואָס

אויף פּשוט יידיש האָט דאָס געמיינט, אַז היינט אַוונט שפּילט דער אילוזיאָן אָן מ׳וועט ווייזן אַ נייע קאָרטינע, אַ ניי בילד.

אָן אַז אַ יידישע טרופּע אַקטיאָרן האָט פאָרבלאָנדזשעט קיין ליפּקאָ אָן באָשלאָסן צו שפּילן אַ פּיעסע מיטן נאָמען „די ווייסע שקלאָפין״ אָן ס׳איז נישט געווען קיין געלט צו קלעפּן אָפּישן אָן מ׳האָט געמיינט, אַז פּאָר 15 קאָפּיקעס קאָן מען עס אָנזאָגן דורכן „שרייער״, איז ביי זעליק שרייער פּון „ווייסע שקלאָפין״ געווארן „די ווייסע שקאָפּע״. אָן אַז מ׳האָט אים אינמיטן שרייען קאָריגירט אָן מיט אים גוט אייגעקנעלט „די ווייסע שקלאָפין״ אָן נישט „שקאָפּע״, האָט ער געזאָגט, אַז איצט איז אים שוין קלאָר אָן ער ווייסט שוין, אָן ער האָט גלייך געגומען שרייען, אַז היינט שפּילט מען „די ווייסע שקיאָפּע״. „ווייסע שקלאָפין״ האָט מען ביי אים בשום אופן נישט געקאָנט פּועלן, (אגב האָט אונדזער אייזיק סוועדלאָוו דעמאָלט געשפּילט מיט יענער טרופּע. סוועדלאָוו וואוינט היינט אין מאָנטרעאָל).

אָן אָט פאָרווואָס מ׳האָט זעליקן נישט געגעבן צו שרייען מער ווי איין זאַך מיט איין גאַנג: ווייל אַז ער האָט געשריגן וועגן מער ווי איין זאַך, האָט ער אַזוי פאָרביטן די יוצרות, אַז מ׳האָט זיך געדאַרפט אַנשטויסן וואָס עס מיינט אין דער אמתן. ליפּקאָנער יידן האָבן למשל געדאַרפט באַצאָלן דעם פּאָר פּאָשעדן זייערע בהמות אויף זיינע פעלדער, און זיי האָבן זיך נישט געאיילט צו באַצאָלן. פלעגט דער פּאָסטוך, אויפן באָפעל פונעם פּריץ, פּאָרשפּאָרן די גאַנצע טשערעדע אין בוינע און יעדער האָט געמוזט קומען אויסלייזן זיין בהמה און אַזוי ארום באַצאָלן פּאָרן פּאָשעדן. זעליק האָט דעמאָלט געדאַרפט גיין אויסשרייען, אַז מ׳האָט פאָרשפּאָרט די טשערעדע אין בוינע. זעליק האָט אין דער אייגענער צייט אויך געדאַרפט אויסשרייען, אַז מ׳שפּילט היינט טעאַטער ביי פרענקלען אין זאָל. האָט ער פאָרביטן די יוצרות: מע שפּילט טעאַטער אין בוינע, און מ׳האָט פאָרשפּאָרט די בהמות ביי פרענקלען אין זאָל... אָדער איינמאָל האָט ער געדאַרפט אויסשרייען, אַז מע זאָל באַצאָלן דעם „נאָלאָג״ (צינז) אין „וואָלאָסט״ אַריין, און אַז ביי מאַניס שניידער אין באָשקע פּאָרקויפט מען פרישע זויערע אוגערקעס. האָט ער געשריגן, אַז אין וואָלאָסט פּאָרקויפט מען זויערע אוגערקעס, און „נאָלאָג״ זאָל מען טראָגן צו מאַניס שניידער אין באָשקע...

און טאָמער האָט עמיצער געוואָלט זעליקן איבערפרעגן וועגן וואָס ער שרייט, האָט ער זיך נישט געלאָזט איבערפרעגן. ווי נאָר ער האָט געהערט אַז מע שרייט: „ר׳ זעליק!״, האָט ער גלייך אפּגעענטפערט צום גראָס: „עס זאָל פון אייך ווערן אַ בעליק״, און וויטער געשפּאַנט, ווי איינער רעדט: עס געפעלט אייך נישט — האָט איר אַ ברירה, און אויב איר האָט נישט געהערט וועגן וואָס איך שרייי, זאָלט איר זיך דאָס צווייטע מאָל בעסער צוהערן...

די שטאַט איז שוין אַזוי געווען צוגעוואוינט צו זיין אויסשרייען יעדן טאָג, אַז מ׳האָט זיך פשוט נישט געקאָנט באַגיין אָן אים. איינמאָל האָט זעליק דערקלערט אַ סטרייק און דער סטרייק האָט אַנגעהאַלטן עטלעכע טעג, האָט ליפקאַן אויסגעקוקט די עטלעכע טעג ווי אין אַ שטילשטאַנד.

דער סטרייק איז נישט געווען קיין שטאַרק פאַרביטערטער, און האָט נישט געהאָט צו טון מיט קיין קלאַסן־קאַמף. זעליק האָט נישט געסטרייקט פאַר העכערע שכירות און קירצערע שעהן, ער האָט געסטרייקט פשוט פאַר פרעסטיזש. וואָס האָט פאַסירט?

אַמאָל, נאָך פאַר זעליקן, איז געווען אין ליפקאַן אַ יאָסל דער שרייער. האָט אט דער יאָסל פאַרלאָזט ליפקאַן און זיך באַזעצט אין דער שכנישער שטאָט בריטשאַן, און זעליק איז געוואָרן דער ממלא מקום פון יאָסלען דעם שרייער. מיט יאָרן שפּעטער איז יאָסל געקומען קיין ליפקאַן אויף אַ קורצן וויזיט, אויף צוויי אָדער דריי טעג, איז כדי אויסשלאָגן די הוצאות, האָבן אים באַקאַנטע קרעמערס געלאָזט אויסשרייען זייער סחורה. זעליקן האָט אַזאַ זאָך שטאַרק פאַרדראָסן, און ווען יאָסל איז נאָך דעם קורצן וויזיט צוריק אהיימגעפאָרן, האָט זעליק באַשלאָסן זיך אָפּצורעכענען מיט גאַנץ קהל׳ און נישט שרייען. אַז מ׳האָט אים געבעטן עפּעס אויסשרייען, האָט ער געענטפערט: איך שריי נישט, גייט צו יאָסלען, זאָל ער שרייען.

דער סוף איז געווען, אַז ס׳האָט צו אים געמוזט גיין אַ דעלעגאַציע פון חשובע באַלעבאָטים, און מ׳האָט אים קוים איבערגעבעטן. ער האָט געענדיקט דעם „שרייַ־סטרייק״ און ס׳איז ווידער געוואָרן לעבעדיק אין שטאָט.

מ׳האָט אים ווידער געזען שפּאַנען מיטן שטעקן אינמיטן גאַס: דאָרט און דאָרט פאַרקויפט מען קאָרטאָפליעס וואָלווּ, און צוויי אַזייגער בייטאָג וועלן אין באָד זיין פאַרטיק הייסע ביטלעך פאַר ווייבער... און גייט צו אַ מת מצוה!...

ביז אין טיפער עלטער האָט זעליק שרייער געדינט ליפקאַן פאַר אַ קול־מבשר. האָרט פאַרן אויסברוד פון דער צווייטער וועלט־מלחמה איז זעליק שרייער געשטאָרבן, און אַזוי אָרום אויסגעמיטן דעם טויטן־מאָרש וואָס ס׳האָבן דורכגעמאַכט אַלע יידן פון ליפקאַן, איניינעם מיט די יידן פון גאַנץ בעסאַראַביע.

אהרן דריי און שפּרה שטיי

אויף אייגעם פון די שטילסטע און קלענסטע געסלעך אין ליפקאַן איז געשטאַנען די סאַדעגערער קלויז. דאָס דאָזיגע גאַנצע קליינע געסעלע האָט פאַרמאָגט פון בייַדע זייטן נישט מער ווי אַ צען אָדער צוועלף אָרימע איינגעהויקערטע שטיבלעך.

דאָס זעלבּע געסל האָט בפה מלא געקאָנט הייסן די שול־גאַס, ווייל דאָרט איז אויך געשטאַנען די גרויסע שול, דאָס גרויסע בית־המדרש, די סטרעליסקער קלויז. פֿאַרוואָס זי האָט אַזוי נישט געהייסן, ווייס איך נישט. ווייזט אויס, אַז אַלץ איז אַ מזל־זאַך. אין דעם געסל האָט מען אויך געלערנט גאָטס תורה פון גאַנץ פרי ביז אין דער זינקענדיקער נאַכט. ווייל סיי אין שול, סיי אין בית־המדרש, סיי אין ביידע קלויזן, זענען געווען חדרים, וואו מ׳האָט געלערנט מיט יידישע קינדער, פון אַ געווייניקלעך בלעטל עברי ביז אַ בלאַט גמרא און אויך מאַדערנע לימודים.

די גרויסע שול האָט געהאַט ביים הויפּט־אַרייננאַנג פון ביידע זייטן צוויי קלענערע שולן, זענען זיי אַ גאַנצע וואַד געווען חדרים. אין איין חדר האָט יעקב־יאָסיע מלמד געלערנט עברי און אַ פּרשה חומש מיט רש״י, און אין דער צווייטער זייט האָט שמעון בענדעט, אַ גמרא־מלמד, געלערנט מיט סאַמע דערוואַקסענע יינגלעך אַ בלאַט גמרא מיט תוספות, מיט אורח חיים. אין עזרת־נשים פון גרויסן בית־המדרש וואָס ביי דער שול האָט בערל שטיפלמאַן, מיין אומפֿאַרגעסלעכער העברעאישער לערער, געלערנט מיט זיינע תלמידים מאַדערנע העברעאישע לימודים, עברית בעברית. (אגב איז ער געשטאָרבן ערשט 1947 אין חיפה). און אין דער סטרעליסקער קלויז, וואָס אַנטקעגן דעם בית־המדרש, האָט פֿאַרמאַגט אַ חדר אַ היפּשע צייט נישט קיין אַנדערער ווי יהודה שטיינבערג, דער באָרימטער העברעישער שרייבער און פּובליציסט, מחבר פון די ווערק ,,בימים ההם״, ,,חסידישע מעשיות״ און אַנד. וואָס די מערסטע פון זיי האָט ער געשריבן טאַקע אין דער קלויז. לויט מיין מיינונג האָט יהודה שטיינבערג אַ נאָמען געגעבן דעם בוך משלים ,,בעיר וביער״ דערפֿאַר, ווייל די סטרעליסקער קלויז, וואו ער האָט די משלים געשריבן, איז געווען אַזוי אַוועקגעשטעלט און אויף אַזאַ פּלאַץ, וואָס איין ריי פענצטער האָט אַרויסגעקוקט צום וואַלד און די צווייטע זייט פענצטער — צו דער שטאָט. דאָס איז בלויז מיינע אַ השערה. זיכער אין דעם בין איך נישט. אָט אין דעם געסל, לעבן דער סאַדעגערער קלויז האָט געוואוינט אַן אַרים יידיש פֿאַרפֿאַלק — אהרן דריי און זיין ווייב שפרה שטיי. קיין קינדער האָבן זיי נישט געהאַט. ער איז געווען פון מיטלען וואוקס, מיט אַ שיטער גרוי בערדל, וואָס האָט אים קוים באַדעקט דאָס פּנים, שטענדיק אַ לאַכעדיקער, צי מ׳האָט געדאַרפט, צי נישט.

זי — אויך פון מיטלען וואוקס, אַ שוואַרצע מיט אַ שוואַרצן געדיכטן קאָפּ האָר, מיט געדיכטע קליינע קרייזעלעך. זי האָט אויסגעזען ווי פון אַן אפריקאַנישן שבט. שטענדיק געטראָגן אַ ווייס טיכל אויפן הינטערשטן טייל קאָפּ. דער פאָדערשטער טייל קאָפּ — תמיד אויפגעדעקט און פול מיט קליינע פעדערלעך צווישן די געקרייזלטע הערלעך. פון די גרויסע חכמים זענען זיי נישט געווען. די סיבה פֿאַרוואָס מ׳האָט אים גערופן אהרן דריי און זי שפרה שטיי איז אַט־וועלכע:

אהרן דריי איז געווען אַ ייד, וואָס כדי מפרנס צו זיין זיך און זיין וויב שפרה, האָט ער געהאַט דריי פרנסות. פון פאַך איז ער געווען אַ שמוקלער, אַ וועבער פון קאַלירטע פעדים זיידענע, זילבערנע און גאָלדענע. זיין צווייטע פרנסה איז געווען: אונטער־שמש אין גרויסן בית־המדרש. פרייטיק האָט ער געהאַט די קאַנצעסיע להבדיל אין באָד צו פאַרקויפן עפּל־קוואָס די שוויצנדיקע יידן. די הויפּט־פרנסה האָט ער טאַקע געהאַט פון שמשות, וויל קוואָס האָט ער דאָך פאַרקויפט נאָר פרייטיק און דאָס נאָר אַ האַלבן טאָג. די באָד איז דאָך ערשט פאַרטיק געווארן צוועלף אַזייגער ביי טאָג און נאָכדעם האָט זעליק דער שרייער ערשט באָדאַרפט מודיע זיין, אַז ס׳איז שוין פאַרטיק דער שוויץ. ערשט דעמאָלט האָבן די יידן זיך געלאָזט גיין אין באָד אַריין. אָן אמתער פאַראַד האָט זיך געצויגן. פון אַלע זייטן האָט מען געשטראָמט אין באָד אַריין. ס׳האָט זיך געטאָן אויף טיש און אויף בענק.

און די דריי גלאָוונע מענטשן אין באָד זענען דעמאָלט געווען: משה בופטי, דער באַלעבאָס פון באָד, פּלעגט זיצן ביים אַריינגאַנג און אויסטיילן די שפּעלעך מיט די בעזימלעך. אַז מ׳איז פאַרטיק געווארן מיט משה בופטין, האָט מען באַדאַרפט אַנקומען צו משה איסרס, — ער האָט געהאַט די קאַנצעסיע איבער די שאָפקעלעך פאַר די בגדים. און געהאַט האָט ער איין שליסל פאַר אַלע שאָפקעלעך און געצאָלט פּלעגט ער נעמען דערפאַר בלויז אַ קאָפּיקע. און פאַר דער קאָפּיקע איז ער שוין געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר גנבה אויך. טאָמער האָט זיך אָמאָל געמאַכט און מ׳האָט עמיצן דאָך באַגנבעט, האָט משה איסרס תיכף אומגעקערט דעם באַגנבעטן די קאָפּיקע און אַזוי ארום גוט געמאַכט דעם שאָדן.

דער דריטער אין דער ריי איז געווען אהרן דריי מיטן עפּל־קוואָס.

נאָכן שוויצן, אַז ס׳האָט די יידן אַנגעהויבן דורשטן, איז מען אהרנען פשוט באָפאַלן. דאָס וואָסער פון דער באָד־קרעניצע האָט מען פשוט נישט געקענט נעמען אין מויל אַריין, אַזוי געזאלצן איז דאָס געווען. און אַז דער עולם האָט זיך געגעבן אַ לאָז קויפן קוואָס, איז אהרן דריי געווארן אַזוי טרוד, אַז אין אַנגעהייצטן באָד איז ער געשטאַנען מיט דער קוטשמע אַראָפּ־געקוקט איבער די אויגן, גלייד ווי ער וואָלט געשטאַנען אין דרויסן אויפן גרעסטן פראָסט. און אַזוי ווי אַ פלעשל קוואָס האָט געקאָסט צוויי קאָפּיקעס, איז אויב ער האָט באַדאַרפט געבן אויסגאָב פון אַ גרעסערער מטבע, איז ער טאַקע געווען אויף צרות. דעריבער איז די גרעסטע מטבע, וואָס ער האָט אַנגענומען צו געבן אויסגאָב, געווען נישט גרעסער ווי אַ פינף־קאָפּיקע־שטיק, קיין גרעסערע מטבע דערפון האָט ער נישט אַנגענומען. און אַזוי הנאה־האָבנדיק פון דער גרויסער שפּע, האָט ער אויך הנאה געהאַט דערפון, וואָס ער איז מחיה יידן מיט אַ קאָלטן טרונק אין באָד — און ער האָט געהאָלטן אין איין לאָכן. דאָס איז געווען זיין טבע. שטענדיק האָט ער געלאָכט, צי מ׳האָט געדאַרפט, צי נישט.

וועז ער איז געווען אַליין, האָט ער געלאָכט צו זיך אַליין. מיט זיין געלעכטער האָט ער אַמאָל אַ יידן שיער נישט איבערגעשראָקן צום טויט.

אוז מעשה שהיה כך היה:

אַ ייד איז אַמאָל אויפגעשטאַנען גרויס פאַרטאָג, אַרום צוויי אַזייגער בייגאַכט. דאָס איז געווען אין אַ ווינטערדיקן פרייטיק, וועז דער טאָג איז געווייזן־טלעד קורץ. ער האָט געדאַרפט ערגעץ פאָרן. איז כדי נישט אַריינצו־פאָרן אין שבת אַרייז, האָט מען געמוזט אַרויספאָרן גאָר פאַרטאָג. שפּאַנט זיך אַזוי דער ייד אין דער פינצטערער נאַכט צו דער שטאָל, וואו ער האָט געהאַלטן זיינע פערד. אין מיטן דער שטאָק־פינצטערניש דערהערט ער אַ געלעכטער אויף אַ קול. דער ייד בלייבט שטיין, קוקט זיך אַרום, זעט קיינעם נישט. ער גייט ווייטער, ער הערט ווידער לאַכן אויפן קול. ער דערשרעקט זיך. פאַרשיידענע מחשבות קריכן אים שוין אין קאָפּ אַרייז, וועגן לצים, שדים אוז נאָך אַזעלכע פיינע אַנטיקו, וואָס דרייען זיך אַרום אין ליפקאַן ביינאַכט... ער האָט זיך שוין מורא צו רירן פון אָרט.

דאָס געלעכטער האָט געהאַלטן אין איין דערנענטערן זיך צו אים. ער שטייט שוין איינגעטונקען אין קאַלטן שווייס. קוים מיט צרות דערהערט ער טריט נישט ווייט פון זיך. ער גיט אַ געשריי נישט מיט זיין קול: „ווער גייט דאָרט?!“ גיט זיך דער אַנדערער אַ צעלאַך אוז ענטפערט: „דאָס בין איך, אהרן דריי, שרעקט זיך נישט, גאָט איז מיט אייך“. דער ייד האָט אַנגעהויבן אויסבטלען אַלע וויסטע חלומות אויף אהרן דרייס קאָפּ אוז אהרן דריי — שטייט אוז לאַכט גלייך ווי נישט אים מיינט מען...

הער ייד האָט צו אים גאַנצע טענות: „ווי אַזוי גייט עס אַ ייד אין מיטן אַזאַ פינצטערער נאַכט אוז לאַכט צו זיך אַליין אופן קול? איר האָט מיך איבערגעשראָקן צום טויט, מע קאָן דאָך מיינען, אַז איר זענט חלילה וחס פון זינען אַראָפּ!“

צעלאַכט זיך אהרן דריי אויפסניי אוז פאַרענטפערט זיך בזה הלשון: „וואָס זאָל איך טאָן? היינט האָב איך געמוזט אויפשטיין פאַרטאָג, גיין אַיינהייצן די הרובע אין בית המדרש, ווייל פרייטיק קומט מען דאָוונען זייער פרי, אוז אָפּפוצן די מעשענע לייכטער לכבוד שבת, אויסווישן גלעזלעך פון די לאָמפּן, אַנפילן די לאָמפּן מיט גאַז. דאָס מוז איך מיר גאַנץ פרי, ווייל פאַר צוועלף אַזייגער דאַרף איך דאָך שוין זיין אין באַד מיטן קוואָס... אוז אַזוי גייענדיק אַיינער אַליין, פאַרטאָג, איז מיר אומעטיק, אוז סווישטשען מיטן מויל כדי דעם אומעט צו פאַרטרייבן, קאָן איך נישט — וואָס בין איך אַ שייגעץ? איז לאָך איך צו זיך אַליין... איז דאָס אַן עוולה? טאָר איך נישט? איך פרעג אייך אַליין“.

אוז אַזוי רעדנדיק, צעלאַכט ער זיך נאָכאַמאָל מיט אַ הויכן געלעכטער אוז גייט זיך זיין וועגס אייגהייצן די הרובע אין בית־המדרש.

די גרעסטע אַטראַקציע פאַר אונדז אַמאָליקע חדר־יינגלעך איז געווען אהרן דריי אוז זיין ווייב שפּרה האָבן אַמאָל באַדאַרפט טון אַביסל

וועבערייַ־אַרבעט אויף זייער וואַרשטאַט אין מיטן גאַס. פֿאַר אַט־דער אַרבעט האָבן זיי געהאַט אַ ספּעציעלן וואַרשטאַט. איין זייט איז באַשטאַנען פון אַ רעדל וואָס האָט געשפּונען דעם פּאַדים. ביי דעם רעדל איז געשטאַנען אהרן. דער אַנדערער ברעג פון וואַרשטאַט איז באַשטאַנען פון אַזעלכע קיילעכדיקע קלעצלעך, אויף וועלכע דער פֿאַרטיקער פּאַדים האָט זיך אויפגעוויקלט. אויף דער זייט איז געשטאַנען זיין וויב שפּרה, וואָס האָט אַרויסגעהאָלפֿן אין דער אַרבעט. מיר, חדר־ייִנגלעך, האָבן דעמאָלט נישט געקאָנט אייַנזיצן רואיק אין די חדרים און פלעגן זיך אַלע מאָל אַרויסכאַפּן אין דרויסן, זיך צוקוקן ווי אַזוי אהרן און שפּרה אַרבעטן שמוקלעריי און קאָמאַנדעוון אייַנער מיטן צווייטן; אַז ס׳האָט זיך עפּעס פֿאַרפֿלאָנטערט בייַ אהרנס זייט בייַם רעדל, האָט ער געגעבן אַ געשריי: „שפּרה, שטיי!״, ס׳הייסט זי זאָל נישט ציען דעם פּאַדים. איז זי צוגעקומען אים העלפֿן אויפֿפֿלאָנטערן. אויפגעפֿלאָנטערט, איז זי צוריקגעגאַנגען צו איר זייט און געזעסן, אַז אַלץ איז ווי עס באַדאַרף צו זיין — האָט זי געגעבן אַ געשריי: — „אַהרן, דריי!״ און אַזוי זענען זיי שוין פֿאַרבליבן אויף זייער גאַנץ לעבן מיט די צונעמען: ער, אהרן דריי און זי — שפּרה שטיי...

יאָסל דער דעמבענער

וואָר איז ליפּקאַן האָט נישט געקענט יאָסל דעם דעמבענעם? כאָטש יאָסל דער דעמבענער איז געווען אַ פֿראָסטער מגושמדיקער ייִד, האָט אים געקאָנט די גאַנצע שטאָט, גרויס און קליין. און כאָטש ער איז שוין געווען זייער אַן אַלטער ייִד, איז ער געגאַנגען גלייד ווי אַ סטרונע. ער איז געווען הויך געוואַקסן, דערפֿאַר אפֿשר האָט מען אים גערופֿן דער דעמבענער.

קיין איידעלער ייִד איז יאָסל נישט געווען, וויל געשטאַמט האָט ער נאָר פון יענע צייטן וועו מ׳האָט געכאַפּט קליינע קינדער און זיי אַווק־געשיקט פֿאַר סאָלדאָטן אויף פּינף און צוואַנציק יאָר. אים האָט מען אַבער נישט געכאַפּט, אים האָבן זיינע עלטערן „אַריבערגעווארפן״, מיט נאָר קינדער, איבער דער גרענעץ קיין רומעניע, און דאָרט זענען די קינדער געווען ביז די גזירה צו נעמען קליינוואַרג פֿאַר סאָלדאָטן, איז בטל געווארן. אַז די גזירה איז בטל געווארן, זענען זיי שוין געווען דערוואַקסענע מענטשן, זענען אַ סך פֿאַרבליבן אין רומעניע, און אַ טייל האָבן זיך אומגעקערט אַהיים. יאָסל דער דעמבענער איז געווען אייַנער פון די אומגעקערטע פון יענע אַריבערגעוואַרפענע קינדער, וואָס האָבן זיך דערצויגן אין נע ונד, אַן שום השגחה פון די עלטערן, ביי פרעמדע טישן, וואו געטאָגט — נישט געענעכטיקט, וואו געענעכטיקט — נישט געטאָגט; געטאָן אַלערליי אַרבעטן, פון אַ שיק־ייִנגל ביז פֿאַשען און אַכטונג געבן אויף פערד און בהמות, אַבי צו האָבן מיט וואָס די נשמה צו דערהאַלטן. דערציילט האָט יאָסל אַמאָל,

אז ער איז געווען אזוי זשעדנע אַ גראַשן, אז ווען מ׳האָט אים געשיקט שעכטן אַ הון צום שוחט, האָט ער אַליין די הון ,,געשאָכטן״ און צוגענומען די פּאָר גראַשן וואָס ער האָט געדאַרפט געבן דעם שוחט. און אז עמיצער פון זיינע חברים האָט אים געפרעגט, ביי וואָס ער אַרבעט, האָט ער געזאָגט, אז איצט איז ער דער ,,פּאָכטער״. ער נעמט די קוויטלעך פאַר שעכטן די עופות...

אַזוי ווי די גאַנצע צייט, וואָס יאָסל איז געווען אין רומעניע, האָט ער געאַרבעט אַרום פערד און בהמות, האָט ער אין דער היים, איז ליפקאַן, זיך דערקלערט פאַר אַ גאַנצן ,,ספּעץ״ אויף געזונטע פערד און אַ גאַנצער מומחה אויף קראַנקע פערד, אַזוי אז ווער ס׳האָט געדאַרפט קויפן אַ פערד, האָט געפרופן יאָסל דעם דעמבענעם, ער זאָל אים אַפּשאַצן...

ראשית האָט ער דעם פערד אויפגעעפנט דאָס מויל, איבערגעציילט די ציין און געזאָגט וויפל דאָס פערד איז אַלט, דערנאָך האָט ער אויפגעהויבן ביים פערד די קאָדע און מעשה־ספּעציאַליסט באַקוקט וואָס דאָרטן טוט זיך, דערנאָך געגעבן דעם פערד אַ שמיץ מיט דער בייטש, כדי צו זען אויף וויפל רירעוודיק דאָס פערד איז. לסוף האָט ער גענומען גלעטן די קורצע וויסע בארד, מעשה חקרן אדער ריכטער און אַרויסגעגעבן זיין מבינות און דערביי אַרויסגעוויזן זיינע קענטענישן אין הלכות־פערד. דערנאָך, אַז דאָס געשעפט איז געשלאָסן געוואָרן, האָט ער עפּעס באַקומען פאַר זיין עקספּערטישער טרחה.

אַז ס׳האָט זיך געמאַכט, אַז אַ פערד איז ביי עמיצן פאַרשלאָפּט געוואָרן, האָט מען ווידער געפרופן יאָסל דעם דעמבענעם, ער זאָל זען עפּעס טאָן. און אַז יאָסל דער דעמבענער איז געפרופן געוואָרן צו אַ קראַנקן פערד, איז ער געגאַנגען באַוואָפנט מיט זיינע אינסטרומענטן און מיט זיין פון פריער צוגעגרייטער מעדיצין... זיין עיקר־אינסטרומענט איז געווען אַזאַ מין מעסערל, וואָס ביים שפּיץ איז דאָס געווען אויסגעפורעמט אזוי ווי אַ קליין העקעלע. און אויב ער האָט געזען, אַז דאָס פערד ליידט פון אַ הויכן בלוט־דרוק, האָט ער מיטן מעסערל אויפגעהאַקט ביים פּערד אַן אדער לעבן דער גריווע און אַרויסגעלאָזט אַ היפּש ביסל בלוט און אַזוי־אַרום האָט ער געראַטעוועט דאָס פערד פון אַ בלוט־שטורץ. טאָמער האָט געטראָפן, אַז דאָס פערד איז אין אַ פּאָר טעג אַרום סיי־ווי געפּגרט, איז עס אַבער נישט געווען קיין בלוט־שטורץ...

די מעדיצין פאַרן פערד האָט יאָסל נאָר געגוצט וועז דאָס פערד האָט זיך איבערגעגעסן מיט נייפּם געשטן און האָט דערפון באַקומען קראַמפן אין בויך. באַשטאַנען איז די מעדיצין פון ריצן־אויל אויסגעמישט מיט ראָסל פון זויערע אוגערקעס אין אַ בירפלאָש. און יאָסל האָט באַוויזן אַ קונץ, אז דאָס פערד זאָל גלייך פון דער פלאָש אויסטרינקען די גאַנצע מעדיצין. אז ער איז פאַרטיק געוואָרן מיט דער מעדיצין, האָט ער געגעבן אַ באָפעל, מע זאָל אים ברענגען אַן אָפּגעשיילטע ציבעלע. די אָפּגעשיילטע

ציבעלע האָט ער אַריינגעשטופט דעם פערד אין „איך בעט אייך איבער אייער כבוד״ און געגעבן אַ זאָג: „זאָרגט זיך נישט, דאָס פערד וועט האָבן אַ רפואה שלמה״, און געהייסן דורכפירן דאָס פערד עטלעכע מאָל אַרום דער גאָס אויף פרישער לופט...

אַבער נישט קוקנדיק דערויף, וואָס ער איז געווען אַזאַ פערד־עקס־פערט, איז ער געווען אַ גרויסער אַרימאַן. געוואוינט האָט ער מיט זיין אַל־טיטשקער אין אַ קליין אַרים שטיבל אין אַ געסל, וואָס האָט געפירט צום באָד און צום הקדש. און כאָטש ער איז געווען גאָר אַ נאָענטער קרוב, דאָכט זיך טאָקע אַ פעטער, פון איינער פון די רייכסטע משפחות אין ליפקאָן, איז ער אָלץ געבליבן אַן אַרימאַן. איינמאָל, ווען ער האָט זיך צעווערטלט מיט איינעם פונעם רייכן הויז־געזינד, האָט ער אים אַ זאָג געטון: „איציק! וואָס האָב איך פון אייך? אין אייער רייכקייט זענט איר מיר גאָר אַ שטער צו דער פרנסה; אפילו אַ גמילת־חסד אויף שבת קאָן איך דאָך איבער אייך נישט באָקומען. מע זאָגט מיר: ר׳ יאָסל, איר האָט אַזעלכע רייכע קרובים, זענען זיי קראַנק אייך צו געבן אַ גמילת חסד?״.

גאָר שווערע צייטן זענען ביי יאָסל דעם דעמבענעם געווען נאָר ווינ־טער. זומער האָט ער יאָ געהאַט פרנסה, ווייל זומער האָט ער געהאַנדלט מיט אַרבוזעס. זומער פלעגט ער באָקומען אַ שטיקל פלאָץ איז מיטן מאַרק, וואָס ער האָט דערפאָר גארנישט געדאַרפט צאָלן, ווייל דאָס האָט געהערט צום פריץ פון דער שטאָט און יאָסל איז ביי אים געווען אַ יוצא ונכנס צוליב די פערד, וואָס ער פלעגט אַמאָל דאַרפן באַהאַנדלען. יעדן זומער, אויף דעם זעלבן פלאָץ, האָט יאָסל דער דעמבענער זיך פאַרגרייט מיט אַ באַרג אַרבוזעס. און כדי די אַרבוזעס זאָלן זיך נישט אַוועקקייקלען, האָט ער דעם גאַנצן פלאָץ אַרומגענומען מיט ברעטער און דעם גאַנצן זומער געטאָגט און געגעכטיקט ביי די אַרבוזעס.

אַרבוזעס האָט יאָסל געהאַט אַלערליי: קליינע, מיטעלע און גרויסע, און יעדן אַרבוז האָט ער פאַרקויפט מיט אַ גאַראַנטיע. אפילו אַן אַ קאַפיקע האָט ער אים אויפגעשניטן, און אויב ס׳איז נישט געווען גוט, האָט ער אים צוריקגענומען און געגעבן אַן אַנדערן.

אין די אַרבוזעס איז ער געווען אַזוי גענויט, אַז ער האָט נאָר געדאַרפט געבן אַ קלאַפ מיטן פינגער אין אַן אַרבוז, און לויטן קלאַנג פונעם קלאַפ האָט ער תיכף געוואוסט, מיט וועמען ער האָט דאָ צו טאָן, מיט אַ צייטיקן אַרבוז אָדער גרינעם.

לוקאָ נעמט איינמאָל יאָסלען אויף געלעכטער

כדי איר זאָלט וויסן אין וואָס דער שפאָס פון לוקאָן איז באַשטאַנען, מוז איר פריער דערציילן, וואָר אַזוינס דער לוקאָ איז געווען.

לוקא איז געווען אַ מאָלדאַוואַנישער פריץ, האָט געוואוינט האָרט ביים קלויסטער אויפן וועג צום וואַקזאָל, געהאָט מער ווי איין שיין הויז און אַ גרויסן הויף און אויך שטאָלן מיט פערד. אין איינעם פון די הייזער

האָט געוואוינט דער גלח, וואָס האָט געהאָט זייז אייגענע בריטשקע מיט אַ פּאָר גוטע פערד. און אונדזער יאָסל איז דאָרט אין הויף געווען אַ היי־מישער מענטש, טאָקע צוליב די פערד.

אָט דער פּריץ לוקאָ האָט זיך קונה־שם געווען אין ליפקאָן אויף אַלע זיינע יאָרן צוליב זייז קרעניצע, וואָס ער האָט געמאָכט פּאָר אַ רשות־הרבים.

לוקאָס קרעניצע איז געווען אַ שם־דבר און ממש אַ זעלטנקייט, אייגע פון דעם מיז אין ליפקאָן און אפשר אין אַנדערע שטעט אויך. געמאָכט האָט ער די קרעניצע נישט אין הויף, נאָר איז דרויסן, בייַ דער זייט פון הויפט־אַרייגאַנג. אָרום דער קרעניצע איז געווען אַ שיין פּאַרקאַנדל. די ערד אָרום דער קרעניצע איז געווען אויסגעפלאַסטערט מיט שטיינער. איבער דער קרעניצע — אַ דעכל, סע זאָל נישט אַרייגפאַלן קיין שמוץ אוז אַן עמער איז געווען צוגעטשעפּעט מיט אַ קייט צו אַ קאָרבע, און בייַ דער זייט אַ רעדל אויף אָראָפּצולאָזן דעם עמער אַ ליידיקן און אים אָרויסציען אַ פולן. דאָס וואָסער פון דער קרעניצע איז געווען ממש טעם־גן־עדן.

פון נאָענט און פון ווייט איז מען געקומען צו לוקאָס קרעניצע נאָך וואָסער. אויב עמיצער האָט געהאָט געהויבענע געסט און זיי געוואָלט מהנה זיין מיט אַ מחיהדיק גלאָז טיי פון סאַמאָוואָר, האָט מען געבראַכט דאָס וואָסער פון לוקאָס קרעניצע.

איצט אַז איר ווייסט שוין וואָס אַזוינס לוקאָס קרעניצע האָט געמיינט פאָר ליפקאָנער יידן, וועל איך אייך דערציילן אין וואָס דער שפּאָס איז באַשטאַנען.

ס׳איז אַן ערב־פּסח, זייער אַן אומעטיקער, אַ כמאַרנער, אַ טיף־בלאַ־טיקער. ס׳האָט געהאַלטן אין איין רעגענעז. די יאָרידים זענען געווען שלעכ־טע, ווייל די פויערים איז געווען שווער אַריינצוקומען פון די דערפער. די פּרנסות זענען געווען געשלאָגן. יעדער איז אַרומגעגאַנגען מיט אַ שווער געמיט און ספּעציעל דער אַרימער בעל מלאָכהשער קלאָס. דער יום־טוב דערנענטערט זיך און מיט וואָס אים אַריינצונעמען איז נישטאָ. דער אַרימאַן ווערט ממש דערדריקט פון זאָרג און פון טראָכטעניש: מאיז יבוא עזרי?

איז אין איינעם אַ פּרימאַרגן פון יענעם ערב־פּסח איז אריינגעקומען איינער פון לוקאָס פויערים צו יאָסל דעם דעמבענעם מיט אַ בריייטן: „בונא דימיניאָצע, דאָמנו יאָסל״, ד. ה. מיט אַ בריייטן גוט־מאָרגן, און זאָגט אים, אַז דער פּריץ האָט אים געשיקט רופן.

יאָסל איז געוואָרן מלא־גדולה אוז ער זאָגט צו דער אַלטיטשקער: „נו זעסט ווי מע טאָר נישט זינדיקן? האָסט זיך געזאָרגט, אַז סע וועט נישט זיין חלילה אויף יום־טוב. זעסט, גאָט פאַרלאָזט נישט. אַז דער פּריץ רופט מיך צו זיך אין הויף אַריין, וועט שוין מיט גאָטס הילף זיין אויף יום־טוב״.

און יאָסל שלעפּט אַרויף די הויכע שטיוול און טוט זיך אַן דעם קורצן פּידזשאַק, טוט־אויס דאָס היטל אוז טוט־אַן די שמוישענע קוטשמע, ווייל

אין דרויסן איז נאָך קאַלט און ס׳איז אַ בלאָטע, און לאָזט זיך מיטן פויער צום פּריץ לוקאַ אין הויף אַריין.

דער פּריץ האָט זיך זייער דערפרייט מיט יאָסלען, אים געבעטן זיצן און מ׳האָט פאַרצויגן אַ שמועס פון הערן און געדענקען, ביז מ׳איז אַרויפ־געקומען אויפן יום־טוב פּסח, און דאָ האָט יאָסל געמיינט, אַז אָט־אָט ווערט ער שוין געהאַלפּן.

דער פּריץ פרעגט אים טאַקע ערנסט צי האָט ער שוין מצות, קאַר־טאָפלעס, אייער, עופות און יאָסל זאָגט אים אַלץ, אַז ער האָט נישט. צום סוף גיט אים דער פּריץ אַ פרעג: „און וואָסער אויף פּסח האָסטו שוין?״ ענטפערט יאָסל: „פּריץ לעבן, אפילו וואָסער האָב איך נאָך אויך נישט״.

האָט אים דער פּריץ לוקאַ זייער באַדויערט, וואָס ער האָט נאָך גאָר־נישט אויף פּסח און ער זאָגט אים: „יאָסל, גיי אַהיים, וועג וואָסער אויף יום־טוב זאָלסטו זיך גאָרנישט זאָרגן, איך וועל דיר געבן פון מיין קרעניצע גאָנצע צוואנציק עמער וואָסער און זאָלסט זיי דיר אַליין אַהיימטראָגן...״.

אַלע בייזע חלומות האָט יאָסל דער דעמבענער אויסגעבטלט צום פּריצס קאָפּ. אַ שטיקל אַרבעט פון אַ פּריץ אַ משוגענעם!

איך בין זיכער אַז לוקאַס קרעניצע שטייט נאָך אויף דעם זעלבן פלאַץ און דאָס וואָסער איז נאָך פּריש און דערקווויקנדיק ווי אַמאָל. נאָר יידן וואָס זאָלן זיך קווישן און הנאה האָבן פון דעם וואָסער, זענען אין ליפקאַן שוין מער נישטא.

ווי בייַמער אין אַ וואַלד, אַזוי זענען אויסגעהאַקט געוואָרן די יידן פון ליפקאַן.

לייב אַרעסער און די אָפּגעברענטע שול

אין ליפקאַן, מסתמא ווי אין יעדער יידישער שטאָט, איז געווען אַ גאַס, וואָס איז געווען אינגאַנצן אַנדערש פון אַלע גאַסן איז דער שטאָט, סיי מיט איר אויסזען, סיי מיט דער שטענדיקער שטילקייט, וואָס האָט דאָרט געהערשט. אויף אָט דער גאַס זענען קיין שום געשעפטן נישט געווען. אַ גאַס אַן טומל? און אַן געפּילדער. דער פּאַסיקסטער נאָמען פּאַר אַזאַ גאַס וואָלט געווען שלום־ושלווה־גאַס. מ׳האָט דאָרט, דאָכט זיך, קיינמאָל נישט געזען אַ יידן איילנדיק זיך, אָחוץ אַמאָל צו מנחה און מעריב, ער זאָל חלילה נישט פּאַרשפּעטיקן, וויל אויף דער גאַס זענען געשטאַנען די גרויסע שול, דער גרויסער בית־מדרש, די שטעפּאַנעשטער קלויז, און אַ ביסל אָפּגעוקט אַן אַ זייט, זענען געשטאַנען די סטרעליסקער קלויז און די סאַדעגערער קלויז.

די דאָזיקע גאַס אין ליפקאַן האָט געהייסן „דער שטראָז״.

געפירט האָט די גאַס, גייענדיק אויף־אַרויף, צום פּריצס הויף און

תיכף צום פרייען פעלד און צו דער באַן־סטאַנציע. גייענדיק אויף־אַראָפּ האָט די גאַס געפירט צום טייך פרוט און צום וואַלד, וואָס איז געשטאַנען בשכנות מיטן פרוט. זי איז געווען —אַנדערש ווי די איבעריקע גאַסן — א גלייכע, א ברייטע, אַנגעשאָטן מיט קליינע שטיינדלעך און האָט פאַרמאָגט גלייכע טראָטוּאַרן. אָט די גאַס איז געווען די שפּאַציר־גאַס און שבת פאַרנאַכט ביז שפּעט האָט דאָרט געקאָכט מיט ליפּקאַנער שפּאַ־צירנדיקער יוגנט. מ׳האָט געלאַכט און געזונגען און זיך איבערגעוואָרפן מיט ווערטלעך און מיט שטעד־ווערטלעך. וועמען האָט זיך דען געגלוסט אַהיים גיין?

אין 1910, אין מיטן זומער, האָט אין ליפקאַן אויסגעבראָכן אין מיטן דער נאַכט א שרפה, סע זענען אַוועק מיטן פייער איבער פיר הונדערט הייזער און בתוכם די גרויסע שול מיטן בית מדרש. כאָטש דאָס פייער איז גאָר געווען אין א צווייטער גאַס, האָט אַבער דערווינט פאַרטראָגן פונקען פייער צו דער שול און צום בית מדרש און זיי זענען אויך פאַרברענט געוואָרן. אגב, זענען דאָס געווען אויף דער גאַס די אייניציקע צוויי בנינים וואָס זענען פאַרברענט געוואָרן. די אַנדערע הייזער זענען אפילו נישט אַנגעריירט געוואָרן. דאָס בית־מדרש איז אַפּגעברענט געוואָרן ביז צו דער ערד.

אין דער שול איז אַלץ פאַרברענט געוואָרן אָחוץ די וועגט. די וועגט זענען געווען געבויט פון שטיין און זייער הויך. דאָס איז געווען א דריי־גאַרנדיקער בנין, אויב נישט נאָך העכער... די סטעליע איז געבויט געווען ווי א שפּיציקע יאַרמולקע. מיט פאַרשידענע מאַלעריייעז. אז מ׳האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ צו באַטראַכטן די סטעליע, פלעגט זיך דער קאָפּ אַזש פאַרדרייען. דאָס אַלץ איז פאַרברענט געוואָרן, נאָר די פיר שטיינערנע וועגט זענען געבליבן שטיין ווי א זכר לחורבן.. א יאָר צוויי נאָכן פייער, אז דער עולם איז א ביסל צו זיך געקומען, די מערסטע הייזער זענען צוריק אויפגעבויט געוואָרן און נאָך שענער ווי פריער און אויך דאָס בית מדרש איז שוין פון לאַנג צוריק געשטאַנען אויפגעבויט, האָט מען אַנגעהויבן רעדן וועגן צוריק אויפבויען די שול.

נאָר דא האָבן זיך גלייך געשאָפן צוויי צדדים. אַזוי־ווי די שול אויפבויען איז געווען פאַרבונדן מיט א סך געלט, און אַזוי־ווי ליפקאַן האָט נישט געהאַט קיין שפּיטאָל, דערפאַר האָט איין צד געטענעט, מע זאָל פאַרן געלט וואָס ס׳דארף קאָסטן אויפבויען די שול, בעסער אויפבויען א שפּיטאל. מ׳האָט צונויפגערופן פאַרזאַמלונגען, מ׳האָט געפירט וויכו־חים, אַהין און אַהער, דער סוף איז געווען: נישט קיין שול און נישט קיין שפּיטאָל. און אַזוי זענען ווייטער געשטאַנען די פיר הויכע שול־וועגט, וואָס זענען געבליבן נאָכן פייער. אין די אַוונטן איז פשוט געווען א מורא דאָרטן פאַרבייצוגיין. פון דער פוסטער שול פלעגט ווייען מיט פחד.

מ׳האָט געמיינט, אז די שול וועט קיינמאָל נישט אויפגעבויט ווערן

און די חורבה וועט אזוי שטיין ביז משיח וועט קומען. אזוי ווי אבער סע קומט אויף אלץ א צייט, איז אויף דער שול אויך געקומען א צייט און מ׳האט זי צוריק אויפגעבויט. און מעשה שהיה כך היה:

דאס דריטע הויז פון דער שול האט געוואוינט א ייד א שוסטער, מיטן נאמען לייב אדעסער, א ייד אן ארימאן, א בעל־מטופל מיט קינדער. ביי דעם לייב אדעסער האט אויך געארבעט א שוסטער־יינגל, אן ארוים־העלפער, מיטן נאמען חנא. חנא איז געווען פון דעם דערבייאיקן שטעטל בריטשאן.

דעם ארימען שוסטער לייב אדעסער האט וויי־געטאן דאס הארץ, הלמאי די ליפקאנער יידן זענען צעטיילט אין צוויי צדדים און מע קריגט זיך ארום און די שול ווערט דערווייל נישט אויפגעבויט, שטייט א חורבה, אז ס׳איז פשוט א שרעק פארבייצוגיין, — דער עיקר איז די אוונטן. ער זעט ניט קיין שום אויסוועג, ווי אזוי מיט עפעס משפיע צו זיין אויף די באלעבאטים, מע זאל צוריק אויפבויען די שול. ווער ווען זיך צו אים צוהערן? וואס פאר א דעה האט ער? אזוי האט ער זיך איינמאל באקלאגט און זיך אויסגערעדט פאר חנאן.

חנא, דער געזעלן, האט מיט געפיל אויסגעהערט זיין באלעבאס לייב אדעסער דעם שוסטער, און זיי האבן ביידע פארטראכט א פלאן ווי אזוי צו באוועגן די ליפקאנער באלעבאטים צוריק אויפצובויען די שול.

אט צו וואס צווויי ליפקאנער שוסטערס קאנען זיך דערטראכטן — ס׳איז פשוט צום באוואונדערן:

ווי מיר ווייסן שוין, איז די שול געשטאנען אויפן שטראז, דאס איז די גאס, וואס שבת פארנאכט איז זי געווען דער הויפט שפאציר־וועג פון ליפקאנער יונגווארג. איז אין א שיינעם זומערדיקן שבת־פארנאכט, ס׳איז נאך געווען א ביסל צו פרי צו דאוונען מעריב, און די יידן פון די קלויזן ארום דער אפגעברענטער שול זענען געשטאנען אויפן שטראז און זיך געשמועסט געמיטלעך וועגן פארשיידענע זאכן, און דער שפאציר פונעם יונגווארג איז געווען אין פולן גאנג, און דער שטראז איז געווען ממש פארפלייצט מיט מענטשן — האט מיטאמאל זיך דערהערט א דונערדיק קול מיט א ווידער־קול, ווי פון יענער וועלט, און דאס קול טראגט זיך אין דער לופטן און מע הערט רייד בזה הלשון:

„הערט־אויס, ליפקאנער יידן! גאט האט מיך געשיקט אייך מודיע זיין און ווארענען, אז אויב איר וועט ביז דער־און־דער צייט נישט צוריק אויפבויען די שול, וועט ער אויף אייך אנשיקן אלע מיני צרות און אומ־גליקן״. אט די ווארענונג האט זיך געהאלטן אין איין איבערחזרן און דאס קול האט זיך געטראגן אזוי ווי פון א מיקראפאן.

א מהומה האט זיך אויפגעהויבן. די שפאצירנדיקע יוגנט האט גע־נומען לויפן אין אלע זייטן, מ׳איז פון שרעק געפאלן איינער איבערן אנדערן.

די יידן אַרום די בתי מדרשים זענען געשטאַנען און געציטערט ווי די פיש און זיך צוגעהערט צום בת קול, וואָס האָט זיך געהאַלטן איז אייַן טראָגן, ביז מ׳האָט זיך דערוואוסט, אַז דאָס קול קומט נישט פון הימל, נאָר פון דער פּוסטער שול...

די מעשה האָט זיך געקאָנט ענדיקן זייער טרויעריק פאַר אַ טייל מענטשן וואָס האָבן זיך גוט דערשראָקן. איז דאָך אַבער ליפקאָן געווען אַ שטאָט מיט אויפגעקלערטע, היינט־וועלטיקע מענטשן, איז מען גלייך געקומען צו זיך פון דעם איבערשרעק און מ׳האָט באַשלאָסן, אַז ס׳איז נישטאָ אַזאַ זאַך ווי מלאכים אַדער שדים אויף דער ערד. און קיין צייט פון נביאים איז איצט אויך נישט. מע דאַרף פשוט אַריינגיין אין דער פּוסטער שול, פון וואַנען דאָס קול טראָגט זיך, און זען וואָס דאָס איז. אַבער מי ומי ההולכים? אַלע זאָגן: מע דאַרף אַריינגיין — און קיינער רירט זיך נישט פון אָרט.

ס׳איז געווען זומער־צייט. דעמאָלט זענען די ליפקאָנער יידישע סטודענטן אַהיימגעקומען אויף „קאניקול״. זענען זיי דאָך אודאי אויפגעקלערטע, זיי האָבן דאָך שטודירט אין גרויס־שטאָטישע אוניווערזיטעטן, האָבן זיי געזאָגט, אַז ס׳איז נישטאָ זיך וואָס צו שרעקן, אַז זיי וועלן אַריינגיין אין שול די ערשטע, נאָר בתנאי, אַז הינטער זיי זאָלן נאָכגיין די „שטאַרקע״, די מער מוטיקע חברה.

די חברה זענען געקומען צו אַ הסכם און מ׳איז אַריין אין שול.

אין שול. האָבן זיי דערזען ווי איינער, אַנגעטאָן אין תכריכים, שטייט לעבן אפּגעבּרענטן באַלעמער, און ער שרייט. אַז דער שרייער איז תכריכים האָט אַבער דערזען דעם עולם אַריינקומען אין שול, האָט ער זיך שטאַרק דערשראָקן און אַנגעהויבן שרייען מיט ווילדע קולות און וואַרענען, אַז ווער סע וואָגט צוגיין נאָענט צו אים, דער וועט שטאַרבן אויפן אָרט...

דעם עולם „שטאַרקע״ האָט שוין נישט געפאַסט צוריקגיין מיט לייַדיקן, האָבן זיי זיך אַנגענומען מיט כוח און זיך אַ לאַז־גען צו דעם חברה מאָן איז די תכריכים. מ׳האָט אים אַרויסגעשלעפּט איז דרויסן, שלאָגן אים האָט מען מורא געהאַט, ווייל טאַמער טאָקע, ווי אַ זאַך מאָכט זיך...

מע פרעגט אים, ווער ער איז, ענטפערט ער נישט, ווי ער וואַלט פאַרלוירן דאָס לשון, האָט מען אים אַנגעהויבן דערלאַנגען קלעפ, האָט דער בחור דערזען, אַז סע האַלט שמאָל, אַז מע קאָן אים טאָקע אויף אַן אמת אַוועקהרגענען, האָט ער גענומען בעטן: מע זאָל אים אויפהערן שלאָגן, וועט ער אַלץ דערציילן, וואָס, ווער און וועז...

און דערציילט האָט ער אַט וואָס:

אַזוי ווי ער אַרבעט אלס געזעלן ביים שוסטער לייב אַדעסער, וואָס וואוינט לעבן דער שול, — האָט זיין באַלעבאָס מיט אים גהאָט אַ שמועס וועגן דער אפּגעברענטער שול, וואָס פוסטעוועט, און די יידן ווילן זי נישט צוריק אויפבויען. האָט ער אים, חנאן, געפרעגט צי וועט ער וועלן אפּ־

שפילן אַט די קאַמעדיע וואָס ער האָט איצט אָפגעשפילט, און דערפאַר וועט ער אים געבן אַ רובל. האָט ער, חנא, איינגעוויליקט צו נעמען דעם רובל אוּן אָפשפילן די קאַמעדיע...

דערמיט האָט אָבער דער אַרימער שוסטער גורם געווען, אַז די פּראָגע פון דער שול איז ווידער אַרויפגעשטעלט געוואָרן אויפן סדר־היום פון די ליפּקאָנער אסיפות אוּן מ׳האָט די שול טאָקע צוריק אויפגעבויט. אוּן ווידער האָט זיך דאָרט געהערט דאָס קול־נגינה פון וועלט־באָרימטע חזנים.

אַן איינפאַל פון אַ ליפּקאָנער יידישן שוסטער!...

חיה־פייגע די פירזאָגערן

פונקט ווי יעדע קלויז אַדער שול האָט געהאַט איר חזן אַדער בעל־תפילה, אַזוי האָט יעדע עזרת נשים געהאַט איר פירזאָגערן, וואָס פלעגט פירלייענען די תחינה יעדן שבת פאַר די ווייבער אין עזרת־נשים. אוּן פונקט ווי די מאַנספּילן פלעגן, גייענדיק אַהיים שבת פונעם דאָווענען, רעדן פונעם חזנס זינגען אוּן זאָגעכץ, פלעגן די ווייבער רעדן פון דער פירזאָגערן, ווי אַזוי זי האָט געלייענט די תחינה, אַז ס׳האָט ממש געקאָנט רירן אַ שטיין. אוּן פונקט ווי יעדער חזן האָט געהאַט זיינע פאַטריאָטן, וואָס וואָלטן געווען גרייט אויסצודראָפּען יענעם די אויגן פאַר זאָגן אַ שלעכט וואָרט אויף זייער חזן, אַזוי האָט יעדע פירזאָגערן געהאַט אירע פאַטריאָטקעס צווישן די פרויען.

שבת נאָך מיטאָג, זומערצייט, האָט מען געקאָנט זען פרויען שכנות זיצן אויף די פריזבעס אוּן לויבן די פירזאָגערן. די מאַנספּילן פלעגן דעמאָלט זיצן אין בית המדרש אוּן זאָגן פרק. דער אַ ביסל פראָסטערער עולם פלעגט זיצן אין ווייַנשענק אוּן הנאה געהאַט פון אַ גוט ביסל ווייַן אוּן זיך פאַסמאַקעווען מיט אַ פּעט שטיקל קאַרפֿ וואָס דעם ווייַנשענקערס ווייב האָט אַנגעגרייט ערב שבת. אין ווייַנשענק צווישן די טרינקערס האָט זיך אויך געפירט אַ וויכוח, וועגן הלכות־ווייַן, וועלכער ווייַן ס׳איז בעסער: דער רויטער אַדער דער ווייסער. צו קיין בייז האָט די דיסקוסיע נישט געפירט חלילה. אין ערגסטן פאַל, כדי סע זאָל נישט קומען צו קיין קריגערייַ, האָט מען צוליב געטאָן אייַנער דעם צווייטן אוּן מ׳האָט געטרונקען סיי ווייסן, סיי רויטן ווייַן, אוּן ס׳איז געווען שלום על ישראל. דערנאָך איז מען געגאַנגען דאָווענען מנחה ומעריב אוּן תמיד געקומען אין צייט, חלילה קיינמאָל נישט פאַרשפּעטיקט. אָבער דאָס איז אַ קאַפּיטל פאַר זיך אַליין.

מיר וועלן זיך אומקערן צוריק צו די פירזאָגערנס.

פון אַלע פירזאָגערנס, וואָס ליפּקאָן האָט געהאַט, איז חיה־פייגע געווען, אַזוי צו זאָגן, דער „סטאַר״. ערשטנס איז זי געווען זייער אַ שיינע פרוי, שיין אוּן ריין זיך געקליידט. דאָס זיידענע טיכל האָט פון איר ממש אַראָפגעזונגען.

דערנאָך איז זי טאָקע געווען אַ וואויל־קענעוודיקע. זי האָט געקאָנט אַרייַנקוקן אין די דריבענע אותיות. און חוץ אַ פּירזאָגערן, איז זי אויך געווען אַ פּאָלנע מלמדקע: זי פלעגט לערנען מיידלעך עברי, לייענען און שרייבן און טאָקע מיטן טייטל, אַזוי ווי אַ מלמד. נישט איין מיידל אין ליפקאָן האָט געדאַרפט דאָנקען חיה־פייגען דער פּירזאָגערן, אויב זי האָט געקאָנט אַ ביסל לייענען און שרייבן. ווער שמועסט, חיה־פייגעס תחינה־לייענען איז גאָר געווען עפּעס לעילא ולעילאָ. אויף דעם געביט איז זי געווען די בעסטע און גערָאטנסטע.

אויף ווי ווייט איך געדענק, האָט חיה־פייגע געקיניקט אַלע אירע יאָרן אין עזרת־נשים פון „פערדאָנע בית המדרש". פערדאָנע בית המדרש האָט מען דאָס גערופן דערפאַר, ווייל די מערסטע דאָוונערס זענען דאָרט געווען פערד־העגדלערס און באַלעגאָלעס.

מיין מאָמע ע"ה איז געווען חיה־פייגעס אַ גוואַלדאָוונע פאַטריאָטקע. יעדן שבת און יום טוב, ס'האָט געמעגט אין דרויסן וואָרפן מיט שטיינער, איז זי געגאַנגען אין פערדאָנע בית־המדרש צוליב חיה־פייגע דער פירזאָגערן. דאָרט, ביי חיה־פייגעס תחינות־זאָגן, אַלע אירע צרות און יסורים אויסגעשרייט. אַז זי איז אַהיימגעקומען, איז זי געווען אַזוי אויסגעלייטערטע פון אַלע אירע פיינען, און איר האָרץ איז איר געווען גרינג. און טאָמער האָט זיך אַמאָל געמאַכט, אַז מיין מאָמע האָט געדאַרפט גיין אין אַנדערער שול צוליב אַן אויפרופּנס פון אַ חתן אין דער משפּחה אַדער פירן נאָך דער חתונה אַ יונג ווייבל אין שול אַריין, — איז אַזאַ שבת, וואָס זי האָט נישט געהערט לייענען חיה־פייגען די תחינה, האָט זי באַטראַכט פאָר אַן אַפּקומענישׂ, און האָט זיך שוין קוים געקאָנט דערוואַרטן אויפן קומענדיקן שבת. און חיה־פייגע האָט נישט נאָר געקענט גוט לייענען די תחינה און מער נאָר נישט. זי האָט אויך געקאָנט פּאַרפאַסן אַן אייגענע תחינה. און אַט וועט איר הערן ווי אַזוי חיה־פייגע די פירזאָגערן האָט פּאַרפאַסט אַליין „אַ תחינה וועגן אַ רעוואָלווער":

איינמאָל איז מיין מאָמע מיט דער מומע גיטל אַהיימגעקומען פונעם דאָוונען אַזוי פאַרווייַנט, אַז די אויגן זענען ביי זיי געווען אַנגעצונדן און פאַרשוואָלן. שוין זייענדיק אין דער היים און טראָגנדיק דאָס עסן צום טיש, דעם טשאָלנט פונעם אויוון, האָבן זיי נאָר אַלץ געהאַלטן אין איין וויינען און שלוכצן. כ'האָב ביי זיי געפרעגט: מה היום מיומים? וואָס איז עפּעס הייַנטיקער שבת מער פון אַלע שבתים? דוכט זיך אַ געווייַנטלעכער שבת, אפילו נישט קיין שבת מברכים? נאָר מ'ענטפערט נישט. איטלעכער איז הויז וואונדערט זיך, וואָס די מאָמע מיט הער מומע גיטל זיינען אַזוי טרויעריק און פאַרווייַנט, מער ווי אַלעמאָל.

מיר האָבן אַנגעהויבן חוקר ודורש זיין וואָס אַזוינס ס'האָט הייַנט געטראָפן אין בית מדרש, אפשר איז חלילה עמיצער געשטאָרבן הייַנט בייַם דאָוונען? מאָלע ווי אַ זאָך מאָכט זיך.

ערשט נאָכן עסן און נאָכן בענטשן איז די מומע גיטל געקומען צו זיך. זיך גוט אויסגעווישט די אויגן און געַנומען דערציילן, פֿאַרוואָס זיי האָבן הייַנט אַזוי געווייַנט. און מעשה שהיה כך היה:

חיה־פֿייגע די פּירזאַגערן האָט הייַנט פּירגעלייענט אַ תחינה פון אַ „רעוואָלווער", האָט דאָס געקאָנט רירן אַ שטיין. האָבן מיר, יונגווּאַרג, געזאָגט, אַז אַזאַ תחינה וועגן אַ רעוואָלווער איז גאָרנישטאָ. ווי אַזוי זשע האָט חיה־פֿייגע גענייענט אַזאַ תחינה? נישט אַנדערש אַז דאָ איז געווען אַ טעות. איך האָב געַנומען דער מאַמעס תחינה און געַנומען אויבער־לייענען די נעמען פון אַלע תחינות — תחינות פֿאַר פּרנסה, פֿאַר האָבן קינדער, פֿאַר אויפּציִען קינדער און פֿאַר אַ גרינגן קימפּעט און נאָך פֿאַר־שיידענע זאַכן. אָבער אַ תחינה פֿאַר אַ רעוואָלווער איז נישטאָ. נאָר אונדזער גאָנצע אַרגומענטאַציע האָט גאָרנישט געהאָלפֿן. די מאַמע מיט דער מומע גיטל האָבן זיך געהאַלטן ביי זייערן, און ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זיי זענען געַרעכט. חיה־פֿייגע די פּירזאַגערן האָט טאַקע געלייענט אַ תחינה פון אַ „רעוואָלווער" און מיט אַזוי פיל האַרץ, אַז ס׳האָט טאַקע געקאָנט רירן אַ שטיין. וואָס איז די מעשה? וואו האָט זי געַנומען אַזאַ תחינה? — חיה־פֿייגעס אַ יינגל, משה האָט ער געהייסן, האָט געדינט אין דער אַרמיי ביי „פֿאַניען", האָט געטראָפֿן, אַז משה האָט פֿאַרלוירן דעם רע־וואָלווער, און איז יענע צייטן, אַז אַ סאָלדאָט האָט פֿאַרלוירן אַ רעוואָלווער, און נאָך דערצו אַ יידישער סאָלדאָט, איז די שטראָף געווען זייער אַ האַרבע.האָט משה געשריבן אַ בריוו אַהיים צו דער מוטער און האָט איר דערציילט וועגן דעם רעוואָלווער,וואָס ער האָט פֿאַרלוירן, און אויך וואָס פֿאַר אַ שטראָף סע דערווארט אים, אויב ער וועט דעם רעוואָלווער נישט געפינען ביז דעמאָלט און העמאָלט. אַז חיה־פֿייגע האָט באָקומען פון איר זון משה אַזאַ בריוו, איז וואָס האָט זי נעבעך געקאָנט טאָן, כדי צו העלפן איר זון, ער זאָל געפינען דעם רעוואָלווער? זי האָט זיך אַוועקגעזעצט און פֿאַרפֿאַסט אַ ספּעציעלע תחינה, אַז משה זאָל געפינען דעם „רעוואָלווער", און ווי אַזוי צו לייענען די תחינה מיט האַרץ און מיט תחנונים, דאָס האָט מען חיה־פֿייגען נישט געדאַרפט לערנען. יענעם שבת איז צווישן די וויבּער פון פערדאָנע בית המדרש, צוליב חיה־פֿייגעס נייער „תחינה פון אַ רעוואָלווער", געווען אַ גרויס געיאָמער...

הערש־עליע דער חסיד

איינס פון די פיינסטע און לעבעדיקסטע שטעטלעך אין בעסאַראַביע איז געווען נאָוואָסעליץ, וואָס איז געלעגן ביי דער עסטרייכישער גרענעץ ביז דער וועלט־מלחמה פון 1914. נאָוואָסעליץ איז טאָקע געווען אַ בעסא־ראַביש רוסיש שטעטל, נאָר אַנדערש, איידלער און סוחרישער פון די

אַנדערע שטעטלעך ביים טייך „פרוט". ערשטנס איז דאָס געווען דערפאַר, ווייל נאָווראָסעליץ איז געווען אַ גרענעץ־שטאָט און דער גאַנצער עקספּארט פון בעסאַראַבישע פּראָדוקטן קיין עסטרייך, ווי תבואה, אייער, עופות, וכדומה אַזעלכע זאַכן איז געגאַנגען דורך נאָווראָסעליץ. דערפאַר האָט אַ גאַנצן טאָג געשוויבלט מיט סוחרים און מיט קאָמיסיאָנערן און מ׳האָט געמסחרט אויף גאָר אַ גרויסן שטייגער. אָלץ וואָס ס׳איז געקויפט און פאַרקויפט געוואָרן, איז געווען וואָגאָנעסווייז: אַ וואָגאָן תבואה, אַ וואָגאָן אייער, אַ וואָגאָן בוימל. און איידלער האָט דאָס שטעטל אויסגעזען לגבי די אַנדערע בעסאַראַבישע שטעטלעך דערפאַר, ווייל די יידן פון נאָווראָסעליץ האָבן זיך געהאַלטן פאַר כמעט עסטרייכער. מ׳האָט זיך גע־קליידט נישט לויט דער רוסישער, נאָר לויט דער עסטרייכישער מאָדע; אַ שיינעם קאָסטיום מיט שיינע איידלע שיך, אַ האָרטן קאָפּעליוש, און אַ ווייס אויבער־העמד מיט אַ שיינעם שניפּס. דאָס אַלץ פלעגט מען אייגקויפן אין טשערנאָוויץ, וואָס מ׳האָט דעמאָלט געפּופּן „קליין וויען", און איז געווען אינגאַנצן 28 ווירסט פון נאָווראָסעליץ. אויך די פּרויען־קליידונג איז געווען לויט דעם עסטרייכישן פאַסאָן. און געראָדט האָט מען דאָ אַ סך דייטש, מעשה עסטרייכער, און אַ סך האָבן טאַקע באמת געקאָנט דייטש זייער גוט. מ׳האָט זיך באַנוצט מיט אַ סך דייטשע אויסדרוקן, ווי „ביטע שעהן", „דאַנקע שעהן", „וואָס זאָגן זיי?", „גענעדיגער הער" „מיינע ליבע פּראָו" א. א.

דאָ, וואו ס׳האָט זיך געענדיקט ביי דער גרענעץ דאָס שטעטל נאָווא־סעליץ אויף רוסישער טעריטאָריע, האָט זיך באַלד אָנגעהויבן פון יענער זייט, אויף דער עסטרייכישער טעריטאָריע, אַן אָנדער שטעטל, אויך אַ „נאָווא־סעליץ". דערביבער האָט אייַן זייט געהייסן „רוסיש נאָווראָסעליץ" אָן די צווייטע זייט — „עסטרייך־נאָווראָסעליץ".

די צווי שטעטלעך זענען געווען אזוי אייגעשלאָסן אייגס אין צווייטן, אַז וועָן נישט די גרענעץ־וועכטער פון בייידע זייטן, וואָלט מען פשוט נישט געווואוסט, צי מ׳איז אין רוסלאַנד אָדער אין עסטרייך. און אַז אַ פרעמדער מענטש פון ערגעץ אין רוסלאַנד איז געקומען קיין נאָווראָסעליץ, האָט ער געמיינט, אַז ער געפינט זיך ערגעץ אין עסטרייך, ווייל קולטורעל האָט זיך נאָווראָסעליץ אַנגעשפּאָרט אויף עסטרייך, ספּעציעל אויף טשערנא־ויץ.

אָן אַזוי ווי די צווי שטעטלעך זענען געשעפּטלעך געווען פאַרבונדן אייגס מיטן צווייטן, אָן סוחרים האָבן געדאַרפט יעדן טאָג גיין אָהין אָן צוריק, איז געווען אייגעפּירט, אַז אַן אייַנוואוינער פון רוסיש־נאָווראָסעליץ האָט באַקומען אַ ספּעציעלע שטענדיקע דערלויבעניש, אויב ער האָט נאָר געוואָלט קאָנען גיין איבער דער גרענעץ. אויף נאָווראָסעליצער לשון האָט עס געהייסן „אַ צעטל צו טרעטן די גרענעץ". אַ פרעמדער האָט אַזאַ צעטל נישט געקאָנט באַקומען. טאָמער האָט זיך אימיצער אמאל פאַר־

זינדיקט אויף דער גרענעץ, טאמער האָט אימיצער עפּעס געקויפט אויף יענער זייט און ביים צוריקגיין נישט געמאלדן אין דער טאָמאָזשנע, איז ער באשטראפט געוואָרן מיט דעם, וואס מ׳האט ביי אים צוגענומען די דערלויבענישׂ, דאס גרענעץ־צעטל, אויף א געוויסער צייט. די לענג פון דער צייט איז באשטימט געוואָרן לויט דער גרויס פון דער זינד.

אט אין דעם נאָוואָסעליץ האָט געוואוינט א יידישער קיזשנער, מיטן נאָמען הערש־עליע, א בריטער יוד, מיט א בארד, וואס איז געוואקסן מער אין דער בריט וויי אין דער לענג, און דערפאר האָט ער אויסגעזען נאָר בריטער וויי ער איז אין דער אמת געווען.

געווען איז אט דער הערש־עליע א פרומער יוד, א הייסער סאדעגערער חסיד און א פיינער ווערטל־זאגער. און ווי אלע נאָוואָסעליצער יידן, האָט הערש־עליע אויך געהאט א שטענדיק צעטל צו גיין איבער דער גרענעץ, און אריבערגיין פלעגט ער נישט אזוי צוליב מסחר, נאר גלאט אזוי זיך, און אמאל פלעגט ער זיך גלאט צופארן צום סאדעגערער רבין. סאדעגערע איז געווען אינגאנצן אכט וויארסט פון דער גרענעץ.

האָט זיך איינמאל געמאכט און הערש־עליע איז אויף דער גרענעץ נכשל געוואָרן. גייענדיק אהיים פון דער עסטרייכישער זייט, האָט ער זיך מן־הסתם איינגעקויפט א פעקל עסטרייכישן טאבאק און האָט פארגעסן דאס צו מעלדן ביי דער גרענעץ. די גרענעץ־באאמטע האבן זיך קיינמאל נישט פארלאזט אויף יושר און אויף יענעמס וואָרט, און זיי פלעגן אליין אויך א זוך־טאן אין רענצל, א טאפ־טאן אין די קעשענעס, און אזוי־ארום איז הערש־עליע נכשל געוואָרן דורך א קלייניקייט, און מ׳האָט אים באשטראפט, מ׳האָט ביי אים צוגענומען דאס „טרעט־צעטל״ אויף עטלעכע חדשים. הערש־עליע וואלט זיך עס נישט געגומען שטארק צום הארצן, ווייל לויט די מסחרים, וואס ער האָט געטאן מיט עסטרייך, האָט ער זיך געקאָנט באגיין אן דעם צעטל. נאר צום הארצן האָט ער זיך געגומען צוליב עפּעס אנדערש: — ווייל צוגענומען דאס צעטל האָט מען ביי אים דווקא נאָר פסח, און שבת נאָר שבועות האָט דער סאדעגערער רבי געדארפט חתונה מאכן א קינד, טאקע ביים רבין איז הויף, און סאדעגערער חסידים פון נאענט און פון ווייט האבן זיך געגרייט צו דער חתונה.

הערש־עליע וועט הייסט־עס נישט קאָנען זיין ביי דער חתונה. דער געדאנק האָט אים געטאטשעט ווי א ווארים, און אים נישט געלאזט רוען. נאָר ל״ג בעומר, אז די צייט פון דער חתונה האָט אנגעהויבן זיך צו דער־נענטערן און סאדעגערער חסידים פון וואלין און פאדאליע און פון פאר־שיידענע שטעט אין בעסאראביע האבן אנגעהויבן קומען קיין נאָוואָסעליץ אריבערצוגיין די גרענעץ, האָט שוין הערש־עליע מער נישט געקאָנט פאר־טראָגן אזא פארדראס. — הערט א מעשה: חסידים פון אזוי ווייט קאָנען גיין די גרענעץ און ער, הערש־עליע, פון אזוי נאענט — ממש, מיט דער האנט צו דערלאנגען — ער דארף זיצן אין דער היים.

נישט אַבנדיק קיין שום אויסוועג, האָט הערש־עליע באַשלאָסן, אַז ער וועט זיך דורכגיין צו דער גרענעץ, אפשר וועט פאָרט געשען אַ נס? וואָס האָט ער דאָ צו פאַרלירן? יאָ — יאָ, ניין — ניין. און שטייענדיק אַזוי ביי דער גרענעץ מיט די אויגן געוועלדט צו עסטרייך־נאַוואָסעליץ, און וואַרטנדיק אויף עפעס אַ נס מן השמים, איז ווי ער שטייט אַזוי און טראַכט; מאיז יבוא עזרי? — האָט דער זשאַנדאַרמסקי פאַלקאָוויק אַרויסגעקוקט פון זיין פֿענצטער אין דער טעמאַזשנע און אים דערזען און ס׳האָט זיך אים, וואָס ער איז, אגב, געווען דער גאַנצער באַלעבאָס פון דער גרענעץ, פאַרגלוסט מאַכן אַ ביסל שפּאַס מיט אים. קומט ער זיך אַזוי אַרויס צו אים, אַנגעטאָן אין זיין שיינעם אָפּיצערסקן אוניפאָרם; גאַלדענע עפּאָלעטן, אַ שוועבד ביי דער זייט, שפּאָרן אויף די שטיוול, — אַ ריכטיקער פּאַניע. ער קומט צו צו הערש־עליעז און גיט אים אַ פּרעג: ,,וואָס שטייסטו אַזוי פאַרטראַכט באַראַדאַטי?״ — (ווייל הערש־עליע האָט געהאָט אַ גרויסע באַרד).

הערש־עליע האָט נישט פאַרלוירן קיין צייט, און געבעטן דעם אדון, אַז ער זאָל אים דערלויבן אַריבערגיין די גרענעץ כדי צו קאָנען זיין ביים רבֿינס חתונה אין סאַדעגערע, מירטשעם שבת נאָך שבועות.

אַז דער פּאַלקאָוויק האָט אויסגעהערט הערש־עליעס אָפּיל, האָט הערש־עליע געמיינט, אַז אַט־אַט וועט ער געהאַלפן. — גיט דער ,,אדון בפקדך״ אַ זאָג צו הערש־עליעז:

,,גיי אַהיים, און מאַרגן גאַנץ פרי זאָלסטו קומען מיט אַ גרויסן לייִדיקן זאַק...״

אַט־דער חוזק־שפּיל מצד דעם אדון האָט הערש־עליעז גוט פאַרדראָסן, אַבער וואָס קאָן מען טאָן, אַז מ׳איז אין גלות? — הערש־עליע איז אַהיים־געקומען, אַריינגעגאַנגען אין דער מצרים־קלויז דאָוונענען מנחה און מעריב, און אין קלויז האָט ער דערציילט וועגן זיין געשפּרעך מיטן זשאַנדאַרמסקי פּאַלקאָוויק און ווי אַזוי יענער האָט פון אים חוזק־געמאַכט און אים געהייסן קומען גאַנץ פרי מיט אַ זאַק...

רופט זיך אָן גבריאל בובעס, אויך אַ ייִד אַ קיזשנער: ,,ווען איר פאַלגט מיך, וואָלט איר טאָקע געגאַנגען מאַרגן גאַנץ פרי מיט אַ זאַק. טאָקע אַזוי ווי דער פּאַלקאָוויק האָט אייך געהייסן. איר פאַרשטייט, הערש־עליע, איר מאַכט זיך נישט־וויסנדיק. איר דאַרפט אים האָלטן ביים וואָרט, איר האָט דערביי גאָרנישט וואָס צו פאַרלירן״.

און כך הוה — הערש־עליע האָט זיך צוגעהערט צו גבריאלס עצה.

גאַנץ פרי איז שוין הערש־עליע געשטאַנען ביי דער טאַמאַזשנע מיט אַ לייִדיקן זאַק — — און געוואָרט אויפן פּאַלקאָוויק. דער פּאַלקאָוויק איז אַנגעקומען, דערזען הערש־עליעז, גיט ער אים ווידער אַ פּרעג:

,,באַראַדאַטי, וואָס ווילסטו איצטו?״ — און הערש־עליע זאָגט צו אים: ,,פּריץ־לעבן, איך האָב געטאָן אַזוי ווי דו האָסט מיר נעכטן געהייסן;

האָסט מיר געהייסן קומען מיט אַ לייִדיקן זאַק, וועסטו מיר געבן אַ דערלויבעניש אַריבערצוגיין די גהענטער. האָב איך געטומען דיין וואָרט, אוז בין היינט געקומען גאַנץ פרי אוז וואָרט אויף דיר. אָט האָסטו דעם זאַק אויך״.

דער פּאָלקאָוניק האָט זיך שטאַרק צעלאַכט. ס׳איז אים געפעלן די גאַנצע מעשה. ער האָט אַריינגענומען הערש־עליען צו זיך אין ביורא, אוז אים געגעבן די דערלויבעניש צו גיין די גרענעץ.

דאָס איז געווען ערב שבועות פון יאָר 1914.

איצט, שטעלט זיך פאָר, וואָס פאָר אַ פאַרגעניגן הערש־עליע האָט געהאַט פון דעם יום־טוב שבועות, אוז דעם שבת נאָך שבועות אין סאַדעגערע ביים רביגס חתונה. שבת נחמו פון דעם זעלבן יאָר האָט זיך אַנגעהויבן די ערשטע וועלט־מלחמה, וואָס ציט זיך נאָך ביז היינט. היינט איז קיין זיכר נישטא פון די צוויי יידישע נאַוואַסעליצעס. זיי זענען געווען די ערשטע אויפן פייער פון דער מלחמה אין יאָר 1914. ביי דער צווייטער וועלט־מלחמה, 1939, האָט זיי היטלער, ימח שמו, אינגאַנצן פאַרטיליקט. נישט געבליבן קיין שום סימן פונעם לעבעדיקן אמאל.

אַ נסיעה מיט חנא אָטיקער

פונקט אַזוי ווי יעדער מענטש האָט זיך זיין מזל אַדער שלימזל, אַזוי איז אויך מיט שטעט. יעדע שטאָט האָט איר מזל אַדער שלימזל. אָט וועל איך אייך געבן אַ ביישפּיל: כאָטין, בעסאַראַביע, ביים דניעסטער פונקט אַנטקעגן פאָדאָליע.

די שטאָט כאָטין איז געווען פאַרעכנט פאָר איינער פון די גרעסטע שטעט אין בעסאַראַביע. זי איז געווען די הויפּט־שטאָט פון כאָטינער אויעזד. די יידישע באַפעלקערונג האָט געציילט אַן ערך 22,000 נפשות, אוז ווי אין אַ הויפּט־שטאָט פון אַן אויעזד, זיינען געווייַנטלעך אַלע אויפן עזדנע צענטראַלע ביוראָען געווען אין כאָטין, אוז פאָר יעדן מלוכהשן ענין האָט מען פון גאַנצן אַרומיקן געגנט געמוזט פאָרן קיין כאָטין: צום פּריזיוו האָט מען געדאַרפט פאָרן קיין כאָטין; אַ דערלויבעניש פאָר אַ קרעמל, באַצאָלן מלוכה־שטייערן, האָט מען געכאַפט ערגעץ עמיצן מיט קאָנטראַבאַנד, אַדער מ׳האָט געכאַפט אַ גנב, אַדער אַז צוויי מענטשן האָבן געהאַט אַ לאַדעניש איבער ווייס־איך־וואָס — אַלץ קיין כאָטין. אַחוץ די אַלע זאָכן האָט כאָטין געהאַט גימנאַזיעס וואו ס׳האָבן געלערנט אַ סך קינדער פון דער פראָווינץ. כאָטין איז אויך געווען אַן אַלטע היסטאָרישע שטאָט נאָך מימי הטערק. אינעם הינטערשטן טייל פון דער שטאָט, האָרט ביים דניעסטער, איז געשטאַנען אַן אַלטע טערקישע פעסטונג, וואָס כאָטינער יידן האָבן גערופן ,,דער שלאָס״.

דאַרט איז געשטאַנען אַ גרויסער טורעם, טערקישע הייזער וואָס האָבן געפֿוסטעוועט און אַ געמישטער אַלטער רוסיש־טערקישער בית־עולם, אַ זכר פונעם רוסיש־טערקישן קריג. און כאָטש כאָטין איז געווען אַזאַ וויכטיקע שטאָט, און אַ שטאָט פון גרויס־האַנדל, האָט זי נישט געהאַט קיין מזל צו קיין אייזנבאַן. די נאַענטסטע אייזנבאַן־סטאַנציע פון כאָטין איז געווען אין אַ פֿאַרוואַרפן דאַרף מיטן נאָמען „לאַרגע", 30 ווייַרסט פון כאָטין. אַזוי האָבן ניקאָלאַי און ראָספוטין פֿאַרשטאַנען: „לאַרגע" אומשטיינס־געזאָגט דאַרף האָבן אַ באַן און די עיר הבירה כאָטין קאָן זיך באַגיין אָן אַ באַן. איז טאַקע דער גאַנצער קאָמוניקאַציע־סיסטעם פון און קיין כאָטין באַשטאַנען פון באַלעגאַלעס, וואָס פלעגן יעדן טאָג אָנקומען פירן מענטשן אַהין און צוריק, און סחורה.

אויך פֿאַטשט האָבן זיי געפירט. די באַלעגאַלעס פלעגן צושטעלן די בריוו פון איין שטאָט צו דער אַנדערער, און זיי אָפּגעבן דעם אַדרעסאַט גלייך אין די הענט אַריין. דער אַדרעס פלעגט געשריבן ווערן אָן ערך אַזוי: „למסור את המכתב צו דעם און דעם אין דער און דער שטאָט, שכר־טרחה דריי קאָפּיקעס".

די שכר־טרחה האָט שטענדיק געצאָלט נישט דער וואָס האָט גע־שיקט דעם בריוו, נאָר דער אָפּנעמער. דאָס איז געווען די פֿאַרזיכערונג, אַז דער בריוו וועט צוגעשטעלט ווערן צום ריכטיקן מענטשן. די באַלעגאַלעס האָבן אויך געפירט פאַטשט צווישן די יידן פון די פֿאַרשיידענע שטעטלעך אין כאָטינער אויעזד, וואו ס׳איז נישט געווען קיין באַן. די באַלעגאַלעס זענען געווען אייגנטיילט אין גרופּעס און יעדע גרופּע האָט זיך געהאַט איר טראַקט, צו וועלכער שטאָט צו פֿאָרן. אויך האָט יעדע גרופּע געהאַט רעגולאַציעס, ווער ס׳זאָל פֿאָרן דער ערשטער, דער צווייטער א. א. וו. כדי מע זאָל זיך נישט דאַרפן רייסן איבער די פֿאַסאַזשירן. יעדער באַלעגאַלע האָט געמוען פֿאַסאַזשירן לויט זיין ריי, ד. ה. אַז דער ערשטער האָט שוין געהאַט זיין פאַטאַן פֿאַרפילט, האָט דער צווייטער געמוען פֿאַסאַזשירן א. א. וו. די סטאַנציע וואו צו באַשטעלן אַ באַלעגאַלע איז געווען דאָס אייגנפֿאַר־הויז. אין כאָטין זענען געווען צוויי אַזעלכע אייגנפֿאַר־הייזער: טע־וועלס און חייה־שרהס. דאַרטן זענען געשטאַנען די באַלעגאַלעס, וואס פלעגן יעדן טאָג זיך צעפֿאָרן אויף אַלערליי טראַקטן, צו פֿאַרשיידענע שטעט־לער. די צייט וואָס אַזאַ רייזע האָט געדויערט איז נישט געווען אָפּהענגיק פון איר ווייטקייט אַדער נאַענטקייט, נאָר פון וועטער און פונעם סעזאָן, למשל פון כאָטין קיין ליפקאָן איז געווען אין גאַנצן זעקס און דרייסיק ווייַרסט. ווינטער אין אַ גוטן שליטוועגס האָט די רייזע געדויערט דריי מיט אַ האַלבער שעה, זומער־צייט, ווען דער וועג איז גלייד און טרוקן האָט מען מיט דריי גוטע פערד די רייזע געמאַכט אין פינף שעה. אָבער נאָר יום־טובים, אין הארבסט, וועו פון דער באַרימטער בעסאַראַבער ערד ווערן די באַרימטע בלאָטעס און די פערד גייען ביזן בויך אין בלאָטע, און די

רעדער זינקען ביז די אַקסן, דעמאָלט געדויערט דער זעלבער וועג צען אָן צוועלף שעה. דאָס אייגענע פלעגט פאָסירן צווישן פורים און פסח, וועז דער שניי האָט זיך צעלאָזט און פארפליצט די וועגן אָן די פעלדער.

אַדאָנק דעם, וואָס כאָטין האָט נישט געהאָט קיין באָן, זיינען די באַלעגאָלעס געווען פאַרזאָרגט מיט פרנסה, און אַ טייל פון זיי אפילו מיט אַ שיינער פרנסה. נאָר זיי מקנא זיין האָט מען נישט באַדאַרפט. צוליב זייער אַרומוואַנדערן פון איין שטאָט אין דער צווייטער, שטענדיק זיין אונטערוועגנס און אויסגעזעצט צו היצן און ביטערע קעלטן, צו שטורעמס, שנייען און צו רעגנס, האָבן די באַלעגאָלעס ליב געהאָט דעם ביטערן טראָפּן, מאָכן אַ כוסע און טרינקען „לחיים״ בייַ יעדער געלעגנהייט.

איך האָב אפילו געקענט איינעם אַזאַ באַלעגאָלע אין ליפקאָן, פלעגט ער זיך אַזוי אַנטרינקען מיט בראָנפן, אַז זיין ווייב האָט אים געמוזט נעמען צום מעזשיבעזשער רבין, און דער רבי האָט בייַ אים געפּועלט, ער זאָל אים געבן אַ תקיעת כף, אַז ער וועט מער נישט טרינקען. אַבער ער האָט צוריק געפּועלט בייַם רבין, אַז בייַם בייטן אַ פערד זאָל ער מעגן טרינקען לחיים... אַז דער רבי האָט עס אים דערלויבט, האָט ער, פאַרנדיק אויפן וועג, אַלע מאָל זיך אָפּגעשטעלט און איבערגעשפּאַנט די פערד פון רעכטס אויף לינקס און פאַרקערט. און בייַ איטלעכן מאָל איבערשפּאַנען, האָט ער געמאַכט אַ כוסע, ווייל דאָס האָט בייַ אים געהייסן „איבערבייטן די פערד״...

קיין חידוש, וואָס די באַלעגאָלעס האָבן ליב געהאָט אַ ביסל בראָנפן, און קיין חידוש נישט, וואָס אסך פון זיי האָבן זיך נישט באַנומען איבעריק איידל מיט זייערע פאַרשוינען. זייער שווערע מערכה האָט זיי געבראַכט דערצו. צווישן די כאָטינער באַלעגאָלעס איז געווען איינער, האָט ער געהייסן חנא אָטיקער. אָטיקער, ווייל ער האָט געשטאָמט פון דעם דאָרף אָטיק, לעבן כאָטין.

חנא איז געווען אינגאַנצן אַנדערש פון אַלע באַלעגאָלעס, סיי לויטן אויסזען, סיי לויט זיין הלבשה און סיי לויט זיין אויפפירעכץ. שטענדיק געווען אַנגעטאָן אין אַ לאַנגן זשאָקעט מיט אַ טוכענעם היטל, געהאָט אַ שיינע באָרד און פּיאות, געוועדט שטיל און געלאָסן. האָט מער אויסגעזען ווי אייגער פון די ל״ו צדיקים, ווי אַ באַלעגאָלע. ער האָט פאַרמאָגט אין זיך די גוטסקייט פון אַ ר׳ ישראל בעש״ט. לויט ווי ער האָט באַהאַנדלט זיינע צוויי פערד, מיט וואָס פאַרא צערטלעכקייט, האָט עס אויסגעזען, אַז חנא איז נישט געווארן קיין באַלעגאָלע צוליב פרנסה, נאָר פשוט צוליב דעם, אַז אַ פּאָר פערד זאָלן אַריינפּאַלן צו חנאן אין די הענט אַריין און אַזוי־אַרום גראָטעווען ווערן פון אַ פערדישן גיהנום אויף דער וועלט...

אין פאַרגלייך מיט די פערד ביי אַנדערע באַלעגאָלעס, האָבן חנאס פערד געהאָט ממש אַ פערדישן גן עדן, ווייל חנא, פונקט אַזוי שטיל און איידל ווי ער איז זיך באַגאַנגען מיט מענטשן, אַזוי שטיל און איידל איז

ער געווען צו זיינע צוויי פערד: קיין הויך וואָרט צו זיי נישט אויסגערעדט אוּן קיין בייטש אויף זיי נישט אַראָפגעלאָזט. בייטאָג, זומער־צייט, איז ער אין ערגעץ נישט געפֿאָרן, ווייל סע ברענט די היץ, די פערד קאָנען קיין היץ נישט פֿאַרטראָגן, פלעגט ער טענה׳ן. דערפֿאַר פלעגט ער אַרויספֿאָרן ערשט פֿאַרנאָכט־צו, ווען ס׳האָט געגומען בלאָזן אַ קיל ווינטל.

אוּן די פערד פלעגט ער קיינמאָל נישט זאָגן קיין דעה, מיט וואָס פֿאַר אַ שנעלקייט זיי זאָלן גיין. ווי אַזוי זיי האָבן אַליין געוואָלט, אַזוי זענען זיי געגאַנגען. אוּן אויב זיי האָבן זיך אָפּגעשטעלט ביים ברעג פוּן אַ פּעלד אָפּצופֿן אַ ביסל גראָז, האָט אים אויך נישט געאָרט: מהיכא תיתי. זאָלן זיך די פערד אויסדעכן אַ ביסל. ס׳איז נישט אַזוי גרינג צו שלעפּן אַ וואָגן מיט זעקס פֿאַרשוין, אוּן נאָך אַ ביסל משא דערצו.

מיר איז איינמאָל אויסגעקומען צו פֿאָרן מיט חנאן פוּן כאָטין קיין ליפּקאָן, איז דאָס געווען אַ פֿאַרעכץ, אַז ס׳איז ווערט צו פֿאַרציי׳כענען.

דאָס איז געווען אין אַ מיטן זומער. איך בין נאָך געווען זייער יונג אוּן בין געווען צו גאָסט ביי מיין פעטער שמעלקע אין כאָטין. איז דער פעטער געגאַנגען מיט מיר צו טעוועלעס אייגפֿאָר באָשטעלן פֿאַר מיר אַ באָלעגאָלע, ער זאָל מיך אַהיימפירן, קיין ליפּקאָן. אויף מיין מזל האָט מיין פעטער שמעלקע באָשטעלט חנא אָטיקער. ווי כ׳האָב פריער דערציילט, איז דאָס אַ שטרעקע פוּן 36 ווערסט אוּן נעמט העכסטנס פינף שעה. ווען איז דאָס אָבער גערעדט געוואָרן? אַז מע שפּאַנט אייַן די פערד אוּן מע פֿאָרט. אָבער ביי חנא אָטיקער גייט דאָס נישט אַזוי. וואָס הייסט שפּאַנען פערד אוּן וואָגן? ! דאָס פֿאָסט פֿאַר די באָלעגאָלעס וואויל־יונגען, אָבער נישט פֿאַר חנא אָטיקער. חנא הייבט אַן מאָכן הכנות. ערשטנס, פֿאָרט ער נישט היינט, נאָר מאָרגן אוּן ער זאָגט מיר טאָקע תיכף: „אַז דו וועסט אויפשטיין אין דער פרי, זאָלסטו זיך נישט איילן. זאָלסט אָפּ־דאָוונען אוּן טאָקע מיט כוונה, אוּן זאָלסט איבערבייסן אוּן זאָלסט צוקומען צום אייגפֿאָר אוּן פוּן דאָנען וועלן מיר אָפּפֿאָרן״.

האָב איך אַזוי געטאָן. איך קום צו צום אייגפֿאָר, שטייט זיך חנא פֿאַרמוחט אוּן קייַעט אַ שטרוי. איך פרעג אים וועָן מיר פֿאָרן, זאָגט ער: „גיי אָהיים, עס אָפּ מיטאָג, אוּן נאָך מיטאָג פֿאָרן מיר״. אוּן ער זאָגט מיר אַן: „תיכף נאָך מיטאָג זיי דאָ, איך זאָל אויף דיר נישט דאָרפֿן וואָרטן״. נאָך מיטאָג בין איך געקומען צום אייגפֿאָר אוּן טרעף שוין נאָך עטלעכע יידן פוּן חנאס פֿאַרשוינען וואָרטן. אָבער חנא איילט זיך נישט; ס׳איז צו הייס אוּן די פערד קאָנען נאָך חס וחלילה אַוועקחלשן.

איכ׳ל מאָכן די מעשה קורץ: זיבן אַזייגער פֿאָרנאָכט זענען מיר אַרויסגעפֿאָרן. ווי נאָר מיר האָבן דערגרייכט די ערשטע קרעניצע וויט אַרויס פוּן שטאָט, בלייבט חנא שטיין, וואָשט זיך די הענט אוּן שטעלט זיך דאָוונען מנחה ומעריב. אוּן איילט זיך נישט חלילה. אָפּגעדאָוונט, פֿאָרן מיר ווייטער, אוּן די פערד גייען זיך טריט ביי טריט.

די נאכט איז צוגעפאלן. דער הימל איז אויסגעשטערנט. סע בלאזט א מחיהדיק ווינטל און ברענגט פון די פעלדער און גערטנער אזא געשמאקן ריח, אז די פארשוינען ווערן ממש פארשיכורט און שלאפן איין. ארום האלבע נאכט האט חנא, וואס איז נישט געשלאפן, דערהערט פונעם נאענטסטן דארף דאס קרייען פון א האן. האט ער פארשטאנען, אז ס'איז צוועלף אזייגער, האט ער צוגעצויגן צו דער זייט פונעם וועג און אינגאנצן אפגעשטעלט די פערד: „פערד זענען אויך גאטס באשעפענישען און זיי דארפן רוען פונקט ווי די מענטשן". די פארשוינען האט ער געעצהט, אז ווער סע ווייל, מעג כאפן א דרימל איז וואגן, און ווער סע ווייל, זאל זיך צולייגן אויפן גראז.

די פערד האט ער אויסגעשפאנט און זיי געגעבן עסן.

אזוי איז מען געשלאפן, ביז חנא האט נאכאמאל דערהערט דאס קרייען פון א האן. האט ער פארשטאנען, אז דאס קרייעט דער האן אויף טאג און — הגיע זמן של פארן. ער האט איטלעכן אויפגעוועקט, מ'האט זיך געזעצט איז וואגן ארייז, און מע פארט ווייטער.

ס'איז נאר געווארן גוט ליכטיק, אז חנא שטעלט ווידער אפ די פערד ביי א קרעניצע, קריכט אראפ, וואשט זיך, טוט אן טלית און תפילין און שטעלט זיך דאוונען אונטערן פרייען הימל און היפעט חלילה נישט איבער קיין וואלד.

פארטיג געווארן מיטן דאוונען, האט ער ענומען א ביסל בראנפן, פארביסן מיט א פלעצל וואס זיין ווייב האט אים מיטגעגעבן אין וועג אריין, און די פערד האבן ווייטער אנגעהויבן שפאנען...

ארום צען אזייגער אין דער פרי האט זיך דער הימל פארכמארעט און ס'האט אנגעהויבן דריזלען א דריבנער רעגן. און חנא האט זיך אראפגעלאזט דעם בארג פונעם קלויסטער קיין ליפקאן, מיט זעקס פארשלאפענע דורכגענעצטע פארשוינען.

אט אזוי פלעגט חנא אטיקער מאכן זיינע נסיעות צווישן כאטין און ליפקאן.

משה-וואלף דער בעקער

משה וואלף דער בעקער איז אפגעווען אין אמעריקע א צוויי-דריי יאר, געארבעט ביי בעקעריי, אנגעקליבן פאר דער צייט א ביסל אמעריקאנער געלט, און באשלאסן, אז ס'איז שוין צייט אהיימצופארן צו ווייב און קינדער קיין כאטין און איינפירן א בעקעריי לויטן אמעריקאנער סיסטעם, אזוי אז סע זאל זיך טאן אויף טיש און אויף בענק.

געטראכט און געטאן. א פאר יאר פארן אויסברוד פון דער ערשטער וועלט-מלחמה איז משה-וואלף דער בעקער אהיימגעקומען א פאלנער „אמעריקאנער".

לויט דער מאָדע פון יענע יאָרן, האָט ער געטראָגן אַ ברייטן גאָלדענעם סיגנעט אויפן מיטלסטן פינגער פון דער לינקער האַנט, אַ זייגער מיט אַ גאָלדן קייטל צוגעטשעפּעט צום זשילעט, די באָרד קורץ אונטערגעשוירן און געוועדט יידיש מיט אַ צומיש פון ענגלישע ווערטער און דערמיט געלאָזט וויסן, אַז ער קומט איצט פון דער גרויסער וועלט, וואָס הייסט אַמעריקע.

בשעת משה־וואָלף האָט געוועדט מיט עמיצן, האָט ער אַלעמאָל אַרויסגענומען דעם זייגער פון קעשענע און געקוקט צי ער האָט נאָך צייט אוּן צי ער וועט נישט ערגעץ פאַרשפּעטיקן. און אַז יענער האָט אים געפרעגט, וואָס ער כאָפּט זיך אַלעמאָל צום זייגער, האָט משה־וואָלף גלייך געענטפערט: „איר ווייסט דאָך, ווי מע זאָגט אין אַמעריקע: „טאָם איז מאַני, יו נאָו", פרעגט אים יענער: „וואָס הייסט דאָס אויף יידיש?" „נו, הויבט זיך אָן אַ מעשה. גיי דערקלער אים, וואָס דאָס הייסט אויף יידיש! וועט קאָן דען דאָס דערקלערן? מע דאַרף אַליין זיין אין אַמעריקע און קאָנען גוט ענגליש, כדי דאָס צו פאַרשטיין. אויב איר וועט אַמאָל אַליין זיין אין אַמעריקע, וועט איר זען, אַז איך בין גערעכט".

פאַר דער צייט, וואָס משה־וואָלף איז געווען אין אַמעריקע, האָט זיין ווייב בּיילע, וואָס איז נישט געווען קיין פאַרשלאָפענע, דערוויי? אָנגעפירט אַן אייגענע בעקעריי, וואָס זי האָט איבערגענומען בירושה פון אירע עלטערן. געשטאָנען איז די בעקעריי אין אַ קליין אָרים געסל, נישט ווייט פון דער גרויסער שול.

און משה־וואָלף האָט פאַרקאָטשעט די אַרבל און געזומען אייַנפירן דעם אַמעריקאַנער סיסטעם. דאָס ערשטע זאָגט ער צום ווייב און צו די קינדער און צו די פאָר פרעמדע אַרבעטער: „פון היינט אָן זאָלט איר ווּיסן, אַז איך בין דער באָס, און אַז דער באָס גיט אָן אַרדער, איז דאָס אָן אַרדער, יו נאָו. איך וועל אייך אויסלערנען, ווי אַזוי מע אַרבעט אין אַמעריקע. איר זאָלט נישט מיינען, אַז איר אַרבעט דאָ ביי שמעון קנאַבל אַדער ביי לייזער קאָטיוריק". און בשעת דער אַרבעט האָט זיך אַלע מאָל געהערט משה־וואָלפס קול: „נו, קאָם אָן. האַרי־אַפּ. סעי, ליסן. מוף". און צו דעם האָט ער נאָך צוגעגעבן אַ רוסישן מי שברך, און דאָס איז געווען דער אַמעריקאַנער אַרבעט־סיסטעם, וואָס ער האָט אַריינגעבראַכט אין דער כאָטינער בעקעריי.

משה־וואָלף איז געווען אַזוי פאַרקאָכט אין אַמעריקע, אַז טאָג ווי נאָכט האָט ער נאָר געוועדט פון אַמעריקע. יעדע זאָך און געשעעניש האָט ער פאַרמשלט מיט אַמעריקע.

איך בין זיך אַמאָל פאַרזעסן בּיי אים בּיז שפּעט אין דער נאָכט, אויסהערנדיק זיינע געשיכטעס וועגן אַמעריקע, וואָס פאָר אַ טייערע מדינה דאָס איז, און אַז יעדער מענטש איז פריי און טוט וואָס ער ווּיל. „אָט, למשל, בין איך אַ בעקער, און אַז איך האָב נישט געוואָלט אַרבעטן

ביי בעקעריי, בין איך געווארן א פרוכט־פעדלער און פארקויפט אין ניו־יארק בעסארעבער ווייניטרויבן. נו, פרעג איך דיך, קאנסטו דאס באווייזן אין כאטיץ? א נעכטיקער טאג און א היינטיקע וועטשערע״. ער האט מיר דערציילט און געגעבן צו פארשטיין, ווי אזוי ער איז געווען א ,,באדרעער״ און וואס אזוינס עס הייסט א באדרעער, און ווי אזוי ער האט געשפארט געלט אין באנק, און ווי אזוי ,,ארים און רייך איז אין אמעריקע גלייך. יעדער איינער איז א מיסטער, ס׳איז נישטא קיין שום אונטערשייד״.

וועז ער האט געענדיקט מיט זיינע מעשות וועז אמעריקע, ווייל ער האט זיך געדארפט שטעלן זעצו דאס ברויט אין אויוון אריין, איז שוין געווען אזוי שפעט, אז כ׳האב שוין נישט געקאנט גיין אהיים שלאפן, ווייל דאס איז געווען אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה און כאטין איז געווען נאענט צום פראנט, האט די ציווילע באפעלקערונג נישט געטארט זיך באווייזן אין גאס אין די שפעטע אונט־שעהן. אזוי אז אן א שום בריה האב איך שוין דארט געמוזט בלייבן נעכטיקן.

משה־וואלף און זיין ווייב, וואס איז געווען מיינע א קוזינע, האבן מיר ארויסגעווייזן א זעלטענע גאסט־פריינטלעכקייט; מ׳האט מיר אפגעגעבן א באזונדער צימער מיט א פיין געלעגער. און ווי נאר כ׳בין איינגע־שלאפן, האבן מיך די וואנצן אויך אויפגענומען פאר א ליבן גאסט, מיך אויפגעוועקט פון שלאף און פארפירט מיט מיר אזא מלחמה, אז זיי האבן מיך פשוט ארויסגעטריבן פון בעט און כ׳האב געמוזט ארויסגיין שלאפן אין דרויסן אויף דער פריזבע.

אז משה־וואלף האט מיך גאנץ פרי געטראפן שלאפן אויף דער פריזבע, איז ער פשוט נבהל ונשתומם געווארן. נאר אז ער האט פון מיר אויסגעפונען פארוואס כ׳בין ארויס אין דרויסן, האט ער זיך ווידער צעלאזט מיט זיין אמעריקע און ניו־יארק מיט אזא מאנאלאג:

,,דאס הייסט ביי דיר וואנצן? ס׳איז דאך נאר צום לאכן. ס׳האט זיך דיר נאר עפעס אויסגעדוכט, ביזטו ארויסגעגאנגען שלאפן אין דרויסן אויף דער פריזבע און פארטיק! וואנצן דארפסטו זען אין ניו־יארק, וואו איך האב געוואוינט אין א צימער אויפן זעקסטן גארן. און ניו־יארק איז נישט כאטין. דארטן איז נישטא קיין פריזבע אין דרויסן וועז דו גיסט אפילו א מיליאן דאלאר. פארשטייסטו וואס דאס מיינט?... נאר וואס איז דא צו רעדן? בעסער וואש זיך און דאוון אפ, וועלן מיר עסן איבער־בייסן״...

אט דער משה־וואלף איז געווען א גוואלדאוונער ליבהאבער פון חיות און ענפות און האט ביי זיך אין הויף געהאט א קאלעקציע פון פארשיידענע הינט, פארשיידענע הינער און הענער. פון יעדן מין האט ער געהאט א פאר. דער הויף איז ביי אים געווען א מין נוחס תיבה אין מיניאטור. מער פון אלץ האט ער געהאט טויבן, וויל די טויבן האבן ביי אים קיין פלאץ אויף דער ערד נישט פארנומען; פאר זיי האט ער אויפגעבויט טויבן־

שטיבלעך אין דער הויך אויף סלופעס, דערפאר האט ער געהאט טויבן אין די הונדערטער און אויך פארלעכווייז און פון די בעסטע סארטן.

און אז ס׳איז געקומען שבת נאכמיטאג, אז משה־וואלף איז געקומען פון דער שול און אפגעגעסן דעם שבתדיקן מאלצייט וואס איז געווען אויסגעפריעט טאקע פון זיין בעקערישן אויוון, איז ער ארויסגעקומען אין דרויסן א שיינעדיקער, דאס קורץ־געשוירענע בערדל אויסגעגלעט, אויפן קאפ א הארטן קאפעליוש, אויסגעפוצט מיטן גאלדענעם זייגער אויפן קייטעלע, און מיטן גאלדענעם סיגנעט וואס ער האט געבראכט פון אמעריקע. ער האט זיך אוועקגעשטעלט אין מיטן געסל און אנגעהויבן רופן די טויבן אויף א מין פויגלישן לשון. די טויבן האבן געפאלגט זיין רוף און זענען ארויסגעפלויגן פון זייערע שטיבלעך פארלעכווייז, און ער האט מיט זיי קאמאנדעוועט פונקט ווי אז אפיצער מיט זיינע סאלדאטן. ס׳איז ממש געווען צו באוואונדערן ווי אזוי די טויבן האבן פארשטאנען און אויסגעפאלגט זיינע באפעלן.

און הינט האט ער אויך געהאט פון פארשיידענע מינים און קאלירן, און נישט קיין גאסן־הינט, וואס זאלן ארומלויפן אויף הפקר.

פאר יעדן הונט האט ער געהאט א באזונדערע בודקע און אים געהאלטן צוגעבונדן אויף א קייט און אז ווייי איז געווען צו יענעם, וואס האט זיך געוואלט ארייגבאקומען צו משה־וואלפן אין דער אבארע ארייז, אין הויף ארייז. איך בין אמאל אין מיטן העלן טאג ארייגגעגאנגען אין דער אבארע גלאט אזוי זיך כאפן א קוק אויף א טשיקאווען וואס דארט טוט זיך, און זיך געלאזט גיין צום שטאל זען וואס פאר א פערד סע שטייט דארטן. איז ווי איך גיי מיר אזוי צו צום שטאל, גיבן זיך א לאז ארויס פון די ביידלעך די הינט — און אלע צו מיר, אז פון שרעק בין איך געבליבן שטיין כמעט ווי געליימט. כ׳האב נישט געקאנט גיין נישט פארויס און נישט אויף צוריק. כ׳האב גענומען שרייען מיט באנומענע קולות; מיינע קולות זענען געגאנגען עד לב השמים, בין מ׳האט דערהערט אין הויז און משה־וואלף איז געקומען צולויפן און מיך ארויסגעראטעוועט אין צייט, איידער די הינט האבן באוויזן מיך צו צעריסן אויף שטיקער. כ׳האב פון דעמאלט אן ניט ארייגגעשטעקט קיין פוס צו משה־וואלפן אין דער אבארע און בין היינטיקן טאג האב איך מורא און ציטער אפילו פארן שטילסטן הונט.

די חיות און עופות האט משה־וואלף באהאנדלט מיט אזוי פיל צערטלעכקייט, אז ס׳איז פשוט געווען צו באוואונדערן. אז ער האט איינגעשפאנט דאס פערד צו צעפירן דאס ברויט איבער די קראמען און שטעלן, האט ער אכטונג געגעבן אז מע זאל נישט אנלייגן צופיל ברויט אויפן וואגן, כדי סע זאל דעם פערד נישט זיין צו שווער צו שלעפן; אז ער האט איינגעשפאנט דאס פערד אין דער סיקא צו ברענגען וואסער פון דער קרעניצע, האט ער אנגעזאגט, אז מע זאל דאס פעסל נישט אנגיסן פול

מיטן אויג, דאס פערד זאל זיך חלילה נישט אונטערריסן און זיך ארויס־שלאגן פון די כוחות.

און שבת בייטאג, וועז אלט און יונג זענען געגאנגען שפאצירן אויפן שטאטישן בולוואר איז צענטער פון שטאט, איז משה־וואלף דווקא געגאנגען שפאצירן ביים טערקישן שלאס, וויל דארטן זענען געווען ברייטע, פרייע לאנקעס מיט הויכן גרינעם גראז, און אהין האט ער געקאנט מיטנעמען זיין פערד, וואס זאל אויך געניסן פון פרישער לופט, שבתדיקער רו און גרין־שמעקעדיק גראז...

אן עפיזאד אזא, וואס ס׳איז ווערט צו פארצייכענען

דאס איז געווען אין זומער 1917, אין די האניק־חדשים פון דער ערשטער רוסישער רעוואלוציע, וועז קערענסקי איז געווען דער פרעמיער, און מ׳האט זיך געפילט באמת פריי. אין יענעם זומער האט די ציוניס־טישע ארגאניזאציע באשלאסן דורכצופירן כ׳ תמוז, איז טאג פון הערצלס יארצייט, א הערצל־הזכרה, אזוי ווי סע פאסט פאר פרייע בירגער פון א פריי לאנד. מ׳האט דערפאר געדונגען דאס גרויסע בית־מדרש, וואס האט, צוזאמען מיטן עזרת־נשים, געקאנט אריינגענעמען עטלעכע הונדערט מענטשן, מ׳האט צוגעגרייט גוטע רעדנער און מ׳האט אויסגעקלעפט אין שטאט מודעות וועגן דעם, מיט הערצלס בילד געווייגטלעד.

כ׳ תמוז נאך מעריב האט דער עולם זיך גענומען קלייבן אין בית־מדרש אריין צו דער הזכרה. האבן זיך אוועקגעשטעלט עטלעכע פרומע יידן ביי די טירן פון בית־מדרש און קיינעם ניט אריינגעלאזט. זיי זענען געווען גרייט יעדן איינעם דורס צו זיין, עפעס אזוי ווי הערצל וואלט חלילה געווען א משומד, אדער די ציוניסטן וואלטן חלילה געקומען מיט א צלם אין בית־מדרש אריין. זיי האבן זיך איינגעשפארט אויך אין נאמען פון דער תורה: „ציוניזם ניע זשעלאיעם״ — און טוט זיי עפעס. דער סוף איז געווען, אז דער עולם האט זיך אריינגעריסן אין בית־מדרש מיט כוח. צווישן די דעמאלטיקע „תורה־יידן״ ביים ליפקאנער בית־מדרש, וואס האבן נישט געוואלט דערלאזן מזכיר־נשמה זיין אזא „טרייפ־נעם״ יידן ווי הערצל, איז אויך געווען א ייד, א חומש־מלמד. און אז ער האט פונקט דערזען אויך זיינע קינדער צווישן דעם ציוניסטישן עולם האט ער דעם גאנצן כעס זיינעם אויסגעלאזט צו זיינע קינדער און זיי מבייש געווען בקול רם, און כאטש זיי זענען שוין געווען דערוואקסענע, האט ער זיי נאך געפאטשט אויך בפני עם ועדה.

און דווקא איז אט דער חומש־מלמד, וואס האט אזוי שטארק נישט געוואלט קיין יידישע מדינה, אליין געווען א דריי־גארנדיקער גלות־ייד: ערשטנס, איז ער געווען א קארדונער ד. ה. אן עסטרייכער, וואס האט

גאַרנישט געטאַרט וואויגען אין ליפקאַן, וואָס איז דעמאָלט געווען רוס־לאַנד, בימי ניקאָלאַי. געוואויגט אין ליפקאַן האָט עֶר נאָר אין זכות פונעם לא־יחרץ־געלט, וואָס ער האָט געצאָלט דעם אוראַדניק. דערפאַר האָט אים דער אוראַדניק געלאָזט וויסן, אין וועלכער נאַכט מע וועט אים קומען זוכן, כדי ער זאָל נישט שלאָפן אין דער היים... דריטנס האָט ער געהאַלטן דאָס חדר אַן אַ „בלעטל״ און יעדעס מאָל וואָס אַ רעוויזאָר איז געקומען אין שטאָט אַריין, האָט ער די יינגלעך צעשיקט אַהיים און פאַרמאַכט דאָס חדר.

און אַט־אַזאַ דריי־גאַרנדיקער גלות־ייד האָט עס אייגעלייגט וועלטן קעגן ציוניזם, קעגן אַ יידישער מדינה.

וועֶר איז דעמאָלט געווען געראַטן: דער חומש־מלמד, וואָס האָט געקעמפט קעגן ציוניזם און אַ ציוניסט איז ביי אים אין די אויגן געווען טריף ווי חזיר — צי זענען זיינע קינדער געווען גערעכט, וואָס קעמפן פאַר ציוניזם און ווילן זיך אַרוסרייסן פונעם גלות?

די קינדער פונעם חומש־מלמד זענען געווארן צעירי־ציון און חלוצים און זיך געגומען גרייטן צו עֲליה. אין יאָר 1921 האָבן זיי אינייגעם מיט אַ גרופּע חלוצים פון ליפקאַן עולה געווען קיין ארץ ישראל, און געהאָלפן בויען די יידישע מדינה, געהאָקט שטיינער, געטריקנט זומפֿן, געפלאַסטערט וועגן, געפּיבערט מיט מאַלאַריע, זיך געשלאָגן מיט אַראַבישע באַנדעס, זיך געשלאָגן מיט ענגליש מיליטער, געגאַנגען אויף אמתן קידוש־השם און פון די פאַזיציעס נישט אַפּגעטראָטן, ביז זיי האָבן דערגרייכט דעם ציל: מדינת ישראל.

און וואָס איז געשען מיט זייער פאַטער, דעם חומש־מלמד, וואָס האָט נישט געוואָלט הערן פון ציוניזם, נישט געוואָלט דערלאָזן מאַכן אַ הזכרה נאָך הערצלען און דערפאַר געפאַטשט זיינע דערוואַקסענע קינדער און זיי מבייש געווען בפני עם ועדה? דער חומש־מלמד איז אין 1941 אומגעקומען אויף פאַרשיקונג אין טראַנסניסטריע, אינייגעם מיט אַלע זעקס מיליאָן יידישע קרבנות, וועמען די היטלער־האַק האָט אומגעבראַכט אין די אַלערליי טויט־לאָגערן אין דער לענג און ברייט פון אייראָפּע.

צוליב וואָס כ׳האָב דערציילט אַט־דעם ליפקאַנער עפּיזאָד פון כ׳ תמוז 1917? פשוט צוליב דעם, כדי צו ווייזן, אַז סע זענען נאָך היינט פאַראַן פאַנאַטיקער, וואָס האַלטן דאַרט, וואו דער ליפקאַנער חומש־מלמד האָט געהאַלטן אין 1917.

ווי זאָגט דער חריף אליעזר שטיינבאַרג אין זיין משל „העמדער״:

און אַזוי־אַ איצט, געווען מיט טויזנט יאָר צוריק,
העגגען העגגט מען אויפן שטריק —
און מע וואַרפט זיך, און מע רעדט פון פאָליטיק...

יאנקל לאַנדע און משה קאַדע — צוויי ליפקאַנער גיבורים

ליפקאַן האָט געהאַט אַ שם אין גאַנצן געגנט אַרום ווי אַ שטאַט מיט געזונטע יידן, בראַווע און מוטיגע, וואָס האָבן זיך קיינמאָל נישט געלאָזט שפּייען אין פּנים אַריין פון קיינעם, אפילו נישט פון „נאַטשאַלסטוואָ״. אויב מ׳האָט זיך געוואָלט גלאָט אַזוי לאָזן וואויל־גיין אויפן יידישן חשבון, האָט מען באַקומען אַ מתנת־יד, אַז מ׳האָט עס געהאַט צו געדענקען.

זונטיק און דאָנערשטיק, דאָס זענען געווען די צוויי מאַרק־טעג אין ליפקאָן, סע פלעגן זיך צונויפפּאַרן טויזנטער פויערים פון פאַרשיידענע דער־פער אַרום, מיט זייערע דאַרפישע פּראָדוקטן, און ווי נאָר זיי האָבן אָפּ־געלייזט אַביסל געלט, האָבן זיי זיך באַזעצט אין די ביר־און וויין־שענקען און זיך געלאָזט וואויליגיין אויף וואָס די וועלט שטייט. אַז זיי זענען געווארן בגילופין, האָבן זיי זיך גענומען טשעפּען צו די יידן. מ׳האָט זיי דאָך שטענדיק איינגערעדט אַז אין אַלע זייערע צרות זענען שולדיק נאָר די יידן, איז אויב אַזוי, פאַרוואָס טאָקע נישט אפּרעכענען זיך אַ ביסל מיט די יידן? אָבער די ליפקאַנער יידן זענען שטענדיק געווען צוגעגרייט... די גויים האָבן פון צעטומלעניש נישט געוואוסט, מיט וועלכן וועג זיי דאַרפן אַהיימפאָרן.

ווער קאָן דאָס פאַרגעסן די איבערפאָלן, וואָס די פויערים פלעגן מאַכן אין די מאַרק־טעג! אַזוי פיל מענטשן פלעגן זיך באַטייליקן אין די ראַיאָנז, אַז די מענטשן־גרעזמלעך האָבן אויסגעזען ווי פאַרפלאָנטערטע קנוילן. אין אַזעלכע פאָלן האָבן ליפקאַנער יידן אַרויסגעוויזן אַזאַ גבורה, אַז דאָס ביסל פּאָליציי אומשטיינס־געזאָגט האָט געזוכט אַ זיכער פּלאַץ זיך צו באַהאַלטן, כדי נישט אַריינגעשלעפּט צו ווערן אין געשלעג און אַרויס מיט צעבראָכענע בייַנער, וואָס אַזוינס האָט שוין פאָסירט און נישט איינמאָל. די הויפּט־שלעגערס זענען געווען די יידישע פאָלקס־מענטשן, די באַלמעלאָכעס, די בעקערס, די שוסטערס, די סטאָליאַרעס, די באַלעגאָלעס. אָט די מענטשן האָבן נישט איינמאָל אָפּגעראַטעוועט די שטאָט פון אַ פּאָגראָם.

תמיד נאָך אַזאַ געשלעג, אַז ס׳האָט זיך איינגעשטילט, פלעגן מיר חדר־יינגלעך באַוואונדערן די יידישע העלדן, און יעדער יידישער שלעגער האָט באַקומען צווישן די יינגלעך זיינע פאַטריאָטן, און מיר האָבן זיך לאַנג געשפּאַרט, ווער ס׳איז אַ בעסערער שלעגער. אַ טייל זענען געווען שטאָל און אייזן פאַר די צווייַ ברידער שמעון יהודה־הערשס און חנניה, אנדערע זענען געשטאַנען שטאָל און אייזן פאַר די ברידער ישראל־אברהם און אַלטער טייגל, צוויי בעקערס, און גלייד זענען אַרויסגעשפּרונגען אַנדערע יינגלעך מיט טענות, הלמאי מ׳האָט פאַרגעסן צו דערמאָנען די ברידער דודל און שלמה, — הערש סאַלדאַטס, און וואו איז הערש קאָקאָש, דודל צינעס און אהרן מאָטע בעקערס? און וואו איז שמאי טאָטקע, און יעקב

אבא דער סטאליער און לייב ציגיינער? נו, און די בירמאנס, די גרינבערגס (אנשי־טראסק), די לאנדעס? און משה קאדע? מ׳האט זיך אזוי לאנג געמפערט און געשפארט ביז מ׳איז געקומען צו אן אויסגלייך, ווער ס׳איז א גרעסערער און ווער א קלענערער העלד.

נאר וועגן צוויי העלדן, טאקע אמתע גיבורים, האט מען נישט געקאנט קומען צו קיין אויסגלייך קיינמאל נישט, ביז די צייט אליין האט געמאכט די פשרה.

די צוויי ליפקאנער גיבורים וואס האבן זיך ארויסגעהויבן איבער אלעמען, זענען געווען משה קאדע און יאנקל לאנדע. משה קאדע איז געווען דער זון פון חיים שינדער. ער איז געווען א שינדער פון בהמות אין שלאכט־הויז. יאנקל איז געווען א זון פון משה לאנדע, א יידישער וויין־שענקער. משה קאדע איז געווען א געבוירענער אטלעט, א בריט־פלייציקער, א מוסקולירטער פון קאפ ביז די פיס, דער בעסטער שווימער אין שטאט; א פערד־רייטער אן אויסגעצייכנטער, טאקע דערפאר האט מען אים גערופן משה קאדע, ווייל ער האט געוויזן א קונץ — רייטן אויף א פערד זיצנדיק אויסגעדרייט און זיך אנהאלטן ביים פערדס קאדע. הענט האט ער געהאט גרויסע און בריטע. דערצו האט ער נאך געהאט א פאר וואנצעס פאר־דרייטע ווי צוויי האטשיקעס.

יאנקל לאנדע איז אויך געווען הויך, בריט־ביינערדיק, שטארק ווי אייזן, א פול־בלוטיקער אטלעט. זיין גבורה איז געווען צום באוואונדערן. ער איז געווען יינגער מיט עטלעכע יאר פון משה קאדע. אט וועגן די צוויי חברה האבן מיר, חדר־יינגלעך, נישט געקאנט קומען צו קיין טאלק, וועמען עס קומט די בכורה פון שטארקייט. מ׳האט געוואויגן און געמאסטן יעדן דעטאל פון זייער שטארקייט...

אט למשל, רופט זיך אן אייגער פון די יינגלעך, אז ער אליין, זייענדיק איינמאל אין דער באינע, וואוהין זיין פעטער, א קצב, האט אים מיט־גענומען, האט ער אליין געזען מיט זיינע אייגענע אויגן, ווי משה קאדע האט אייגער אליין אנגענומען אן אקס ביי די הערנער און אים אוועקגעלייגט אויף דער ערד צו דער שחיטה.

אוודאי איז דאס נישט קיין קליניקייט, און יעדער אייגער באוואונדערט אזא גבורה. אבער באלד רופט זיך אן אן אנדער יינגל, א פאטריאט פון יאנקל לאנדע, אז ער אליין האט געזען ווי יאנקל לאנדע האט אייגער אליין אראפגעלאזט אין קעלער אריין א גרויס אנטל ווייז, וואס דאס איז געווייגנטלעך אן ארבעט פאר פיר אדער מער מענטשן. אוודאי איז דאס אויך נישט קיין קליניקייט. איצט פרעגט זיך נאר: וועלכע פון די צוויי זאכן איז שווערער: אנצונעמען אן אקס ביי די הערנער און אים איבער־קערן, אדער אראפצולאזן א גרויס אנטל ווייז אין קעלער אריין? מ׳האט זיך געשפארט און געשפארט, אבער צו קיין טאלק איז מען טאקע נישט

געקומען. יעדער אייגער איז געבליבן בײַ זיינעם, בײַז די צייט אַליין האָט אַרויסגעטראָגן דעם פסק־דין, ווער ס׳איז שטאַרקער.

און מעשה שהיה כך היה:

אין יענער צייט פלעגן וואַנדערנדיקע טרופּעס יידישע אַקטיאָרן אַרומ־פאָרן איבער שטעט און שטעטלעך און שפּילן יידיש טעאַטער. ווי גע־ווינטלעך פלעגן זיי אויך קומען קיין ליפקאָן. דריי אַזעלכע וואַנדערנדיקע טרופּעס געדענק איך זייער גוט בײַ זיערע נעמען; יעדע האָט זיך גערופן אויפן נאָמען פון איר דירעקטאָר. אַזוי האָט אייגע געהייסן די מישוראט טרופּע, אַ צווייטע האָט געהייסן סאָפּסאַי, און אַ דריטע האָט געהייסן די טשערבאָקאָוו־טרופּע. די טרופּעס זענען געווען אין אונדזער סביבה אויסערגעווײַנטלעך פאָפולער. זיי פלעגן בײַ אונדז שפּילן פאָר גרויסע הייזער. דער טעאַטער איז נישט געווען קיין איבעריק גרויסער, דערפאָר איז אַ פּיעסע געגאַנגען עטלעכע נעכט כסדר. געשפּילט האָט מען דעמאָלט דעם גאָלדפאדן־רעפּערטואָר, וואָס איז געווען זייער פאָפולער בײַ די מאסן. די, וואָס האָבן נישט געקאָנט אַריין אין טעאַטער צוליב מאַנגל איז פלאַץ, פלעגן זיך אַרומהענגען אָרום אַלע פענצטער פון טעאַטער, און וואו ס׳איז נאָר געווען אַ שפּאָרונע, האָט מען זיך געשטופּט, אפשר וועט מען אַרויסהערן עפּעס אַ ניגון, אַ לידל. ממש אויף די דעכער איז מען געקראָכן.

איז כדי צוריקצוהאַלטן אַזאַ עולם אין דרויסן, אַז ער זאָל זיך נישט מיט גוואַלד אַרײַנרייסן אין טעאַטער אַריין, האָט מען געמוזט האָבן אַ שטאַרקע וואַך בײַם אַרײַנגאַנג. סע פלעגן אפילו שטיין צוויי סטראָזשניקעס בײַם אַרײַנגאַנג, אַבער אויף די סטראָזשניקעס האָט מען זיך געקאָנט ווינציק־וואָס פאַרלאָזן. ערשטנס האָט מען זיי געקאָנט מיט עטלעכע קאָ־פּיקעס אָפּקויפן, און צווייטנס האָט מען זיי געקאָנט אַנברעכן די בײַנער אויך. דעריבער האָט מען געדאַרפט האָבן איינעם אַ שטאַרקן, וואָס ער זאָל היטן די סטראָזשניקעס און דער עולם אין דרויסן זאָל האָבן פאָר אים דרך־ארץ און זיך נישט וועלן אַריינגנבענען אַן אַ בילעט. אַזוי אַרום איז על־פּי רעקאָמענדאַציע פון די היימישע טעאַטער־פאָטריאָטן צוגעטיילט געוואָרן דער כבוד צו משה קאָדע, אַז ער זאָל דאָס זיין דער שטאַרקער שומר בײַם אַרײַנגאַנג פונעם טעאַטער. איך וויס נישט, צי ער האָט עפּעס באַקומען באַצאָלט דערפאָר, צי נישט, אַבער זיינע פליכטן האָט ער ווירדיק אויסגעפירט. נישט געווען בײַ אים קיין יחסנים. וועלכער ס׳האָט געקומען אַ בילעט, דעם האָט ער אַרײַנגעלאָזט, און וועלכער ס׳האָט נישט געהאָט קיין בילעט, האָט דאָס אפילו געמעגט זיין זיין אייגענער טאַטע, האָט ער אים נישט אַרײַנגעלאָזט.

ויהי היום, מאָכט זיך אַמאָל, אַז אין אַזאַ נאָכט איז יאָנקל לאָנדע אויך געווען אין טעאַטער. ס׳איז געווען אַ זומער־נאָכט, דער טעאַטער־זאָל איז געווען איבערגעפּאָקט מיט מענטשן. ס׳איז געווען הייס און דושנע.

מ׳האָט זיך מחייה געווען אַז ס׳איז געקומען צום אנטראקט אוּן מ׳האָט גע־קאָנט אַרויסגיין כאָפּן אַ ביסל פרישע לופט.

ביים אַרויסגאָנג האָט אָבער יעדער אייגער זיך געדאַרפט באַזאָרגן מיט אַ „קאָנטראָמאַרקע״ צוריק אַריינצוקומען. יאָנקל לאָנדע האָט ביים אַרויסגאָנג זיך דווקא באַזאָרגט מיט אַ קאָנטראָמאַרקע, נאָר, ווי סע מאָכט זיך אָמאָל, האָט ער די קאָנטראָמאַרקע פאַרלוירן. נו, צוריק אין טעאָטער האָט אים דער שומר ביי דער טיר, משה קאָדע, שוין נישט געוואָלט אַרייַ־לאָזן, ווייל ער האָט אים חושד געווען אַז ער האָט די קאָנטראָמאַרקע אַוועקגעגעבן עמיצן אַנדערש.

יאָנקל לאָנדע האָט שטאַרק פאַרדראָסן די געשיכטע: געקויפט אַ בילעט אוּן אין טעאָטער קאָן ער נישט אַריינגיין. אוּן נאָך מער האָט אים פאַר־דראָסן וואָס מ׳איז אים חושד אין אַן אומערלעכקייט. נאָך אַלעמען איז יאָנקל לאָנדע געווען אַ באַלעבאָטישער בחור אוּן נישט קיין אַרימער אוּן ער איז זיכער נישט געגאָנגען זיך נאָריש מאָכן איבער אַזאַ קלייניקייט ווי אַ קאָנטראָמאַרקע. אַזאַ באַלייַדיקונג, אוּן נאָך פון אַן אייגענעם מענטשן ווי משה קאָדע, האָט ער נישט געקאָנט פאַרטראָגן. אַ וואָרט פאָר אַ וואָרט, אוּן צווישן די צוויי גיבורים האָט אויסגעבראָכן אַ געשלעג אויף לעבן אוּן טויט. — יעדן אייגעם איז געגאָנגען אין פאַרטיידיקן זיין כבוד אוּן זיין פרעסטיזש.

אין דעם געשלעג האָט זיך קיינער נישט אַריינגעמישט, ווי סע מאָכט זיך אין אַנדערע געשלעגן. דער עולם איז נאָר געשטאַנען אַרום אוּן זיך צוגעקוקט צום קאָמף.

יאָנקל לאָנדע, וואָס איז געווען יינגער אין יאָרן אוּן מיט אַ קאָפּ העכער, אוּן ווי ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, אויך שטאַרקער אין כוחות פון משה קאָדע, איז אַרויס דער זיגער. דער קאָמף האָט זיך פאַרענדיקט דערמיט, וואָס משה קאָדע איז אַוועק מיט אַ צעשפּאָלטענעם קאָפּ.

אַ שטיקל צייט נאָך דעם געשלעג איז משה קאָדע אַרומגעגאַנגען מיט אַ באַנדאַזשירטן קאָפּ. מער קיין היטער ביים יידישן טעאָטער איז ער שוין נישט געווען. צווישן חדר־יינגלעך האָט מען זיך אויפגעהערט שפּאַרן ווער פון די צוויי ס׳איז שטאַרקער. יאָנקל לאָנדע איז דערקלערט געוואָרן ווי דער שטאַרקסטער בחור אין ליפקאָן. משה קאָדע איז טאָקע געווען אַ פאַרלוירענער, אָבער געטרייסט האָט ער זיך מיט דעם, וואָס פאַרלוירן האָט ער צו אַ העלד אוּן נישט צו עפּעס אַבי וועמען, אוּן אויף דעם איז ער געווען שטאָלץ.

אוּן אַז ס׳האָט אמאָל געטראָפן אַ געשלעג צווישן יידן אוּן גויים, ווי געוויינטלעך איז אַ מאַרק־טאָג, אָדער אין פריזיוו־צייט, איז משה קאָדע נאָך אַלץ געווען משה קאָדע, אוּן האָט באַוויזן, אַז מע קאָן זיך אויף אים נאָך פאַרלאָזן, אוּן מע קאָן מיט אים קיין בושות נישט איינגעמען...

ליפקאַנער מעשות

זוי אַזוי ר׳ מאירל פרעמישלאַנערס קו האָט געבוירן אַ קעלבל

געווײַנטלעך איז דער מנהג־העולם, אַז ווען מע רעדט וועגן אַ גוטן יידן, זאָל מען נאָכדערציילן אַ תורה־ווערטל, אַ בליצקן מאמר. אָבער איך גלויב, אַז מע מעג וועגן אַ גוטן יידן אַמאָל אויך נאָכדערציילן אַפילו אַ שיחת־חולין, ווײַל שיחת־חולין של תלמידי־חכמים איז אויך נישט אַזוועק־צומאַכן מיט דער האַנט. און אַז מע טראַכט זיך אַריין, זעט מען, אַז פון אַ גלייכוועדטל פון אַ תלמיד חכם קען מען לערנען אַ סך לעבנס־חכמה.

בײַ אונדז אין ליפקאַן האָט זיך אַמאָל באַזעצט דער באַרימטער צדיק ר׳ מאירל פרעמישלאַנער. באַזעצט האָט ער זיך אין ליפקאַן צוליב דעם, וואָס ער איז געווען אַ גרויסער מנגן און האָט ליב געהאַט הערן פאַלקס־ניגונים. און אין דער אַמאָליקער בעסאַראַביע איז געווען אַ גרויסע שפע אויף פאַלקס־ניגונים. ער האָט אויסגעקליבן פאַר זיין וואוינאָרט ליפקאַן, וואָס איז געלעגן בײַם טײַך פרוט און איז געווען אַרומגערינגלט מיט בערג און פעלדער און וואַלד און בכלל איינגעטונקען אין אַ סך נאַטור־שײַנקייט. פאַר דער צייט, וואָס ר׳ מאירל פרעמישלאַנער האָט געוואוינט אין ליפקאַן, האָבן זיינע חסידים געזען, אַז זייער רבין זאָל חלילה גאָרנישט פעלן. זיי האָבן אים באַזאָרגט מיט כל טוב, אַפילו מיט אַ קו. זיינע מקורבים האָבן אין דער פרי געטריבן די קו אין דער טשערעדע אַריין און פאַרנאַכט האָט מען זי אַהיימגעפראַכט און אויסגעמאָלקן.

מיט דער צייט האָט די קו געבוירן אַ קעלבל און ר׳ מאירל׳ס האָט אַפילו נישט געוואוסט וואָס־ווער. מ׳האָט אים געזאָגט, אַז די קו האָט געבוירן אַ קעלבל, איז ער געווען זייער צופרידן צו הערן.

אײַנמאָל זיצט ר׳ מאירל בײַ זיך אויפן גאַניק אין אַ שיינעם וואַרימען זומער־טאָג און שעפט פרישע לופט. זיצט ער אַזוי פאַרטיפט אין מחשבות, גייט פאַרבײַ דעם רבינס אַ ידיד, זעט ער ר׳ מאירלען זיצן אײַנער אַליין אויפן גאַניק, זעצט ער זיך אויך אַוועק און בײַדע פאַרפירן אַ שמועס. מע רעדט פון תורה, און פון מסחר און פון יידישע צרות, בײַ מע קומט אַרויף אויף פראָסטע זאַכן און מע צערעדט זיך אויך וועגן בהמות. דערציילט דער חסיד ר׳ מאירלען, אַז זיין קו האָט זיך די נאַכט „אַפגעלאָפן״... ווײַסט נישט ר׳ מאירל וואָס דאָס איז, פרעגט ער אײַנער דעם חסיד: „וואָס הייסט די קו האָט זיך אַפגעלאָפן?״ דערקלערט אים דער חסיד, אַז אַ קו לויפט זיך אַפ, הייסט, אַז זי האָט געבוירן אַ קעלבל.

פאַרטראַכט זיך ר׳ מאירל אַ ווײַל און זאָגט אַזוי צום חסיד: „איך הויב נישט אָן צו פאַרשטיין, צוליב וואָס דיין קו האָט געדאַרפט לויפן

אויף צו געבוירן א קעלבל... אט האב איד אויד א קו, און זינט איד האב זי, גייט זי שטענדיק פאוואליע, קיינמאל נישט געלאפן, און האט אויך געהאט א קעלבל...״

איתמר גינזבורג און דער קרילאָוויצער רבי ר׳ יחיאליקל

איתמר גינזבורג איז געווען זייער א רייכער ייד. ער האט פארמאגט א סך פעלדער אייגענע, אן אמתער פאמעשטשיק, און געפירט תבואה־מסחרים מיט גויאישע פריצים אויף א גאר ברייטן אופן. זיין הויז איז אויך געפירט געווארן אויף א פריצישן שטייגער. זיין הויז איז נישט געווען גלאט א הויז, נאר טאקע א הויף מיט ברייטע טרעפ פון פארנט און מיט א שיינעם קאריאדאר ארויפצוקומען. דער קאריאדאר איז געווען געגלאזט מיט פארשיידענע קאלירטע שויבן. הינטערן הויז איז געווען א געברוקירטער הויף מיט א ברייטן טויער אריינצופארן. אויפן הויף זענען געשטאנען שיינע שטאלן פאר די פערד. די פערד זענען געווען פון די בעסטע און שענסטע, און ער האט צו זיי געהאלטן א קוטשער, אן אנטרייבער.

געווען איז איתמר א חסיד פונעם קרילאָוויצער רבין ר׳ יחיאליקל ז״ל. ער האט אפילו אויסגעבויט א קלויז, וואס האט געהייסן ,,די קרילא־ויצער קלויז״, כאטש געוויסן האט מען זי אויך ,,איתמרס קלויז״.

כאטש איתמר איז געווען א חסיד, האט ער זיך נישט געפירט ווי קיין חסיד. ער איז געגאנגען קורץ געקליידט. מיט א הארטן הוט סיי יום־טוב און סיי אין דער וואכן, געטראגן א שיינע גרויע בארד, אבער אן פיאות. ער האט גיכער אויסגעזען ווי אן אייראפעאישער אריסטא־קראט, נישט ווי א קרילאָוויצער חסיד.

איינמאל איז אויסגעפאלן זייער א טרוקענער זומער. אלץ אויף די פעלדער האט אנגעהויבן פארברענט ווערן פון טריקענים. בהמות האבן נישט געהאט וואו זיך צו פאשען. ס׳האט געדראט א הונגער־יאר. סיי יידן און סיי קריסטן זענען ארומגעגאנגען יענעם זומער זייער פארצווייפלט. בע־סאראביע איז אן אגראריש פראווינץ, און אויב סע קומט א טריקענים אויף די פעלדער, איז די פרנסה א געשלאגענע סיי פארן קרעמער און בעל־מלאכה אין שטאט, סיי פארן פויער אין דארף. מ׳איז ארומגעגאנגען ווי אן א קאפ. מ׳האט אנגעוועדט אלערליי מיטלען, מ׳האט מתפלל געווען אין די בתי־מדרשים און להבדיל אויך אין די קלויסטערס, אבער ס׳איז געווען אין קול ואין עונה — קיין רעגן איז נישט געקומען.

איתמר גינזבורג, וואס זיין גאנץ פארמעגן איז דאך געלעגן אין די פעלדער, איז ארומגעגאנגען ווי אויף אן עולם־התוהו. אז ער האט געזען, אז ס׳האלט זייער שלעכט, האט ער זיך געוועדט צום קרילאָוויצער רבין ר׳ יחיאליקל, אז ער זאל זען פועלן ביי גאט א ביסל רעגן. אויב נישט, רוקט זיך אן דאס יאר א גרויסע סכנה. אז ר׳ יחיאלקל האט דערהערט

אזא בקשה פון אזא פארנעמלעכן חסיד ווי איתמר גינזבורג, האט ער געזומען אייגרייסן וועלטן און שפאלטן הימלען, ער האט אויסגענוצט אלערליי זכות־אבות, ביז ער האט מיט גאטס הילף געבראכט א רעגן און אלץ האט אויפגעלעבט. מ׳האט זיך אפגעראטעוועט פון א הונגער־יאר פונקט אין צייט.

האבסט, אז די תבואות פון די פעלדער און די פרוכטן פון די ביימער זענען שוין געווען אין די שפייכלערס און אין די שייערן, איז ר׳ יחיאליקל, ווי איטלעכס יאר אין דער צייט, געקומען אויף א גאנצער וואך קיין ליפקאן זיך זען מיט זיינע חסידים. האט ער דערציילט איתמרן וואס פאר א שווער שטיקל ארבעט ער האט געהאט ביז ער האט געפועלט ביים אויבערשטן, אז ער זאל אראפשיקן א רעגן. זאגט איתמר צום רבין: ,,איר מיינט, אז נאר איר האט געארבעט אזוי שווער? איר מיינט, אז די גלחים אין אונדזער געגנט האבן געשוויגן? איר האט געדארפט זען, וואס פאר א פראצעסיעס די גלחים האבן געפירט אין די שטעט און אין די דערפער. די גלחים האבן שוין גארנישט געשוויגן״. און ר׳ יחיאליקל, וואס איז געווען זייער א קלוגער ייד און א שטיקל וויצלער אויך, רופט זיך אפ צו איתמרן: ,,איתמר! דו האסט מיך איצט אינגאנצן מבולבל געמאכט; כ׳האב תמיד געמיינט, אז כ׳האב א שטארקן צד אין הימל און איך קאן דארט פועלן א סך זאכן. נאר אז דו האסט מיר דערציילט די מעשה מיטן גלח, בין איך שוין נישט זיכער ווער פון אונדז ס׳האט מער צד אין הימל, איך צי דער גלח...״

מיט איתמרן האט אוינמאל געטראפן, אז אוינס פון זיינע פערד האט אים ארויפגעטראטן אויפן פוס, אים געמאכט א וואונד און די וואונד האט זיך זייער שווער געהיילט. ער האט א שטיק צייט געליטן גרויסע ווייטיקן אויפן פוס. איז אז איתמר האט זיך וועגן דעם באקלאגט פאר ר׳ יחיאליקלען, האט אים ר׳ יחיאליקל געענטפערט, אז א מענטש טאר נישט זיין צו שטאלץ ביי זיך. ,,דו, איתמר, האסט זיך קיינמאל נישט געלאזט טרעטן פון קיין צווייטן מענטשן — האט אויף דיר דערפאר א פערד ארויפגעטראטן...״

מיין זיידע הערצל און זיין דרך אין לעבן

מיין זיידע הערצל שיסלמאן, דער מאמעס פאטער, וואס כ׳האב אים צום באדויערן נישט געהאט די זכיה צו קענען, נאר כ׳האב געהערט דערציילן וועגן אים, איז געווען אייגער פון די גאר ערשטע איינוואוינער פון ליפקאן. און געווען איז ער אן אקסן־סוחר. קיין ארימאן איז ער נישט געווען, מע קאן אפילו זאגן, אז ער איז געווען אן עושר, לויטן באגריף פון יענער צייט. זיין הויז איז געשטאנען נאענט צום פריצס הויף, מיט וועמען ער האט געטאן מסחר. און ס׳איז אויך געווען דאס ערשטע

הויז ביים שליאך, דורך וועלכן פויערים פלעגן אריינקומען קיין ליפקאן פון צוויי וועגן,פון כאטינער וועג און פון נאוואסעליצער וועג. פונקט אקעגן דעם זיידנס הויז איז געווען דער גרויסער קלויסטער, און פון דער רעכטער זייט איז געווען די טארגאוויצע, וואו ס׳האט זיך געשטעלט דער יאריד איינמאל א וואד, דאנערשטיק און סע פלעגן זיך צונויפקומען מענטשן פון פארשיידענע געגנטן און אלערליי מסחרים, גרויסע און קליינע, זענען דורכגעפירט געווארן. אין צענטער פון די אלע מסחרים האט מיין זיידע הערצל פארנומען גאר א וויכטיק ארט. און אזוי ווי דאס ארט איז געווען א מקום־פרנסה, האט דער זיידע אויפגעבויט הארט ביים הויז נאד עטלעכע הייזער, צו פארדינגען. נאכן זיידנס און דער באבעס טויט — זיי זענען ביידע געשטארבן איז איין וואד — איז אלץ איבערגעגאנגען בירושה צו די קינדער: פיר מיידלעך און איין זון.

אז מ׳האט זיך נישט געקענט איינטיילן מיט דער ירושה, ווי געווייגטלעך, האט זיך אנטוויקלט אזא שנאה צווישן די יורשים, אז איינער צום צווייטן האט מער נישט געוועדט דאס גאנצע לעבן. מ׳האט נאר באלייט צו דער לוויה און דערנאך איז מען געזעסן שבעה... אבער כ׳וועל וועגן דעם שרייבן א באזונדער קאפיטל.

דא בין איך נאר אויסן ארויסצוברענגען א כאראקטער־שטריך וואס ווערט נאכדערציילט וועגן מיין זיידן.

כאטש דער זיידע מיינער איז נישט געווען קיין ארימאן, האט ער פארט געמוזט אנקומען אמאל צו עמיצן נאד א גמילת־חסד. און אזוי האט ער איינמאל געגנומען ביי זיינעם א באקאנטן א גמילת־חסד פון עטלעכע הונדערט רובל. דער זיידע האט דעם גמילת־חסד געהאלטן א היפשע צייט, און דער ייד, וואס האט דעם זיידן געליען דאס געלט, האט שוין אנגעהויבן ווערן באזארגט. ער האט שוין אפילו געהאט באשלאסן גיין מאנען דעם חוב, נאר ער האט זיך אלץ געשעמט און האט נישט געהאט דעם מוט. ער האט ביי זיך געטראכט, אז אויב הערצל ברענגט אים אליין נישט אפ דעם חוב, אין ער מסתמא פארענגט אין געלט. צו וואס זאל ער אים נאד פארשאפן עגמת־נפש מיטן מאנען? האט ער באשלאסן עס צו לאזן גיין אזוי, ביז סע וועט אונטערקומען א גינסטיקערע צייט, וועט אים הערצל אליין ארויסברענגען דעם חוב און נאד מיט א דאנק.

אבער דער ייד האט פארט געזוכט עפעס א שעת־הכושר צו קאנען מאנען דעם חוב ביים זיידן. און אזוי ווי דער זיידע פלעגט פארן אויף יארידן, פלעגט דער ייד אפווארטן דעם זיידן ביים אהיימקומען פונעם יאריד און ער האט ביי זיך אפגעמאכט אזוי:

וועט הערצל אהיימקומען אן אומעטיקער, וועט ער אים נישט מאנען, וואלט ער אומעטיקייט איז דאך א סימן, אז ער האט געהאט א שלעכטן יאריד, איז דאך נישט שייך אין אזא צייט גיין מאנען ביי יענעם א חוב. און אויב הערצל וועט אהיימקומען פונעם יאריד א פריילעכער, אן אויפגע־

לייגטער, איז א סימן, אז ער האָט געהאָט א גוטן יאָריד, וועט דאָס זיין די ריכטיקע צייט אַרײַנצוגיין מאָנעז דעם חוב.

ויהי היום, אין א שיינעם טאָג איז מיין זיידע אַהיימגעקומען פון א יאָריד זייער א פריילעכער, געזעסן אײַנער אַליין אין א פאיעטאָן, און אַרום אים פאַרשיידענע פושקעס מיט זאָכן — מתנות פאַרן בני־בית. אַז דער ייד האָט דאָס דערזען, האָט ער געמיינט אַז איצט איז געקומען די צייט אַרײַנצוגיין מאָנעז דעם חוב. מסתמא האָט הערצל שוין געהאָט דעם אמת־גוטן יאָריד.

אַבער אַז ער האָט זיך פאַנאַנדערגערעדט מיטן זיידן, איז ער געוואויר געוואָרן, אַז דעם זיידנס געשעפטן גייען לעצטנס גאָר שלעכט. דער לעצטער יאָריד, פון וואָנען ער קומט איצט, איז געווען אַזוי אין דער ערד, אַז נאָר איין גאָט אין הימל זאָל זיך מרחם זיין.

„אַבער, טענעט דער ייד, — ווי אַזוי זשע קומט מען אַהיים פון אַזא שלעכטן יאָריד אַזא אויפגעלייגטער און מיט פּעקלעך מתנות פאַרן בני־בית?"

„שא, — זאָגט דער זיידע — כ'וועל דיר דערקלערן דעם געדאַנק דערפון, וועסטו פאַרשטיין, פאַרוואָס איך פיר זיך אַזוי;

„וויסן זאָלסטו, אַז יעדער מענטש האָט שונאים און פריינט. און דער מענטש דאַרף זיך פירן אַזוי, אַז שונאים זאָלן זיך נישט פרייען אויף זיין חשבון און פריינט זאָלן נישט האָבן קיין יסורים פון זיינע יסורים. איך האָב אויך שונאים און פריינט, האָב איך מיר איינגעשטעלט אַזא מנהג: אַז איך האָב א גוטן יאָריד און אויפן האַרצן איז מיר פריילעך, קום איך אַהיים אַז אומעטיקער, שא, שטיל, און גיי אַריין אין הויז דורך דער הענטער־טיר און טראָכט בײַ זיך: מיר איז גוט, זאָל מיינע שונאים אויך זיין גוט אויפן האַרצן, זאָלן זיי מיינען, אַז כ'האָב געהאָט א שלעכטן יאָריד. ווידער, האָב איך חלילה א שלעכטן יאָריד — איז דעמאָלט קום איך אַהיים א פריילעכער, מיט א טומל, — און גיי אַריין אין הויז דורך דער פאַדערשטער טיר, מיט א רעש. ווייל אויפן האַרצן איז מיר נישט גוט, איז זאָל מיינע שונאים אויף זייער האַרץ אויך זיין שלעכט; זאָלן זיי מיינען, אַז מי יודע וואָס פאַר א גוטן יאָריד איך האָב געהאָט... איצט וועסטו מיך פאַרשטיין, פאַרוואָס איך בין אַזוי פריילעך, כאָטש כ'האָב געהאָט א שלעכטן יאָריד..."

„שאַיע הנביא" שטעלט דעם סאַמאָוואַר די שכנים אויף צו לחכעים

איז דער ערשטער וועלט־מלחמה איז אין רוסלאַנד געווען א געוואַל־דיקער דוחק אויף לעבנסמיטלען. אַלץ האָט מען געדאַרפט באַקומען אויף קאַרטן. פאַר יעדער זאַך האָט מען געדאַרפט שטיין אין דער ריי שעהן לאַנג. צוקער איז אין יענער צייט אינגאַנצן ניט געווען בנמצא. אפילו אויפן

שוואַרצן מאַרק האָט מען דאָס אויך נישט געקענט באַקומען. און טיי האָט זיך געוואָלט טרינקען, אַז דאָס חיות האָט זיך אויסגעלאָזט. אַ קלייניקייט, אַ גלאָז טיי! און טיי איז דווקא געווען ענוג, אַבער אַ שטיקל צוקער, מיט וואָס צו טרינקען די טיי איז נישט געווען. מ׳האָט דאָך אַבער פֿאַרט געוואָלט אַ גלאָז טיי, פלעגט מען שטענדיק געפינען עפּעס אַ במקום־צוקער, אַבי זיך צו קאָנען מחיה זיין דאָס האַרץ מיט אַ גלעזל טיי.

איז כאָטש טיי איז אין יענער צייט געווען אַ לוקסוס אַפּילו פֿאַר אַ רייכן מענטשן, פון אַז אַרימאַן איז שוין אַפֿגערעדט, דאָך האָט ,,שאַיע הנביא״, כאָטש נישט קיין רייכער, מע קען אפילו זאָגן: אַן אַרימאַן, אַבער אַ קלוגער יידּ, יאָ איטלעכן טאָג געשטעלט זידן דעם סאַמאָוואָר. און גע־ שטעלט האָט ער דעם סאַמאָוואָר דווקא אין דרויסן: זאָל יעדער זען. און וואָס זשע מיינט איר? דערמיט האָט ער די שכנים פֿאַרגעבן אַן אַרבעט און זיי האָבן זיך געבראַכן די קעפּ: וואָו נעמט ,,שאַיע הנביא״ צוקער צו טרינקען יעדן טאָג טיי?

געוואוינט האָט שאַיע אין אַן אַרים געסל מיט שכנים, סאָמע אַרימע־ לייט, און פון קנאָה, וואָס זייער שכן ,,שאַיע הנביא״ טרינקט יעדן טאָג טיי, פלעגן זיי פֿשוט אַליין אויפגעקאָכט ווערן. די שכנים זענען אַבער נאָך נישט געווען זיכער, צי טרינקט ער טיי טאָקע מיט אמתן צוקער, צי מיט עפּעס אַנדערש. זיי האָבן זיך פֿאַרלייגט אויסצוגעפינען דעם סוד און סוף־ כל־סוף האָט מען אים געכאַפּט ביי דער האַנט. מ׳האָט אויסגעפונען, אַז קיין טיי טרינקט ער טאָקע נישט, נאָר אַזוי גיד ווי נאָר דער סאַמאָוואָר זידט אויף, נעמט ער אים אַריין אין הויז, טראָגט אים אַרויס דורך דער הינטער־טיר און גיסט אים אויס אין דרויסן. ס׳איז נישט מער ווי עפּעס א שפּיצל זיינס. האָט דאָס גאָנצע געסל פרייער אָפּגעאָטעמט.

אַז מ׳האָט געפרעגט שאַיען: היתכן? צו וואָס די גאַנצע אַרבעט פון טראָגן וואָסער פון דער קרעניצע, אַנהאָקן דינע שטיקעלעך האָלץ פֿאַרן סאַמאָוואָר און — דערנאָך אויסגיסן דעם גאַנצן סאַמאָוואָר אין דרויסן אַרויס?

,,ס׳האָט ביי מיר די ווערט די גאַנצע אַרבעט — האָט ,,שאַיע הנביא״ געענטפֿערט — זאָל דאָס גאַנצע גיסל צעטראָסקעט ווערן. זאָל מען מיינען, אַז ,,שאַיע הנביא״ טרינקט יעדן טאָג טיי...״

שמואל טאַלאַר ווערט אַ דעטעקטיוו

שמואל טאַלאַר איז געווען אַ סוחר פון תבואה. אוודאי האָט מען אים נישט געקאָנט פֿאַרגלייכן מיט די גאָר גרויסע סוחרים, וואָס האָבן געקויפט און פֿאַרקויפט גאַנצע וואַגאָנעס מיט תבואה. ער פלעגט קויפן א וועגעלע תבואה, וואָס איז באַשטאַנען פון עטלעכע זעקלעך, און פלעגט עס ערשט פֿאַרקויפן צו די גרעסערע תבואה־סוחרים. געוואוינט האָט ער אַלע זיינע

יארן עק שטעטל, כמעט ביים שליאך, דורך וואנען די פויערים פון די דערפער פלעגן אנקומען איז שטאט ארייז מיט זייערע דארפישע פראדוקטן.

שמואל פלעגט ביי זיי קויפן וואס ס׳האט זיך נאר געלאזט, פון א זעקל תבואה ביז א קעסטל אייער, אבי נאר אין גלייכן געלט און אבי ס׳האט געקאנט זיין אויף פרנסה.

ער פלעגט אויך האדעווען געגדז כדי סע זאל פון זיי זיין א סך שמאלץ אויף חנוכה. חנוכה איז געווען דער סעזאן, ווען מ׳האט געקוילעט פעטע אויסגעהאדעוועטע געגדז. דאס שמאלץ פלעגט מען צעלאזן און איבערגיסן אין גלעזערנע כלים און עס האלטן אין אן אפגעזונדערט ארט אויף פסח. די גריבענעס פון שמאלץ און דאס פלייש פון די געגדז האט מען געגוצט גאנץ חנוכה פאר חנוכה־וועטשערעס, וואס פלעגן געפראווט ווערן כמעט אין יעדן יידישן הויז. מ׳האט זיך געלאזט וואוילגיין לכבוד חנוכה מיט א קערטל און מיט א גוט גלעזל וויין ביז העט־העט שפעט אין דער נאכט ארײן.

יאר איין יאר אויס האט מען אין ליפקאן אזוי געפייערט חנוכה, דעם יום־טוב פון יידישער גבורה און יידישן וואונדער.

האט איינמאל געטראפן, אז מ׳האט פונקט א וואך פאר חנוכה ארויס־געגנבעט פון די שטייגן אלע געגדז, וואס שמואל טאלאר האט געהאדעווט ספעציעל פאר חנוכה. אז דער אלטער שמואל איז ארײנגעקומען יענעם פרימארגז אין קאמער וואו די געגדז זענען געשטאנען, זיי געבן עסן און טרינקען, און האט דערזען די שטייגן אויסגעליידיקט, איז אים פשוט די נשמה אויסגעגאנגען. ער האט ממש אוועקנעחלשט. אז ער איז געקומען צו זיך און זיך א ביסל באראיקט, און קיין נארישער ייד איז ער נישט געווען, מע קען אפילו זאגן, אז ער איז געווען א ייד א חכם — האט ער גענומען זוכן עפעס א סימן, וואס דער גנב האט אפשר איבערגעלאזט און וואס זאל קאנען פירן צו דער גניבה. און אז מע זוכט, געפינט מען. דער גנב האט געטראגן שטיוול מיט אייזערנע פאדקאווענס. ארום די שטייגן איז דער ערדענער דיל געווען נאס און וויך פונעם וואסער, וואס מ׳האט אנגעגאסן פאר די געגדז און פונקט דארט האט זיך אפגעפרעסט א פאדקאווע פונעם גנבס א שטיוול.

האט שמואל פארזיכטיק מיט א שטריקל אפגעמאסטן די פאדקאווע, דעם אייגציקן סימן, דעם איינציקן איבערבלייב פונעם גנב, און מיט דעם שטריקל האט ער זיך ארויסגעלאזט זוכן דעם גנב. געהאט האט ער א חשד אויף איינעם א יידן, אז דאס האט ער אים אפגעשטאט א ווייזט ביי די געגדז. האט ער זיך תיכף אוועקגעלאזט צו יענעם פארשוין, ווען ער האט חושד געווען. ארײנגעקומען איז הויז מיט א פיינעם גוט־מארגן, האט זיך יענער גאר מחיה געווען מיטן גאסט, געבעטן זיצן. א קליניקייט, אזא גאסט! מ׳האט געשטעלט כיבוד צום טיש, מ׳האט פארפירט

א שמועס מכוח פאַרשיידענע זאַכן, וועגן מסחר און וועטער, וועגן בית־המדרש און וועגן חזן, און דער מכניס־אורח, זיצנדיק אַזוי, האָט געגעבן א פאַרלייג א פוס איבער א פוס, אַזוי אַז דער אַלטער שמואל האָט געהאַט די בעסטע געלעגנהייט גוט אַנצוקוקן די פאַדקאַווע פונעם שטיוול; נייע שטיוול, מיט נייע פאַדקאַווען. דער אַלטער שמואל האָט אַגנעהויבן באַטאַפן די שטיוול, מעשה מבין און אין דער אייגענער צייט האָט ער טאַקע מיטן שטריקל אַפגעמאַסטן די פאַדקאַווע. דער חשבון האָט געשטימט הונדערט פראַצענט.

הקיצור, שמואל טאַלאַר האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר אַן ערשטקלאַסיקן דעטעקטיוו און ער האָט צוריק באַקומען אַלע געלדער...

א יידישער פאַסעאַר, וואָס באַצאָלט דעם שמש, ער זאָל נישט וועקן דאָס עם־קדושים צו עבודת־הבורא

אט די מעשה האָט מיר דערציילט מיין רבי איציק שקאַלניק ע״ה.

מיט יאָרן צוריק איז אין ליפקאַן געווען א מנהג, אַז יעדן פאַרטאָג פלעגט דער שמש גיין איבער די גאַסן און שרייען: „עם־קדושים, שטייט אויף צו עבודת־הבורא!״ און געווען די יידן צום דאַוונען. געהאַט האָט דער שמש א קול פון א לייב. דערפאַר האָט מען אים געהאַלטן בלשון סגי נהור, יאַנקל דער הייזעריקער. און פאַר דעם האָט די שטאָט געצאָלט דעם שמש איבריקע פופציק קאָפיקעס א וואָך.

איז יענער צייט האָט איז ליפקאַן געווואוינט א יידישער פאַסעאַר. א פאַסעאַר האָט געהייסן אַן אייגנטימער פון פעלדער. פשוט געראַדט: א פריץ. ער איז געווען א רייכער יידּ, געלעבט רחבותדיק, מיט דינסטן און משרתים. איך געדענק נישטווי ער האָט געהייסן, ווייל ס׳איז שוין לאַנג, אַז כ׳האָב די מעשה געהערט. א גאַנצע וואָך פלעגט דער פאַסעאַר זיין אויף די פעלדער זיינע, וואָס זענען געווען צעשפרייט אַרום ליפקאַן. אַהיימקומען פלעגט ער נאָר ערב שבת אוּן ערב יום־טוב.

אַהיימקומען פלעגט ער נאָר פאַרטאָג. למשל פרייטאָג פאַרטאָג אַדער דעם טאָג פון ערב יום־טוב אויך פאַרטאָג, כדי ער זאָל האָבן גענוג צייט זיך צוצוגרייטן אוּן ער זאָל חלילה, נישט דאַרפן מחלל שבת אַדער מחלל יום־טוב זיין. פאַרן פלעגט ער געווײַנטלעך מיט אַן אייגענעם שפאַן, א שיינע גוטע בריטשקע מיט א פאָר שיינע גוטע פערד אוּן מיט א קוטשער, וואָס האָט געטריבן די פערד — ווי סע פאַסט פאַר א פריץ.

איינמאָל איז דער פאַסעאַר אַריינגעקומען אין שטאָט אַריין פונקט אין דער צייט, וועז דער שמש יאַנקל דער הייזעריקער האָט געווען די יידן צו עבודת הבורא. — האָט ער זיך אַפגעשטעלט מיט דעם שפאַן, צוגערופן דעם שמש אוּן אים געפרעגט, וואָס ער באַקומט פאַרן וועקן דאָס עם־קדושים לעבודת־הבורא. זאָגט אים דער שמש, אַז דערפאַר באַקומט ער

א האלבן רובל א וואד. זאגט אים דער פאסעסאר: „איך וועל דיר צאלן א גאנצן רובל א וואד, נאר בתנאי, אז פרייטיק פארטאג און יעדן ערב יום־טוב פארטאג, ווען איך קום אהיים, זאלסטו דאס עם־קדושים לאזן שלאפן, ווייל אמאל קאנען מיך נאד א פאר חברה פון דעם עם־קדושים לאזן אן פערד...“

הושיע־לייזער „מיט די באָמבעס“ דערציילט א מופת פון זיין רבין

„מיט די באמבעס“ האט מען אים געזופן דערפאר, ווייל ער האט געהאנדלט מיט פאסאליעס. כידוע האט יעדער מין פאסאליעס א באזונדערן נאמען. איין מין הייסט באמבעס. און אזוי ווי איז ליפקאן האט יעדער מענטש געהאט א צונאמען, האט מען דערפאר אים גערופן הושוע־אליעזר מיט די באמבעס.

געווען איז דער הושיע־לייזער זייער א קליינער סוחר, דערפאר אבער א גרויסער ארימאן, זייער א פרומער און זייער א קליינער בן־תורה. כאטש א קנאפער למדן, איז ער געווען אן אפטער אריינגייער צום רב, מע קען אפילו זאגן, אז ער איז ביים רב געווען א גאנצער בן־בית. און ער איז נישט געווען דער איינציקער בן־בית ביים רב.

אונדזער רב, ר' אלטער סיגאל ז"ל, איז געווען זייער א קלוגער ייד און א זעלטענער הדרת־פנים. יעדן טאג זענען ביים רב געזעסן מקורבים און מע פלעגט שמועסן פון תורה, וועלט־פאליטיק און פון לאקאלער פאליטיק. הושיע־לייזער איז אויך געווען איינער פונעם רבס מקורבים, אבער אין די שמועסן האט ער קיינמאל זיך נישט באטיילקט... ער פלעגט זיצן און זיך נאר צוהערן וואס אנדערע רעדן.

איינמאל האט מען איז דער מסיבה זיך צערעדט וועגן חסידישע רביים. איטלעכער איינער האט דערציילט א מעשה וועגן א רבין, וועגן זיין אייגענעם רבין. און אזוי ווי הושיע־לייזער איז אויך געווען א חסיד פון א רבין, האט ער באשלאסן, אז אויב מע דערציילט וועגן רביים, קאן ער אויך נעמען א ווארט אין מויל אריין און זיין איינער פון די מיטשמועסער, נישט נאר א צוהערער.

האט הושיע־לייזער דערציילט וועגן זיין רבין אזוי:

געווען איז ער א שטיק צייט א נסתר, ער האט זיך נישט געלאזט דערקענען צו קיינעם און קיינער האט אים טאקע נישט געקענט. קיינער איז נישט געגאנגען און נישט געפארן צו אים, קיינער האט אים קיין פדיון נישט געבראכט ביז ס'איז געקומען די רעכטע צייט און דער רבי איז נתגלה געווארן. זאלט איר שוין גארנישט פרעגן וואס ס'האט זיך אפגעטאן.

און הושיע־לייזער האט געוואלט זאגן, אז מ'האט זיך געגעבן א לאז צו אים מכל ארבע פינות העולם, נאר פון באגייסטערונג איז ער אזוי

מבולבל געווארן, אז ס׳איז בײַ אים אַרויסגעקומען, אַז מ׳האָט זיך צום רבין געגעבן אַ לאז מכל אַרבע מיתות בית דין...
און דער עולם האָט שוין געהערט די אמתע חסידישע מעשה.

חיים־ברוך מלמד און דער זעמסקי נאַטשאַלניק

חיים־ברוך איז געווען אַ גמרא־מלמד און אייגער פון די בעסטע. זיין למדנות האָט מען געקאָנט אַראָפלייענען פון זיין פנים. ער איז געווען ממש אויסגעווייקט אין ים־התלמוד, אַ מין גייענדיקע גמרא. און פרום איז ער געווען אין לשער, און פונקט אַזוי ווי ער איז געווען אַ בקי אין ש״ס, אַזוי איז די איבעריקע וועלט געווען פאַר אים אַ פאַרשלאָסן בוך. זי האָט כמעט נישט עקזיסטירט פאַר אים. אפילו קיין גויאיש ווארט האָט ער נישט געקענט אַרויסרעדן. זיין וועלט איז געווען מלמדות און דאָס בית־המדרש, קיין שום אַנדערע זאַך האָט אים נישט אינטערעסירט. נאָר איינמאָל האָט געטראָפן, אז ער האָט געדאַרפט זיין אַן עדות אין אַ רוסישן געריכט. נאָכן געריכט איז יעדער געווען טשיקאַווע צו וויסן, וואָס פאַר אַן אייגדרוק האָט אַ גויאישער געריכט געמאַכט אויפן נאָאיוו־פרומען חיים־ברוך מלמד וואָס ער האָט אין זיין לעבן קיינמאָל מיט גויים קיין שום עסק נישט געהאַט, און דאָ פלוצים האָט ער געדאַרפט שטיין פאַר אַ זעמסקי נאַטשאַלניק.

אַז חיים־ברוך מלמד איז געקומען נאָכן עדות־זאָגן אין בית־המדרש אַריין,זאָגט ער אַזוי: ,,הערט איר, קינדער, איצט זע איך, ווי אַזוי מענטשן לעבן אַלע זייערע יאָרן אין אַ טעות. אָט נעמט למשל מיך. איך האָב תמיד געמיינט, אז אַ זעמסקי נאַטשאַלניק איז עפעס אַ גרויסער מענטש. זאָג איך אייך, אז סע הייבט זיך נישט אָן אוז סע לאָזט זיך נישט אויס. ער איז גארנישט מיט גארנישט. זיצט אויפן שטול, אַנגעטאָן אין אַ גראָבער קייט, זיצט ווי אַ באַק, ער זאָל זיך דאָס אפילו אַנרופן אַ ווארט. פשוט גארנישט. דער עיקר דארט איז גאָר נאַלאָיקע דער סאַצקי. ער שרייט, ער געוואַלדעוועט, ער רופט אַריין, ער ווארפט אַרויס, אָפּ איז דער נאַלאָיקע. דער זעמסקי נאַטשאַלניק איז גאָר אַ טשיסטער באַק״.

מיין אַרעסט צוליב מיין שטרויענעם קאַפּעליוש

זומער ניינצן הונדערט און פערצן, נאָך דעם ווי ס׳איז אויסגעבראָכן די ערשטע וועלט־מלחמה, בין איך געווען אַ פליכטלינג אין מיין אייגענער היים־שטאָט ליפקאָן. ווי אַזוי מע קאָן זיין אַ פליכטלינג אין דער אייגענער היים־שטאָט? אָט וועט איר הערן ווי אַזוי.

אַז איך בין אַלט געווארן שוין באַלד פופצן יאָר און איך האָב זיך שוין געקאָנט אַליין אויסהאַלטן, האָט זיך מיר פאַרגלוסט צו זען אַביסל די וועלט פון יענער זייט ליפקאָן. איך האָב זיך געמאַכט פאַרשיידענע פלענער פאַר דער נאָענטער און ווייטער צוקונפט. איך האָב, למשל, פלאַנירט, אַז די ערשטע זעקס חדשים זאָל איך זיין אין איין שטאָט, די צווייטע זעקס חדשים אין אַ צווייטער שטאָט, און אַזוי־ארום זיך באַקענען מיט פאַר־שיידענע סביבות און מיט פאַרשיידענע מענטשן.

דעם ערשטן ארויספאָר האָב איך געמאַכט קיין נאָוואַסעליץ, אַ שטעטל וואָס איז געלעגן ביי דער עסטרייכישער גרענץ.

כ׳האָב אויסגעקליבן דאָס שטעטל נאָוואַסעליץ צוליב עטלעכע סיבות: ערשטנס דערפאַר, וואָס ס׳איז געווען ביי דער עסטרייכישער גרענץ, צווייטנס וואָס ס׳איז נישט וווייט געווען פון מיין היים־שטאָט, אינגאַנצן אַ שעה מיט אַ פערטל פאָרן מיט דער באָן. דער עיקר האָט דאָס מיך געצויגן אַהין צוליב דער נאָענטקייט צו עסטרייך. די ייִנגלישע פאַנטאַזיע האָט זיך צעשפּילט אויף אַלע כלים, און תיכף נאָך פסח 1914 האָב איך אייגעפאָקט איז טלומעק אַביסל הלבשה און נאָך דאָרטן עטלעכע קלייניקייטן, און אויך נישט פאַרגעסן מיטצונעמען די תפילין מיט אַ סידורל און אַ פּאָר רעקאָמענדאַציע־בריוו צו עטלעכע מענטשן, אַז זיי זאָלן מיר באַהילפיק זיין, אויב איך וועל זיך אין עפּעס נויטיקן, און אַזוי בין איך אין אַ שיינעם פרילינג־פאַרנאַכט אַנגעקומען מיט דער באָן קיין נאָוואַסעליץ.

פאַרפאַרן בין איך אין אַ יידישער אכסניא. איר אייגנטימער איז געווען ישראל יאירס. איך האָב אויך געהאַט אַ רעקאָמענדאַציע־בריוו פון זיינער אַ שוועסטער, וואָס האָט געוואוינט אין ליפקאָן. די אויפנאַמע איז געווען זייער אַ פריינטלעכע און אַ וואַרעמע. איך בין אַנגעקומען פונקט ווען מ׳האָט זיך גענרייט עסן וועטשערע. דאָרט האָט עס גערופן „נאַכטמאָל״, אָבער עסטרייך. נאָכדעם ווי מיר האָבן אָפּגעגעסן וועטשערע, האָבן מיר זיך ארויסגעזעצט אויפן גאַניק. דאָרטן האָט מען סערווירט טיי, צובייסן און געשמועסט וועגן זייערע משפּחה־לייט וואָס האָבן געוואוינט אין ליפקאָן, און וואָס איך האָב זיי גוט געקענט. פון יעדן איינעם פון זיי האָב איך אָפּגעגעבן גריסן.

אויף מאָרגן אין דער פרי, נאָך אַ גוטער נאַכט רו, האָב איך זיך אַרויסגעלאָזט פאַר אַ שפּאַציר איבערן שטעטל צו באַקענען זיך מיט די גאַסן און געסלעך, און אפשר באַגעגענען אַ היימישן מענטשן, אין איין וועג טאָקע אַ זוך טאָן עפּעס אַ שטעלע פון מיינעטוועגן. צום גליק האָב איך טאָקע אין זעלבן טאָג געפונען אַ שטעלע, וואו איך האָב זיך גלייך אויף מאָרגן געשטעלט אַרבעטן.

דאָס שטעטל האָט אויף מיר געמאַכט זייער אַ גוטן איינדרוק. בייטאָג איז דאָרט געווען לעבעדיק און פרייליך: מ׳איז געגאַנגען צו דער גרעניץ און פון דער גרעניץ; מ׳איז געפאָרן צו דער באַן און פון דער באַן. סוחרים פון נאַוואָסעליץ, סוחרים פון אַנדערע שטעט, נאַענטע און ווייטע. אַ גאַנצן טאָג האָט זיך געטומלט.

פאַרנאַכט, אַז די גרעניץ האָט זיך פאַרשלאָסן, האָט זיך דאָס גאַנצע שטעטל איינגעשטילט מיט יענער נאַטירלעכער שטילקייט, וואָס איז געווען אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר אַלע בעסאַראַבישע יידישע שטעטלעך. ווי אין דער שטילקייט פון אַ וואַלד האָט זיך געהערט דאָס קוואקען פון זשאַבעס פון אַ נאַענטן טייכל ערגעץ. ס׳האָבן זיך אויך געהערט פויערישע געזאַנגען, וואָס האָבן זיך געטראָגן פון די נאַענטע דערפער ארום, וואָס זענען געלעגן אַזוי נאַענט, אַז צומאָל האָט מען נישט געקאָנט וויסן וואו ס׳ענדיקט זיך דאָס שטעטל און וואו ס׳הויבט זיך אָן דאָס דאָרף. ס׳האָט מיט מיר אַליין געטראָפן, אַז מאַכנדיק אין אַ שבת נאָך מיטאָג אַ לאַנגן שפּאַציר, האָב איך אַריינגעשפּאַצירט אין דאָרף מארשאַניץ און האָב אַלץ געמיינט אַז איך שפּאַציר נאָך אין נאַוואָסעליץ, ביז וואַנען ס׳איז מיר עפּעס געווארן מאַדנע, וואָס איך האָב אויף מיין שפּאַציר מער נישט געזען קיין יידישע פּנימער, ווי מע זעט געווייניגטלעך אין אַ יידיש שטעטל אויף אַ שבתדיקן שפּאַציר. אַנשטאָט יידישע שפּאַצירער האָב איך גאָר באַגעגנט מאָלדאַוואַנישע פויערטעס, וואָס האָבן געטראָגן צו צוויי עמערס וואַסער אויף אַ קאָראָמיסלע. און דאָס איז נישט געווען דאָס איינציקע דאָרף וואָס איז געווען כמעט אַזוי ווי צוגעטשעפּעט צום שטעטל.

ס׳האָט נישט געדומען לאַנג, און איך האָב זיך געפונען אַ סך באַקאַנטע. מיט אַ טייל פון זיי בין איך געווארן נאַענטע חברים. איך האָב זיך גאָר גיך אַזוי אייגעלעבט אין נאַוואָסעליץ, פונקט ווי איך וואָלט געווען אַ געבוירענער דאָרטן. אַבער פּוקט אין מיטן פון יענעם זומער האָט רוסלאַנד זיך צעקריגט מיט עסטרייך און מלחמה איז דערקלערט געווארן. דאָס ערשטע איז פאַרמאַכט געווארן די גרעניץ, דער מסחר פון איין זייט צו דער אַנדערער האָט גלייך אויפגעהערט, מ׳האָט געהאַלטן אפן די גרעניץ נאָר פאַר אַ פאַר שעה אַ טאָג, כדי צו געבן אַ געלעגנהייט די רוסישע בירגער וואָס זענען געווען אין עסטרייך, צוריק אַריבערצוקומען אויף דער רוסישער זייט. און דאָס אייגענע פאַרקערט: די עסטרייכישע בירגער אין רוסלאַנד זאָלן אַריבערגיין אויף דער עסטרייכישער זייט.

א פאר טעג נאכן אומבייט פון די ציווילע בירגער האט מען זיך אויך געביטן מיט די קאנסולן פון ביידע לענדער. דאס איז פארגעקומען אין א פרייטיק אין דער פרי, ערב־שבת נחמו. נאר דעם אומבייט פון די קאנסולן האט מען ערשט דערפילט דעם טרויעריקן ערנסט פון דער צייט, וואס רוקט זיך אן. דאס שטעטל איז ארויסגעפאלן אין א פאניק. ס׳איז געווארן א בהלה און א מהומה, גאנצע משפחות האבן אנגעהויבן לויפן וואוהין די אויגן האבן זיי געטראגן, אבי זיין וויטער פון דער גרענץ. אזוי ווי מיט דער באן האט מען שוין נישט געקענט פארן, איז מען געפארן מיט פערד און וואגן, און מ׳איז געלאפן צו־פוס, וועט ס׳האט נאר געהאט כוח. אין צוויי טעג צייט איז דאס שטעטל אויסגעלויפיקט געווארן פון מענטשן. וגם אני בתוכם.

און געצויגן האט זיך אט די־דאזיקע מחנה צו מיין היים־שטאט ליפקאן, וויל ליפקאן איז געווען די ערשטע שטאט פון נאוואסעליץ, וואס איז געווען פערציק וויארסט פון דער עסטרייכישער גרענץ. אזוי בין איך גלייך מיט אלע נאוואסעליצער יידן געווארן א פליכטלינג אין מיין היים־שטאט ליפקאן.

געווייגטלעך בין איך נישט געווען קיין פליכטלינג אין פולן זינען פון ווארט. איך האב געהאט א היים מיט א בעט צום שלאפן און א מאלצייט צום עסן. נאר וואס שייך ארבעטן און פארדינען, בין איך געווען אין דער זעלבער לאגע ווי אלע פליכטלינגען. די ערשטע צייט בין מ׳האט זיך איינגע־ארדנט, בין איך דערווייל געווען פארנומען מיט העלפן די נאוואסעליצער פליכטלינגן, וואס כ׳האב צווישן זיי שוין געהאט א סך פריינד און באקאנטע, געפינען דירות און זיך אביסל איינשטעלן, אויף וויפל ס׳איז געווען מעגלעך.

א טייל פון מיינע יונגע נאוואסעליצער חברים וואס זענען צום ערשטן מאל ארויסגעפארן פון זייער שטעטל און זיך געפונען דאס ערשטע מאל אין א פרעמדער שטאט, האב איך ארומגעפירט צו באקענען זיי מיט ליפקאן און דער סביבה. אזוי האב איך זיי געפירט אויפן ,,שעס״, אויף דער טאליגע און צום פרוט זיך באדן. דאס איז געווען מיין טעגלעכע באשעפטיקונג עטלעכע וואכן צייט.

איינמאל, אין א שיינעם טאג אין אויגוסט, טרעף איך זיך מיט מיינעם א גוטן פריינד, א בחור, מיט עטלעכע יאר עלטער פון מיר. אויך ער איז נישט געווען פון די שטארק פארנומענע מענטשן, און מיר פארציען ביידע אזוי א שמועס וועגן כ׳ווייס אליין נישט וואס, און אזוי שמועסנדיק דערציילט ער מיר, אז ער דארף זיין אין דארף לארגע, און אזוי ווי לארגע איז אינגאנצן עלף וויארסט פון ליפקאן, און אזוי ווי דאס וועטער איז זייער שיין, האט ער חשק צו מאכן אהין א שפאציר צו־פוס. איז אויב איך ווייל, קאן איך מיט אים מיטגיין. וואס מאכט אויס ביי אזעלכע צוויי יינגלעך א שפאציר פון עלף וויארסט? איך לאז זיך קיין סך נישט בעטן און שטים־

צו, און ער, דער עלטערער, מאכט די פלענער ווי אזוי און ווען צו מאכן אט־דעם שפּאציר.

לויטן פּלאן האב איך געדארפט שלאפן ביי אים אין הויז, ווייל ער האט געוואוינט נאענט צום שליאך וואס פירט קיין לארגע, דאס הייסט אז מיר וועלן גלייך פון אנהייב איינשפּארן א שטיקל וועג, און צווייטנס וועלן מיר ביידע אויפשטיין אין איין צייט, און אויפשטיין דארף מען פארטאג, כדי צו מאכן דעם וועג איידער די זון וועט אנהייבן ברענטן. עסן, זאגט ער, דארפן מיר קיין סך נישט מיטנעמען. נאר פרישטיק. וווייטער דארפן מיר זיך נישט זארגן, ווייל אין לארגע האט ער עפּעס א קרוב, וואס טאקע צוליב אים גייט ער אהין. וועט אונדז שוין קיין עסן נישט פעלן. וואס־זשע, ביי דארפס־יידן פעלט עפּעס עסן? און אויף וויפל ער קאן זיין קרוב, וועט ער זיין העכסט צופרידן אונדז אויפצונעמען.

פארן מארגנדיקן פרישטיק אונטערוועגנס האבן מיר זיך אנגעגרייט א גאנץ ברויט, צעשניטן אויף דינע רייפטלעך און זעקס הארט־אפּגעקאכטע אייער, און מיר האבן זיך געלייגט שלאפן כדי צו קענען אויפשטיין כאור הבוקר, אזוי ווי אפּגערעדט. פון דערוואַרטונג בין איך כמעט א גאנצע נאכט נישט געשלאפן. זיך קוים דערוואַרט אויפן אויפגאנג פונעם מארגן־שטערן. און ווי נאר ס׳האט אנגעהויבן בלויען אויף טאג, זענען מיר אויפגעשטאנען, אפּגעגאסן נעג־וואסער, זיך געוואשן, אנגעטאן זיך, געלייגט תפילין, גע־דאונט דאס גאנצע דאוונען, נישט פארפעלט אפילו א וואַרט, און אפילו אפּגעזאגט תפילת־הדרך אויך. נאכן דאוונען האבן מיר געטרונקען טיי און פארביסן מיט שווארץ ברויט און שטיקלעך בריינדזע, אזא געזאלצענער שא־פענער קעז. פארטיק געווארן מיט דער פרימארגן־סעודה, האבן מיר געמומען דאס אנגעשניטענע ברויט מיט די זעקס אייער, אריינגעלייגט אין א זעקעלע געמאכט פון א שטיקל לייוונט, און יעדער פון אונדז האט געמומען א שטעקן אין דער האנט און — הלך משה מרדכי! מיר האבן זיך געלאזט אין וועג אריין.

אין דרויסן איז שא, שטיל, גאנץ ליפּקאן שלאפט נאך. מע זעט נישט קיין לעבעדיקן מענטשן אין גאס. דער הימל לויטער, די לופט פריש און ריין. ס׳האט זיך געווייזן אויף זייער א שיינעם טאג. אין דער קילקייט פון דעם שיינעם זומערדיקן פרימארגן איז זיך געגאנגען אזוי לייכט, אז איידער וואס ווען זענען מיר שוין פארבייגעגאנגען דעם גויאישן צווינטער, און אט זענען מיר שוין אין דער גויאישער מאהאלא, וואס פירט אונדז ארויס אויפן לארגער וועג. דער גוטער פריינד מיינער האט געוואוסט דעם וועג אויסגעצייכנט, ווייל ער איז שוין נישט איינמאל געפארן אויף אים. ער האט אפילו אויסגערעכנט אין וועלכער צייט מיר וועלן אנקומען צום לארגער וואלד. דארט האבן מיר זיך געדארפט אוועקזעצן אפרועזן און עסן די אייער מיטן ברויט, וואס מיר האבן מיטגענומען.

אזוי ווי מיר האבן נאר דערגרייכט דעם שליאך ארויס פון דער שטאט,

האבן מיר זיך אויסגעטאן די שיך און זיי אויפגעהאנגען אויף די שטעקענעס, וואס מיר האבן געהאט מיט זיך, די הויזן פארקאטשעט ביז צו די קני, די שטעקענעס איבער די אקסלען, און אזוי באדוועסערהייט האבן מיר גע־שפאנט קיין לאדגע. אז מיר זענען אנגעקומען צום וואלד, וואס איז געלעגן פונקט האלב וועג צווישן ליפקאן און לאדגע, האט די זון שוין גוט געברענט, און מיר זענען שוין געווען אביסל מיד. ביים ברעג פון וואלד האבן מיר זיך אוועקגעזעצט אונטער א בוים זיך אפרוען. הונגעריק זענען מיר שוין אויך געווען, האבן מיר אויפגעגעסן די זעקס אייער מיטן ברויט וואס מיר האבן מיטגענומען... נאכן עסן — זיך אויסגעשטרעקט אויפן גראז און באוואונדערט די שיינקייט און שטילקייט פון גאטס וועלטל, וואס איז נאר אביסל אפגע־טיילט פונעם שטאטישן רעש און טומל. מיר האבן געזעדט וועגן דער מלחמה, וואס האט אויסגעבראכן, און מיר האבן פרובירט טרעפן וועלכער צד איז שטארקער און וואר ס'וועט ארויס דער זיגער.

זאט און אויסגערוט, זאגט מיין פריינד: „נו, צייט מיר זאלן גיין וויטער". צו מיטאג וועלן מיר אנציען אין דארף אריין, וואו מיר וועלן עסן און פארברענגען ביי זיין קרוב אין הויז, און מיר וועלן דארט בלייבן ביז זיין קרוב וועט דארפן פארן קיין ליפקאן, צום מארק־טאג. וועלן מיר שוין מיט אים אהיימפארן. דערווייל וועלן מיר פארברענגען א פאר טעג אין דארף, אויפן שויס פון דער נאטור. דער פלאן איז געווען אידיליש שיין און אנרעגנדיק. מיר האבן זיך פארגעשטעלט אלע דארפישע פארוויילונגען. דאס הארץ האט אזש געקוואלן פון פרייד. וואס נענטער מיר זענען געקומען צום דארף, אלץ האסטיקער און מונטערער האבן מיר געשפאנט.

הינטערן דארף האבן מיר זיך צוריק אנגעטאן די שיך, צוריק אראפ־געקאטשעט די הויזן, זיך אויסגעגלייכט די קאפעלושן און אזוי מעשה־פראנטן ארייננעשפאצירט אין דארף אריין. גלייך ביים אריינקום האבן מיר באמערקט, אז דאס דארף קוקט גיכער אויס ווי א מיליטערישער לאגער, אייהער א דארף. עס איז ממש פארפלייצט מיט סאלדאטן אזוי ווי מיט מוראשקעס, און נישט נאר סאלדאטן, נאר אויך א וועלט מיט מיליטערישן פראוויאנט, פערד און הארמאטן, פעלדקיכן. עס האט מיך פשוט ארומגע־כאפט א שרעק.

זאג איך: „מרדכי, ביזטו זיכער אז דאס איז לאדגע, צי מיר האבן חלילה פארבלאנדזשעט?"

פארזיכערט ער מיר, אז דאס איז לאדגע. אט איז דער קלויסטער און אט איז קרופענסקיס הויף, וואס ער דערקענט זיי זייער גוט, און אט דארט נישט ווייט וואוינט זיין קרוב, און ער איז איבערצייגט, אז מיר זענען אויפן ריכטיקן פלאץ. גייענדיק אזוי ווייטער צו זיין קרובס הויז, באגעגענען מיר א יידישן ליפקאנער סאלדאט, וואס האט געדינט מיט דער מיליטערי־שער אפטיילונג. היימישע מענטשן, האבן מיר זיך אפגעשטעלט רעדן. מיר האבן אים אפגעגעבן א גרוס פון זיין משפחה און פון באקאנטע. ער האט

אונדז דערציילט, אז זינט ס׳איז דערקלערט געוואָרן מלחמה, איז דאָס דאָרף געוואָרן אַ מיליטערישער לאַגער, ווייל ס׳האָט אַ באַן־סטאַנציע, און ס׳איז נישט ווייט פון דער עסטרייכישער גרענעץ. דערווייל האָט מען דאָ אריינגעשיקט צוויי פּאָלק סאָלדאָטן, דעם אוקראַינער און אַדעסער פּאָלק, אויסגעשטאָט מיטן גאַנצן מלחמה־קלאַפּערגעצייג, און זיי וואַרטן נאָר אויף אַ באַפעל אָפּצוגיין צו דער גרענעץ פּאָר דער שלאַכט. ער דערציילט אונדז אויך, אַז אין די צוויי פּאָלקן געפינען זיך זייער אסך ליפּקאַנער סאָלדאָטן, יידן און קריסטן. און אַזוי ווי מיר שטייען און שמועסן, קומען טאָקע צו נאָך אַ פּאָר ליפּקאַנער סאָלדאָטן. מע גיט זיך אָפּ שלום־עליכם און מע פרעגט זיך נאָך אויף משפּחה און אויף גלאַט היימישע און באַקאַנטע.

אַזוי רעדנדיק ווערט דאָס ליפּקאַנער רעדל אַלץ גרעסער. אַלע איז סאָלדאָטסקע מונדירן, און מיר ביידע „אויסגעפראָנטעוועט״ אַזוי ווי צוויי „זאָגראַניטשנע וואיאַזשאָרן״. מיין פריינד איז געווען אויסגעפוצט אין אַ פּאַנאָמע־הוט און אין לאָקירענע שוואַרצע שיך. איך בין נישט געווען אַזוי אויסגעפוצט לויט דער לעצטער מאָדע, אָבער אַ שטרויענעם קאָפּאָלוש האָב איך יאָ געטראָגן און דוקא אַן עסטרייכישן, ווָאס כ׳האָב אים אייגנע־האַנדלט אין נאַוואָסעליץ, אַ וואָך איידער עס איז דערקלערט געוואָרן קריג. צוליב אַט דער הלבשה האָבן מיר אויסגעקוקט ווי שטיקלעד אויסלענדער, אַזוי צו זאָגן „חצי פּאַניע חצי קירה״ — און דאָס וואָס מיר רעדן כסדר מיט סאָלדאָטן, האָט געצויגן די אויפמערקזאָמקייט פון דער מיליטערישער פּאָליציי.

איז ווי מיר שטייען און רעדן אַזוי מיט די סאָלדאָטן, זענען ווי פון אונטער דער ערד אויסגעוואַקסן דריי מיליטערישע זשאַנדאַרן מיט די ביקסן אויף די אַקסלען. איינער פון זיי, דער עלטסטער, מיט דריי בענדלעך אויף די עפּאָלעטן, האָט דאָס ערשטע אונדז געפרעגט אויף דאָקומענטן און ווער מיר זענען. ווער מיר זענען האָבן מיר אים געזאָגט, נאָר קיין דאָקומענטן האָבן מיר נישט געהאַט, האָט דער עלטסטער געגעבן אַ באַפעל צו די אַנדערע צוויי, בזה הלשון: „ארעסטירט די צוויי שפּיאָנען! פירט זיי אַוועק אין דער הויפּט־קוואַרטיר פּאָר אויספּאָרשונג, און היט זיי זייער שטאַרק, ווייל זיי קוקן אויס צו זיין געפערלעכע שפּיאָנען״.

די צוויי זשאַנדאַרן האָבן נאָכן באַפעל געגעבן אַ שטרעק אויס די ביקסן צו אונדז, און איך האָב געמיינט, אַז זיי גייען אונדז שוין שיסן. אָבער ס׳איז געווען מיט חסד. מ׳האָט אונדז נאָר געהייסן זיך אויסדרייען און מארשירן. אייגנער איז געגאַנגען פון פּאָרנט און אייגנער פון הינטן, די ביקסן אויסגעשטרעקט. מיר ביידע זענען געגאַנגען, הייסט עס, אין דער מיטן. גייענדיק, זאָגט צו מיר מיין פריינד: „אוי, זענען מיר אויף צרות! דו האָסט כאָטש געהערט אין וואָס מען באַשולדיקט אונדז? אין אויסשפּירן פּאָרן שונא! פּאָרגעס נישט אַז איצט איז מלחמה־צייט. פּאָר אַזאַ זאַך שיסט מען איינס און צוויי״.

פֿרואוו איך אים באַראיקן אוו זאָג אים, אַז ס׳איז נישט הפקר אַ וועלט, מע שיסט נאָך נישט אַזוי שנעל? ווי דיר דוכט זיך. די גאַנצע מעשה קוקט מיר אויס ווי אַ שפּאָס. מע וועט אונדז מן הסתם באַלד באַפֿרייען אוו מיר וועלן נאָך עסן מיטאָג ביי דיין קרוב אין דאַרף. אוו געוועדט צו אים האָב איך אַזאָ לייכטן טאָן דערפֿאַר, ווייל איך האָב פּשוט נישט באַגריפן די ערנסטקייט פוו דער באַשולדיקונג. אָבער מיין פֿרייַנד, וואָס איז געווען עלטער פוו מיר מיט עטלעכע יאָר, האָט יאָ באַגריפן, אוו דעריבער איז ער באַלד אַריינגעפֿאַלן אין אַ מרה שחורה.

אַז מ׳האָט אונדז געבראַכט צו דער מיליטעריישער הויפּט־קוואַרטיר, וואָס האָט זיך געפוגען אין קרופּענסקיס הויף (בייַם לאַרגער פֿריץ), האָט מען אונדז איבערגעגעבן צום וואַכמיינסטער אין די הענט אַריין, אלס צוויי עסטרייכישע שפּיאָנען, וואָס מ׳האָט ערשט געכאַפּט. דער וואַכמיינסטער האָט אונדז אַריינגעזעצט אין אַ סאַלדאַטסקער פֿאַלאַטקע אויף דעם זעלבן הויף, אַוועקגעשטעלט אַ וואַך פוו סאַלדאַטן אַרום דער פֿאַלאַטקע, אוו באַפוילן דער וואַך, מע זאָל אונדז היטן זייַער שטרענג, ווייל דאָס זענען צוויי געפֿערלעכע שפּיאָנען. וועו מיין פרייַנד האָט געהערט דעם שטרענגן באַפֿעל פוו וואַכמיינסטער, איז ער געוואָרן ווייס ווי קאַלך אוו פוו שרעק אויפגעהערט רעדן.

איך האָב די זאַך נאָך אַלץ נישט געגומען זייער ערנסט. איך בין געוואָרן הונגעריק אוו דורשטיק, האָב איך געבעטן אַ סאַלדאַט פוו דער וואַך, ער זאָל מיר געבן עפּעס עסן אוו טרינקען.

מ׳האָט אונדז באַלד געבראַכט פוו דער פעלד־קיך גענוג וואַרעם עסן אוו טיי צום טרינקען. מיין פרייַנט האָט זיך צו גאַרנישט צוגערירט. ער האָט פֿאַרלוירן דאָס לשון אוו אויך דעם אַפּעטיט. מיט מיר איז געווען פּונקט פֿאַרקערט: ביי מיר האָט זיך אַזוי צעשפּילט דער אַפּעטיט, אַז וויפל איך האָב געגעסן, איז נישט געווען גענוג, אוו מ׳האָט מיר דווקא נישט געזשאַלעווט קיין עסן. יעדע עטלעכע מינוט איז צוגעקומען אַן אַנדער אַפּיציר צו דער פֿאַלאַטקע, אַנצוקוקן די עסטרייכישע שפּיאָנען. יעדער איינער האָט אונדז דורכגעשטאָכן מיט די אויגן וויי מיט שארפע שפּיזן, אוו בייַם אַוועקגייַן, אונדז מכבד געווען מיט אַ רוסישן „מי שברך״ אוו געזאָגט, אַז מ׳דארף אונדז מאַכן די זאַך „ק׳טשאַרטו מאַטיערי אַווסטריי־סקיע ראַזווועדטשיקי״.

אָבער דאָס אַלץ האָט אויף מיר קיין ווירקונג נישט געמאַכט. איך בין זיך געבליבן רואיק אוו געלאַסן ווי געווען. אוו רואיק בין איך געווען נאָר דערפֿאַר, וואָס איך האָב זיך געפילט אינגאַנצן אומשולדיק אוו געהאָט דאָס געפיל, אַז מע זעצט נישט אין תפיסה אוו מען שיסט נישט קיין מענטשן אין דער וועלט אַריין. אַזוי האָט מיר מיין קינדעריש האַרץ דעמאָלט אונטערגעזאָגט.

גאָר שפּעט נאָכמיטאָג, די זון האָט זיך שוין אָנגעהויבן זעצן, בין איך פון מידקייט איינגעשלאָפן, אָזוי ליגנדיק אויף דער ערד, אונטערגעבעט מיט שטרוי. מיין פרייַנט איז געזעסן און געפּיפּערט, צו אים האָט זיך נעבעך קיין שלאָף נישט געגומען. פונקט ווען איך בין אָזוי געשמאַק געשלאָפן, איז מען אונדז געקומען נעמען אויף א פאַרהער אין דער קאַנצעלאַריע פון דעם מיליטערישן שטאַב. מיך האָט מען קוים אויפגעוועקט. איך האָב זיך אויסגעטשוכעט פון שלאָף, זיך אָפּגעטרייסלט פונעם שטרוי, וואָס האָט זיך אויף מיר אָנגעשטאָכן, און מיר האָבן געגומען שפּאַנען. איין סאָלדאָט פון פאַרנט, איינער פון הינטן, מיט אויסגעשטרעקטע ביקסן, מיר בייַדע אינמיטן. ביי דער זייט שפּאַנט דער וואָך־מייסטער און טראָגט אונדזערע שטרויענע קאָפּעליושן.

מ׳האָט אונדז אַרייַנגעפּירט אין דער הויפּט־קאַנצעלאַריע וואָס האָט זיך געפונען אין איינער פון דעם פּריצס געביידעס. אָרום טישן, גרויסע און מאַסיווע, זענען געזעסן די העכסטע אפיצירן פונעם שטאָב, פּאַל־קאָווניקעס מיט קאָפּיטאָנען. אָז איך האָב דערזען די באָגיידטע עפּאָלעטן מיט די גלאַנציקע קנעפּ, און די ערנסטע פנימער, האָב איך זיך שוין אויך אָנגעהויבן שרעקן אָביסל. אָבער ס׳האָט נישט געגומען לאַנג, און איך האָב זיך צוריק באַרואיקט. דער וואָכמייסטער ציט זיך אויס אין זיין גאַנצער לענג און רעפּאָרטירט, ווי אָזוי ער האָט געכאָפּט די צוויי עסטרייכישע שפּיאָנען. מיר האָבן זיך, זאָגט ער, ארומגעדרייט אין דאָרף, זיך אַלעמאָל אָפּגעשטעלט רעדן מיט אַנהָרע סאָלדאָטן, און אָט זענען זייערע קאָפּעליושן וואָס האָבן אויף זיך די עסטרייכישע מאַרקע. דער וואָכמייסטער איז פאַרטיק געוואָרן מיט זיין באַריכט, האָט מען זיך געגומען צו אונדזערע ביינער. ווער זענט איר? וואָס זענט איר? פונוואָנען זענט איר? און וואָס טוט איר דאָ אין א פלאָץ, וואו ס׳איז א מיליטערישער לאַגער? און וואו זענען אייערע דאָקומענטן?

אָזוי ווי מיין פרייַנט איז געווען מיט עטלעכע יאָר עלטער פון מיר, האָט מען די ענטפערס אויף די פראָגן פאַרלאָנגט דווקא פון אים און נישט פון מיר. נאָר ער האָט פשוט געציטערט ווי א בלאָט, און האָט פשוט נישט געקאָנט אַרויסברענגען קיין וואָרט פונעם מויל.

האָט מען זיך געגומען צו מייַנע ביינער, אָז איך זאָל ענטפערן אויף די פראָגן. האָב איך זיי געענטפערט, אָז מיר זענען צוויי יידישע יינגלעך פון דערבייאיקן שטעטל ליפקאָן, געקומען זענען מיר אַהער אין דאָרף באָזוכן א נאָענטן קרוב, און וואָס שייך, אָז דאָ איז איצט א מיליטערישער לאַגער, האָבן מיר וועגן דעם אפילו קיין אַנונג נישט געהאַט. דאָס איז דער ריינער אמת!

אָז איך בין פאַרטיק געוואָרן מיט מיינע ענטפערס, האָט זיך אויפגע־שטעלט אָן אפּיציר און געבעטן ביים פאָלקאָוויניק דערלויבענישׂ, צו שטעלן מיר עטלעכע פראָגן.דערנאָך וועגדט ער זיך דירעקט צו מיר און קוקט

מיר גלייך אין די אויגן אריין און פרעגט: „ביסטו טאקע א ליפקאנער?“ — „יא“, זאג איך. „קאנסטו עפעס מענטשן אין ליפקאן?“ — „יא“, זאג איך. און ער הייבט מיך אן צו פרעגן פראגן, אזוי ווי מ׳פרעגט רעטענישן, און איך האב די רעטענישן געדארפט טרעפן. ער האט מיך, למשל, געפרעגט, צי איך קען דעם דירעקטאר פון דער רוסישער שקאלע. האב איך אים געדארפט ענטפערן ווי אזוי ער הייסט, ווי אזוי ער קוקט אויס און וואו די שקאלע געפינט זיך; כ׳האב אים געענטפערט, אז די שקאלע געפינט זיך אנטקעגן דעם קלויסטער, נישט ווייט פונעם שפיטאל, הער דירעקטאר הייסט זשאלינקאווסקי, איז גרוי און טראגט א בארד נאר אויף דער גאמבע.

דערנאך פרעגט ער מיך וועגן דעם זעמסקי נאטשאלניק. זאג איך אים, אז ער הייסט סאלאמאנטשיק, א קורצער, א גראבער, און וואוינט לעבן וואלאסט. און אזוי פרעגט ער מיך וועגן נאך א פאר פראמינענטע ליפקאנער קריסטן, און איך ענטפער אלץ ריכטיק. צוליעצט שטעלט ער מיר א פראגע, צי ווייס איך ווער ס׳איז דער פארוואלטער פונעם ליפקאנער פריצס אימעניע. זאג איך אים אז דער פארוואלטער הייסט פעטיא דידיק. ער האט אויך א ברודער אן אפיציר, הייסט ער אליאשא, און מיר דאכט זיך אז איר זייט אליאשא. איר קוקט אויס זייער ענלעך צו פעטיאן.

עפעס נאר טאקע ווי א מלאך פון הימל וואלט געשטאנען און מיר אונטערגעזאגט אזוי צו ריידן. געווארט האב איך טאקע, אז פעטיא דידיק האט א ברודער אליאשא, אן אפיציר. נאר קיינמאל אין מיין לעבן האב איך אט־דעם אליאשאן נישט געזען פאר מיינע אויגן. דא איז פשוט געשען א נס פון הימל, אז איך זאל זיך אזוי צערעדן און טרעפן, אז דער אפיציר איז טאקע אליאשא דידיק. דער ענטפער האט סיי אויף אים און סיי אויף די אנדערע אפיצירן געמאכט אזא איינדרוק, אז ס׳איז ביי זיי אלעמען מער נישט געווען קיין סימן פון צווייפל, אז וואס איך האב זיי געזאגט ביז איצט איז געווען דער ריינער אמת. און אן שום וויטערדיקע פראגן האט מען אונדז דערקלערט פריי.

אבער א שטיקל שטראף האבן מיר דאך באקומען.

די שטראף איז געווען פשוט א מין איזדיעקעווען זיך איבער צוויי יידישע יינגלעך און איז געקומען פונעם פאלקאוויסקס מויל אליין: פריי זענען מיר טאקע, נאר איבערנעכטיקן אין דארף, דאס נישט, מיר מוזן תיכף צוריקגיין קיין ליפקאן, און נישט מיטן זעלבן וועג וואס מיר זענען אריינגעקומען, נאר מיט א גאנץ אנדערן וועג. און כדי צו מאכן זיכער אז מיר וועלן נישט בלייבן אין דארף איבער נאכט, גיט ער א באפעל צו די צוויי סאלדאטן, וואס האבן אונדז געהיט די גאנצע צייט, אז זיי זאלן אונדז ארויסבאלייטן א שטיק וועג ארויס פון דארף, כדי צו מאכן זיכער, אז מיר וועלן נישט גיין צוריק מיטן זעלבן וועג, וואס מיר זענען אריינ־

געקומען. מ׳האָט אונדז אָפּגעגעבּן די שטרויענע קאָפּעליושן און געוויזן די טיר...

אַז מיר זענען אַרויסגעקומען אין דרויסן, איז שוין געווען פֿאַרנאַכט. דער דרויסן איז שוין געווען אָפּגעקילט און די לופט האָט געשמעקט מיט דאַרפישער פֿרישקייט. געגאַנגען זענען מיר צוזאַמען מיט די סאָלדאַטן, נישט ווי אַרעסטירטע, נאָר ווי שוין לאָנג באַפֿרייַנדטע. די ביקסן האָבּן זיי שוין נישט געהאַט, און זייער באַנעמונג בכלל איז שוין געווען אינגאַנצן אַן אַנדערע. אַרויסקומענדיג פון הויף שוין פון יענער זייט טויער, זאָג איך צו די סאָלדאַטן, אַז מיר האָבּן מיט זיך גאָרנישט קיין עסן, און מיט וואָס צו קויפן האָבּן מיר אויך נישט. און ווער ווייסט ווי לאָנג דער וועג וועט געדויערן, דער וועג איז דאָך פֿאַר אונדז אינגאַנצן פֿרעמד. האָבּן די סאָלדאַטן פּשוט פון רחמנות אונדז באַזאָרגט מיט צוויי ברויטן, און ביים ערשטן סאָד וואָס מיר זענען פֿאַרביַיגעגאַנגען, איז אייַנער פון די סאָלדאַטן אַריבערגעשפּרונגען דעם נידעריק־געפּלאַכטענעם פּאַרקאַן און אַנגעריסן פֿאַר אונדזערט וועגן פֿרישע פֿרוכטן, מיר זאָלן האָבּן וואָס צו עסן מיטן ברויט.

אַז מיר זענען אָפּגעגאַנגען א שטיק וועג, האָבּן די סאָלדאַטן זיך מיט אונדז געזעגנט און זיך אומגעקערט צוריק אין דאָרף אַריין, און מיר, מידע און אויסגעמאַטערטע פון דער איבערלעבונג, האָבּן ווייטער געשפּאַנט, אַן א ציל, נישט וויסנדיק אפילו ווהין מיר וועלן ערגעץ אַנקומען.

מיט דער ערשטער טונקלקייט פון אַנהויב נאַכט, זענען מיר אַנגעקומען אויף אַן „אַדאַיע״ (א מין פּריצישער ישוב אינמיטן פעלד ביי דער זייט פון וועג). מיר האָבּן זיך גאָר מחיה געווען. מיר האָבּן געריכט דאָ איבער־נעכטיקן, זיך אויסרוען. נאָר אונדזער האָפענונג איז תיכף צעריבן געוואָרן. דער פֿאַרוואַלטער פון דעם ישוב האָט געזאָגט, אַז איצט איז מלחמה־צייט, און ער האָט א פֿאַראַרדענונג פון דער מלוכה, אַז קיין פרעמדע מענטשן זאָל ער דאָרט נישט לאָזן נעכטיקן, עס קאָנען זיין שפּיאָנען. דאָס איז פֿאַר אונדז געווען א צושמעלץ צום גוטן טאָג, וואָס מיר האָבּן דורכגעמאַכט. באין ברירה, האָבּן מיר געמוזט ווייטער גיין, אַווי־ווי ס׳גייט דאָרטן אין באַקאַנטן ליד:

„א ייד בּיסטו, גיי ווייטער, גיי...״

מיר פרעגן אים, ווי ווייט ס׳איז פון דאָנעז צו א דאָרף, זאָגט ער, אַז דאָס נאָענטסטע דאָרף פון דאָנעז איז קאָטיזשאָ, און אַז מיר וועלן גיין כסדר, איז וועלן מיר זיין דאָרט אין דער פרי. און ער גיט צו, אַז דער וועג אַהין איז א גלייכער, אַזוי, אַז פֿאַרבּאַנדזשען וועלן מיר נישט. מיר האָבּן אים געזאָגט א גוטע נאַכט, אים געדאַנקט פאַר זיין שיינער גאַסט־פֿריַנדלעכקייט, אומשטיַינס געזאָגט, און געלאָזט זיך גיין.

די נאַכט איז געווען א פול־לבנהדיקע, אַז מ׳האָט געקענט זען ווי פֿערל צו קלייבן. אויף די פעלדער פון בּיידע זייטן וועג האָבּן מיר געזען א בּיידל דא און דאָרט. דאָס האָבּן פּויערים פון די פעלדער אויפגעשטעלט

צו שלאָפן אין צייט פון שניט, וועז ס׳איז נישטאָ קיין צייט צו פֿאָרן אַהיים אוז צוריק.

אַ דאָנק די ביידלעך האָבן מיר זיך געפֿילט אַ סך היימלעכער אין אונדזער גאָנג. מיר האָבן אויך געטראַכט, אַז אויב פֿויערים נעכטיקן אויף די פעלדער, האָבן זיי דאָך מסתמא הינט אַרום זיך, זענען קיין וועלף דאָ זיכער נישטאָ, איז נישטאָ וואָס זיך צו שרעקן. כאָטש מיר זענען געווען צוגעגרייט, ווי אַ זאָך מאַכט זיך, צו דער באַגעגעניש פון אַ וואָלף. מיר האָבן געהאַט מיט זיך שוועבעלעך מיט פּאַפּיר צום אָנצינדן...

נאָר גאָט צו דאַנקען, מיר האָבן קיין שד נישט געזען אוז קיין ויהי נועם נישט געדאַרפט זאָגן. מיר האָבן אפילו קיין איין שוועבעלע נישט געדאַרפט נוצן, חוץ צום פֿאַרויכערן אַ פּאַפּיראָס. אוז אָזוי, פֿאַוואַלינקע, פֿאַוואַלינקע, גייענדיק אוז שמועסנדיק האָבן מיר אָנגעצויגן קיין קאָטיזשאָן, נישט אין דער פרי, ווי יענער האָט אונדז געזאָגט, נאָר ס׳איז נאָך געווען אַ גוטע שעה צו טאָג.

אָנגעקומען אין דאָרף, האָבן מיר דעם ערשטן ברוד הבא באַקומען פון די דאָרפֿס־הינט, זיי האָבן דערשמעקט צוויי פרעמדע מענטשן, האָבן זיי זיך אָזוי צעהאָווקעט, אַז ס׳איז פשוט געווען אַ שרעק. דאָס גאָנצע דאָרף איז געווען פֿאַרזונקען אין שלאָף אוז מ׳האָט נישט געזען קיין לעבעדיקן מענטשן צו קאָנען עפּעס פרעגן. פלוצים דערזעען מיר אַ פויער, ער שפּאַנט אַ פֿאָר פערד אין אַ וואָגן. גיבן מיר אים אַ בריטן גוט־מאָרגן, אוז ער ענטפֿערט אונדז מיט אַ גוט־מאָרגן.

אָזוי ווי מיר האָבן נישט געווואוסט אויף וועמען צו פרעגן, האָבן מיר אים געפרעגט אויפן שוחט. זאָגט ער: יא אָט דאָ נישט ווייט וואוינט דער שוחט. לאָזן מיר זיך גיין צום שוחטס הויז, אָבער זייט אַ בריה אוז גע־פינט אַ דאַרפיש הויז „דאָ נישט ווייט״, אַז איר זענט דאָס ערשטע מאָל אין אייער לעבן אין אַ פרעמד דאָרף, אוז דערצו נאָך ביינאַכט. גאָט האָט געהאָלפן, מיר האָבן באַגעגנט נאָך אַ פויער, מיר שטעלן אים אפּ מיט אַ גוט מאָרגן, מיר פרעגן אים וואו דער שוחט וואוינט, האָט ער גראָד זיך נישט געלאָזט לאַנג בעטן אוז אונדז צוגעפירט אַהין.

בײַם שוחטס הויז האָבן מיר זיך דערפילט אָזוי ווי אָפּגעראָטעוועט אויף אַן אינדזל. זענען מיר צוגעגאַנגען מיט דרייסטקייט, אַז שום מורא. קיין הונט, וואָס זאָל אונדז באַפֿאָלן, איז בײַם שוחט נישט געווען. ס׳איז געווען שאַ־שטיל, אַ מחיה.

אין הויז האָט געברענט אַ קליין נאָכט־לעמפּעלע. די פענצטער זענען נישט געווען פֿאַרהאָנגען, אָזוי, אַז פון דרויסן האָבן מיר געקענט זען וואָס טוט זיך אינעווייניק, אוז געזען האָבן מיר, אַז אָלע אין הויז שלאָפן. ס׳איז פשוט געווען אַן עבֿירה פֿאַר גאָט זיי אויפצוועקן. מיר האָבן אויך געזען, אַז ס׳איז אַ גרויס הויז־געזינט: מ׳איז געשלאָפן אויפן דיל אויך. מיר האָבן זיך דערווייל צוגעזעצט אויף דער פריזבע וואָס אַרום הויז, אוז צוביסלעך

זיך אויסגעשטרעקט. ס׳האָט לאַנג נישט געזומען, אוּן מיר זיינען איינגע־שלאָפן ווי דערהרגטע. די פּריזבע איז געווען אויסגעשפּרייט מיט היי. פּאַר אונדז איז דאָס געווען ווי דאָס בעסטע וווייכע בעטגעוואַנט.

מיר וואָלטן געקאָנט אַזוי אָפּשלאָפן ווער ווייס ווי לאַנג, ווען דער שוחט וואָלט אונדז נישט אויפגעוועקט, אוּן דאָס איז נישט געווען קיין גרינג שטיקל אַרבעט... אַז מיר זענען אויפגעשטאַנען פונעם זיסן שלאָף, איז אַרויסגעקומען די שוחטקע מיט די קינדער, אוּן ס׳האָט זיך אָנגעהויבן א ליבּ אויספֿרעגעניש: ווער זענט איר? פוּן וואַנען קומט איר? ווי קומט איר אַהער? ווי אַזוי האָט איר געטראָפן בייאַכט גלייך אַהער צום הויז? — אַז מיר האָבן זיי דערציילט, וואָס מיט אונדז האָט פּאַסירט אוּן ווי אַזוי מיר קומען אַהין־צו, האָט די שוחטקע, די טייערע יידישע מאַמע, פּאַרלייגט די הענט אויפן האַרצן אוּן אונדז אָנגעהויבן באַקרעכצן אוּן באָאויקען: ווייַ, וואָס יידישע קינדער שטייען זיך אויס הייַנטיקע צייטן! זי האָט זיך אויסגעווישט א טרער מיטן עק פונעם קאָפּ־טיכל אוּן אַריינגעבּעטן אין הויז לייגן תּפילין. זי וועט דערווייַ? שטעלן אויפקאָכן ציקאָריע אוּן צוגרייטן עפּעס צום עסן.

אַז מיר זענען אָביסל געקומען צו זיך, האָבן מיר אָנגעהויבן זיך גרייטן ווייטער אין וועג אַריין. דער שוחט האָט אונדז אויסגעמאָלן ווי אַזוי צו גיין, אַז מיר זאָלן אָנקומען אין דאָרף לינע, וואָס איז פּינף ווייַרסט פוּן ליפּקאָן. פוּן דאָרט איז שוין א קליניקייט צוצושפּאַנען קיין ליפּקאָן. די שוחטקע האָט אונדז מיטגעגעבן עטלעכע שטיקלעך ברויט מיט פּוטער אויפן וועג, אוּן מיר האָבן זיך געזעגנט אוּן געדאָנקט פּאַר אַלעמען. דעם שוחטס א יינגל האָט אונדז אַרויסבּאַלייט פונעם דאָרף.

דער טאָג איז געווען א שיינער. א ביסל צו־הייס, נאָר ס׳איז זיך לייכט געגאַנגען, ווייל מיר האָבן געהאָט דאָס געפּיל, אַז מיר זענען שוין נישט ווייט פוּן דער היים. מיר האָבן געהאָפּט צו טרעפן אויפן וועג עפּעס א פערד־אוֹן־וואָגן, מיר זאָלן קאָנען א ביסל אונטערפֿאָרן, אָבער ס׳האָט זיך נישט געמאַכט. ס׳איז געווען שניט־צייט אויף די פעלדער אוּן פויערים האָבן פּשוט נישט געהאָט קיין צייט ערגעץ צו פֿאָרן. איז אַזוי שפּאַנענדיק זענען מיר אָנגעקומען קיין לינע.

דאָ, פּינף ווייַרסט פוּן ליפּקאָן, האָבן מיר זיך שוין באַטראַכט כמעט ווי אין דער היים.

אַרויסגייענדיק פונעם דאָרף, האָבן מיר אָנגעטראָפן א פערד־אוֹן־וועגעלע וואָס פֿאָרט קיין ליפּקאָן. דאָס וועגעלע איז געווען אָנגעלאָדן מיט זעקלעך תּבואה, וואָס דער פויער האָט געפירט אין שטאָט אַריין פֿאַרקויפן. מיר בעטן בּיים פויער ער זאָל אונדז א ביסל אינטערפירן, הייסט ער זיך געבן פערציק קאָפּיקעס, וועט ער אונדז אָפּפירן ביז אין שטאָט אַריין.

נאָר אַזוי ווי אונדזער גאַנץ פאַרמעגן איז באַשטאַנען פוּן צוואַנציק קאָפּיקעס, האָבן מיר אים אָנגעבאָטן צען קאָפּיקעס. שעמט ער זיך ניט

אוֹן זאָגט, אַז פּאַר צען קאָפּיקעס זאָלן מיר גיין לעבן וואָגן... זענען מיר טאָקע געגאַנגען לעבן וואָגן — איך פּון אייך זייט אוֹן מיין חבר פּון דער צווייטער. אוֹן דער פּויער איז זיך געזעסן אויפן וואָגן, אוֹן ס׳האָט אים אפילו נישט אַנגעהויבן אַרן. מיר האָבן דעמאָלט אויסגעפּונען, אַז ס׳איז טאָקע אמת דאָס ווערטל: לעבן אַ שווערז וואָגן איז גוט צו־פוס צו גיין...

אַזוי גייענדיק זענען מיר אַנגעקומען אַזוי נאָענט צו ליפקאָן, אַז ס׳האָבן זיך אַנגעהויבן אַרויסזען די שפּיצן פּונעם קלויסטער. דעמאָלט האָט דער פּויער שוין באַשטאַנען צו נעמען די צען קאָפּיקעס, אַז ער זאָל אונדז אונטערפירן, נאָר איצט האָבן מיר שוין נישט געוואָלט. מיר זענען געגאַנגען צו־פוס אַזוי לאַנג, ווען מיר גיין נאָך אַ ביסל אוֹן זיך אייַנשפּאָרן די צען קאָפּיקעס.

ס׳האָט נישט געדויערט לאַנג אוֹן אָט זענען מיר שוין ביים אַריינגאַנג אין שטאָט אַריין, נישט ווייט פּון דער פּאָטשט. אָפּגערעדט האָבן מיר צווישן זיך, אַז ס׳זאָל בלייבן אַ סוד. צו די צרות האָבן מיר זיך נאָך געשעמט אויך. דער סוף איז אָבער געווען, אַז ווי מיר זענען נאָר צוגע־קומען צו אַלטער ישראל מענדלס איינפאָר־הויז, וואו ס׳איז שטענדיק גע־שטאַנען אַ רעדל מענטשן, אוֹן ווי מ׳האָט אונדז נאָר דערזען, האָט מען אונדז גלייך אויפגענומען מיט אַ ברוך הבא: „אָט גייען די צוויי שפּיא־נעז!״

ווי אַזוי די יידן האָבן שוין געוואוסט פּון דער מעשה? — פּרעגט מיך בחרם...

אַ מעשה מיט אַ ירושה פון אַמעריקע

אָרום 1919 איז מיין מאַמע ע״ה זייער ערנסט קראַנק געוואָרן, און פון יענער קראַנקהייט איז זי מער ניט אויפגעשטאַנען. געקרענקט האָט זי אָרום אַ יאָר צייט. קיין שום רפואה וואָס די ליפקאַנער פעלדשערס און די פּאָר דאָקטוירים האָבן איר געגעבן האָט נישט געהאָלפן. האָבן די דאָקטוירים מיר געראטן צו נעמען די מאַמע קיין טשערנאָוויץ, די הויפּט־שטאָט פון דער בוקאָווינע, וועלכע האָט זיך, אין פֿאַרגלייך מיט ליפקאַן, געהאַט פּאָר גאָר אַ הויכן מעדיצינישן צענטער, מיט וועלט־באָרימטע דאָקטוירים אוּן מיט גרויסע מאַדערנע שפּיטאָלן; אפשר וועט מען דאָרט געפינען אַ מיטל צו דער מאַמעס קרענק.

די מאַמע איז אָפּגעוואָגן אַ פּאָר וואָכן צייט אין טשערנאָוויצער ,,לאַנד־דעס־שפּיטאָל״ נאָר מ׳האָט זי אַהיימגעשיקט מיט נישט קיין גרויסע האָפענונגען געזונט צו ווערן. מ׳האָט איר מיטגעגעבן פּאָרשיידענע פּילן אוּן רפואות, אוּן אַ ספּעציעלע דיעטע, אָבער די אַלע זאָכן האָבן גאָרנישט געהאָלפן. די מאַמע איז געוואָרן שוואָכער פון טאָג־צו־טאָג. די לאָגע איז געווען אַ ביטערע; געפערלעך קראַנק, אַן האָפענונג אויף בעסערקייט, אָרים אוּן אַן קיין שום אויסזיכטן אויף מאַטעריעלער הילף פון ערגעץ.

אָט אין דער שטאָק־פינצטערניש האָט זיך באַוויזן אַ שטראָל ליכט אין געשטאַלט פון דער מאַמעס אַ פּלימעניק מיטן נאָמען יעקב־שמעון. ער איז געווען אַ זון פון דער מאַמעס עלטערער שוועסטער חיה, האָט געוואוינט אין נאָוואָסעליץ, אַ שטעטל פערציק וויערסט פון ליפקאַן, געפּירט דאָרט גרוייסע מסחרים אוּן פֿאַרמאָגט זייער אַ גוטן כאָראַקטער. איבעריק צו דערציילן אַז מיין מאַמע האָט זיך גאָר מחייה געווען מיט אַזאַ ליבן אוּן האַרציקן גאָסט.

מיד האָט די מאַמע געשיקט אין טשיינע ברענגען הייסן אָקריפּ צו מאַכן טיי פֿאַרן גאָסט, מיט עפּעס צום פֿאַרבייסן, אוּן זי האָט אַזוי, קראַנקער־הייט, זיך געזונמען גרייטן דעם טיש. אַז מיר זענען שוין געזעסן אָרום טיש אוּן געערעט פון משפּחה, געזופט הייסע טיי אוּן צוגעביסן מיט קיכל, האָט זיך אינמיטן אָט דעם שמועס אַ וועגד־געטאָן יעקב־שמעון צו דער מאַמען בזה הלשון: ,,מומע! דו געדענקסט אונדזער קרובה שרה? דעם פּעטערס... טאָכטער?״ (איך געדענק שוין נישט דעם פּעטערס נאָמען).

,,אָבער וואָס פֿלוצים, יעקב־שמעון, האָסטו זיך איצט דערמאָנט אין שרהן? יענע איז דאָך שוין אין אַמעריקע אוודאי אַ יאָר פינף אוּן פערציק; איך געדענק וועז זי איז אַוועקגעפֿאָרן, זי איז דעמאָלט אַלט געווען נישט מער ווי אַ יאָר אַכצן. זי האָט פון זיך קיינמאָל נישט געלאָזט הערן; ווער ווייסט, צי זי לעבט נאָך אָפילו, אַז מע׳ הערט גאָר קיינמאָל נישט פון איר.

דאָכט זיך, אַז דו, יעקב־שמעון, געדענקסט זי אָפילו נישט, ווייל זי איז שוין אין אַמעריקע מער וויפל דו ביסט אין גאַנצן אַלט״.

די מאַמע האָט גלייך געגעבן אַ חשבון־אויס, ווען שרה איז אַוועק־געפאָרן, און ווען ער, יעקב־שמעון, איז געבוירן געוואָרן, און זי איז געווען געראָכט: ער, יעקב־שמעון, איז נישט אַזוי פיל אַלט וויפל זי, שרה, איז שוין אין אַמעריקע.

,,און וואָס פֿלוצים, יעקב־שמעון טייערער, גאָר פון דער העלער הויט, האָסטו זיך דערמאָנט אין דער שרהן? ס׳האָט זיך דיר עפּעס גע־חלומט, צי האָסט אַזוי עפּעס געהערט גוטע נייסן ווען איר? לאָמיך הערן״.

,,געחלומט וועגן שרהן האָב איך טאָקע נישט״ — זאָגט יעקב־שמעון — ,,נאָר נייס וועגן איר האָב איך יאָ״.

,,כאָטש גוטע נייסן?״ — פרעגט די מאַמע. — ,,אי גוטע, אי שלעכטע נייסן.״ — ענטפערט יעקב־שמעון — ,,און סע קלינגט ווי אַ חלום״. — ,,איך בין שוין טאָקע נייגעריק״, זאָגט די מאַמע, — ,,לאָמיך שוין הערן, וואָס אַזוינס האָסטו געהערט פון איר?״.

און יעקב־שמעון דערציילט, אַז ער האָט באַקומען אַ בריוו פון זיין ברודער שלמה־יצחק פון ניו־יאָרק, ווו ער שרייבט אים, אַז שרה האָט געהאַט חתונה געהאַט מיט אַ מאַן אַ מיליאָנער און צוריק מיט עטלעכע יאָר איז איר מאַן געשטאָרבן. קיין קינדער האָבן זיי נישט געהאַט, און שרה איז געבליבן אַ רייכע אלמנה איינע אַליין. דאָ נישט לאַנג צוריק איז שרה אויך געשטאָרבן, און אַזוי ווי קיין יורשים האָט זי נישט געלאָזט נאָך זיך, ס׳הייסט קיין אייגענע קינדער, האָט זי געלאָזט אַ צוואה, אַז איר גאַנץ פאָרמעגן לאָזט זי איבער צו אירע קרובים אין אייראָפּע, און האָט אויסגע־שריבן די נעמען פון פערצן קרובים וואָס זי האָט געדענקט פון דער צייט איידער זי איז אָפּגעפאָרן קיין אַמעריקע. אין דער צוואה האָט זי אויך באַוואָרנט, אַז אויב עמיצער פון די דערמאָנטע קרובים לעבט נישט מער, זאָלן די קינדער פון פאָרשטאָרבענעם קרוב זיין באַרעכטיקט צו זיין חלק ירושה. און אויב סע וועלן זיך אָפּרופן קרובים אָנדערע פון די פערצן, וואָס זי האָט פאָרשריבן אין דער צוואה, זאָלן זיי אויך זיין באַרעכטיקט צו אַ חלק ירושה, נאָר בתנאי אַז זיי וועלן צושטעלן אַ סדר־היוחסין, ווי אַזוי זיי זענען קרובים צו שרהן. די לעבן־געבליבענע פון די פערצן דערמאָנטע קרובים אין דער צוואה וועלן אויך מוזן באַשטעטיקן זייער קרובשאַפט.

צווישן די פערצן נעמען אין דער צוואה איז געווען מיין מאַמע און אָלע אירע שוועסטער. נאָר חוץ מיין מאַמען האָט שוין קיין איינע פון זיי נישט געלעבט, און מיין מאַמע האָט בכן געדאַרפט באַשטעטיקן, לויט דער צוואה, די קרובשאַפט פון אירע פלימעניקעס און פלימעניצעס. אויך דער־ציילט יעקב־שמעון דער מאַמען, אַז אָחוץ דעם בריוו פון זיין ברודער שלמה־יצחק, האָט ער אויך באַקומען אַ קאָפּיע פון דער צוואה, צוגעשיקט פון אַן

אַמעריקאַנער אַדוואָקאַט, און אַ חשבון פון וואָס די ירושה באַשטייט: געבייַדעס, פאַבריקן, הייזער, רעגירונגס־באַנדס און געלט אין באַנק. אַרום און אַרום באַטרעפט די ירושה פערציק מיליאָן דאָלאָר. דער אַמעריקאַנער אַדוואָקאַט האָט אויך צוגעשיקט אינסטרוקציעס ווי אַזוי אויפמאַנען די ירושה. די צושריפט פונעם אַדוואָקאַט איז געווען אויף ענגליש און האָט פאַרנומען איבער צען זייטן פאַפּיר. יעקב־שמעון דערציילט אויך דער מאַמע, אַז ער איז שוין מיט אַלע פאַפּירן געווען אין טשערנאָוויץ אין אַ ביורא וואו מע קאָן ענגליש, און דאָס ערשטע איבערגעזעצט די אַלע אַמעריקאַנער צושריפטן אויף רומעניש און אויף דייטש, כדי ער זאָל וויסן געניויער וועגן וואָס סע האַנדלט זיך. און איצט גרייט ער זיך פאַרבינדן זיך מיט אַ גוטן אַדוואָקאַט אין טשערנאָוויץ און זען אַרויסבאַקומען די אַמעריקאַנער ירושה, לויט די אינסטרוקציעס פונעם אַמעריקאַנער אַדוואָקאַט.

„ווי דו זעסט, מומע פרומע״ — זאָגט יעקב־שמעון, — „האָבן מיר אַ גרויסן גאַט. וועגן געלט דאַרפסטו שוין איצט נישט זאָרגן, זע נאָר, גאַט זאָל העלפן, און ווער געזונט. און דערווייל, מומע, אויב סע פעלט דיר אויס אַ ביסל געלט, שעם זיך נישט און זאָג מיר, איך וועל דיר געבן וויפל דו דאַרפסט און מיר וועלן זיך שוין איה״ש אָפּרעכענען שפּעטער־צו, וועז די רעכטע צייט וועט קומען. און וועדליק איך פאַרשטיי, ביזטו דאָך איצט געענגט אין געלט, וועל איך דיר דערווייל איבערלאָזן אַ פּאָר הונדערט פראַנק. איך וועל מן הסתם אין גיכן דאָ זיין נאָך אַמאָל, וועל איך דיר לאָזן מער. און טאַמער וועל איך נישט זיין אַזוי גיך אין ליפקאָן, זאָלסטו מיר לאָזן וויסן דורך אַ בריוול, וועל איך דיר שוין צושיקן״.

מיין מאַמע האָט געדאַנקט איר פֿלימעניק יעקב־שמעון פאַר זיין גוטסקייט און פאַר דער נייס וועגן דער ירושה. „נאָר אייַדער, מיין טייערער פֿלימעניק, דו פאַרסט אַוועק, ווייל איך מיט דיר עפּעס אַ שמועס טאָן: דו ווייסט דאָך פון דער ירושה וואָס מיינע עלטערן, דיין זיידע און באָבע, האָבן איבערגעלאָזט פאַר מיר און דיין מאַמען ע״ה, און וואָס פון דער ירושה האָט זיך אויסגעלאָזט, ווייסטו דאָך אויך. דו ביסט דאָך אַ גרויסער סוחר און אַ וועלט־מענטש. גיב זשע אַכטונג, אייַדער דו גייסט אַריין אין גרויסע הוצאות, אַז פון דער איצטיקער ירושה זאָל זיך חלילה נישט אויסלאָזן דאָס אייגענע, וואָס פון יענער ירושה... ווייסט דאָך, מיר, די יורשים, אומשטיינס געזאָגט, זענען דאָך אין בעסאַראַביע און די ירושה איז דאָרט אין אַמעריקע, מעבר לים, ס׳איז פאַלג מיך אַ גאַנג...״

„מומע פרומע״, — זאָגט יעקב־שמעון, דו רעדסט טאַקע ווי אַ בר־דעת, נאָר איך האָף אַז פון דער איצטיקער ירושה וועלן מיר האָבן מער נחת ווי דו מיט מיין מאַמען פון אייער ירושה. נו, זיי מיר געזונט און לאָמיר האָפן גאָר אין גיכן צו הערן גוטע נייסן״.

דאָבט זיך, אַז קיינער, חוץ אונדז דריי, די מאַמע, איך און איר פֿלימעניק יעקב־שמעון, איז נישט געווען בשעת דעם שמועס וועגן דער ירושה, און דאָך

איז די נייס פֿאַרשפּרייט געווארן איבערן שטעטל ווי אַ וואַלד־פּייער. ווייזט אויס אַז ס׳איז אמת דאָס ווערטל: „פּענצטער האָבן אויגן, און וועלט האָבן אויערן און אַ ווינט האָט אַ טבע צו צעטראָגן״. ס׳האָט נישט געלומען לאַנג, און די נייס האָט זיך אויך פֿאַרשפּרייט אַריבער די גרענעצן פון ליפּקאַן, עס האָט פֿאַרכאַפּט כמעט דעם גאַנצן כאַטינער אויעזד.

מיט אַמאָל האָבן צו דער מאַמען אַנגעהויבן קומען זי מבקר־חולה זיין אַזעלכע מענטשן, וואָס זי האָט אַמוינצייקסטן דערוואַרט, און אַרויסגעווייזן דער מאַמען אויסערגעווייניטלעכע פּריינטלעכקייט. מ׳האָט פֿאַרפּירט אַ שמועס וועגן משפּחה־ענינים און אַזוי אַרום געגעבן אַנצוהערן אַז מ׳איז נישט קיין פּרעמדע חלילה, נאָר מ׳איז טאַקע קרובים, און נישט קיין ווייטע אויך. דאָס איז געווען אַ מין איידלע אַנצוהערעניש, אַז מ׳איז אויך גרייט צו באַקומען אַ כּזית ירושה.

איך, אַ נייגעריק יינגל, האָב גאָר מיטאַמאָל באַקומען אַ גוואַל־דיקן קרעדיט אין שטעטל. פון אַלע זייטן האָט מען מיר אַנגעבאָטן געלט. „סטייטש, די מאַמע איז דאָך קראַנק, טאָמער פעלט דיר אויס געלט? ווייסט דאָך, דאָקטוירים, רעצעפּטן. אַז גאָט וועט דיר העלפֿן, וועסטו אָפּגעבן, מע וועט דיך אפילו נישט מאָנען״, און גלייך צוגעגעבן: „וואָס? מיר זענען חלילה עפּעס פרעמדע? מיר זענען דאָך עפּעס אייגענע קרובים... און אויב נישט אייגענע, וואָר דען זשע זאָל העלפֿן איז אַ נויט?״. און אַזוי איז נישט אַוועק אַ טאָג, עס זאָל זיך נישט מעלדן עפּעס אַ נייער קרוב.

אַז איך בין אַהיימגעקומען פון דער אַרבעט אַדער גלאַט אַזוי פון דער גאַס, האָט די מאַמע מיך שוין געפרעגט: „נו וויפל קרובים האָבן זיך היינט געמאָלדן?״ ס׳איז שוין געווארן כמעט ווי אַן אַנגענומענע זאַך, אַז יעדן טאָג זאָלן זיך מעלדן עפּעס נייע קרובים.

דאָס וואָס מיר, איך מיט דער מאַמען, זענען זיך אויסגעשטאַנען צוליב די נייע קרובים, איז גאָרנישט, לגבי דעם, וואָס מיין קוזין יעקב־שמעון האָט געהאַט אויסצושטיין אין נאַוואַסעליץ פון פֿאַרשיידענע מענטשן, וואָס האָבן זיך צו אים געמאָלדן אלס קרובים.

די נייַ־געמאָלדענע קרובים האָבן זיך אַרגאַניזירט אין אַ קאָלעקטיוו און מ׳איז געקומען צו יעקב־שמעונען מיט טענות קעגן דעם ווי אַזוי ער גיט זיך אָפּ מיט דער זאַך, און סע געפעלט זיי נישט דער אַדוואָקאַט מיט וועמען ער האָט זיך באַראטן, און הלמאי ער, יעקב־שמעון, איז זיך מיט זיי נישט מישב אַיידער ער גייט עפּעס טאָן. און וואָס עפּעס אַ טשערנאָוויצער אַדוואָקאַט? וועגן אַזאַ מין זאַך, האָבן זיי געטענעט, דאָרף מען האָבן כאָטש אַ בוקאַרעשטער אַדוואָקאַט און טאַקע דעם גרעסטן. וואָס, סע דאָרף קאָסטן מער געלט? נו איז וואָס? וועלן זיי אַלע צוזאַמען אויסלייגן דערווייל געלט, יעדער אייגער וועט צוטראָגן אַ חלק, און אַז די ירושה וועט אַנקומען, וועט מען זיך דעמאָלט יעקאָש אויסגלייכן. נישקשה, קיינער וועט צום געשעפט חלילה גארנישט דערלייגן.

מ׳האָט גלייך אויפן אָרט געשאָפן צווישן זיך אַ סומע געלט און מ׳האָט דעלעגירט יעקב־שמעונען קיין בוקאָרעשט, זיך דערפרעגן צום גרעסטן און בעסטן אַדוואָקאָט, און אים אָנגעזאגט, טאָמער וועט די סומע געלט נישט זיין גענוג, זאָל ער דערווייל אויסלייגן זיינס און מע וועט אים אַלץ אומקערן בכבוד גדול.

יעקב־שמעון איז אַוועק קיין בוקאָרעשט און האָט זיך דאָרט פאָרזאָמט מיט עטלעכע טעג מער וועדליק מ׳האָט פריער אויסגערעכנט. יעקב־שמעון האָט זיך דערווייל איז וועג פאָרנומען אַפּיסל מיט זיינע אייגענע מסחרים אויך. איז ביז די קרובים האָבן אים דערזען צוריק אין דער היים, זענען זיי ממש שיער די אויגן פון קאָפּ נישט אַרויסגעקראָכן.

זיי האָבן געמיינט נישט־אַנדערש, נאָר אַז יעקב־שמעון איז גאָר אַוועק גלייך קיין אַמעריקע, און ווי אַ זאָד מאָכט זיך, קאָן ער נאָך אַליין לייגן די האַנט אויף דער גאַנצער ירושה, און אַלעמען אַרויסשטעלן אַ פייג. אַ קשיא אויף אַ מעשה? ביז־גאָר באָאַרגט איז געווען אייגנער אַ קרוב פון נאָוואָסעליץ, שלום מאַלינעשטער, כאָטש ווי אַזוי ער איז געווען אַ קרוב הויב איך נישט אַן צו וויסן ביזן היינטיקן טאָג. אַבער גערעשט, געטומלט און געזאָגט דעות האָט ער ווי אין פּסוק שטייט...

גאָט האָט געהאָלפן און יעקב־שמעון איז אַהיימגעקומען פון דער עיר הבירה בוקאָרעשט, חברה יורשים איז זיך צונויפגעקומען הערן, וואָס אַזוינס האָט דער גרויסער אַדוואָקאָט געזאָגט וועגן דער ירושה און ווי אַזוי ברענגט מען זי אַריבער קיין רומעניע און ווי אַזוי טיילט מען זי אייַן צווישן די קרובים.

געכומען איז מען פאָרלעכווייז: מענער מיט פרויען, און אויך דער־וואָקסענע קינדער, וועט ס׳האָט געהאָט. טייל זענען געווען לעבעדיק און פריילעך. דאָס זענען געווען די, וואָס זענען געווען זיכער בייַ זיך, אַז זיי זענען די אמתע יורשים. און טייל זענען געווען אומעטיק, ווייל זיי זענען נישט געווען אַזוי זיכער, צי סע קומט זיי אויך אַ חלק ירושה...

און אומעטיק זענען זיי געווען נישט אַזוי דערפאָר, וואָס זיי וועלן אפשר גאָרנישט באָקומען פון דער ירושה, נאָר הלמאי וועלן די אַנדערע יאָ באָקומען...

מ׳איז געזעסן מיט די אויערן אַנגעשפּיצט, חלילה נישט צו פאָרפעלן קיין וואָרט, וואָס יעקב־שמעון וועט האָבן צו דערציילן. נאָך אַלעמען: ס׳איז דאָך עפּעס 40 מיליאָן דאָלאָר!

דאָס ערשטע האָט יעקב־שמעון דערציילט וועגן דער גרויסקייט פונעם אַדוואָקאָט, און ווי אזוי ער האָט געדאַרפט האָבן פּראָטעקציע און זכות־אבות צוזוקומען צו אים. דערנאָך האָט ער דערלאָנגט אַ חשבון וואָס דאָס האָט געקאָסט. דעם עולם האָבן די אויסגאָבן געאָרט ווי דער פאָראַיאָריקער שניי. סע וועט ב״ה זיין פון וואָנען אַראָפצורעכענען. אויך מיר אַ באָטרעף!

אַז יעקב־שמעון איז פֿאַרטיק געוואָרן מיטן חשבון, האָט ער געזאָגט, אַז דער אַדוואָקאַט וועט אַננעמען דעם עסק נישט אַנדערש, ווי נאָר אַז ער וועט פֿאַרן קיין אַמעריקע און זיין דאָרט די גאַנצע צייט, ביז ער וועט אַרויסבאַקומען די ירושה פולע הונדערט פּראָצענט. און וואָס שייך די קאָסטן, זאָלן זיי באַצאָלט ווערן אין פֿאַרויס כּך וכך.

אַז מ׳האָט דערהערט די סומע, איז מען געבליבן זיצן ווי געפּלעפּט. מ׳האָט אַנגעהויבן ציטערן און מ׳האָט געהערט די ציין אין מויל קלאַפּן. ווייל חוץ דער גוואַלדיקער סומע געלט, וואָס דער אַדוואָקאַט האָט פֿאַרלאַנגט, האָט ער נאָך קיין גאַראַנטיע אויך נישט געוואָלט געבן, אַז ער וועט אויף זיכער די ירושה אַרויסבאַקומען.

דער אייניציקער וואָס האָט זיך נישט אינגאַנצן פֿאַרלוירן איז ווידער געווען שלום מאַלינעשטער. ער האָט געזאָגט אַזוי:

* * *

„אויב שוין יא פֿאַרן קיין אַמעריקע וועגן דער ירושה, דאַרף מען קיין שום אַדוואָקאַט נישט שיקן, נאָר מיר, די אמתע יורשים, זאָלן אַליין פֿאָרן, ווי אין פּסוק שטייט: בנערינו ובזקנינו נלך, אויב מע דאַרף אַז אַדוואָקאַט, קאָן מען אין אַמעריקע באַקומען אַ גרויסן אַדוואָקאַט, און אי סע וועט קאָסטן ביליקער און אי מיר וועלן קענען קוקן דעם אַדוואָקאַט אין די הענט אַריין. ווייל וויסן זאָלט איר, אַז ווען סע קומט צו געלט, ווער שמועסט נאָך אַ ירושה און אַזאַ סומע, קאָן מען אפילו קיין אַדוואָקאַט נישט געטרויען״.

און שלום מאַלינעטשער האָט טאַקע נישט פֿאַרלוירן קיין צייט, נאָר געזאָגט און געטאָן, גלייך אויף מארגן אַנגעהויבן צוגרייטן זיינעם אַ זון צו דער נסיעה קיין אַמעריקע. ביז וואָס־וועט־ווען, זאָל ער דערווייל דאַרט האָבן אַ זון... קוקנדיק אויף אים האָבן אַנדערע אים גענומען נאָכטאָן, מיט דער האַפענונג, אַז די טאַטעס וועלן צו דער רעכטער צייט נאָכקומען...

אָבער די האַפענונג איז נישט מקוים געווארן. אַלץ איז געגאַנגען גאַרנישט לויט די פּלענער, וואָס מ׳האָט פריער געמאַכט. אַנשטאָט גוטע פריילעכע בריוו, אַז די עלטערן זאָלן זיך גרייטן אין וועג אַריין קיין אַמעריקע, זענען געקומען זייער טרויעריקע בריוו: מע מאַכט נייע הוצאות, מ׳האָט זיך פֿאַרבונדן מיט אַ ניו־יאָרקער אַדוואָקאַט און ס׳איז פּעסטגע־שטעלט געווארן אַז די ירושה באַטרעפט נישט קיין פערציק מיליאָן דאָלאָר ווי מ׳האָט אויסגעחשבונט אין טשערנאָוויץ און אין בוקאָרעשט, נאָר זי באַטרעפט אינגאַנצן צוועלף מיליאָן. און אַזוי ווי ס׳איז שוין אַ לענגערע צייט, און קיין דירעקטע יורשים מעלדן זיך נישט, האָט די אַמעריקאַנער רעגירונג קאַנפיסקירט דאָס גאַנצע פֿאַרמעגן פֿאַר דער מלוכה, און מיר, די קרובים, האָבן זייער אַ שוואַכע האַפענונג עפּעס צו באַקומען. דעריבער

עצהן זיי אונדז צו בלייבן זיצן אויף די ערטער און זיך נישט דערוועגן צו לאזן אין וועג אריין.

נאָך אַזעלכע בריוו איז די שמחה פֿאַרוואַנדלט געוואָרן ביי טייל אין תשעה באב און ביי טייל אין יום־כּפּור. מ׳האָט ממש געווייגט מיט טרערן אויף דעם פֿאַרלוירענעם אוצר...

לסוף האָב איך זיך איינגעקויפט ביי דער משפחה אַ שטיקל מפּטיר מיטן אַרויסזאָגן אַ שטיקל אפּיקורסות:

נאכדעם ווי מ׳האָט זיך שוין געהאָט אַביסל באַרואיקט, און אַז די וואונד האָט זיך אַנגעהויבן פֿאַרהיילן, האָב איך, אלס ציוניסט־סאָציאַליסט, געוואָגט צו זאָגן, אַז אין דער אמתן זענען די ריכטיקע יורשים נישט מיר, די ווייטע קרובים, אַדער אפילו נאָענטע, נאָר די אַרבעטער וואָס אַדאָנק זייער האַרעוואָניע איז אונדזער קוזינע אַזוי רייך געוואָרן, און אויב עמיצער איז באַוולעט געוואָרן, זענען עס יענע אַרבעטער באַוולעט געוואָרן און נישט מיר. איבעריק צו דערציילן, אַז די רייד זענען געווען ווי זאלץ אויף אפּענע וואונדן. זידל־וועטער זענען געפלויגן פון אַלע זייטן אויף מיין אַדרעס. טייל האָבן מיך אפילו דערקלערט פאָר אַ כופר בעיקר און אפילו פאָר אַ משומד להכעיס.

מיט דעם האָט זיך אַבער די מעשה נאָך נישט געענדיקט. עס האָבן נאָך געדאַרפט צוקומען צוויי טראַגישע אינצידענטן: אייַנער פון די קרובים האָט זיך אַזוי געמומען צום האַרצן דעם פֿאַרלוירענעם אוצר, אַז ער איז פון האַרצווייטיק געשטאַרבן, אַ קורצע צייט נאָכדעם ווי אַלץ איז אויפגעגעבן געוואָרן און ס׳איז מער נישט געווען אויף וואָס צו האָפֿן.

אַ צווייטער קרוב, נאָך גאָר אַ יונגערמאַן, אברהם, וואָס האָט געוואוינט אין דאַרף בילאָוואָניץ לעבן ליפקאָן — אים האָבן די גויים דערהרגעט אויפן וועג צווישן ליפקאָן און דעם דאַרף, וועו ער איז געפֿאָרן צוריק אין דאַרף אריין מיט סחורה פֿאָר זיין דאַרפישער קראָם. די גויים האָבן אים חושד געווען, אַז דאָס פירט ער מיט זיך שוין זיין חלק פון דער גרויסער ירושה...

אַזוי האָט זיך געענדיקט אַ זיסער חלום פון צענדליקער, און אפשר הונדערטער מענטשן, וואָס האָט זיך געצויגן צוויי יאָר צייט.

געבליבן פון דער ירושה איז אונדז נאָר אַרום זעקס הונדערט נייַע קרובים וואָס מיר האָבן פון זיי פריער נישט געוואוסט, נאָר אַדאָנק דער ירושה האָבן זיי זיך אפּגעזוכט...

מיין מאַמע און אירע צווייערליי שוועסטער

(געהייליקט דעם אַנדענק פון מיין קוזין יעקב שמעון)

זייער זעלטן פלעגט מיין מאַמע גיין אַמאָל זען איר שוועסטער יענטע. זיי זענען געווען אייגענע שוועסטער, פון איין פאָטער און מוטער, אָבער פֿאַרשיידן אין כאַראַקטער ווי טאָג מיט נאַכט, און ווייט איינע פון דער אַנדערער אין יאָרן. פון פינף קינדער אין הויז ביי זייערע עלטערן, איז יענטע געווען די עלטסטע און מיין מאַמע די יינגסטע, און אויף אַזוי פיל יינגער, אַז ווען מיין מאַמע איז געבוירן געוואָרן, איז שוין איר שוועסטער יענטע געווען אַ חתונה־געהאַט צו איר מאַן חעסל יאָסל־דודס. צו אים איז זי געווען פֿאַרקנסט, ווען ער איז נאָך געווען ביי זיין מאַמען אין בויד, און ווען זי, יענטע, איז אויך נאָך געלעגן ביי איר מאַמען אין בויד. אַזוי־ווי די עלטערן פון די ביידע קינדער זענען געווען אמתע גוטע פרייַנד, האָבן זיי זיך משדך געווען בשעת די וויבער האָבן נאָך געשוואַנגערט צום ערשטן מאָל, און זיי האָבן צווישן זיך אָפגעמאַכט, אַז אויב עס וועט געבוירן ווערן ביי אייגעם פון זיי אַ יינגל און ביים צווייטן אַ מיידל, זאָל דאָס זיין אַ שידוך, און מ׳האָט גלייך דערביי געמאַכט אַ תקיעת כף.

אגב זענען זיי ביידע געבוירן געוואָרן אין איין נאַכט: ער, העסל, מיט אַ פּאָר שעה פריער, און זיי זענען אויך געשטאַרבן אין איין טאָג אין טיפער עלטער פון פיר און אַכציק יאָר. אויך געשטאַרבן איז ער, העסל, מיט אַ פּאָר שעה פריער.

ביי זייערע לוויות איז אויך געווען די באָבע, די הייבאַם לאה־מינדל, וואָס האָט זיי ביידע געהאַלפן קומען אויף דער וועלט. און דאָ, ביי די לוויות, האָט זי נאָך אַמאָל דערציילט וועגן דעם אויסטערלישן שידוך צווישן מיין מומע יענטע און איר מאַן חעסל, און ווי אַזוי זי אַליין, די באָבע לאה־מינדל, איז געווען אויף אַ גאַנצע נאַכט אין דער נאַכט פון זייער געבוירן ווערן. זי, לאה־מינדל אַליין, איז שוין ביי זייערע לוויות געווען אַ זקנה פון אַריבער הונדערט יאָר. אָבער דער זכרון ביי איר איז נאָך געווען גאַנץ גוט, אַזוי אַז מ׳האָט געקאָנט שטעלן אויף אירע רייד. זי איז נאָך געווען ביי אַלע אירע חושים. זי איז געווען די הייבאַם פון גאַנצע דורות ליפקאָנער יידן. אויך האָט זי דערציילט אַז ווען די צוויי קינדער זענען אונטערגעוואָקסן, זענען זיי זיך עפּעס נישט געפעלן איינס דאָס אַנדערע אַזוי שטאַרק. אָבער גיין קעגן די עלטערנס ווילן און אַפּ־ברעכן דעם שידוך? חס וחלילה! מ׳האָט חתונה געהאַט און אַפּגעלעבט אינייַנעם ביז דער טיפער עלטער. אינעם טאָג פונעם פּעטער חעסלס לוויה האָט זיך די מומע יענטע אפילו נישט געקלאָגט אויף גאָרנישט. אָבער געשטאַרבן איז זי פונקט ווען מ׳האָט זיך אומגעקערט אַהיים פונעם פּעטערס

לוויה. „אט דאס הייסט אן אמתער זיווג פון גאט״ — האט מען דעמאלט געריידט אין דער גאנצער שטאט. מ׳האט זיך אויך נישט געקענט אפווארנ־ דערן פון דעם, וואס די באבע לאה־מינדל, וואס האט זיי געהאלפן קומען אויף דער וועלט, האט זיי אויך ארויסבאלייט צו קומען אויף יענער וועלט...

מיט דער שוועסטער יענטע איז מיין מאמע געווען ברוגז כמעט איר גאנץ לעבן. די סיבה פון דעם רוגז וועל איך דערציילן שפעטער א ביסל.

און כאטש זיי זענען געווען ברוגז זייער גאנץ לעבן, און זינט מיין מאמע איז צו איר שכל געקומען, האט זי קיינמאל צו איר שוועסטער קיין ווארט נישט אויסגערעדט, דאך פלעגט זי עטלעכע מאל דורך די זומער־ חדשים אין א שיינעם שבת־נאכמיטאג אפשטאטן א באזוך ביי איר שוועסטער יענטע. פאר דער וועלט האט עס געהייסן, אז זי גייט נישט צו איר שוועסטער, נאר צו איר שוועסטערס קינדער, וואס זי האט זייער ליב געהאט צוליב זייער געראטנקייט. און געגאנגען איז זי אהין נאר זומער, ווייל דערביי האט מיין מאמע געהאט אן אויסרעכענונג: זומער קאן מען זיצן אין דרויסן, מע דארף נישט ארייגיין אין הויז. אזוי איז טאקע געווען. די גאנצע צייט פונעם באזוך איז די מאמע מיט דער שוועסטערס קינדער, אינייענעם מיטן פעטער חעסל געזעסן אין דרויסן און פארבראכט אן דער מומע יענטע. אין דרויסן אויף דער פריזבע האט מען דערלאנגט טיי מיט שבתדיק געבעקס, די גאנצע צייט וואס מיין מאמע איז געווען, איז די מומע יענטע אפילו נישט ארויסגעקומען פון הויז, נאר געזעסן די גאנצע צייט אין שטוב, אזוי ווי זי וואלט מורא געהאט, אז טאמער גייט זי ארויס פון הויז וועט זי עמיצער ביי איר אויסכאפן.

דער ברוגז צווישן מיין מאמען מיט איר שוועסטער יענטע, וואס ער האט אנגעהאלטן זייער גאנץ לעבן, איז טאקע ארויסגעקומען צוליב דעם הויז. דאס הויז איז געווען א ירושה־הויז פון די עלטערן און יענטע האט עס אינגאנצן פארכאפט פאר זיך. מיין מאמע האט עס איר א גאנץ לעבן נישט מוחל געווען. דערפאר פלעגט מיין מאמע גיין אויף באזוך צו די קינדער נאר זומער מיט אן אויסרעכענונג...

פונדעסטוועגן האט זי יא אמאל געמאכט אן אויסנאם און איז אריינ־ געגאנגען אין הויז; ווען עמיצער פון די קינדער איז געלעגן קראנק. נאר אפילו דעמאלט זענען ביידע שוועסטער געווען אין באזונדערע צימערן, און אפילו מיט די בליקן אויסגעמיטן זיך צו באגעגענען.

די געשיכטע פון אט דער רוגזה צווישן די צוויי שוועסטער האט זיך אנגעהויבן פון דער וואר, אדער דעם טאג, ווען מיין מאמע איז גע־ בוירן געווארן. ווייזט אויס אז מיין מאמע איז געווען זייער א מזלדיקע. גלייך ביי איר געבוירן ווערן, זענען אירע עלטערן אפגעשטארבן און זי איז געבליבן א קימפעט־קינד פון א פאר טעג א קיילעכדיקע יתומה. ארום און ארום זענען זיי געבליבן פינף קינדער: פיר שוועסטער און איין ברודער. און אזוי ווי מיין זיידע איז געווען אן אקסן־סוחר און נישט קיין ארימאן,

איז פון אים געבליבן אַ גאַנץ פיינע ירושה: אַ גרויס הויז, וואו ער אַליין האָט געוואוינט און וואָס האָט זיך געריכט פאַר אַ גוט פרנסה־הויז, — „מיט אַ פענצטער צו גאַט", ווי מע פלעגט אַמאל זאָגן אויף אַזאַ הויז. אַנקומענדיק אין שטאָט אַריין דורך צוויי פאַרשיידענע וועגן, וואָס האָבן געפירט פון פאַרשיידענע דערפער, איז אָט־דאָס הויז געווען דאָס ערשטע יידישע הויז, וואָס די פויערים האָבן נישט געקאָנט אויסמיידן. דאָס איז געווען דאָס ערשטע יידישע הויז אַפּצוגעבן דעם ערשטן ברוך הבא די דאָרפס־מענטשן, וואָס פלעגן קומען צווישן מאָל אַ וואָל, זונטיק און דאָנער־שטיק, קיין ליפקאָן פאַרקויפן זייערע דאָרפישע פראָדוקטן און אייגנקויפן אַנדערע סחורות וואָס זיי האָבן באַדאַרפט. אַחוץ דעם איז דאָס הויז געשטאַנען פונקט אויף דער „טאַרגאָוויצא", וואו ס׳האָט זיך געשטעלט דער גאַנצער יאַריד, און פונקט אַקעגן הויז, איבערן וועג, איז געווען דער קלויסטער, וואָס דאָס איז אויך נישט געווען קיין שטער צו פרנסה.

לעצט הויז זענען געווען נאָך אַ צענדליק הייזער דעם זיידנס, וואָס ער פלעגט זיי פאַרדינגען צו פרעמדע מענטשן פאַר גוט דירה־געלט.

תיכף נאָכן זיידנס און דער באָבעס טויט זענען יענטע, ווי די עלטסטע טאָכטער, און איר מאַן חעסל, געווארן די אפּעקונען איבער דער ירושה, זיך תיכף באַזעצט איז זיידנס הויז, וואָס האָט געהאַט אַ פענצטער צו גאַט, און זיך געגנומען באַלעבאַטעווען.

די מאַמע מיינע, נאָך אַ זויג־קינד, האָט זי אַוועקגעגעבן צו אַן אַם אויף גאַנצע פיר יאָר זיך צו כאַווען. מיין מאַמע איז שוין בייַ דער אם פאַרבליבן אויך נאָך די פיר יאָר, ווייל זי איז אויפגעוואַקסן מיט אירע קינדער און האָט זיך פון דארט נישט געקאָנט אפּשיידן. דאָס גלייכן האָבן די גוטע און לייטשע מענטשן, וואָס האָבן מיין מאַמע אויפגעציגן, זיך פון איר נישט געקאָנט שיידן. אויף אַזאַ אופן איז מיין מאַמע פאַר־בליבן דארט ווי אַן אייגן קינד, מיטן תנאי, אַז איר שוועסטער יענטע דארף מער נישט צאלן פאַר מיין מאַמעס האָדעוואָניע. ס׳איז אויך פאַר־שטאַנען געווארן, אַז וואָס שייך ירושה, איז אַז זי וועט עלטער ווערן און סע וועט קומען די רעכטע צייט, וועט זי באַקומען איר חלק ירושה; סע וועט אפילו אַ האַר נישט פעלן.

אַבער אַז מיין מאַמע איז אונטערגעוואַקסן און געווארן גענוג אַלט צו באַקומען איר חלק ירושה, האָט נישט קיין פאַדעם נישט געפעלט, נאָר ס׳איז אפילו נישט געבליבן קיין פאַדעם איינצומאַנען.

געשען איז אט־וואָס:

אַזוי גיך ווי די מומע יענטע האָט זיך באַזעצט אין זיידנס הויז, האָט איר מאַן, דער פעטער חעסל, איבערגענומען דעם זיידנס מסחרים. נאָר ווי סע זעט־אויס, האָט ער איבערגענומען נאָר די מסחרים, אַבער נישט דעם זיידנס פעאיקייטן צו מסחר. ביים פעטער חעסל איז אַלץ געגאַנגען

מיט דער פּוטער אַראָפּ. צו וואָס ער האָט זיך געזומען, האָט ער שטענדיק דערלייגט געלט. אַז ס׳האָט אים געזומען אויספּעקן געלט צום מסחר, האָט די מומע יענטע פֿאַרקויפט איין הויז און מיט דעם געלט אַרויסגעהאָלפֿן דעם פּעטער חעסל. נאָר ווי סע ווייזט אויס, האָט דאָס נישט געהאָלפֿן, און אַזוי פֿאוואָלינקע, פֿאוואָלינקע האָט די מומע יענטע, איטלעכס מאָל ווען דעם פּעטער חעסל איז נאָר געגאַנגען שלעכט אין מסחר, פֿאַרקויפט אַ הויז, ביז זי האָט אויספֿאַרקויפט אַלע הייזער, און פון דער גאַנצער ירושה האָט זיך אויסגעלאָזט אַ טייך.

מיט יאָרן שפּעטער, אַז מיין מאַמע איז אונטערגעוואָקסן און שוין געשטאַנען אין שידוכים, איז זי געגאַנגען צו איר שוועסטער יענטע אייני־מאַנען איר חלק ירושה. אָבער איין קול ואין עונה, זי האָט איר נישט געהאָט וואָס צו געבן. דאָס איינציקע הויז, וואָס איז געבליבן, וואוינט די מומע יענטע אַליין דערין. זי פֿאַרמאָגט אַ פול הויז מיט קינדער, וואָס זי האָט געפֿראָכט אויף דער וועלט, און צו דעם אַלעמען זיצן זיי נאָר אַן פֿרנסה, כאָטש שריי חי וקים!

מיין מאַמע האָט טאָקע געשריגן חי וקים! — אָבער אַ נעכטיקער טאָג. זי האָט זי אפילו געזומען ,די מומע יענטע, ,,צו מענטשן״ און צום רב, און אומעטום האָט מען דער מאַמען צוגעפּסקנט, אַז זי איז געראַטן, אָבער ווי זאָגט מען? — אַז וויי איז דעם גערעכטן...

מיין מאַמע האָט פון גרויס פֿאַרדראָס און וווייטיק אויפגעהערט רעדן צו איר שוועסטער און איר גאַנץ לעבן מיט איר קיין וואָרט נישט אויס־געראַדט, און די שוועל פון איר הויז נישט איבערגעטראָטן. נאָר אויב יענטעס אַ קינד איז געווען נישט־געזונט, אָדער אויף אַ באַזוך אין אַ זומערדיקן שבת נאָך מיטאָג,ווען זי האָט געקאָנט זיצן מיט די קינדער אין דרויסן — איז זי צוגעגאַנגען צו איר אויף אַ ווייל.

דאָס איינציקע מאָל, וואָס מיין מאַמע איז געזעסן אין דעם הויז אַ גאַנצע וואָך צייט, איז געווען ווינטער 15־1914, ווען די מומע יענטע איז געשטאָרבן, און מיין מאַמע איז דאָרט געזעסן שבעה און געפֿראָווען אבלות, און געווען איז מיין מאַמע פֿאַרזונקען אין טרויער און בענקשאַפֿט גאָרנישט ווי נאָך אַ שוועסטער וואָס זי האָט צו איר איבער פערציק יאָר נישט געזעהן.

מיט זעקס יאָר שפּעטער, חול המועד פּסח 1920, איז מיין מאַמע ע״ה געשטאָרבן, און כאָטש ס׳איז שוין געווען גאַנצע זעקס יאָר נאָך יענטעס טויט, האָט די חברה קדישא געפונען לעבן יענטעס קבר געגוג פּלאַץ פֿאַר מיין מאַמען.עפּעס אַזוי ווי די השגחה אַליין וואָלט זיך דאָ אַריינגעמישט... און אויב דער ליפּקאָנער בית־עולם איז נישט צעשטערט געוואָרן פונעם דייטשן מערדער־פֿאָלק, פונקט ווי אַ סך אַנדערע בית־עלמינס פון אייראָפּע,

קען מען דאָרט זען צוויי מצבות אויף צוויי קברים, איינע לעבן דער צווייטער, מיטן טראָדיציאָנעלן נוסח:

פ״נ יענטע בת הרצל
פ״נ פרומע בת הרצל

צי איז אויפן עולם־האמת זייער סכסוד אויסגעגלייכט געוואָרן? ווער ווייסט...

ווי אַזוי מיין מאַמע איז געכאָוועט און אויפגעצויגן געוואָרן בייַ פרעמדע עלטערן, איז ממש פאַנטאַסטיש. נאָר אין די ראָמאַנען קען מען דאָס טרעפן. נאָר ווי האָט געזאָגט שלום עליכם: — צו וואָס ראָמאַנען, אַז דאָס לעבן אַליין איז אַ ראָמאַן? די געטרייַשאַפט און די איבערגעבנקייט פון די עלטערן צו איר זענען ממש געווען אין לשער, ווי קיין אַנדערע קינדער אין הויז חוץ איר וואָלטן נישט געווען.

זיי האָבן אין דער אמתן געהאָט אייגענע קינדער, אָבער די איבערגעבנקייט פון די עלטערן איז געווען אַזוי געטריי, אַז ס׳האָט נישט איבערגעלאָזט קיין שום שפור פון עפעס אַ מחיצה סיי פון די עלטערן צו ביידער־לייַ קינדער, סיי צווישן די קינדער גופא.

מיין מאַמע איז אין זייער הויז אריינגעוואָקסן מיט אַזאַ נאַטירלעכקייט, אַז זי האָט נישט געהאָט דעם מינדסטן געפיל אַדער חשד, אַז זי איז אין דעם הויז נישט פולע הונדערט פּראָצענט אַן אייגענע, בין זי איז אונטערגעוואָקסן און ס׳איז אויפגעקומען די פּראָגע פון איר חלק ירושה. ווען נישט דאָס, וואָלט זי, דוכט זיך, קיין מאָל נישט געווואוסט, אַז זי איז אין דעם הויז אַן אַדאָפּטירטע. קיין אַנדערע עלטערן ווי אברהם און רחסי האָט זי נישט געקענט, און פון אַנדערע שוועסטער ווי גיטל און חיה־שרה, מיט וועמען זי איז צוזאַמען געוואָקסן, האָט זי נישט געוואוסט.

און קיינמאָל האָבן זיך די דריי שוועסטער נישט צעשיידט, אפילו נאָכדעם ווי ס׳איז באָקאַנט געוואָרן, אַז זיי זענען נאָר ,,מילך־שוועסטער״, דאָס הייסט: נאָר געזויגן בייַ איין מאַמען. און אַזאַ געטריישאַפט ווי צווישן די דריי ,,מילך־שוועסטער״ בין איך לעצטן טאָג פון זייער לעבן, בין איך גארנישט בכוח איבערצוגעבן. אפילו נאָר זייער טויט האָט זיך דער געטרייער משפחה־פאַדעם אויך נישט איבערגעריסן. בייַ זייער לעבן האָט זיך די געטרייקייט איבערגעגעבן צו זייערע קינדער און איז געוואָקסן מיט דער זעלבער נאַטירלעכקייט ווי בייַ די דריי שוועסטער. און אַזוי גייט דאָס איבער פון דור צו דור. איצט האָלט דאָס בייַם דריטן דור, בייַ מיינע קינדער, געבוירענע דא אין קאַנאַדע. און די אייניקלעך פון מיין מאַמעס ,,שוועסטער״ גיטל און חיה־שרה, געבוירענע אין אַמעריקע, ציען מיט זיי ווייטער דעם פאַדעם פון משפחה־געטרייקייט, פונקט ווי דער פריערדיקער דור איז ליפקאָן.

צו גאַסט ביים פעטער שמעלקע

א געבוירענער בין איך געווען א ליפקאַנער, אַבער א נכתב — א צוגעשריבענער, הייסט דאס — בין איך געווען א כאַטינער. דאס איז געווען די הויפט־שטאַט פון כאַטינער קרייז. מיין טאַטע איז געווען א כאַטינער פון דור דורות. ס׳איז א סברא, אַז מיין טאַטנס משפחה איז געווען א כאַטינער נאָר ערגעץ פונעם טערקס צייטן, דאס הייסט, ווען כאַטין איז נאָך געווען א טערקישע שטאַט.

איך האָב מיין טאַטן נישט געקענט.

ווען ער איז געשטאַרבן, בין איך אַלט געווען אינגאַנצן זעקס חדשים.

אז איך בין עלטער געוואָרן, האָט מיר די מאַמע דערציילט, וואָס פאַר א גרויסע משפחה איך האָב פון טאַטנס צד אין דער שטאַט כאַטין. זי האָט מיר דערציילט פון יעדן פעטער און יעדער מומע באַזונדער, וועגן זייער אויסזען, זייער כאַראַקטער און זייער באַשעפטיקונג. ס׳איז געווען א מין לעקציע אין משפחה־כראָניק. ספעציעל האָט זי זיך אָפגעשטעלט אויף מיין פעטער שמעלקע, דעם טאַטנס יינגערער ברודער, וואָס האָט אין דער משפחה פאַרנומען דעם אויבן־אָן. אין שטאַט איז ער געווען א כל־ולד, א שטאַטישער קאַך־לעפל. און די מאַמע האָט מיר צוגעזאָגט אז ווען איך וועל וועלן א ביסל עלטער, וועט זי מיך לאָזן פאָרן קיין כאַטין באַקענען זיך מיטן טאַטנס משפחה. און א ביסל עלטער וועלן האָט ביי מיין מאַמען געהייסן: אז איך וועל אַנהויבן לערנען ביי א גמרא־מלמד. וויל טאַמער וועט מען מיך פאַרהערן א פרשה חומש, זאָל איך קענען, און אז דער פעטער שמעלקע וועט מיך מיטנעמען אין שול אַריין, זאָל מען פון מיר קיין בושות נישט איינגעמען און מע זאָל נישט האָבן קיין תרעומות אויף דער מאַמען, הלמאי זי לאָזט מיך וואַקסן אין סטויבער אַריין, א פוסט־און־פאַסניק. איך בין געוואָרן אַזוי נייגעריק וועגן מיין טאַטנס משפחה, אז איך האָב זיך קוים געקענט דערוואַרטן צו מאַכן די נסיעה קיין כאַטין.

סוף כל סוף האָב איך זיך דערוואַרט. כ׳האָב אַנגעהויבן לערנען ביי א גמרא־מלמד. דאס איז געווען תיכף נאָך פסח. און דעם גאַנצן זומער האָב איך פאַנטאַזירט און זיך געגרייט צו דער נסיעה, וואָס האָט מיך אַזוי גע׳פאַקט און מיר קיין רו נישט געגעבן. א פאַר וואָכן פאַר די ימים־טובים, ווי נאָר כ׳האָב געענדיקט דעם ערשטן זמן ביים גמרא־מלמד, האָב איך איינגעפאַקט מיין ביסל אַרימקייט,די בגדי־יום־טוב, און בין געגאַנגען באַשטעלן א בעל־עגלה. באַשטאַנען בין איך, אז דער בעל־עגלה מוז זיין א כאַטינער, כדי ער זאָל וויסן פינקטלעך וואו ער דאַרף מיך צופירן. איך האָב מיר פאַרגעשטעלט די שטאַט כאַטין ווי א גוואַלדיקער כרך און

כ׳האָב פֿשוט מורא געהאַט, אַז מיט אַ פּרעמדן בעל־עגלה קאָן איך נאָר פֿאַרלוירן גיין.

גאָט האָט דערהערט מיין קינדעריש געבעט און מיר טאָקע צוגעשיקט אַ סאַמעראָדנעם כאָטינער בעל־עגלה, אַזעלכן, וואָס האָט גוט געקענט מיין פּעטער שמעלקע און האָט געוואוסט פֿינקטלעך, וואו ער וואוינט, און ער האָט צוגעזאָגט, מיך צו ברענגען גלייך צום פּעטער שמעלקע אין הויז אַריין. דאָס האָרץ האָט אין מיר געטאַנצט פון פּרייד, וואָס אַלץ גייט אַזוי ווי געוואונטשן. נאָר איין זאַך האָט מיר נישט איינגעגעבן לויטן וואונטש: כ׳האָב געוואָלט אַנקומען קיין כאָטין וועז סע וועט נאָך זיין ליכטיק, אַבער דער בעל־עגלה האָט זיך אַזוי לאַנג געקליבן צום פֿאַרן, ביז מיר זענען אַריינגעפֿאָרן אַ גוטע פֿאָר שעה אין דער נאַכט אַריין.

אַז מיר זענען אַריינגעפֿאָרן אין שטאָט אַריין, האָט פֿונקט דעמאָלט ערגעץ אויסגעבראָכן אַ שרפה. פּייער־עשער זענען געלאָפן, גלעקער האָבן געקלונגען אוּן דער גרויסער קלויסטער אין בולוואַר־ האָט אַזוי געהודעט, אַז מ׳האָט געקאָנט טויב ווערן. מענטשן זענען געלאָפן פון אַלע זייטן מיט געשרייען: סע ברענט! פֿאַזשאַר!

גאָט האָט געהאָלפן אוּן דער טומל האָט זיך אַ ביסל איינגעשטילט, זאָגט צו מיר דער בעל־עגלה: „דו ווייסט, יינגעלע, איך קען דיך צו דיין פּעטער שמעלקע נישט צופירן, ווייל איך בין ברוגז מיט אים: אוּן ברוגז בין איך מיט אים דערפֿאַר, ווייל אַמאָל האָב איך געהאָט אַ סכסוך מיט אַ צווייטן בעל־עגלה, האָבן מיר געגנומען דיין פּעטער שמעלקע פֿאָר אַ בורר, האָט דער פּעטער דיינער צוגעפּסקנט יענעם — אַזאַ מענטש איז שוין דיין פּעטער, ער האָלט תמיד מיטן צווייטן צד. אוּן דערפֿאַר ווייל איך אפילו נישט צופֿאָרן נאָענט צו זיין הויז. קומט מיר עפּעס דערפֿאַר?... נאָר אויב דו ווילסט ערגעץ אַנדערש, וועל איך דיך יאָ צופירן, אוּן אויב נישט — מעגסטו אַראָפּגיין דאָ אינמיטן גאַס״.

„ס׳טייטש, רב ייד״, רעד איך צו אים מיט טרערן אין די אויגן, — איך בין דאָס ערשטע מאָל דאָ אין שטאָט, איך קאָן דאָ קיינעם נישט אוּן ווייס קיינעם נישט אוּן ס׳איז פינצטער, איך ווייס אפילו נישט וואוהין צו גיין״.

דער בעל־עגלה איז געירט געוואָרן פון מיין געבעט, האָט זיך פֿאַר־טראַכט אַ ווייל אוּן רופט זיך אַן צו מיר: „יינגעלע, כ׳האָב זיך דערמאָנט — דאָ נישט ווייט וואוינט דיין מומע חיה, איך קאָן זי, זי איז זייער אַ טייערע יידענע. אַ כשרע נשמה. איך ווייס, זי וועט זיין זייער צופרידן דיך צו זען״.

האָב איך תיכף צוגעשטימט צום עסק. פֿאָרט בעסער ווי אַרומצו־בלאָנדזשען בייגאַכט איז אַ פּרעמדער שטאָט.

די מומע חיה איז געווען מיין טאַטנס אַ שוועגערן. איר מאַן, דער פּעטער חיים, איז געווען איז אַמעריקע. זי האָט מיט די עטלעכע קינדער

אירע געוואוינט אין גרויס ענגשאפט. זי האט מיך פון פריער נישט געקאנט, נאר אז זי האט געהערט ווער איך בין, האט זי מיך אויפגענומען מיט אפענע ארעמס און גארנישט געווארט ווי צו טאן מיט מיר, דעם פארימומטן פלימעניק און טייערן גאסט. זי האט מיך באווויינט און באקרעכצט און געגרייט צום טיש, מיר געהאלפן זיך ארומוואשן און געשיקט א קינד מיטן טשיניק ברענגען אקריפ פון דער טשיינע, און אכטונג געגעבן, איך זאל זיך אנעסן צו זאט. „ס׳טייטש, ווי איז מיר, א קינד שלעפט זיך אזא לאנגן וועג, אפשר פערציק ווי׳ארסט, דארפסטו דאך, ווי איז מיר, זיין טויט־הונגעריק. וואס־זשע, איך דערקאן נישט אין דיין פנים ווי פארשמאכט דו ביסט? עס, עס, א געזונט אויף דיר״.

אז איך בין פארטיק געווארן מיטן עסן און מיט דער זייער פריינט־לעכער אויפנאמע פון דער מומע חיה און אירע קינדער, און כ׳האב זיך א ביסל אויסגעגליכט מיינע יונגע ביינער פון דעם אנהעצקען זיך אויפן נישט־איבעריק ווייכן פאעטאן, וואס האט מיך געפירט פון ליפקאן קיין כאטין, זאגט מיר די מומע חיה מיט זייער א באדויערנדיקן טאן: „זונעניו! זאלסט נישט זיין ברוגז. שלאפן וועסטו דארפן גיין צום פעטער שמעלקע. זעסט דאך אליין ווי ענג מיר שלאפן, ס׳איז פשוט נישטא קיין שטיקל פלאץ פאר נאך א מענטשן״.

איך האב געזען, אז דער מומען קאסט עס א שטיק געזונט, וואס איך דארף גיין שלאפן ערגעץ אנדערש. אבער אין הארצן בין איך אפילו געווען צופריידן צו גיין צום פעטער שמעלקע, ווי? אייגנטלעך בין איך דאך טאקע געפארן צום פעטער, און ס׳האט מיך בפירוש געצויגן צו אים.

איצט האט זיך געשטעלט די פראגע: מי ומי ההולכים — ווער וועט מיך אפפירן צום פעטער שמעלקע? ס׳איז דאך פאלג מיך א גאנג. — די מומע חיה וואוינט אויבן, אנטקעגן בולוואר, דער פעטער שמעלקע וואוינט העט אראפ אונטן, נישט ווייט פון דער גרויסער שול און דא איז שוין שפעטלעך אין אוונט.

די איינציקע וואס קאנען מיך אפפירן, זענען דער מומע חיהס צוויי יינגלעך, מיינע קוזינס, וועלוול און אייזיק. ביידע זענען זיי אין מיין עלטער. אבער ביידע האבן נישט קיין חשק מיך אראפצופירן. תירוצים האבן זיי אנגעגעבן פארשיידענע. אבער דער עיקר איז געווען גאר פשוט: זיי האבן מורא געהאט פארבייצוגיין די אלטע קלויז און א פאר פינצטערע ליקעלעך, וואס מ׳האט נישט געקאנט אויסמיידן אויפן וועג צום פעטער שמעלקע. אבער נאכדעם ווי די מומע חיה האט יעדן איינעם פון זיי געגעבן א קאפיקע אויף צוקערקעס, האבן זיי איינגעשטימט איינצושטעלן זיך דאס לעבן... זיי האבן ענגומען די נשמות אין די הענט אריין און מיך אראפגעפירט צום פעטער שמעלקע.

וואס נעענטער מיר זענען געקומען צום פעטער שמעלקעס הויז, האב איך איינגעזען, אז די יינגלעך, מיינע קוזינס, זענען נישט געווען אינגאנצן

אומגערעכט מיט דעם, וואס זיי האבן מורא געהאט מיד אפצופירן שפעט אין אוונט אהין. מיר האבן זיך געהאלטן אין איין דרייען אוז דרייען, א געסל ארויס, א געסל אריין אוז איינס פינצטערער פונעם צווייטן, דא א קלויז, דא א בית־מדרש אוז דא א הקדש. אוז כאטש מיר זענען געגאנגען אין דרייען, האבן מיר אלע דריי געציטערט ווי בלעטער אויפן בוים.

קוים מיט צרות אוז מיט אנגסטן זענען מיר אנגעקומען צום פעטער שמעלקעס הויז. אין הויז איז נאד געווען ליכטיק, קיינער איז נאך נישט געשלאפן. דורכן פענצטער האבן מיר געזען, ווי סע זיצן צוויי מיטליעריקע יידן בייס טיש, שוין מיט גרוילעכע בערד, מיט צוויי שטיקלעד קרייד אין די הענט. מע שרייבט אוז מע מעקט. דאס איז געווען מיין פעטער שמעלקע מיט זיין לאנג־יאריקן שותף, נחום האליפוץ. זיי זענען זיך געזעסן אוז געחשבונט וועגן דעם פלוימען־מסחר, וואס זיי האבן געפירט. פון דער ווייטנס איז געשטאנען די מומע רחל, זיך צוגעקוקט, אוז אזוי ווי געווארט אויף עפעס א באפעל. אז דער פעטער מיטן שותף האבן אוועקגעלייגט די קרייד — האט די מומע רחל דערלאנגט צום טיש טיי מיט פלעצלעד אוז א שעלכל איינגעמאכטס.

איצט, זאג איך, לאמיר שוין אריינגיין אין הויז, ענוג געשטאנען אונטערן פענצטער. מיר לאזן זיך גיין צו דער טיר, איז פונקט פאר דער טיר געלעגן א קו אוז געמעלה־גרהט אוז מיר קאנען צו דער טיר נישט צוגיין, כאטש גיי אויף דער קו. מיר האבן אנגעהויבן זיך בעטן ביי דער בהמה מיט גוטן אוז מיט בייזן, ביז מיר האבן ביי איר געפועלט: זי האט זיך מטריח געווען.

פון אזא זאד, ווי א גלעקל ביי דער טיר, האט מען אין כאטין אין יענער צייט נישט געווואוסט. אייגער פון מיינע צוויי קוזינס, האט געעפנט די טיר אוז מיט איין שפאן איבער דער שוועל זענען מיר אריין גלייד אין הויז אריין. אז כ׳האב זיך פארגעשטעלט ווער איד בין, האט דער פעטער שמעלקע מיר אויסגעשטרעקט א בריטן שלום־עליכם אוז מיר אפגעפרעסט א ווארימען קוש אויפן שטערן.

דעם פעטערס יינגלעך זענען נאד געווען אין דרויסן אוז זיך געשפילט מיט זייערע חברים, אבער ס׳האט נישט געגנומען לאנג, זענען זיי אהיימגע־קומען אוז תיכף האבן אנגעהויבן קומען נאד קוזינס, וואס איד וויס נישט ווי אזוי זיי האבן זיך דערוואוסט פון מיין אנקומען. זינט מיין אריינ־קומען אין הויז, איז, דוכט זיך, קיינער נישט ארויסגעגאנגען. נאר מ׳איז געווואויר געווארן פון מיין אנקומען אוז מ׳האט זיך א לאז געטאן מיד מקבל־פנים זיין. דאס זענען געווען דעם פעטער מענדלס קינדער (דער פעטער מענדל אליין איז שוין דעמאלט געווען אין אמעריקע, כ׳האב אים אפילו נישט געקענט) אוז דער מומע פריווע קינדער, אוז אנדערע. דאס הויז איז געווארן פול מיט מענטשן אוז סאמע אייגענע. כ׳האב זיך געפילט מאדנע גוט פון דער פריינדלעכקייט ארום מיר. דער פעטער שמעלקע אוז

די מומע רחל זענען געווען זייער צופרידן מיט מיין קומען, אַ סימן — דער פעטער האָט אַרויסגעדרייט דעם קנויט פונעם לאָמפּ און געמאַכט ליכטיקער אין הויז. די מומע רחל האָט געשטעלט דעם סאַמאָוואָר און סערווירט טיי מיט בוימל־קיכלעך און פרישע פרוכטן, ערשט פונעם בוים אַפּגעריסן. דער פעטער האָט פאַרנאַכט זיי אַהיימגעפֿאָרן פונעם סאַד, וואָס ער האָט געהאַלטן אין אַרענדע פֿאַר מסחר.

אַז מ׳האָט אַנגעהויבן גיין אַהיים, האָט מיר יעדער געלאָזט זויסן, אַז איך בין נישט נאָר דעם פעטער שמעלקעס גאַסט, נאָר, אַז איך בין אויך זייער גאַסט. זיי זענען אויך נישט קיין פרעמדע צו מיר, נאָר אייניקלעך פון די זעלבע זיידע־באָבע, און דעריבער זאָל איך נישט פאַרגעסן צו זיין אויך בייַ זיי אַ גאַסט.

די וואַרימע אויפנאַמע פונעם פעטער שמעלקע און דער מומע רחל אוז פון די איבעריקע קרובים, האָט מיך אַזוי טיף געירט, אַז כ׳האָב נישט געקאָנט איינשלאָפן אַ גאַנצע נאַכט. די קינדערישע פאַנטאַזיע האָט געאַרבעט און זיך צעשפּילט אויף אַלע כלים. פּלוצעמ האָב איך געהאָט פאַרשיידענע: באַדן זיך אין דניעסטער, וואָס כ׳האָב זיך אַזויפיל אָנגעהערט דערפון, און גיין שפּאַצירן אינעם באַרימטן כאַטינער בוקוואָר, וואָס האָט געהאַט אַ שם אין גאַנץ כאַטינער אויעזד.כ׳האָב געטראַכט וועגן דעם היסטאָרישן טערקישן „קרעפּאָסט״, וואָס איז באַקאַנט געווען מיטן נאָמען „דער שלאָס״, און דאָס, וואָס דער פעטער האָנדלט מיט פרוכט־סעדער, דאָס איז דאָך עפּעס גאָר אַן אַנטיק. איך וועל קאָנען אַרייַנקומען אין אַ סאַד, פראַנק און פריי, און נישט מורא האָבן פֿאַר קיינעם אַפּצורייסן אַ פּרי פון אַ בוים.

די אַלע טראַכטענישן האָבן מיר פּשוט קיין רו נישט געגעבן. כ׳האָב געוואָלט, אַז סע זאָל שוין זיין טאָג. אָבער אַזוי ליגנדיק און טראַכטנדיק, בין איך ערשט אויפן טאָג אייַנגעשלאָפן. זיך אויפגעכאַפט פון שלאָף האָב איך זיך שייַנע עטלעכע שעה אויפן טאָג. אָחוץ דער מומע רחל איז שוין קיינער אין הויז נישט געווען. דער פעטער מיטן עלטערן יינגל, אברהם מיצי, זענען שוין געווען אַוועק אין סאַד אַריין. דער יינגערער — זעליק — וואָס האָט געהייסן נאָך מיין טאַטן און איז געווען אין מיין עלטער, האָט אפֿגעפֿירט די קו אין טשערעדע אַריין.

אין הויז איז געווען אַזוי שטיל, אַז מ׳האָט געקאָנט הערן אַ פליג דורכפֿליען. כ׳האָב זיך אפֿגעוואַשן, געזאָגט מודה אני, די מומע רחל האָט מיר דערלאָנגט איבערבייַסן: ברויט מיט פוטער — אַליין געמאַכטע, — מיט זיסער צעקאָריע צום טרינקען. אַז איך בין פאַרטיק געוואָרן מיטן איבערבייַסן, איז זעליק צוריקגעקומען פון דער טשערעדע, וואוהין ער האָט אפֿגעפֿירט די קו פאַרן טאָג. מיר האָבן זיך אַנגעהויבן גרייטן צו גיין אין סאַד אַריין. די מומע האָט אונדז צוגעגרייט עסן מיטצונעמען פאַרן גאַנצן טאָג, און אונדז מבטיח געווען, אַז וועז מיר׳ן קומען פונעם

סאָד, וועלן מיר שוין עסן אַ געקאָכטע וועטשערע, אַזוינס ווי אַזעלכס...

דער סאָד איז געווען זייער ווייט און האָט זיך געפונען אינעם גויאישן טייל פון דער שטאָט. מיר האָבן געמוזט דורכגיין גאַנצע קוואַרטאַלן פון פרוכט־סעדער, וואו די צווייגן פון די ביימער זענען געווען שווער באַלאַדן פון אַפּערליי צייטיקע פירות. מיר האָבן זיך נישט געקאָנט אָנזעטיקן פון דער שיינער פּאַנאָראַמע. אַזוי גייענדיק און באַוואונדערנדיק די שיינקייט און רייכקייט פון די בעסאַראַבישע גערטנער און סעדער, זענען מיר אַנגעקומען צום סאָד, וואָס דער פּעטער און זיין שותף נחום האָבן געהאַלטן אין אָרענדע.

טיפער אין סאָד האָבן מיר געטראָפן דעם פּעטער מיט זיין שותף, די קאָפּאָטעס אויסגעטאָן, די זשילעטן אויפגעקנעפלט, די ציצית פון די טלית־קטנס אַרויסגעשלעפּט, די בערד צעשויבערט, און זיי קאָמאַנדעווען מיט אַ פּאָר צענדליק ייִנגלעך, וואָס אַ טייל זענען געווען אויף די ביימער און אָפּגעטרייסלט די פּלוימען פון די צווייגן און אַ טייל זענען געלעגן אונטער די ביימער און זיי צונויפּגעקליבן אין געפּלאַכטענע קוישן. די פּולע קוישן פּלוימען האָט מען גלאַדן אויף אַ וואָגן און מ׳האָט זיי אַוועקגעפירט צו דער לאַזניצע טריקענען, דערנאָך פּאַקן און פון דאָרט צעשיקן אין דער וועלט אַריין.

די ייִנגלעך אין סאָד זענען נישט געווען קיין ספּעציעל געדונגענע אַרבעטער פּאָר אַ טעגלעכן לוין, נאָר חדר־ייִנגלעך, פונקט ווי איך, וואָס זענען סוף־זמן צעלאָזט געוואָרן פון די חדרים. די אַרבעט האָבן זיי געטאָן פּשוט צוליב דעם חשק צו וועלן זיך געפינען אין שויס פון דער נאַטור און געניסן פון איר, אן מורא פאָרן רבין פון איין זייט, אָדער להבדיל פאָרן גוי מיט זייַנע הינט פון דער צווייטער זייט...

איך בין אויך נישט געשטאַנען מיט פאַרלייגטע הענט. איך האָב זיך תיכף אַריינגעוואָרפן אין דער אַרבעט, גלייַך מיט אַלע ייִנגלעך, ווי אין פּסוק שטייט: ,,אגודה אחת.'' אָט בין איך געווען אויפן בוים, אָט אונטערן בוים. ס׳איז געווען חי געלעבט. אומעטום בין איך געווען פול.

דאָס איז טאַקע געווען דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבן, וואָס כ׳האָב זיך געפונען אין אַ גויאישן סאָד און נישט מורא געהאַט, טאַמער וועט מיך דער גוי כאַפּן און אַנברענגן די ביינער, אָדער די גויאישע הינט וועלן מיך באַפאַלן און צעבייסן.

מיר האָט זיך דווקא אַ סך מאָל געגלוסט אַרייַנצוכאַפּען זיך אין אַ גויאישן סאָד. ספּעציעל נאָכן באָדן זיך אין פרוט, נאָר אַ הייסן זומער טאָג, אַז כ׳בין אַהיימגעגאַנגען דורך דער גויאישער גאַס, וואָס האָט געהייסן ,,מאָלא'' און וואָס איז געווען פול מיט סעדער און די פרוכטן פון די ביימער האָבן זיך ממש געבעטן, מע זאָל זיי אָפּרייסן. אָבער גיי רייס, אַז די סעדער ווערן געהיט פון הינט ווי די וועלף און מע קאָן דיך צערייסן

אויף שטיקער, אדער קאנסט ארויס מיט צעבראכענע ביינער, אויב דער גוי זאל דיך כאפן.

דא בעט זיך צו דערציילן אן עפיזאד וועגן רייסן גרינע אגרעסן אין א פרעמדן גארטן, כאטש דער גארטן איז געווען א יידישער:

איינמאל אין א זומערדיקן פארנאכט, בין איך געשטאנען מיט מיין חבר לייב טוטלמאן לעבן דער שטעפאנעשטער קלויז, אריבערגעקוקט צום נאענטן וואלד און זיך איינגעהערט צו דער קוקעווייקע און צו די זשאבעס אין פרוט. ווי מיר שטייען אזוי, זאגט צו מיר מיין חבר לייב, אז ס׳האבן זיך אים פארגלוסט גרינע אגרעסן. ער ווייזט מיר מיטן פינגער, אז אט־א דארט פון יענער זייט פלויט וואקסן גרינע אגרעסן... ס׳איז נישטא וואס מורא צו האבן — ס׳איז א יידישער גארטן — ראובן ברויטמאנס גארטן — קיין הינט זענען דארט נישטא און ראובן ברויטמאן אליין איז זיכער איצט אין קלויז ביי מנחה און מעריב. וועל־זשע וועט אונדז כאפן? — האב איך געזאגט, אז לייב רעדט שכלדיק און צו דער זאך, האב איך צוגע־שטימט, און איינס־צווויי זענען מיר שוין געווען אין גארטן.

קיין הינט זענען טאקע נישט געווען. לייב איז געווען גערעכט. נאר מיט איין זאך האט ער נישט געטראפן: דער באלעבאס פונעם גארטן איז גראד יענעם פארנאכט נישט געגאנגען אין קלויז אריין. ס׳האט זיך אים פונקט דעמאלט פארגלוסט דאווענען אין דער היים ביחידות... דער סוף איז געווען — מ׳האט אונדז ביידע געכאפט. אמת, געשלאגן האט מען אונדז טאקע נישט, — אבער די היטלען האט מען ביי אונדז צוגענומען. האבן מיר אנגעהויבן ווייגען און בעטן, ער זאל אונדז אפגעבן די היטלען. האט אונדזער געווייגן אים גערירט, נאר איידער ער האט אונדז אפגעגעבן די היטלען, האט ער אונדז געשטעלט צוויי באדינגונגען: ערשטנס זאלן מיר אריינגיין אין קלויז דאווענען מעריב — און צווייטנס, זאלן מיר שווערן, אז נאכאמאל וועלן מיר זיך נישט אריינגנבענען אין קיין פרעמדע גערטנער...

און דערפאר, אז איך בין דעם ערשטן טאג אין כאטין געווען טאקע אין א ריכטיקן סאד און ארומגעגאנגען פראנק און פריי און זיך נישט געדארפט שרעקן פאר קיינעם, איז צו מיר קיינער נישט גלייך געווען.

פארנאכט, ווען די זון האט זיך פארנויגט צו מערב, האט דער פעטער שמעלקע מיט זיין שותף זיך געשטעלט דאווענען מנחה, און מיר יינגלעך האבן פארענדיקט דעם טאג ארבעט, און אוועקגעשטעלט די פוּפע קוישן פלוימען אין דער קאמער אויף איבער נאכט. אז דער פעטער מיט נחומען זענען פארטיק געווארן מיט מנחה און מיר יינגלעך מיט דער ארבעט, האבן זיך אלע אריינגעזעצט אין וואגן איינער אויפן אנדערן, אזוי ווי לעמער, וואס מע פירט אויפן מארק פארקויפן, און מיר זענען אהיימגעפארן.

אז מיר זענען שטיין געבליבן ביים פעטערס הויז, זענען די יינגלעך

זיך צעלאפן יעדער צו זיך אהיים און זיך נאכגעפרעגט ביים פעטער צי וועט ער אים מארגן וויידער מיטנעמען אין סאד אריין. זיי האבן אים צוגעזאגט צו קומען דערפאר גאנץ פרי. מייגע קוזינס, דעם פעטערס צוויי יינגלעך האבן אויסגעשפאנט די פערד און אריינגעפירט אין שטאל. איד מיטן פעטער זענען אריינגעגאנגען אין שטוב אריין. דער שותף מיט זיין יינגל זלמן, זענען אויך אהיימגעגאנגען, מיט א „בלי נדר" צו טרעפן זיך מארגן גאנץ פרי.

אין הויז איז שוין דער טיש געווען געגרייט צו דער וועטשערע. ס'האט זיך געפילט דער ריח פון פריש געקעכטס. די מומע רחל האט זיך נאך געפארעט אין קיך ביים אויוון און געזען אז אלץ זאל זיין ווי סע באדארף צו זיין. דער פעטער האט זיך געוואשן די הענט און גיך אפגעדאוונט מעריב. ווייזט אויס, ער איז געווען הונגעריק. מיר, יונגווארג, האבן זיך אויך געוואשן די הענט און, אויפן באפעל פון דער מומע, האבן מיר זיך אלע אויסגעזעצט ביים טיש און זענען געווען מוכן ומזומן לקים מצוות אכילה.

די וועטשערע איז געווען גאר א גרויסארטיקע: רויטער בארשט און וואַרעניקעס און פלוימען־קאמפאט און א גוטע פלאש וויין און צום סוף ערשט טיי מיט לימענע. צי דאס אלץ איז געווען אין מיין זכות, ווייס איך נישט. און כטוב לב המלך ביין, אז דער פעטער איז שוין געווען זאט און מיר אלע שוין אויך נישט הונגעריק, האט ער מיך אנגעהויבן נעמען אויף א שטיקל פארהער: „זאג מיר נאר, איך בעט דיך, צי גייסטו כאטש אין א חדר אריין? לערנסט כאטש עפעס יידישקייט? קאנסטו דאוונען?". מיט די פראגן האט ער געוואלט ארויסווייזן, אז עפעס בין איך דאך פארט נישט קיין פרעמדער, נאר זיין פארשטארבענעם ברודערס יתום.

און אזוי ווי ער איז געווען גבאי אין זיין שולכל, האט ער געוואלט וויסן, צי מעג ער מיך נעמען לעבן זיך אין מזרח, און צי ער וועט מיט מיר קיין בושות ניט איינגענעמען. אז כ'האב אים געזאגט, ווי וויים איך האלט שוין אין לערנען און אז איך לערן שוין ביי א גמרא־מלמד, איז ער געווען גאר צופריידן. כ'האב געמיינט, אז אט פארקאטשעט ער די ארבל און נעמט מיך פארהערן וואס איך קאן, כמנהג הפעטערס. נאר מיין פעטער שמעלקע איז געווען א ביסל אנדערש ווי אנדערע פעטערס, האט ער מיך דורכגעלאזט און מיך נישט פארהערט. טיף אין הארצן האב איך אים געהאלטן דערפאר פאר זייער א גוטן פעטער...

פון דער נאטור איז ער געווען זייער א שטרענגער, און ס'האט נישט געדארפט נעמען לאנג אים אריינצובערענגען אין כעס. צו דער זעלבער צייט איז ער אבער געווען א יד א חכם און אז ערלעכער מענטש, קיין עוולות האט ער נישט געקענט פארליידן פון קיינעם סיי צו זיך אליין, און סיי צו א פרעמדן. תמיד זיך אנגענומען פארן גערעכטן. און דאס איז אים אויסגע־

קומען אפט צו טאן. גאנץ אפט איז ער געווען א בורד אויף אויסצוגלייכן א סכסוך. געווען א פשוטער ייד, דערפאר מיט א שכלדיקן קאפ. געווען א שטענדיקער בן־בית בײם שטאטישן רב ר׳ שואליקל, כאטש קיין בן־תורה איז מיין פעטער נישט געווען. דערפאר אבער האט ער פאר א יידן א תלמיד חכם געהאט דעם גרעסטן דרך ארץ און זיך שטענדיק שואל־עצה געווען מיט אזא יידן. אז דער פעטער פלעגט אהיימקומען נאכן פאר־ברענגען אן אוונט אין דער מסיבה פון ר׳ שואליקלען, איז ער געווען אינגאנצן אן אנדערער מענטש. דאס היטל א ביסל ארויפגערוקט, דער שטערן א ביסל בריטער ווי געווײנטלעך, די אויגן אויפגעלויכטענער, פלעגט ער ארומגיין און זיך גלעטן די גראָלעכע באָרד און בשעת־מעשה נאכגעטראכט וועגן דער תורה, וואס ער האט זיך אנגעהערט בײַ ר׳ שואליקלען איז הויז, טאקע פונעם רב אליין און אויך פון אנדערע יידן למדנים, וואס זענען דארט געווען. ער פלעגט דערציילן פארן בני בית וועגן דעם אוונט בײם רב אין הויז. און זיך דערבײַ געקוויקט מיט א הייס גלאז טיי מיט לימענע, וואס די מומע רחל האט אים צוגעטראגן. דערבײַ איז ער אלעמאל אריינגעפאלן אין התפעלות: ״אי, אי, אי האבן מיר א רב א ר׳ שואליקל! נאך אזא צדיק איז גאר אויף דער וועלט נישטא; מע זאל אויספארן א האלבע וועלט וועט מען אזוינס נישט געפינען״. און שטיל צוגעגעבן: ״אז ער איז גאר קיין מענטש נישט, נאר אן אמתער מלאך; איך ווייס גאר נישט מיט וואס כאטין האט זוכה געווען צו אזא רב...״

אט אזוי פלעגט מיין פעטער שמעלקע רעדן בשעת־חדווה, וועו ער איז געווען אויפגעלייגט, און ס׳איז אים געווען גוט אויפן הארצן. דער זעלבער פעטער פלעגט אמאל אויך זיין אנגעכמורעט און בייז און איז כעס אויף יעדן איינעם. דערפאר האט ער געגאלטן איז דער משפחה פאר א שלעכטן. אז ער האט געדארפט עמיצן אריינזאגן ווי אין פסוק שטייט, האט ער עס אים געזאגט גלייך איז פנים אריין און בפני עם ועדה. יענער האט געמעגט זיין מי יודע ווער. אויב ער האט עס נאר פארדינט, האט ער עס באקומען ערלעך. די משפחה איז נישט געווען גערעכט מיט דעם וואס זי האט געהאלטן דעם פעטער פאר א שלעכטן. זי האט אים פשוט נישט פארשטאנען. ער האט פשוט נישט געקענט ליידן קיין עוולות בין אדם לחברו.

עס געדענקט זיך מיר אזא פאל: כ׳האב אמאל בײם כאטינער קאזיאנע ראבינער געדארפט באקומען עפעס א שטיקל דאקומענט. די גאנצע זאך האט געדארפט נעמען פונקט צען מינוט צייט, אבער דער ראבינער האט מיך געהאלטן אין איין אפשלעפן פון איין טאג אויפן צווייטן, אזוי א וואך צייט בין אין א פרייטיק שפעט נאך מיטאג. דער פעטער קלייבט זיך שוין אין מרחץ אריין און זיך צוגרייטן צו קבלת שבת. פלוצים גיט ער מיך א פרעג: ״דאס פאפירל פון דעם ראבינער האסטו שוין?״ זאג איך: ״נײן, ס׳איז שוין א וואך ווי ער לייגט מיך אפ פון טאג צו טאג״. איז

דער פעטער געבליבן שטיין פאַרוואונדערט, זיך געריבן דעם שטערן, גע־קוקט אויפן וואַנט־זייגער און זיך געשלאָגן מיט דער דעה, צי זאָל ער גיין אין מרחץ אדער גיין מיט מיר צום ראַבינער.

אַז ער האָט אָ ווייל נאַכגעטראַכט, זאָגט ער: „ס׳איז זיין מזל, וואָס פאַר מיר איז שוין אָ ביסל צו שפּעט אַז איך זאָל מיט דיר צוגיין צו אים: ס׳איז באַלד ערב שבת. גיי צו צו אים אַליין און זאָג אים, אַז אויב ער גיט דיר נישט דאָס פאַפּירל שוין, נאָר פאַר ליכט־בענטשן, וועל איך אי״ה שבת צו נאַכט אַליין זיין ביי אים.״

אַז כ׳האָב דעם ראַבינער איבערגעגעבן דעם פעטער שמעלקעס רייד, האָט ער מיר תיכף געגעבן אָ בענקל צום זיצן, מיד מכבד געווען מיט אָ פאַפּיראָסל און אין געציילטע עטלעכע מינוט איז דער גאַנצער עסק געווען דערליידיקט על צד היותר טוב, מיט אָ גוטן שבת און מיט אָ גרוס דעם פעטער.

אט דער פאַל האָט מיר באַוויזן, אַז מיין פעטער איז נישט געווען אומגערעכט, אויב עמיצער האָט פון אים באַקומען אָ פסק... ער האָט נישט געקאָנט פאַרטראָגן קיין עוולה. עס האָט זיך דעמאָלט געהאַנדלט וועגן באַקומען פאַר מיר אַן אויסלענדישן פאַספּאָרט און אַן דעם פאַפּיר האָט זיך עס נישט גערירט פון אָרט. נו, האָט אָזאָ ראַבינער נישט פאַרדינט קיין פסק אַזוי ווי אין פסוק שטייט?

ער איז בכלל געווען אַן אומרואיקע נאַטור. ליידיק זיך אַרומדרייען האָט ער נישט געקאָנט. אַזוי ווי ס׳האָט זיך ביי אים נאָר געענדיקט דער סעזאָן פון איין מין מסחר, איז ער תיכף אַריין אין א צווייטן מסחר. זיינע מסחרים זענען געווען אויסגעשטעלט אַזוי ווי לויט אָ קאַלענדאַר. אָט למשל: פון נאָר שבועות ביז נאָך אַלע ימים־טובים האָט ער געהאַנדלט מיט סעדער. פון נאָך ימים־טובים ביזן גויאישן ניי־יאָר האָט ער געהאַנדלט מיט פויערישע פעלצן. פון ניי־יאָר ביז פורים האָט ער געהאַנדלט מיט פערד. פון פורים ביז פסח האָט ער געבאַקן מצות, און פון נאָך פסח ביז שבועות האָט ער געהאַנדלט מיט ניי־געבוירענע לעמעלעך. דאָס פלייש האָט ער פאַר־קויפט צו די קצבים און די פעלכלעך — צו די קוטשמאַרעס אויף שמויסענע היטלען. אַזוי האָט ער געמסחרט אָ גאַנץ גייענדיק יאָר. נאָר מיט דעם אַלעמען איז ער געווען אָ ייד אַן אָרימאַן. רייך איז ער נאָר געווען מיט דעם אפשר, וואָס ער איז געווען אָ שמח בחלקו.

צו מיר האָט ער זיך באַצויגן נישט ווי אָ פעטער, נאָר ווי אָ פאָטער. מילד. צוגעלאָזן. און נאָכן ערשטן שבת, אַז כ׳האָב אויסגעהאַלטן דעם עקזאַמען „בלאַגאַפאַלטשנע״, סיי איז דאָוונען, סיי מיטן קידוש און בענטשן, בין איך ביי אים געווארן דאָס אויבערשטע פונעם שטייסל. דעמאָלט איז דער פעטער געווען גבאי אין שולכל און ער האָט געפילט, אַז ער מעג מיד אַוועקזעצן לעבן זיך אין סאָמע מזרח...

מיינע קוזינס און נאָך יינגלעך האָבן זיך אַוועקגעלאָזט מיט מיר

אויף אַ שפּאַציר, צו באַקענען מיך מיט דער שטאָט. צוערשט — צו דער טערקישער פעסטונג, וואָס די כאַטינער יידן האָבן זי גערופן „דער שלאָס״. וועגן שלאָס האָב איך זיך שוין לאַנג אַנגעהערט פֿאַרשיידענע מעשיות: וועגן די פֿאַרבאַרגענע היילן אונטער דער ערד, וואָס פירן אַוועק אויף צענדליקער מיילן ווייט, און וועגן די פּוסטע הייזער וואָס שטייען שוין צענדליקער יאָרן און זענען אַזוי שטאַרק געבויט, אַז קיין שום שטורעם קאָן זיי נישט רירן; און וועגן דעם „טעלער״, דאָס איז אַ וואַך־טורעם גע־בויט פון גראַניט, זייער הויך, פון אונטן ברייט און וואָס העכער אַלץ שמעלער, און קיי׳עכדיק; אויפן שפּיץ פונעם טעלער, וואָס אַהין האָבן געפירט טרעפּ, פלעגט זיך אַרומדרייען די וואַך און אויסקוקן דעם שונא; און וועגן דעם געמישטן בית־עולם, וואו סע ליגן באַגראָבן רוסן און טערקן, וואָס זענען געהרגעט געוואָרן אין די צייטן פונעם רוסיש־טערקישן קריג.

אַז מיר זענען אַריינגעקומען אין שלאָס, האָט מיך עפּעס אַ פּחד אַרומ־גענומען. די מעשיות וואָס כ׳האָב מיך פריער אַנגעהערט וועגן שלאָס, האָב איך איצט געזען לעבעדיק פֿאַר מיינע אויגן, צו יעדער זאַך האָב איך זיך צוגעקוקט מיט חידוש און נייגעריקייט. כ׳האָב באַטראַכט די וואַנט, וואָס האָט אַרומגענומען דעם שלאָס און איז געווען אַדורכגעלעכערט פון שווערע קוילן. און די וואַנט איז געווען אַזוי ברייט, אַז אַ פאַעטאַן מיט פֿיר פערד אין דער ברייט געשפּאַנט האָט געקאָנט אויף איר פֿאָרן פריי, אַזוי ווי אויף אַ שאָסיי.

צו די פּוסטע הייזער, וואָס זענען אַמאָל געווען באַזעצט מיט טער־קישע אָפיצערן, האָב איך מורא געהאַט נאָענט צוצוגיין, טאָמער וואַלגערן זיך נאָך דאָרטן ביינער פון טויטע מענטשן. גראָבנדיק איז יענעם געגנט די ערד, האָט מען נישט איינמאָל געפונען אבֿרים פון טויטע מענטשן, און פֿאַר אַזעלכע זאַכן האָב איך אין די פריע יינגלישע יאָרן שטאַרק מורא געהאַט.

ביסלעכווייז איז דער שלאָס אַנגעפילט געוואָרן מיט יונגווּאַרג, יינג־לעך און מיידלעך, וואָס האָבן אַנגעפילט די לופֿט מיט שטיפעריי, געלעכטער און גענפילדער. אַרום דעם „טעלער״ האָט געזשומעט אַזוי ווי בינען אַרום האָניק. חברה זענען אַרויפגעגאַנגען בײַז אויפן שפּיץ און געקוקט אין דער ריכטונג פון קאָמענע־פּאַדאָלסק, וואָס איז געווען זעכצן וויאָרסט פון כאָטין. זיי האָבן זיך באַרימט, אַז זיי זענען קאָמענע. איך האָב אויך גע־וואָלט אַריינגיין אין „טעלער״ און אַרויפגיין בײַז צום שפּיץ, נאָר אַז כ׳האָב אויפגעהויבן דעם קאָפּ צו זען ווי הויך דאָס איז, האָט זיך מיר אַזוי פֿאַרדרייט דער קאָפּ, און איך בין טאָקע מער קיינמאָל נישט אַהין אַרויפגעגאַנגען, כאָטש אין שלאָס בין איך געווען אַז אָפטער באַזוכער מיט יאָרן שפּעטער.

אָחוץ יונגווּאַרג זענען אויך געקומען עלטערע, בערדיקע יידן, וואָס האָבן געפירט הינטער זיך צו צוויי און דריי פערד. דאָס זענען געווען

כאטינער בעלי־עגלות, וואס זענען געקומען אין שלאס אריין זיך אויסציען אויפן גרינעם גראז, זיך אויסגלייכן די בייגער און כאפן א דרימל נאכן שבתדיקן טשאלנט. די פערד זאלן דערווייל זיך פאשען אויפן גראז. די פאדערשטע פיס האט מען זיי געפענטעט, זיי זאלן נישט קענען צו ווייט פארגיין.

דאס לעצטע מאל בין איך געווען אין שלאס דעם ערשטן טאג פסח, 1917. אין יענעם שיינעם פרילינג־טאג האט מען אין כאטין געפייערט די קערענסקי־רעוואלוציע. טויזנטער און טויזנטער מענטשן האבן יענעם טאג מארשירט איבער די גאסן פון דער שטאט, מיט ארקעסטערס, און מיט פארשיידענע כארן.

גייענדיק האט זיך די דעמאנסטראציע אפגעשטעלט ביים שלאס, וואו די מארשירער זענען זיך צונויפגעקומען אויסהערן רעדעס. (אין יענעם הערלעכן פייערטאג האט זיכער קיין איינער נישט געפילט אז דאס איז נישט נאר דער סוף פון די ראמאנאוס, נאר אויך דער סוף פון מענטשלעכער פרייהייט).

אז רומעניע האט אין 1918 פארנומען בעסאראביע, האט זי פאר־וואנדלט דעם שלאס אין מיליטערישע קאזארמעס, און אזוי ווי דער שלאס געפינט זיך ביים ברעג פון דניעסטער, וואס איז געווען די גרעניץ צווישן רומעניע און רוסלאנד, האט שוין קיין שום ציווילער מענטש נישט געטארט קומען אהין.

כדאי צו פארצייכענען, אז איציק מאנגער איז אין יענער צייט געווען א רומענישער סאלדאט און איז מיט זיין אפטיילונג געשטאנען אין שלאס. און ווען ס׳איז אין יאנואר 1921 פאררופן געווארן דער יידישער קולטור־קאנגרעס אין טשערנאוויץ, האט מאנגער נישט געקאנט רואיק אייניגן אויף זיין געלעגער און האט באשלאסן צו דעזערטירן און איז געקומען צום קאנגרעס. ער איז דערפאר געווען אויסגעשטעלט צו א גרויסער שטראף, אבער ס׳האבן זיך אריינגעלייגט רייכע יידישע כלל־טוער, איז אים די שטראף געשענקט געווארן און ער האט זיך נאכן קאנגרעס אומגע־קערט צוריק אין מיליטער.

אליעזר שטיינבארג האט אים דעמאלט ארויסבאלייט מיט א נבואה און א טרייסט, אז ער וועט נאך זיין אמאל אזא גרויסער דיכטער, אז רומעניע וועט דינען ביי אים, און נישט ער ביי איר...

א האלבע נבואה שטיינבארגס איז מקוים געווארן, אבער אז רומעניע וועט ביי אים דינען — דאס איז נישט מקוים געווארן...

כאטין האט דעמאלט אויף מיר, א יינגל פון דער פראווינץ, געמאכט א גוואלדיקן אייндרוק. כאטין האט געהאט אלע אייגנשאפטן פון א גרויסער שטאט. זי איז געווען אייגנעטיילט אין צוויי טיילן: די אלטע שטאט און די נייע שטאט. כאטין האט פארמאגט א סך שיינע גאסן אינעם נייעם טייל פון דער שטאט. איז אונטערשטן, אלטן, טייל פון שטאט האבן געוואוינט

עמד, שער און אייזן,אלערליי בעל־מלאכות. אין אויבערשטן טייל — דער סוחרישער קלאס. דארט זענען געווען די שיינע גרויסע קראמען, דארטן האט שוין די יידישע יוגנט געהערט צווישן זיך מיינסטנס רוסיש, מעשה גרויסשטאטישע. אינעם אויבערשטן טייל שטאט האבן זיך אויך געפונען אפֿילו רעגירונגס־בנינים: די גימנאזיעס, די כאר־שול מיט א מאדערנעם יידישן לערן־אנשטאלט, וואס האט געהייסן ,,קרוזשאק'', און האט געהאט א נאמען וויט און בריט אריבער די גרעניצן פון כאטין.

אין כאטין האט נאר געפעלט א באן. דערפאר האט זי נישט געקענט ווערן קיין אמתער כרך.

כ׳האב דעם ערשטן שבת אין כאטין נישט באוויזן צו זען אלץ מיט־אמאל. כ׳האב א סד געמוזט איבערלאזן אויף א צווייטן שבת. דעם צווייטן שבת נאכמיטאג זענען מיר געגאנגען שפאצירן אין שטאטישן בולוואר, וואס האט געהאט א שם פאר זיין שיינקייט. כ׳האב דאס ערשטע מאל אין מיין לעבן געזען אן אמתן בולוואר, און בין פון אלעמען געווען באגייסטערט: שיינע אלייען צום שפאצירן, באקוועמע בענק צום זיצן, א שיינער בופעט מיט אלערליי גוטע זאכן צום טרינקען און צום עסן, און דער עולם שפא־צירער איז פריילעך און עלעגאנט געקליידט, לויט דער לעצטער מאדע. און גימנאזיסטן און גימנאזיסטקעס אויף טריט און שריט.

כ׳בין געווען ממש פארליבט אין דער שטאט. ס׳האט זיך מיר פשוט נישט געגלוסט אהיימצופארן. נאר אזוי ווי כ׳בין נישט געווען אין מיין אייג־ענעם רשות, האב איך, ווילנדיק נישט ווילנדיק, געמוזט זיך גרייטן אין וועג אריין. אזוי ווי ס׳האבן זיך געענדיקט די ימים־טובים, אזוי האט זיך געענדיקט מיין ערשטער וויזיט אין כאטין ביים פעטער שמעלקע.

מוצאי יום טוב זאגט צו מיר דער פעטער: ,,אהיים וועסטו שוין נישט דארפן פארן מיט קיין בעל־עגלה. ערשטנס איז אן עבירה די דרייסיק קאפיקעס הוצאות און צווייטנס דאס שלעפן זיך פינף־זעקס שעה. דו ווייסט דאך שוין ווי אזוי בעלי־עגלות פארן. אט מארגן איז ביי אונדז דער יאריד, קומען ליפקאנער פערד־הענדלער, און אזוי ווי איך האנדל אמאל מיט זיי, וועל איך שוין זען, אז זיי זאלן דיך אהיימנעמען. איז אי סע וועט דיך קיין געלט נישט קאסטן, און אי אין דריי שעה ביזטו אין דער היים''. און ער זאגט מיר אן, אז אזוי ווי די פערד־הענדלער פארן צוריק אהיים ערשט ארום פיר אזייגער נאך מיטאג, דארף איך זיך נישט איילן צו קומען צו פרי אויפן יאריד. איך מעג פריער אפעסן מיטאג, פאוואליע איינפאקן מיינע זאכן, איך זאל גארנישט פארגעסן, און איך זאל זיין אויפן יאריד ערשט ארום דריי אזייגער.

און אזוי האב איך טאקע געטאן. אז איך בין פארטיק געווארן מיט מיין רענצל און מיט אן עקסטער בינטל, האט מיר די מומע רחל נאך צוגעשטעלט צוויי גרויסע ערדענע טעפ מיט פאווידלע, וואס זי האט אליין געמאכט פון אונגעריש פלוימען. ,,נא, זאגט זי, נעם דאס מיט: דאס

שיק איך אַ מתנה פֿאַר דיר מיט דער מאַמען, איר זאָלט האָבן געגנוג פֿאַווידלע אויפן גאַנצן ווינטער״.

איך געזאגן זיך מיט דער מומע, דאַנק איר פֿאַר די אַלע גוטע זאַכן, אוּן איך וואָרט נישט זי זאָל מיך בעטן, נאָר איך זאָג איר צו, אַז אויף פּסח אי״ה וועל איך ווידער קומען... מיינע קוזינס העלפֿן מיר טראָגן די זאַכן אוּן מיר לאָזן זיך אַלע צום יאַריד. ס׳איז אַ גאַנג פֿון אַ פּיר ווייַרסט, אַבער וואָס מאַכט עס אויס בייַ יונגווארג?

אויפן יאַריד האָב איך טאָקע געטראָפֿן פּיר ליפּקאַנער פערד־הענד־לער: יידל טשונטלס, שמאַיע סאַלדאַט, שלום זאַקורענער אוּן הערש ברייַנעס. איך האָב זיי געקענט. זיי האָבן מיך אויך געקענט. זיי ווייַזן מיר אין וועלכן וואָגן איך זאָל אַוועקלייגן מיינע זאַכן. אַרום וואָגן שטייַען שוין צוגעבונדן עטלעכע פערד וואָס מ׳האָט היינט געקויפט, אַזעלכע ביסטרע, אַז איך האָב מורא צוצוגיין נאָענט, ביז איך גיב אַ קוק: הערש ברייַנעס קומט צו מיט נייַע דריי פערד, וואָס ער האָט איינגעהאַנדלט, בינדט זיי צו צום וואָגן אוּן מאַכט פֿאַר מיר אַ פּלאַץ וואו אַוועקצושטעלן מיינע זאַכן מיט די צוויי טעפּ פֿאַווידלע. ,,זיץ דערווייל אין וואָגן. סע וועט נישט נעמען לאַנג אוּן מיר וועלן פֿאָרן״.

ס׳האָט נישט געזומען לאַנג, אוּן מ׳האָט זיך אַנגעהויבן גרייטן אין וועג אַריין.

די פּיר פערד־סוחרים זענען געקומען אויף איין וועגעלע. ס׳איז געווען איין שותפותדיקער יאַריד. יעדער איינער פון די פּיר האָט צוגעבראכט די עטלעכע פערד, וואָס ער האָט געקויפט אוּן זיי אַנגעבונדן בייַ אַ רינגעלע וואָס איז וואָגן, אוּן פּיר פערד האָט מען איינגעשפּאַנט אין וואָגן.אַרום אוּן אַרום זענען מיר געפֿאָרן מיט זעכצן פערד: פּיר פון פֿאָרנט, פּיר פון הינטן אוּן פּיר פון יעדער זייט פונעם וואָגן.

אוּן מיר פֿאָרן: פּיר בערדיקע יידן, אוּן צווישן זיי זיץ איך, אַ קליין יינגעלע, נאָר קיין צען יאָר נישט אַלט, מיט צוויי טעפּ פֿאַווידלע. וואָס פֿאַר אַ וועָרט האָבן מיר געהאַט בייַ די זעכצן פערד? יונגע שיינע אויסגע־רוטע פערד, נישט קיין אויסגעהאַרעוועטע, זעכצן פערד, וואָס האָבן זיך ערשט אַרויסגעלאָזט אויף דער וועלט...

אַז מ׳איז נאָר אַרויסגעפֿאָרן פון דער שטאָט אויפן ברייטן שליאָך, אוּן די פערד־סוחרים האָבן געוואָלט זען, וואָס פֿאַר אַ סחורה מ׳האָט אייַ־געהאַנדלט, צי איז דאָ מיט וועמען צו גיין צום טיש, האָט מען געגעבן די פערד אַ טרייַב אונטער. אוּן איר זאָלט שוין גאָרנישט פרעגן! די פערד האָבן געוואָלט באַווייַזן וואָס זיי קענען אוּן דער וואָגן האָט געמוזט שוועבן אין דער לופטן... איך בין פון שרעק אומגעפֿאַלן איז וואָגן אוּן מיט אַלע כוחות צוגעהאַלטן די צוויי טעפּ מיט פֿאַווידלע... איטלעכס מאָל וואָס כ׳האָב זיך געוואָלט אויפזעצן, האָט עס מיט מיר געגעבן אַ שלייַדער צוריק, אַזוי ווי מיט אַ גומענער פּילקע. אַזוי ליגנדיק אין וואָגן די גאַנצע צייט אוּן צו־

האַלטנדיק מיט אַלע כוחות די ביידע טעפ מיט פּאַווידלע, אַז זיי זאלן נישט אַוועקפליען, בין איך אין אַ גוטער שעה אַנגעקומען קיין ליפקאַן.

אַז כ׳האָב געזען די טעפ זענען גאַנץ און איך בין אויך אַרויס בשלום, האָב איך אויפגעהויבן ביידע הענט צו גאָט און געשוואירן, אַז מער מיט קיין פערד־סוחרים צוריק פון אַ יאַריד וועל איך שוין נישט פאַרן...

עד היום פיל איך נאָך אין די ביינער דעם טעם פון יענער יאַזדע.

אַ מעשה מיט אַ רומענישן דעזערטיר

אַז די ערשטע וועלט־מלחמה (18־1914) האָט אויסגעבראָכן, איז אויף אייַן זייט געשטאַנען רוסלאַנד, ענגלאַנד און פראַנקרייַך, און אויף דער צווייטער זייט עסטרייַך און דייטשלאַנד. רומעניע איז געשטאַנען אינ־גאַנצן אין אַ זייט. זי איז געווען נייטראַל און האָט געדאַנקט גאָט, אַז מ׳האָט זי נישט געטשעפּעט. די מלחמה האָט געפלאַקערט אויף אַלע פראַנטן, און רומעניע איז זיך געזעסן אַזוי ווי אויפן פּאַרקאַן און זיך צוגעקוקט, וועלכער צד סע וועט שוואַכער, כדי זי זאָל צושטייַן צום שטאַרקערן און אַזוי אַרום אויך קאָנען אַפּלעקן עפּעס אַ ביינדל. און כאָטש רומעניע איז געווען שטאַרק נייטראַל, האָט רוסלאַנד אַזוי פּאַרשטאַרקט די גרענעץ־וואַך,אַז מיר, ליפּקאַנער, האָבן אפילו נישט געטאָרט צוקומען נאָענט צום טייַך פרוט. פון באָדן זיך איז פרוט איז געווען אַפּגערעדט. דאָס האָט געשמעקט מיט אַרעסט, אַרויסשיקונג און אפשר נאָך ערגער. ס׳איז דאָך מלחמה־צייט. פון דער צווייטער זייט פרוט, אויף דער רו־מענישער זייט, פונקט אַנטקעגן ליפּקאַן, כמעט מיט דער האָבט צו דער־גרייכן, שטייט דאָס רומעניש־יידישע שטעטל ראַדאָוצי און זעט־אויס ווי גאָט האָט עס דאָ אַוועקגעשטעלט אויף אַ ווייל, און גלייך פאַרגעסן דערין. א שטעטל, וואָס פייגל קאָנען עס צעטראָגן (יעקב שטערנבערגס אַן אויסדרוק). פון דער וויטנס האָט מען קיינמאָל נישט געקאָנט באַ־מערקן עפּעס אַ לעבעדיק וועזן אין ראַדאָוצי. נאָר אין די זומערן פון פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה, אַז מיר פלעגן זיך באָדן אין פרוט, האָבן מיר אַמאָל געזען ראַדאָוצער מענטשן זיך באָדן אין פרוט, פון זייער זייט, ווייט אפּגעשיידט אויף אַ גאַנצן וויאַרסט.

מיר, ליפּקאַנער, האָבן שטענדיק געגאָרט צו רעדן מיט יענע מענטשן אוו אַנקוקן זייער שטעטלע, וואָס איז געשטאַנען פון דער צווייטער זייט פרוט, כמעט מיט דער האָבט צו דערלאַנגען. אזא גאָרונג האָבן מסתמא אויך געהאַט צו אונדז די מענטשן פון יענער זייט טייך, אַבער אַזא גע־לעגנהייט האָט זיך נישט געמאַכט ביזן יאָר 1916.

איז דעם יאָר איז רומעניע אַריין אין דער מלחמה אויף דער זייט פון רוסלאַנד, קעגן עסטרייַך און דייטשלאַנד. און אַזוי שנעל, ווי רומעניע איז געווארן אַ מלחמה־שותפטע מיט רוסלאַנד, האָט מען תיכף אויסגעבויט אַ בריק איבערן פרוט, פאַר מיליטעריש צוועקן. די גרענעץ איז כמעט ווי אפּגעשאַפט געווארן. מ׳האָט נאָר אַוועקגעשטעלט אַ קלייַנע וואַך פון ביידע זייטן בריק, זי זאָל היטן, אַז די בריק זאָל נישט אויפגעריסן ווערן דורכן שונאס אַ שליח.

די צווויי גרענעץ־שטעטלעך, ליפּקאַן און ראַדאָוצי, זענען געווארן ווי

איין שטעטל. ס׳איז געווארן א לעבעדיקע וועלט... סוחרים פון ביידע שטעטלעך האבן אנגעהויבן צו טאן מסחר איינע מיט די אנדערע. אפילו שידוכים האבן זיך אויך אנגעהויבן שליסן. זינט פעברואר 1917, אז ס׳האט אויסגעבראכן די רעוואלוציע און פאר דער גאנצער צייט, וואס די קע־רענסקי־רעגירונג איז געווען ביי דער מאכט, איז די גרענץ געווארן נאך פרייער. רומענישע יידן האבן געמעגט ארומפארן פריי איבער רוסלאנד, און קיינער האט זיי נישט געטשעפעט. טייל יונגע בחורים האבן טאקע באשלאסן צו בלייבן אין דער דעמאלט פרייער רוסלאנד און זיך נישט אומקערן צו דער אכזריותדיקער רומעניע. מ׳האט זיך באזעצט אין בע־סאראביע, לעבן רומעניע, און אזוי ארום געבליבן אין קאנטאקט מיט אייגענע און נאענטע פון רומעניע. בעסאראביע האט דעמאלט געדינט ווי א מקום־מקלט פאר די רומענישע געזעלשאפטע יידן. די קערענסקי־רעגירונג האט זיי טאקע־רירט אויפן מענטשלעכסטן אופן, קיין איינעם נישט גע־צוואונגען צוריקצוגיין קיין רומעניע. זיי האבן זיך געפילט ווי באפרייטע פון א שווערן יאך.

אין איינעם א שיינעם פארנאכט, צווישן פסח און שבועות, בין מנחה למעריב, איז ארייגעקומען אין גרויסן בית־המדרש א רומענישער יידישער יונגערמאן, אנגעטאן אין דער רומעניש־מיליטערישער אוניפארם, נאר אן א ביקס אדער א רעוואלווער, א שיינער שטאלטנער בחור מיט אן אינטעליגענטן אויסזען. לויט די מלבושים, כאטש סאלדאטסקע, האט מען געזען, אז ער קומט פון א באלעבאטישער יידישער סביבה. דאס, וואס ער איז אריבערגעקומען אין די סאלדאטסקע בגדים, האט עדות געזאגט, אז ער האט עפעס צרות. איידער מ׳האט זיך נאך געשטעלט דאוונען מעריב, איז ער טאקע ארויס מיט לשון, אז ער האט זיך שטארק פארזינדיקט ביים מיליטער, און דעריבער האט ער געמוזט אנטלויפן אין איילעניש, און ער האט אפילו נישט געהאט קיין צייט זיך איבערצוטאן אין ציווילע קליידער. ווען מע׳ כאפט אים, וואלט ער געווען חייב־מיתה. דעריבער בעט ער, אז מע׳ זאל אויף אים רחמנות האבן און אים דערווייל געבן א דאך איבערן קאפ ביז ער וועט זיך קאנען פארבינדן מיט די עלטערן. די עלטערן זייגע זענען פון די אנגעזעענסטע מענטשן אין שטאט.

אריבערגעקומען קיין ליפקאן איז ער נישט דורך דער בריק, וואס איז פריי פאר אלעמען. צוליב דער סאלדאטסקער הפּשה האט ער זיך געמוזט ארויסמוגלען דורך א זייטיק דארף, און פון דארט האט אים א דארפישער פויער געבראכט קיין ליפקאן און צוגעפירט גלייך צום בית מדרש.

געווייניטלעך האט אים קיינער אין בית־מדרש נישט געפרעגט, מיט וואס ער האט זיך אין זיין מדינה אזוי פארזינדיקט. מ׳האט אים נאר גע־זאגט, אז ער זאל זיך נישט זארגן, ווייל ער איז דא אין זיכערע הענט, און מע וועט שוין זען, אז סע זאל אים חלילה קיין שלעכטס נישט

געשען. דאס ערשטע איז אויפגעשוואומען די פראגע פון א נאכט־לעגער: ווער וועט אים נעמען איבערצושלאפן די ערשטע נאכט, און אויף מארגן אים באזארגן מיט ציווילע קליידער.

אזוי ווי איך מיט מיין מאמעס, אן אלמנה, האבן דעמאלט געוואוינט אין א שטיבל פון צוויי צימערן מיט א קיך, האב איך אים פארבעטן צו אונדז שלאפן און האב זיך אויך אונטערגענומען צו באזארגן אים מיט הלבשה. מיין מאמע האט ביז דעמאלט נאך קיינמאל נישט געהאט געזען קיין רומענישע פארפוצטן סאלדאט, איז ביי אונדזער ארייגקומען אין הויז, האט זי געמיינט, אז דאס איז עפעס אזא מין נאטשאלניק פון דער נייער קע־רענסקי־רעגירונג, און זי האט נישט געוואוסט וואו אים אוועקצוזעצן. נאר אז כ׳האב איר געזאגט, אז דאס איז נישט קיין נאטשאלניק, נאר פשוט א יידישער רומענישער סאלדאט, אן אנטלאפענער, און אז כ׳האב אים פארבעטן צו אונדז אויף עטלעכע טעג, האט זי זיך באלד געשטעלט קאכן א טעפעלע קארטאפל און איך בין אווען אין טשאינע נאך געקאכט וואסער, וועלן מיר דערווייל עפעס עסן און פארטרינקען מיט א הייס גלעזל טיי.

ביז איך בין געקומען פון דער טשיינע מיטן הייסן אקרעפ, האט זיך דער סאלדאט, שמואל האט ער געהייסן, דערווייל ארומגעוואשן, זיך אפגעטרייסלט דעם שטויב פון די קליידער.

די מאמע האט צוגעטראגן צום טיש, און מיר האבן זיך געזעצט עסן וועטשערע.

שמואל האט זיך געפילט אויפגעמונטערט, וואס ס׳איז אים גע־לונגען זיך ארויסצורעדן פון אן אומגליק, און וואס ער געפינט זיך איצט צווישן יידן, וואס וועלן אים נישט לאזן פאלן. ער האט אונדז דער־ציילט זיין יחוס, פון וואס פאר א בכבודיקער משפחה ער שטאמט אין רו־מעניע: דער פאטער — א גרויסער מאנופאקטור־סוחר; צוויי ברידער — מיליטערישע דאקטוירים אין דער רומענישער ארמיי, מיט הויכע טיטולן; און ער אליין איז א סטודענט אין אן אוניווערזיטעט, און ער האפט נאך צו פארענדיקן זיין שטודיום, זאל נאר גאט העלפן, די מלחמה זאל זיך ענדיקן און סע זאל שוין ווערן שטיל אויף דער וועלט. איך פון מיין זייט האב אים פארזיכערט, אז ער האט זיך נישט וואס צו שרעקן. סע וועט אים דא חלילה קיין שלעכטס נישט געשען, קיינער טשעפעט דא נישט וואס זענען געקומען פון רומעניע. אויף מארגן אין דער פרי האב איך אים ערגעץ באקומען א פאר הויזן, א רובאשקע, א קאפעליוש און א פאר שיך און אים געמאכט פאר א ציווילן מענטשן. אויס רומענישער סאלדאט! די זאכן זענען אפילו נישט געווען לויט זיין מאס, ווייל ער איז געווען א הויכער און בריייטבייניקער, אבער דאס האט ער געדארפט טראגן נאר דערווייל, ביז די עלטערן וועלן אים קומען זען, אדער צושיקן געלט.

ער איז געבליבן ביי אונדז עטלעכע וואכן, געשלאפן מיט מיר אין איין בעט, ביז ער האט באקומען געלט. אבער דערפאר האט זיך קיינער

פון זיין משפחה נישט געוויזן. שמואל האָט אונדז דערקלערט, אַז דאָס איז צוליב זיכערקייט וועגן, כדי מע זאָל זיך נישט דערוויסן, וואו ער געפינט זיך. אַזאָ תירוץ האָט זיך טאַקע געלייגט אויפן שכל.

אַז ער האָט שוין געהאַט גענוג, און זיך געריכט אויף נאַך, האָט ער דאָס ערשטע זיך אויסגעפוצט ווי אַ פראַנט; אויף די זאָכן זענען רומענישע בהורים גרויסע בריות. דערנאָך האָט ער זיך געדונגען אַ צימער, וואָס איך האָב אים רעקאָמענדירט ביי היימישע מענטשן, נישט ווייט פון אונדז, ער זאָל צו אונדז קאָנען קומען אָפט. און אַזוי איז טאַקע געווען. איך זיין צימער איז ער געקומען נאָר שלאָפן און עסן. די איבעריקע צייט איז ער איבערגעליגן ביי אונדז. מיט מיר האָט ער זיך איינגעלעבט ווי מיט אַ ברודער. אַן שמואלן האָב איך קיין טראָט נישט געמאַכט. מיינע חברים זענען געווארן אויך זייער און איך מיין גאָנצער משפחה איז ער פאַרעכנט געווארן ווי אַן אייגענער.

די מענטשן, וואָס ער האָט ביי זיי געוואוינט, האָבן זיך גאָרנישט געקאָנט אָפלויבן פון זיין גוטסקייט און זיי האָבן מיר גאָרנישט געקאָנט דאָנקען, וואָס כ׳האָב זיי רעקאָמענדירט אַזאָ טייערן קוואַרטיראָנט.

שמואל פון זיין זייט איז אויך געווען צופרידן, סיי מיט דער דירה, סיי מיט די מענטשן, און מיטן עסן, ער האָט זיי אפילו אָנגעהויבן צו צאָלן מער, ווי ער האָט זיך באַדונגען.

איך פון מיין זייט בין אוודאי געווען צופרידן, וואָס ס׳האָט זיך מיר איינגעגעבן פאַר אַן עלנטן פיינעם בחור צו באַזאָרגן אַ פיינע היים.

דאָס האָט אַזוי אָנגעהאַלטן עטלעכע חדשים צייט, ביז ס׳איז אין דעם הויז געשען עפעס אַזוינס, וואָס ביז איצט, שוין זעקס און דרייסיק יאָר נאָך דער געשעענישׂ, קאָן איך עס נאָך נישט פאַרגעסן, און קאָן זיך דערין בשום אופן נישט פאָנאַנדערקלייבן.

און געשען איז אָט וואָס:

אין אַ שיינעם זונטיק פאַר מיטאָג קומט צו אונדז אַריין די באַלע־באָסטע, וואו שמואל האָט געוואוינט, און ציטערט ממש אינגאַנצן. די אויגן לויפן ביי איר אַהין און צוריק, און זי בעט מיך אַרויסגיין מיט איר אין דרויסן, וואו זי ווייל מיר עפעס זאָגן. טרערן האָבן ביי איר געגומען פליסן פון די אויגן, נאָך איידער זי האָט אָנגעהויבן רעדן. — וואָס איז געשען? זי האָט געהאַט אין הויז אַ סומע געלט, נישט אירס, נאָר איר זונס און אירע צוויי ברידערס, וואָס האָבן זייער אפגעשפּאָרט, שווער־פאַראַרעוועט געלט געהאַלטן ביי איר, ווי אין אַ זיכער פלאַץ. קיינער האָט פון דעם געלט נישט געוואוסט, און דאָס פלאַץ, וואו דאָס געלט איז געלעגן, האָט אויך קיינער נישט געוואוסט, אפילו נישט איר אייגן בני־בית, און איצט איז דאָס געלט פאַרשוואונדן. ס׳איז נישטאָ! זי וויל זיך נאָר נעמען דאָס לעבן. זי איז זיכער, אַז קיינער האָט דאָס געלט נישט גענומען, נאָר ער, שמואל. און זי פרעכט די הענט און בעט מיך, איך זאָל מיט אים רעדן,

ער זאל רחמנות האבן אויף ארימע מענטשן און צוריק אפגעבן דאס געלט. אויב נישט וועט זיך טאן חושך, זיי וועלן אים נאר איבערגעבן אין גויאישע הענט, און סע קען נאך געשען מיט אים דאס ערגסטע... און אזוי ווי ער, שמואל, איז איצט בײַ איר אין הויז, — לאזט זי מיך נישט אפֿ, נאר איך זאל שוין טאקע די מינוט גיין מיט איר אהיים און זיך מיט אים דורכרעדן, אויג אויף אויג, און זען ארויסצאקומען דאס געלט, און וואס גיכער — אלץ בעסער... זי וועט זיך אַ מעשה אנטון.

אז כ׳האב דערהערט אזא געשיכטע האב איך זיך נישט געלאזט לאנג בעטן און בין אוועק אהין אין הויז ווי אן אונטערגעשאסענער פויגל.

איך קום אריין — טרעף איך שמואלן זיצן אויף אַ בענקל, דאס פנים אריינגעטאן אין ביידע הענט און די אקסלען ציטערן אים פון ספאזמאטישן וויינען. אנטקעגן אים אויף אַ סאפע זיצט דער באלעבאס פון הויז און זיינער אַ זון, און האלטן שמירה איבער אים, אז ער זאל נישט אנטלויפן. אַ מין היימישער ארעסט.

איז הויז האט געשוועבט אזא פיינלעך־שטילער טרויער, ווי מע וואלט ערשט ארויסגעטראגן אַ מת... כ׳האב נישט געוואוסט, פון וואס איך זאל פריער אנהייבן רעדן. נאר איידער וואס, איז אויך אנגעקומען די באלע־באסטע און תיכף ארויס מיט לשון: „נו געפעלט דיר אזא גזלן, אזא רוצח, אַ דושא־אובניק? ער האט דאך אונדז געקוילעט אן אַ מעסער! מע׳ טאר אט־די רומענישע גנבים אין קיין יידיש הויז נישט אריינלאזן. ער מיינט, אז סע וועט אים אפגיין אזוי גלאטיק. איך זאג דיר, אז פון דאנען וועט ער שוין קיין לעבעדיקער נישט ארויס, סיידן ער וועט אומקערן דאס געלט!...״

וואס מער זי האט געשריגן, אלץ שטארקער האט ער געווויינט. ס׳האט זיך מיר קוים איינגעגעבן זי אַ ביסל איינצושטילן, האב איך געכאפט אַ שמועס מיט איר מאן און מיטן זון, כדי צו הערן וואס זיי האבן צו זאגן. זיי האבן געריידט מיושבדיק, נישט געוואלדעווען און נישט געשאלטן. זיי ווייסן נאר, אז אין הויז אויף אַ געוויסן ארט איז געווען באהאלטן אַ סומע געלט, וויפל — ווייסן זיי אליין נישט, נאר זיי רעכענען, אז פופצן הונדערט.

איצט איז דאס געלט נישטא. קיין פרעמדער גנב איז נישט געווען, ווייל די טיר איז נישט געווען איינגעבראכן. איז אַ סימן, אז דאס האט געטאן אַ היימישער גנב, איז ווער אנדערש קען דאס זייַן, אויב נישט ער, שמואל?

איך רעד מיט שמואלן, שווערט ער זיך, אז ער ווייסט נישט, פון וואס צו זאגן. ער איז וויליק, מע זאל אים נעמען צו מענטשן אדער צום רב, וועט ער שווערן בײַ אַ ספר־תורה, אז ער איז אומשולדיק.

זאג איך: „אפשר איז עס אן אנדער היימישער גנב?— אפשר שכנים?״

„נייז! דאס וועל איך זיי נישט איינרעדן״ — טענעט די באַלעבאַסטע — „דאס איז נאָר זייַן אַרבעט, שמואלס!״

איך וויל אַוועקגיין זיך דורכרעדן מיט מענטשן קליגערע פון מיר און הערן, וואס דא איז צו טון. איך וויל מיטנעמען שמואלן מיט זיך.

נאָר דא שטעלט זיך די באַלעבאַסטע אַוועק און מאַכט:

„אַרויסגיין פון דאַנען? — דאס נישט! סיידן ער וועט פריער אַפגעבן דאס געלט. אויב נישט, וועט מען אים פון דאַנען אַרויספירן נאָר א געשמידטן אין קייטן״.

האב איך קיין אַנדער ברירה נישט געהאט, און איבערגעלאזן שמואלן אין הויז, און אַליין בין איך אַוועק מיטן געדאַנק, אז ער, שמואל, איז מסתמא א קרבן פון א שרעקלעכן שקר־בלבול, און מע דארף זען אים וואס גיכער אַרויסצוראַטעווען, אַיידער סע קומט אן צו דער פאַליציי. ער איז א דעזערטיר פון א פרעמדער מדינה, און ווער ווייסט, מיט וואס דאס קען זיך ענדיקן!...

איך בין אַוועק צו א פאַר יידישע עסקנים, זיי אלץ דערציילט און זיי געבעטן זיך צו פאַראינטערעסירן מיטן ענין, אויב נישט — איז דא א פרעמדער יידישער יונגערמאן אין א גרויסער סכנה.

די צוויי עסקנים זענען אַוועק אהין אין הויז אַריין, אויסצופאַרשן די זאַך אויפן אָרט, און נאָך א שמועס מיט די באַלעבאַטים און מיט שמואלן, האבן זיי אויסגעפונען, אז די באַלעבאַסטע האט טאַקע דא געהאט ערגעץ באַהאַלטן א פעקל געלט, און מ׳האט עס טאַקע אַרויסגענבעט, אבער שמואל איז נישט דער גנב. זיי האבן שמואלן נישט געקענט האַלטן פאַר קיין גנב פשוט דערפאַר, ווייל רעדנדיק מיט אים, האט ער דערוועקט צו זיך אזא צוטרוי מיט זיין אויסזען און מיט זיין רעדן, אז מ׳האט אים געמוזט גלויבן.

די צוויי עסקנים האבן צוגעצויגן נאָך א פאַר כלל־טוער צום ענין, אויך דעם רב, אזוי אז די זאַך איז געוואַרן א געזעלשאַפטלעכער ענין. קודם האט דער רב אויסגעפועלט ביי די באַלעבאַטים, זיי זאלן באַפרייען שמואלן, זיי זאלן אים נישט האַלטן פאַרשפאַרט אין הויז, פריער מוז זיך איינגעבן צו דערגיין א טאַלק אין דער גאַנצער געשיכטע.

דער רב מיט די שטאַט־באַלעבאַטים האבן זיך געמומען צו דער אַרבעט זייער ערנסט. מ׳האט די זאַך געפאַרשט דורך און דורך. מ׳האט געמאכט אסיפות ביים רב אין הויז, מ׳האט גערופן פאַרשיידענע עדות פון ביידע צדדים. ס׳האט זיך געטאן אויף טיש און אויף בענק. צום סוף האט דער רב אַרויסגעטראגן א פסק, אז דער בחור שמואל איז ריין און אומשולדיק און אז פון היינט אן און ווייטער זאלן די באַלעבאַטים פון הויז אים אויפהערן צו שרעקן מיט דער פאַליציי, און אויב זיי וועלן עובר זיין אויף דעם פסק און דערגיין די יארן אן עלנטן נע־ונדניק, וועט קהל אזא עוולה נישט פאַרשווייגן.

אַבער דערמיט האָט זיך די זאַך נישט געענדיקט.

שמואל מיט די פריינט זיינע זענען געווען צופרידן מיטן פסק, אַבער נישט דער צווייטער צד. דאָרט האָט מען זיך געווארפן אויף אַלע זייטן, אוּן מ׳איז שמואלן דערגאַנגען די יאָרן אויף אַן אַנדער שטייגער אַזוי לאַנג, ביז ס׳איז אים נמאס געוואָרן אַזא לעבן פון שרעק, אוּן ער האָט באַשלאָסן צוריק אַהיימצופאָרן קיין רומעניע אוּן זיך איבערגעבן די דאָרטיקע אויטאָריטעטן. ער וועט נעמען אויף זיך די שטראָף פאַר דעזערטירן אוּן דערנאָך וועט ער זיין צוריק אַ מענטש מיט מענטשן גלייך. אוּן כדי סע זאָל נישט אויסזען, אַז ער איז פֿלוצים פאַרשוואונדן, האָט ער זיך געעצהט מיט די מענטשן, וואָס האָבן זיך מיט אים אינטערעסירט אוּן ס׳איז געבליבן, אַז ער זאָל אַהיימפאָרן. געווייַנטלעך האָבן די מענטשן, וואָס האָבן אים באַשולדיקט אין גנבה, גאָרנישט געוואוסט דערפון.

די פריינט זיינע האָבן געזאָרגט, אַז אויף דער גרענעץ זאָל ער נישט געטשעפּעט ווערן, אוּן אין אַ שיינעם פרייטיק נאָכמיטאָג האָבן מיר געדונגען אַ פּאָעטאָן אוּן אַרויסבאַלייט שמואלן ביז אויף יענער זייט גרענעץ, אויף רומענישער טעריטאָריע. דאָ האָבן מיר זיך האַרציק געזעגנט אוּן שמואל האָט געשוואוירן אַז ער וועט אונדז קיינמאָל נישט פאַרגעסן. ער האָפט מיט אונדז זיך ווידער באַגעגענען אין פריידן אוּן דעמאָלט וועלן מיר זען, וואָס פאַר אַ מענטש ער איז. ער האָט געהאַלטן וואָרט: אין אַ יאָר אַרום איז ער זיך טאָקע געקומען זען מיט אונדז.

אַז שמואלס באַלעבאָטים האָבן אויסגעפונען, אַז ער גענפינט זיך שוין מער נישט אין ליפקאָן, האָבן זיי אויפגעהויבן אַ ויצעקו, אַ שטורעם. זיי זענען באַפאַלן אַ טייל פון זייגע פריינט, געמאַכט סקאַנדאַלן. ס׳איז אפילו געקומען צו געשלעגן. אַבער ס׳איז אַריבער אַ שטיקל צייט און אַלץ האָט זיך איינגעשטילט אוּן ס׳איז פאַרגעסן געוואָרן, ווי גאָרנישט געווען.

פונקט אַרום יענער צייט איז אויסגעבראָכן די רוסישע רעוואָלוציע. דאָס רוסישע מיליטער האָט אַנגעהויבן לויפן פון די פראָנטן, אַהיים. די שכנישע מלוכות — עסטרייך אוּן רומעניע — האָבן אַנגעהויבן פאַרכאַפּן שטיקער פון רוסישער טעריטאָריע, ווי להבדיל חסידים כאַפּן שריים פון רבינס טיש. אַזוי אַרום איז אַיין שטיק בעסאַראַביע געוואָרן עסטרייך אוּן אַן אַנדער שטיק — רומעניע. ליפקאָן איז אַריין צו עסטרייך. אַ פאַר צענדליק וויאַרסט ווייטער איז שוין געווען רומעניע. דאָרט איז געשטאַנען אַ שטרענגע גרענעץ־וואַך, נישט געלאָזט אַריינפאָרן אוּן אַרויספאָרן. די נאַענטסטע שטאָט צו ליפקאָן, וואָס רומעניע האָט פאַרכאַפּט, איז געווען יעדינעץ. יעדינעצער יידן מיט ליפקאָנער זענען געווען דורך דורות פאַרבונדן, סיי דורך מסחר, סיי דורך משפחה־פֿעדים.פלוצים איז דאָס אַלץ אָפּגעהאַקט געוואָרן, כאָטש שריי חי וקים! ס׳איז אין יוצא ואין בא, קיינער פון ליפקאָן קען נישט קומען קיין יעדענץ, אוּן דאָס אייגענע פאַרקערט. אין יענער צייט, גאָר אומגעריכט, איז אַ פאַרכמאַרעטן האַרבסטיקן

פרייטיק אינדערפרי, באַקום איך פלוצים אַ גאַסט אויף שבת, נישט קיין אַנדערן, ווי שמואלן, אויסגעפוצט ווי אַ מלך איז אַ שיינער נייער רומענישׂ־מיליטערישער אוניפאַרם. די קליידער האָבן פון אים ממש אַראָפגעזונגען. ער איז נישט געווען קיין פּראָסטער סאָלדאַט, חלילה, נאָר אַ דריי־בענדל־דיקער.

זאָגן, אַז כ׳בין געווען צופרידן פונעם גאַסט? דווקא נישט! איך האָב נישט געוואָלט, אַז סע זאָל זיך איבערחזרן די אַלטע געשיכטע מיט דער ספּק גנבה, מיט די געוואָלדן און מיט די סטראָשונקעס.

שמואל האָט מסתמא פון מיין פּנים אַראָפגעלייענט מיין אומצופרידנקייט, האָט ער מיך אַנגעהויבן צו באַרואיקן, אַז איצט איז ער נישט געקומען ווי אַ דעזערטיר, נאָר ווי אַן ערנהאַפטער רומענישער בירגער און סאָלדאַט. זיין נאָמען איז שוין ריינגעוואָשן. ער שטייט מיט זיין אָפּטיילונג אין יעדינעץ, און ער איז דער הויפּט פון דער גרענעץ־וואַך. איצט האָט ער דריי טעג אורלויב, איז ער אַריינגעקומען קיין ליפקאַן, באַצאָלן זיינע פריינד אַן אָלטן חוב. זיי האָבן געהאַט גענוג צרות דורך אים, אויך די מענטשן, וואָס האָבן אים פאַרשאַפט אַזוי פיל צרות. ער זאָגט מיר, איך זאָל מיך נישט שרעקן. איצט קאָן מען אים נישט סטראָשען מיט מסירה.

ער וויל זיך, זאָגט ער, צערעכענען און באַצאָלן פאַר עסן און קוואַרטיר די מענטשן, וואָס ער איז ביי זיי געשטאַנען די גאַנצע צייט. דאָס, וואָס זיי האָבן אים דעמאָלט געטאָן אין טויט אַריין, האָט דערמיט גארנישט צו טאָן. דאָס, וואָס עס קומט זיי, וויל ער זיי באַצאָלן. און ער וויל אַז סע זאָל זיין עדות דערבייַ.

ער איז אַוועק צום רב און אים געבעטן, אַז שבת צו נאַכטס זאָל ער רופן די מענטשן, ביי וועמען ער האָט פריִער געוואוינט און וואָס ער איז זיי שולדיק געבליבן אַ סומע געלט פאַר עסן און קוואַרטיר, וויל ער וויל זיך מיט זיי צערעכענען און באַצאָלן. גוט. אדרבא.

שבת צו נאַכטס זענען זיך צוזאַמענגעקומען ביים רב אין הויז בייַדע צדדים, געווען אַ ביסל בייז בלוט, אָבער ס׳האָט זיך באַלד איינגעשטילט. ערשטנס — פון רעספּעקט צום רב, און צווייטנס איז איצט דער העלד פון דער דראָמע נישט געווען יענער שמואל, דער איבערגעשראָקענער דעזערטיר, וואָס האָט געציטערט פאַר אַ שאָרך פון אַ בלאַט, נאָר אַ בחור אין אַ מיליטערישן מונדיר, וואָס האָט זיך נישט געשראָקן פאַר קיין סטראָשונקעס. פאַרקערט: איצט איז ער געקומען פאָדערן גערעכטיקייט און זיך ריינוואָשן פונעם בלבול.

מ׳האָט זיך צערעכנט, וויפל ס׳איז געווען דער חשבון, האָט שמואל באַצאָלט, נאָך מיט אַן עודף, צוגעלייגט נאָך אַ פּאָר הונדערט רומענישע פראַנק, פּראָצענט פאַר דער צייט. ער האָט אפילו אויך איבערגעלאָזט דעם רב אַ ביסל געלט פאַר צדקה.

דאָ האָט זיך געענדיקט די דראָמע, וואָס האָט מיט אַ יאָר צוריק זיך

שיער־נישט, פאר שמואלן, געענדיקט גאר טראגיש. אבער דאס איז נישט געווען דער סוף פון דער פאסירונג. פארענדיקט האט זיך די געשיכטע ערשט אין דריי טעג ארום, נישט אין ליפקאן, נאר אין יעדינעץ, וואו שמואל איז געווען, אזוי צו זאגן, א גאנצער נאטשאלניק...

ווי מיר ווייסן פון פריער, האט שמואל געהאט בלויז דריי טעג אורלויב. איז פרייטאג אוז שבת האט ער פארבראכט אין ליפקאן צו סיקוקן אן אלטן חוב, אוז זונטיק אוונט האט ער געדארפט זיך מעלדן צוריק אויפן פאסטן.

אבער ער האט נישט געקענט זיך שיידן אזוי גיך פון זיינע ליפקאנער פריינט. ער האט אונדז געוואלט באשאפן כאטש א ביסל פארגעניגן פאר די צרות אוז יסורים וואס ער האט אונדז פארשאפט פארא־יארן אומשולדי־קערהייט. דערי־בער וויל ער, אז מיר זאלן מיט אים מיטפארן קיין יעדינעץ, אוז דארט וועט ער ערשט קאנען פראווען פאר אונדז די אמתע שמחה, כיד המלך. קיינער פון אונדז דארף אפילו קיין פרוטה נישט מיטנעמען. אלץ איז אויף זיין חשבון. אפילו דעם בעל עגלה אהין אוז צוריק וועט ער באצאלן.

אוז ווי אזוי וועלן מיר אריינפארן קיין יעדינעץ, אז דארט איז איצט רומעניע? דאס לאזט צו מיר, זאגט ער. דארט בין איך באלעבאס.

די געשיכטע איז אונדז זייער געפעלן געווארן, אוז מיר האבן אנגע־נומען זיין פארבעטונג.

זונטיק פארטאג, ארום צוויי־דריי באנאכט, האבן מיר זיך אריינגעזעצט אין א גוטן פאיטאן, אוז זיך אוועקגעלאזט אין וועג אריין. געווען זענען מיר זעקס אירע: שמואל, פיר בחורים אוז א מיידל. דאס מיידל האט געהאט א ברודער אין יעדינעץ — האט זי זיך געוואלט פארן זען מיט אים.

די נאכט איז געווען אויסגעשטערנט אוז לבנהדיק. די ערד איז געווען באדעקט מיט בלאטע וואס האט געשיינט קעגן דער לבנה ווי שווארץ גלאז. געפארן זענען מיר זינגענדיק אוז זיך דערציילט פרייליעכע מעשות, אזוי אז מיר האבן נישט געווארט, וואו דער וועג איז אהינגעקומען. ארום 9 איז דער פרי זענען מיר אנגעקומען קיין יעדינעץ, צו דער רומענישער גרענעץ, אוז מיר האבן זיך אפגעשטעלט פאר דער גרענעץ־וואך. שמואל האט אונדז אנגעזאגט, אז מיר זאלן אלע זיצן אויף אונדזערע ערטער, ער אליין וועט שוין אלץ דערליידיקן.

אזוי איז טאקע געווען. אז ער האט זיך אפגעפארטיקט אינווייניק איז דער גרענעץ־ביורא, איז ער ארויסגעקומען אונדז אנזאגן, אז מיר מעגן שוין אריינפארן איז שטאט אריין, אוז איז וועלכער אכסניא צוצופארן. ער וועט צוקומען אהין איז צווי שעה ארום. ער איז דא נאכנישט פארטיק. דערווייל זאלן מיר דארט, איז דער אכסניא, זיך ארומואשן אוז עסן פרישטיק אז אים. מיטאג וועלן מיר שוין עסן אלע אינייניעם.

נאך פרישטיק, אז מיר זענען געקומען א ביסל צו זיך פונעם וועג,

און אַזוי ווי אין דרויסן האָט געשיינט די זון, זענען מיר אַרויס אויפן גאַניק, וואַרטן אויף שמואלס אַנקומען.

ס׳האָט טאַקע נישט געדויערט לאַנג, זענען מיר פון דער ווייטנס אַז שמואל גייט, נאָר נישט אַליין, ער גייט מיט נאָך צוויי מיליטער־מענטשן. וואָס זאָל דאָס זיין? האָבן מיר פאַרשטאַנען, אַז די צוויי האָט שמואל מזּ־הסתּם אויך פאַרבעטן אויף מיטאָג. אַז סע לעבט זיך עמיצן גוט, איז דאָך נישט שייך... אַזוי איז טאַקע געווען. מיר זענען געגאַנגען אַלע אינייענעם — אַבער נישט ערגעץ איז אַ רעסטאָראַן עסן, נאָר אין דער פאַליציי־אישער הויפּט־קוואַרטיר. דאָרט האָט מען אונדז דערקלערט, אַז מיר זענען אַלע אַרעסטירט אלס אויסלענדישע קאָנטראַבאַנדיסטן. שמואל האָט זיך נישט אַנגערופן קיין וואָרט און, אויפן באַפעל פונעם פאַליציי־אָפיצער, תיכף פאַרלאָזט דעם פלאַץ. אונדז האָט מען געמוזט אויפן צימבל לויט דער רומענישער כוליגאַנישער מעטאָדע, אונדז געשלאָגן ביז בלוט. כאָטש מיר האָבן געקענט גוט רומעניש רעדן, האָט מען קיינעם פון אונדז נישט געגעבן די געלעגנהייט אַרויסצורעדן אפילו אַ וואָרט, כאָטש עפעס צו דערקלערן. מ׳האָט אונדז פשוט שיער־נישט דערשלאָגן צום טויט.

אַז די כוליגאַנעס אין פאַליצייסקע קלייד̈ער האָבן געזען, אַז מיר האָבן שוין נישט קיין כוח צו אַטעמען, האָט זיי די יוכע אַ ביסל נאָכגעלאָזן און זיי האָבן אונדז אויפגעהערט צו שלאָגן. מ׳האָט אונדז אַריינגעווארפן אין אַ חזיר־שטאַל און פאַרשלאָסן די טיר. אַחוצן שלאָגן, האָט מען אונדז אויסגעליידיקט די קעשענעס, און צוגענומען ביי אונדז ביז דער לעצטער פרוטה...

אין חזיר־שטאַל זענען מיר געווען אַזוי דערשלאָגן, אַז מיר האָבן פשוט נישט געוואוסט, אויף וואָס פאַר אַ וועלט מיר זענען.

אַזוי זענען מיר אַפּגעזעסן ביז שפּעט נאָכמיטאָג, כמעט ביז פאַרנאַכט. פלוצים האָבן מיר דערהערט ווי עמיצער אין דרויסן פאַרעט זיך ביים שלאָס. די טיר עפנט זיך און צוויי פאַליציי־לייט באַפעלן אונדז אַרויסצוגיין. מ׳האָט אונדז אַריינגעפירט אין אַ קאַנצעלאַריע, וואו ס׳איז געזעסן אַ הויכער מיליטערישער באַאַמטער. געקוקט אין אַ פאַפּיר און געכאַפט אַ קוק אויף אונדז..

נאָך אַ היפּשער וויל האָט ער אַוועקגעלייגט דאָס פאַפּיר, און געמוזט יעדן פון אונדז אויף אַ פאַרהער, אויף רומעניש. דאָס, וואָס מיר האָבן געקענט גוט רומעניש, איז אים גראָד געווען געפעלן. מיר האָבן דערקאַנט אין זיין באַנעמען זיך צו אונדז, אַז מיר האָבן אויף אים געמאַכט אַ גוטן אייַנדרוק. ער האָט זיך אפילו פאַרגינען צו וויצלען זיך אַ ביסל, און ס׳האָט זיך ביי אונדז געשאַפן אַ שטיקל אילוזיע, אַז אָט באַלד באַפרייט ער אונדז.

נאָר די אילוזיע איז באַלד צעוואָרן. אַז ער איז פאַרטיק געוואָרן, האָט ער באַפוילן די צוויי פאַליציאַנטן, ער זאָל אונדז צוריקפירן

אין תפיסה, דאָס הייסט אין חזיר־שטאָל. אָבער דאָס מיידל האָט מען אָפּגעזונדערט פון אונדז.

אָבער ווי סע ווייזט אויס, האָבן די יידן אין שטאָט זיך דערוואוסט פון אונזער אַרעסט, און מ׳האָט אָנגעהויבן כּלאָפּאטשען וואו מע דאַרף און זיך אינטערעסירן מיט אונדזער גורל. אויף מאָרגן גאַנץ פרי זענען צו אונדז געקומען א פּאָר יידישע כּלל־טויער, און האָבן אויסגעהערט די גע־שיכטע אונדזערע. פון אונדז זענען זיי אָוועק וואו מ׳האָט געדאַרפט, און זענען שפּעטער א ביסל צוריקגעקומען מיט א גרויסן בּאָפּעל פון דעם גרויסן אַדון אַליין, אז מע זאָל אונדז תיכף באָפרייען.

אייגנער פון די צוויי שטאָט־באַלעבאָטים, א שיינער הויכער יונג, מיט א בלאָנדער, שיין־געשוירענער בּאַרד, א שוסטער פון פּאַך, האָט אונדז געזומען צו זיך. דאָרט האָבן מיר זיך אויסגעגליכן די ביינער, זיך אָפּגערייניקט פונעם חזיר־שטאָל, געקומען צו זיך א ביסל פון דעם שווערער איבערלעבונג, און אויף צומאָרגנס נאָר א גוטער נאָכט שלאָף זענען מיר צוריקגעפּאָרן אַהיים, קיין ליפּקאָן.

אגב, דאָס מיידל וואָס האָט געדאַרפט זען איר ברודער האָט אים נישט געקענט זען, ווייל ער האָט געוואוינט אין א דאָרף לעבן יעדינעץ. נאָר אָזוי ווי מ׳האָט אונדז אין יעדינעץ געגעבן אָזא פייערלעכן קבלת־פּנים, האָט זיך איר שוין אָפּגעגלוסט צו פּאָרן זען דעם ברודער און זי האָט זיך געאיילט וואָס גיכער אַרויסצופּאָרן פון דער זיסער רומעניע.

מיר זענען אָוועק פון יעדינעץ, און שמואלן האָבן מיר מער נישט געזען און פון אים נישט געהערט.

פּאַרנדיק אַהיים, זענען מיר שוין נישט געווען אָזוי פריילעך, ווי בשעת מיר זענען געפּאָרן קיין יעדינעץ מיט שמואלן. מיר האָבן קיין לידער נישט געזונגען, קיין פּריילעכע מעשיות זיך נישט דערציילט. מיר האָבן נאָר געפּרואווט באַנעמען וואָס דאָ איז פּאָרגעקומען מיט אונדז און מיט אונדזער שמואלן. איז ער פונקט ווי מיר געווען אָן אָומשולדיקער קרבן דורך עפּעס א מיספּאָרשטענדעניש, — אָדער אפשר האָט ער גאָר מיט א כיוון אונדז געבראַכט, כדי צו דערהויבן זיין אייגענעם נאָמען און זיין פּא־זיציע אין די אויגן פון זיינע העכערע אָפּיצערן?

איצט, אָבט און דרייסיק יאָר נאָך דער פּאָסירונג, איז מיר נאָך אָלץ נישט קלאָר די געשיכטע, אָדער דאָס רעטעניש, וואָס רופט זיך „שמואל״...

ליפקאַן אוּן ניו יאָרק

ליפקאַנער לאַנדסלייט אין אַמעריקע

זייער ראָלע אַלס געזעלשאַפטלעכער כוח צווישן ביידע וועלט־מלחמות און זייער אויפטו פאַר די לעבן־געבליבענע ליפקאַנער יידן נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה.

פינקטלעך וועז ליפקאַנער יידן האָבן אַנגעהויבן עמיגרירן קיין אַמעריקע, וויס איך נישט צי ס׳איז ערגעץ וואו פאַרצייכנט, אַבער לויט אַלע וואַרשיינלעכקייטן האָט זיך די עמיגראַציע אַנגעהויבן אַרום סוף פון ניינצנטן יאָרהונדערט. ווייל פונקט אין יאָר 1900 איז געגרינדט געוואָרן די ליפקאַנער „בעסאַראַבער סאָסייעטי אינקאָרפאָרייטעד״, דאָס איז די ערשטע ליפקאַנער ארגאַניזירטע געזעלשאַפט אין ניו־יאָרק, וואו די מערסטע ליפקאַנער עמיגראַנטן האָבן זיך דעמאָלט געפונען.

זייער מצב איז דעמאָלט געווען זייער אַ שווערער: אַפגעריסן פון דער היים, עלנט, מיט אַ האַרץ פול מיט בענקשאַפט צו משפחה און גלאַט אייגענע, האָט מען זיך אַרומגעבלאָנקעט גאַנצע טעג איבער די ניו־יאָרקער גאַסן און עוועניוס און געזוכט עפעס צו פאַרדינען אויפן אויסקומעניש. אין די אַוונטן האָט מען געזוכט, פאַר וועמען זיך אַ ביסל פונעם האַרץ אַראָפצורעדן.

אין אַזאַ צייט איז פשוט געווען אַ נויטוועניקייט, אַז די ליפקאַנער עמיגראַנטן אין ניו־יאָרק זאָלן גרינדן אַן ארגאַניזאַציע, וואו מע זאָל זיך קאָנען צונויפקומען פון צייט צו צייט, זיך אויסרעדן די הערצער, זוכן אַ טרייסט אייגער ביים צווייטן, ארויסהעלפן אייגער דעם צווייטן מיט וואָס נישט איז, אפנעמען גריסן פון דער אַלטער היים, און זיך טיילן סיי מיט ליידן, סיי מיט פריידן.

דער טאָג און דער חודש, וועז די „סאָסייעטי״ איז געגרינדט געוואָרן, איז מיר נישט באַקאַנט. דער ערשטער פרעזידענט אירער איז געווען מאָטיע בלומענפעלד. אגב האָט ער דערלעבט צום פופציק־יאָריקן יובילי פון דער „סאָסייעטי״, וואָס איז געפייערט געוואָרן שבת אַוונט, דעם צענטן דעצעמבער 1949, אין מאַנהעטן פּלאַזאַ זאָל. לויט די רייד פון מאָטיען, אייגער פון די ערשטע און עלטסטע ליפקאַנער אין ניו־יאָרק, האָבן זיך די ערשטע ליפקאַנער יידן באַזעצט אין ניו־יאָרק אין יאָר 1898. כדי צו האָבן אַ באַגריף, ווי אַזוי אונדזערע ערשטע ליפקאַנער עמיגראַנטן האָבן זיך געפילט אין ניו־יאָרק, וועל איך דאָ ברענגען עטלעכע אויסצוגן פון אַ קאַפּיטל זכרונות פון יענער צייט, געשריבן פון אונדזער חשובן לאַנדסמאַן מאיר שעכטער לכבוד דעם גאָלדענעם יובילי פון דער ליפקאַנער „סאָסייעטי״:

„אַהייב 1906 בין איך געקומען קיין אַמעריקע, ס׳איז געווען גאָר אַן אַנדערע וועלט. ס׳איז געווען אַ וועלט פון פערד און וואָגן, פון סוועט־שאַפּס, לאַנגע אַרבעטס־שעהן, קליינע שכירות, קאַלטע דירות, טראַמווייען געשלעפט פון פערד, קאַלטע ווינטערס, דינע ווינטער־מאַנטלען און נאָך דינערע שיך. אַז מ׳האָט געוואָלט זען אַ לאַנדסמאַן, האָט מען געדאַרפט גיין ערגיץ אין לודלאוו סט., קאַרנעגי סטענטאָן, אַזוי האָט מען אַרומגעפלאַנקעט אין די גאַסן פון ניו־יאָרק״. מיט אַמאָל האָט ער אויסגעפונען, אַז ס׳איז דאָ אַ ליפקאַנער „סאָסייעטי״, וואָס איז שוין אַלט עטלעכע יאָר. די פאָר־זאַמלונגען קומען פאָר ערגעץ אין הויסטאָן סט., אויפן צווייטן עטאַזש פון קאַצס סאַלון. ער איז אַוועק אַהין, געוואָרן אַ מיטגליד. און ער פאַרענדיקט די זכרונות דערמיט, אַז ווען ער האָט זיך שוין געפונען צווישן אייגענע ליפקאַנער און ער וועט שוין מער נישט זיין אַזוי אייגנאַם און עלנט, איז זיין פרייד געווען אין לשער.

פון דעמאָלט ביז היינט זענען די ליפקאַנער אין ניו־יאָרק, ווי בכלל אין אַמעריקע, אָפּגעגאַנגען אַ וווייטן מהלך, נאָר ס׳איז גוט וואָס מאיר שעכטער האָט אַזוי דאָרציק,פאַלקסטימלעך פאַרצייכנט די ביטערע לאַגע פון די ערשטע ליפקאַנער אין ניו־יאָרק.

די „סאָסייעטי״ האָט נישט נאָר געדינט פאָר אַ פלאַץ, וואו די ליפקאַנער פלעגן זיך צונויפקומען פאַרבערגען אַ ביסל, נאָר זי האָט אויך באַזאָרגט די מיטגלידער מיט אַ דאָקטער, מיט קראַנקן־בענעפיטן און אפילו מיט אַ בית־הקברות.

מיטן אַנקומען פון מער ליפקאַנער קיין ניו־יאָרק איז די אָרגאַניזאַציע זיך צעוואַקסן אין עטלעכע צווייגן: ס׳איז געשאַפן געוואָרן אַ גמילת־חסדים, אַ „רובין שעכטער רעליף״, אַ פרויען־אָרגאַניזאַציע. די דריי צווייגן זענען געשאַפן געוואָרן ספעציעל פאָר רעליף־צווועקן. ווי סע זעט אויס, האָט אין דער אָרגאַניזאַציע אויך נישט געפעלט די אַלטע מכה, וואָס הייסט קליין־שטעטלדיקע פאָליטיק. לייענענדיק מאיר שעכטערס קאַפּיטל זכרונות זעט מען אַז אין איין צייט זענען אין ניו־יאָרק שוין געווען נישט איין נאָר גאַנצע פיר ליפקאַנער סאָסייעטיס... אַ מין סימבאָלישער ארבעה בנים פון דער הגדה...

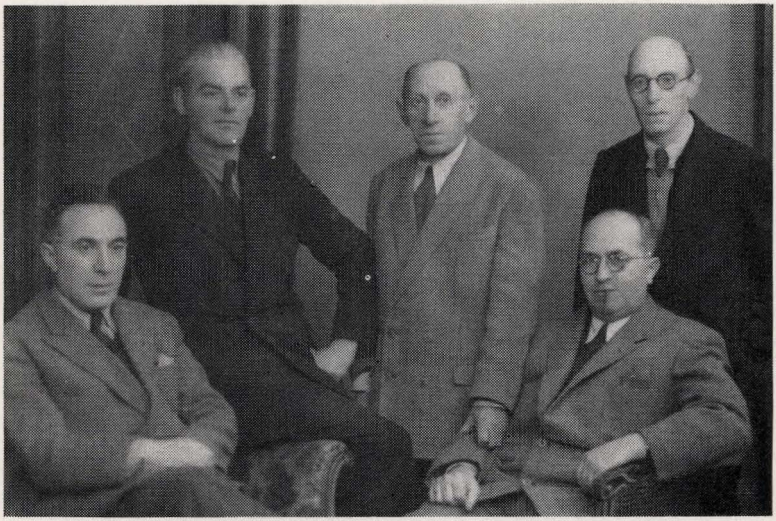
איז אז אַנדער קאַפּיטל זכרונות, געשריבן פון יוסף פיכטנהאָלץ, לכבוד דעם פופציק־יעריקן יובילייַ, געפינען מיר די נעמען פון די באַזונדערע ליפקאַנער „סאָסייעטיס״, וואָס האָבן עקזיסטירט אין ניו־יאָרק: פוירסט ליפקאַנער, אינדעפענדענט ליפקאַנער, ליפקאַנער בעסאַראַבער. דער פערטער נאָמען איז נישט דערמאָנט. ערשט אין די דרייסיקער יאָרן זענען אַ דאַנק דער אומדערמידלעכער ארבעט פון מאיר שעכטער די באַזונדערע ליפקאַנער „סאָסייעטיס״ פאַראייניקט געוואָרן אין איין „סאָסייעטי״ וואָס עקזיס־טירט איצט אונטערן נאָמען „ליפקאַנער בעסאַראַבער סאָסייעטי אינקאָר־פּאָרייטעד״.

משלחת ישראל, בראשות ראש הממשלה גולדה מאיר, בפגישה עם נשיא ארה"ב ריצ'רד ניקסון בבית הלבן בוושינגטון. מימין לשמאל: ראש הממשלה גולדה מאיר, הנשיא ניקסון, שר החוץ אבא אבן, שגריר ישראל בוושינגטון יצחק רבין, שר הביטחון משה דיין, ויועץ הנשיא לביטחון לאומי הנרי קיסינג'ר.

בתמונה: ראשון מימין בשורה הראשונה — הרב יצחק הרצוג, לידו הרב בן-ציון מאיר חי עוזיאל, הרב הראשי לישראל, ולידו הרב יהודה לייב הכהן פישמן, שר הדתות הראשון של ישראל. בשורה השלישית, שלישי מימין — הרב יעקב משה חרל"פ, ראש ישיבת מרכז הרב. בשורה הרביעית, שלישי מימין — הרב שלמה זלמן אוירבך, ראש ישיבת קול תורה. בשורה החמישית, שלישי מימין — הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק, ראש ישיבת רבנו יצחק אלחנן. בשורה השישית, שלישי מימין — הרב יוסף שלמה כהנמן, ראש ישיבת פונוביז'.

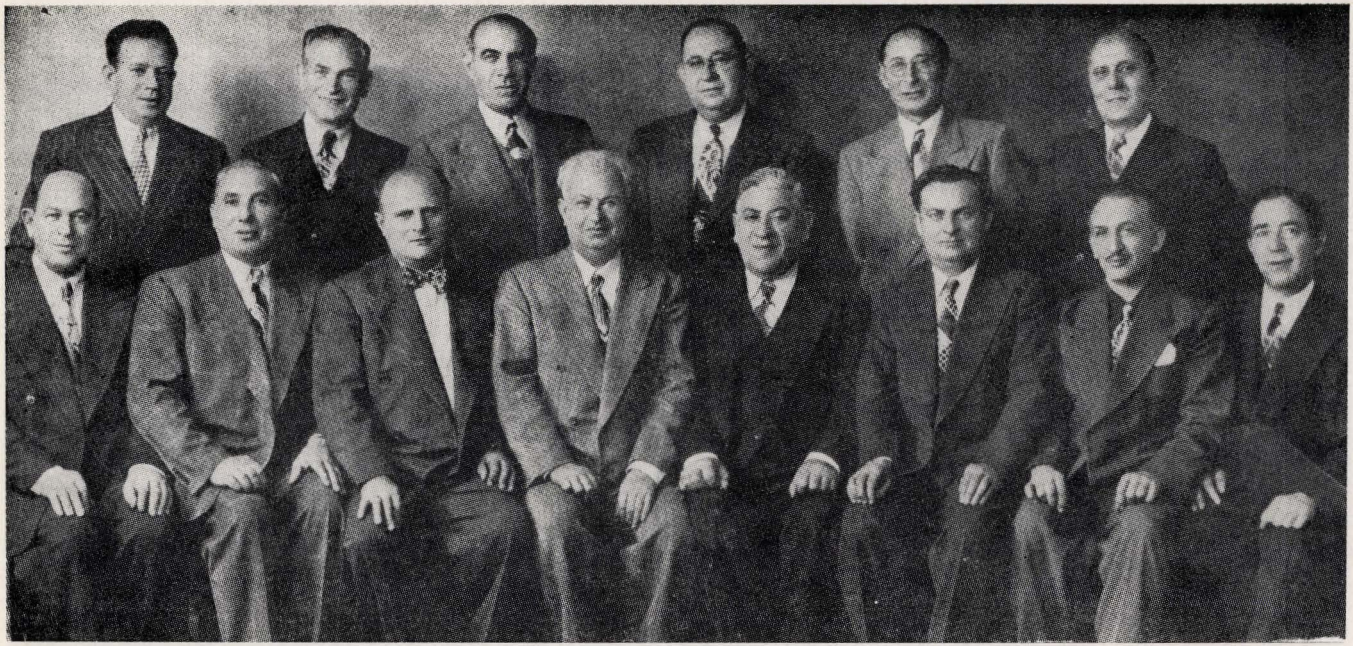
שלמה לאכטערמאַן, — געזעלשאַפט-לעכער טוער אין ניו-יאָרק און לאַנג-יאָריקער פּרעזידענט פון דער ליפּקאַנער סאַסייטי. איינער פון די חשובסטע ליפּקאַנער אין ניו-יאָרק.

ליפּקאַנער הילפס-קאָמיטעט אין בוקאָרעשט, רומעניע. — פון לינקס צו רעכטס זיצן: נטע רויטמאַן, חיים (משה מאיר-לויבס) פישמאַן. פון לינקס צו רעכטס, שטייען: נתן לעווינטאַל, נייומאן פיכמאן, מאיר שטערנבערג.

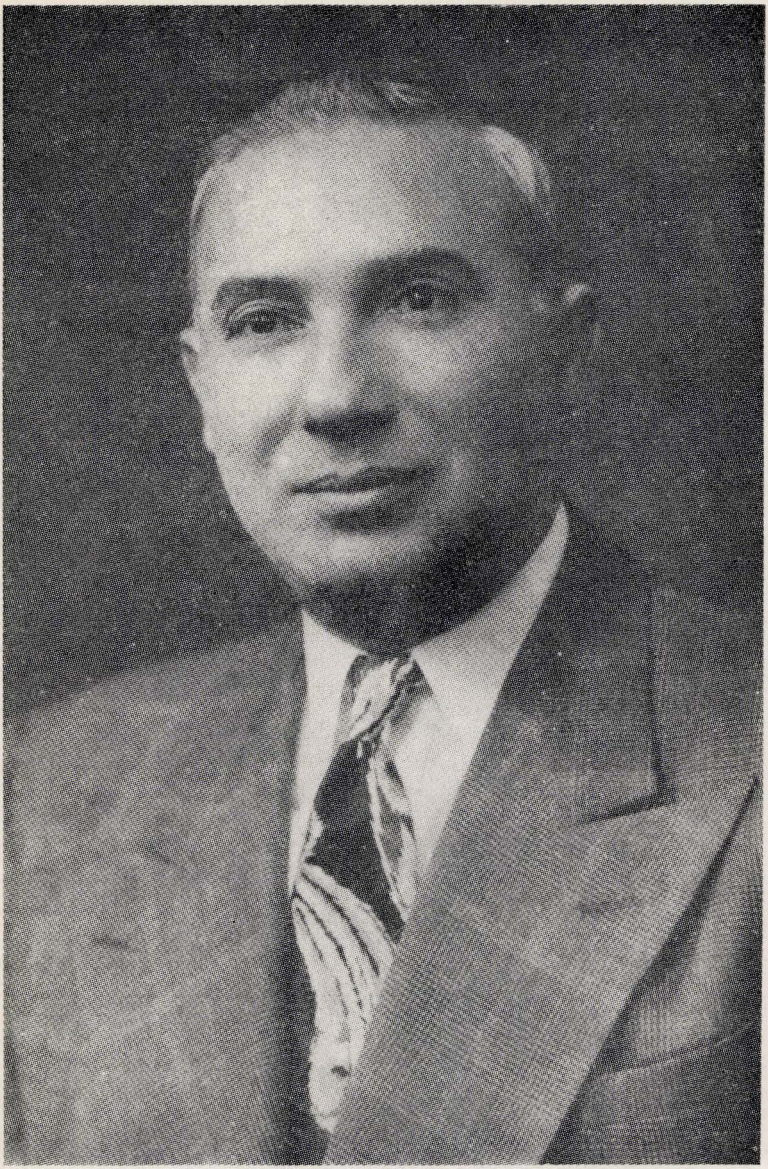
יאַנקל (איציק רחמיאלס) ברויטמאַן ע״ה. — פּרעזידענט און הויפּט-אַרבעטער פּאַרטיי לויפֿקאָנער רעהאַבּאָליטאַציע-פּאָנד. געטריי און שווער געאַרבעט ביזן לעצטן אָטעם-צוג. געשטאָרבן זומער 1956.

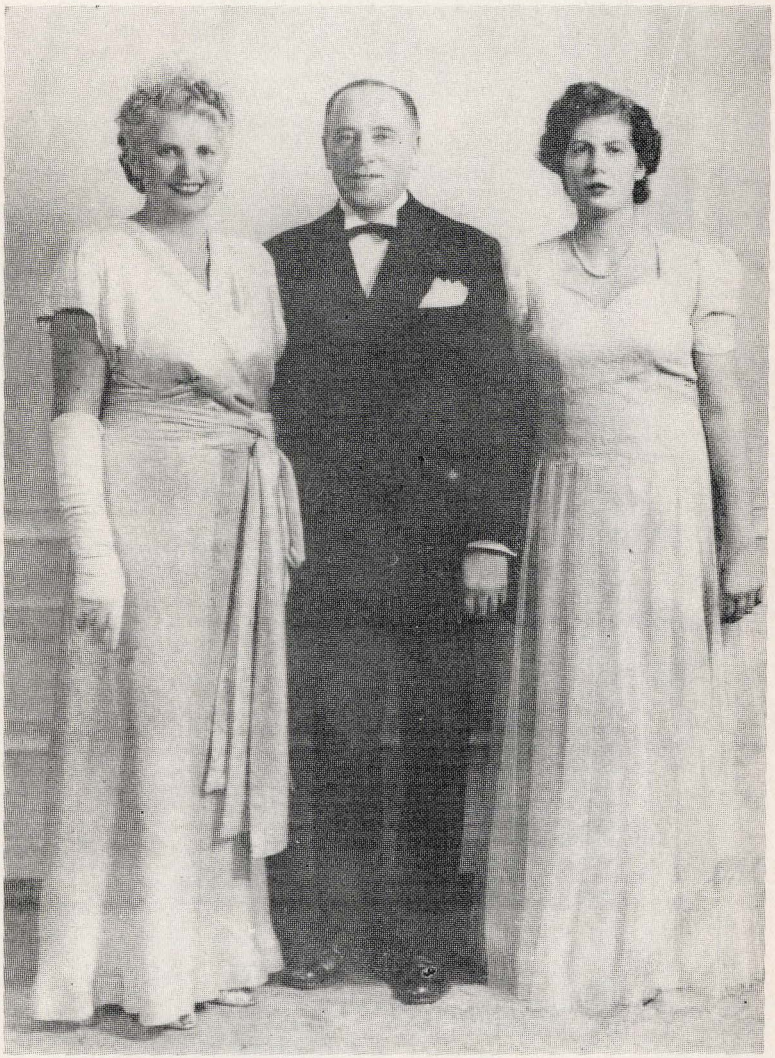
ליפקאַנער הילפס-קאָמיטעט אין גיו-יאָרק נאָך דער צווייטער וועלט-מלחמה — זיצענדיק פון רעכטס צו לינקס: מאַניס שטרויכמאַן, קאָר. סעקרעטאַר, סטענלי ראָוז, פּינ. סעקרעטאַר, יאנקל ברויטמאן, קאַסירער, שמעון (יהודה-הערשס) גראָבמאַן, צווייטער וויצע-פּרעז., יאסל האַמפּער-גער, פּרעז., אברהם טאַבאַקמאַן, פּרעזידענט פון דער ליפקאַנער סאַסייעטי, מאָקס קושניר, וויס-פּרעזידענט, סידני (זעוו) גראָבמאַן, פּאָרזיצער פון פּעקלעך-קאָמיטעט. שטייענדיק פון רעכטס צו לינקס: הערש גיטלמאַן (פון זלאַטשיי), עזרא וואַסערמאַן, אברהם ליבמאַן, חיים וויניטשטיין, מאיר סופר, יאנקל קעסטלמאַן.

משמאל לימין: ראש הממשלה לוי אשכול, שר הפנים משה שפירא, שר המשפטים יעקב שמשון שפירא, שר הבריאות יוסף בורג, שר התחבורה משה קרמל, שר הדתות זרח ורהפטיג, שר הסעד יצחק רפאל, שר הפיתוח יגאל אלון, שר הבטחון משה דיין, שר החקלאות חיים משה שפירא, שר המסחר והתעשיה חיים מורדכי גבאי, שר העבודה יוסף אלמוגי, שר האוצר פנחס ספיר, שר החינוך והתרבות זלמן שז"ר, שר הדואר שלמה בן-צבי, שר המשטרה אהרון יריב, שר הסעד מרדכי נמיר, שר הבינוי והשיכון מרדכי בן-פורת, שר הפנים משה חיים שפירא, שר המשפטים יעקב שמשון שפירא, שר הבריאות יוסף בורג, שר התחבורה משה קרמל, שר הדתות זרח ורהפטיג, שר הסעד יצחק רפאל, שר הפיתוח יגאל אלון, שר הבטחון משה דיין, שר החקלאות חיים משה שפירא, שר המסחר והתעשיה חיים מורדכי גבאי, שר העבודה יוסף אלמוגי, שר האוצר פנחס ספיר, שר החינוך והתרבות זלמן שז"ר, שר הדואר שלמה בן-צבי, שר המשטרה אהרון יריב, שר הסעד מרדכי נמיר, שר הבינוי והשיכון מרדכי בן-פורת.

הנשיא אייזנהאור עם חברי הקבינט שלו, בפגישתם הראשונה בבית הלבן. מימין לשמאל: מזכיר המדינה דאלס, סגן הנשיא ניקסון, הנשיא אייזנהאור, מזכיר האוצר הומפרי, מזכיר ההגנה וילסון, היועץ המשפטי ברונל, מזכיר הדואר סמית, מזכיר החקלאות בנסון, מזכיר העבודה מיטשל, מזכירת הבריאות, החינוך והרווחה הובי, ראש סגל הבית הלבן אדמס.

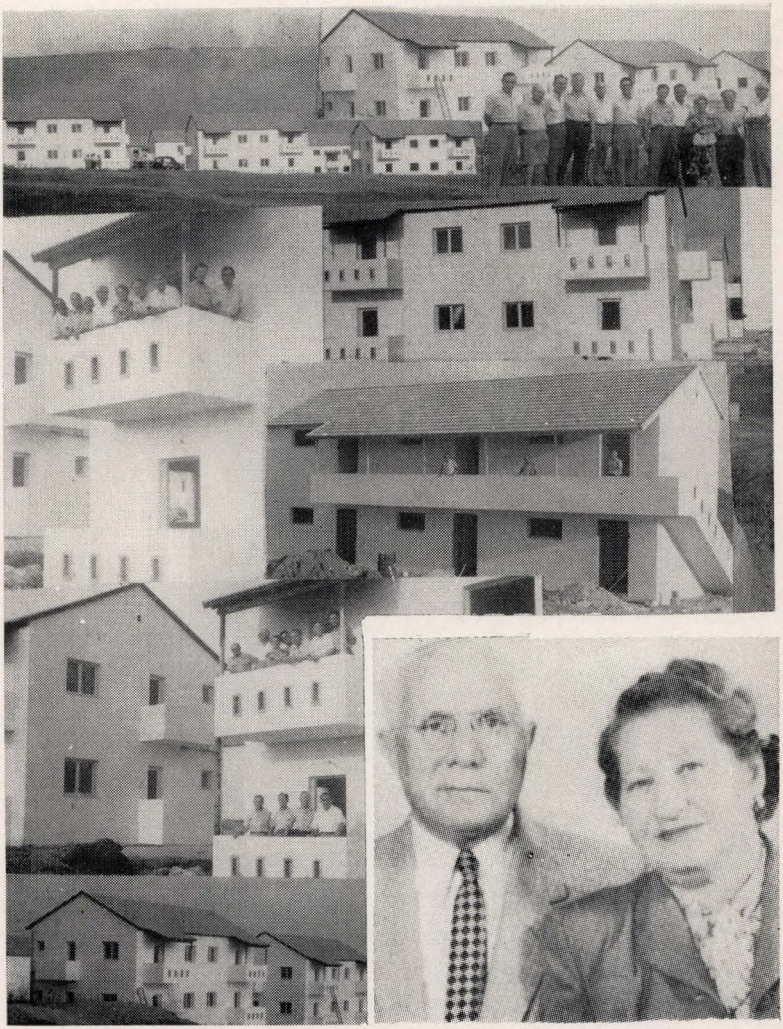

מעקס (מאַטיע-לויב) קושניר, הויפּט אינניציאַטאָר פון ליפֿקאַנער הילפֿס-קאַמיטעט אין ניו-יאָרק, נאָך דער צווייטער וועלט-מלחמה, שפּעטער פון דער לוי-קאַסע (קופּת-מלוה) אין ישראל. אייגער פון די הויפּט-אינניציאַטאָרן פאַר קרית-ליפֿקני אין ישראל. אויף זיין נסיעה קיין מדינת ישראל (מיט זיין פּרוי אסתר) אין 1950 חאָט ער מיטגעפֿירט חלפֿשה אין ווערט פון טויזענטער דאָלאַרן פאַר די ליפֿקאַנער נייע עולים אין ישראל.

מר. און מרס. מאָריס גינזבערג. רעכטס איז זייער טאָכטער מאַרטאַ, אויף וועמענס נאָמען ס'איז אויפגעבויט געוואָרן דער מאַרטאַ גינזבערג קאָמוניטי צענטער אין קריית-ליפקני, ישראל.

מנהיגי המפלגה הקומוניסטית בישראל, בראשם מאיר וילנר (שני משמאל), בעת ביקורם בברית-המועצות. מאיר וילנר היה מנהיג המפלגה הקומוניסטית בישראל מראשית ימיה ועד מותו בשנת 1948. הוא נולד בשנת 1891 בעיר ויטבסק שבבלארוס, למד בגימנסיה ובאוניברסיטה בסנקט-פטרבורג, ובשנת 1917 הצטרף למפלגה הבולשביקית. בשנת 1919 עלה לארץ-ישראל, ובשנת 1920 הצטרף למפלגה הקומוניסטית בארץ-ישראל. בשנת 1922 נאסר בידי השלטונות הבריטיים בגין פעילותו המפלגתית, ונידון לשנתיים מאסר. בשנת 1924 נבחר למזכיר המפלגה הקומוניסטית בארץ-ישראל, ובשנת 1925 נבחר לחבר הוועד הפועל של הקומינטרן. בשנת 1929 נבחר לחבר הוועד הפועל של הקומינטרן. בשנת 1931 נבחר לחבר הוועד הפועל של הקומינטרן. בשנת 1933 נבחר לחבר הוועד הפועל של הקומינטרן. בשנת 1935 נבחר לחבר הוועד הפועל של הקומינטרן. בשנת 1937 נבחר לחבר הוועד הפועל של הקומינטרן. בשנת 1939 נבחר לחבר הוועד הפועל של הקומינטרן. בשנת 1941 נבחר לחבר הוועד הפועל של הקומינטרן. בשנת 1943 נבחר לחבר הוועד הפועל של הקומינטרן. בשנת 1945 נבחר לחבר הוועד הפועל של הקומינטרן. בשנת 1947 נבחר לחבר הוועד הפועל של הקומינטרן. בשנת 1948 נפטר מאיר וילנר בברית-המועצות.

אַ טייל פון די 72 הויזער, וואָס די ליפקאַנער פון אַמעריקע האָבן אויפגעבויט אין ישראל מיטן נאָמען קריית-ליפקי. — אויבן רעכטס שטויט דער ישראל-קאָמיטעט איבער די הויזער. דער פערטער פון לינקס צו רעכטס איז משה זילבערמן, סעקרעטאַר, דער צענטער צו רעכטס איז משה שטויף, פאַרזיצער. די איבעריקע איז שווער צו דערקענען. אין ווינקל: אבנר און מערי שרויבער פון פילאַדעלפיע.

פֿאַראַן אויך אין ניו־יאָרק אַ ליפּקאַנער ברענטש פון אַרבעטער־רינג, אונטערן נאָמען „ליפּקאַנער בעסאַראַבער ברענטש 265". דער סעק־רעטאַר פון דעם ברענטש איז אונדזער ליפּקאַנער לאַנדסמאַן הערש (כרא־מאי) סילווערמאַן.

ליפּקאַנער רעליף און ליטעראַרישער סוירקל

דאָס איז אַ נייע ליפּקאַנער אַרגאַניזאַציע אין ניו־יאָרק, וואָס האָט זיך געגרינדט אָרום דעם יאָר 1938. נישט נאָר איז דאָס געווען אַ נייע אַרגאַניזאַציע פון ליפּקאַנער, נאָר אויך אינגאַנצן אַ נייע אין פֿאָרנעם און צוליב גאָר אַ נייעם צווועק:

אַן שום בענעפּיטן פֿאָר די מיטגלידער פון דער אַרגאַניזאַציע, נאָר אויסשליסלעך צו שטיצן אינסטיטוציעס אין ליפּקאַן גופא.

לייענענדיק דעם סאָוועניר־בוך פון זייער ערשטער אונטער־נעמונג, שבת אָוונט דעם 14־טן מאי 1938, אין בעטהאָווון זאַל, דערוויסן מיר זיך (פון זייער פּראָגראַם־דערקלערונג) אַז ליפּקאַן געפינט זיך זייער אין אַ שווערער עקאָנאָמישער לאָגע. די דאָרטיקע קהילה איז פּשוט נישט בכוח אויסצוהאַלטן די היימישע אינסטיטוציעס: דעם סומך־נופלים, דעם קאָמיטעט, וואָס זאָרגט פֿאָר די אָרימע קינדער אין דער תלמוד־תורה און דעם יידישן שפּיטאָל אויפן נאָמען פון ישראל סיגאַל ע״ה.

צוליב אַט דער גרויסער נויט האָט די ליפּקאַנער קהילה זיך געווענדט צו די ליפּקאַנער לאָנדלייט אין אָמעריקע מיט אַ האָרצרייסנדיקן אָפּיל, צו ראַטעווען דעם ליפּקאַנער יידישן ישוב פון אונטערגאַנג.

אלס רעזולטאַט פון אָט־דעם קול קורא איז געגרינדט געוואָרן דער „ליפּקאַנער רעליף און ליטעראַרישער סוירקל".

אין פּרעזידענטס „מעסעדזש" צו דער ערשטער אונטערנעמונג פון דער אַרגאַניזאַציע איז דאָ אַ דערקלערונג, פֿאַרוואָס די אַרגאַניזאַציע הייסט „ליפּקאַנער רעליף און ליטעראַרישער סוירקל". ס׳איז דערפֿאָר, ווייל דער רעליף גייט אויסשליסלעך פֿאָר ליפּקאַן, און ווייל די אַרגאַניזאַציע גיט זיך אויך אָפּ מיט קולטורעלער טעטיקייט.

אין דער דערקלערונג זעט מען שוין בולט אַרויס די היימיש־ליפּקאַנער קולטור־טראַדיציע. אין ליפּקאַן איז גארנישט געמאַלט געווען אַ פֿאַריין אָדער אַן אַרגאַניזאַציע וואָס זאָל נישט האָבן אין איר פּראָגראַם קיין קולטור־אַרבעט.

די הויפּט־באַאַמטע פון דער אַרגאַניזאַציע זענען געווען: משה ליבמאַן, דודל זיידמאַן, הערי שעכטער, מאיר שעכטער, מלך סיגאַל, מאַטיע קאַץ, הערש זילבערמאַן (כראַמאי), אבנר שרייבער א. א. ווער ס׳קען אָט־די אויבן־דערמאַנטע ליפּקאַנער, וויסט, אַז רעליף און יידישע קולטור גייט ביי זיי האָנט אין האָנט, לויטן נוסח ליפּקאַן.

נאר אזוי ווי דער קאמיטעט איז געגרינדט געוואָרן אין 1938, ד. ה. אויפן שוועל פון דער צווייטער וועלט־מלחמה און ערב דעם אומקום פונעם אייראָפּעאישן יידנטום, האָט ער דערפאָר קיין אַריכת־ימים נישט געהאַט. באַלד, אין 1939, איז פאַרמאַכט געוואָרן דער וועג צו די יידן אין אייראָפּע, און ביז 1946 איז געווען אוממעגלעך צו גרייכן ערגעץ אַ ליפּ־קאָנער יידן, כדי צו קאָנען אים מיט עפּעס באַהילפיק זיין. דערפאָר האָט זיך דער „ליפּקאָנער רעליף און ליטעראַרישער סוירקל" געמוזט אויפלייזן.

ביים סוף פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, אַז ס׳האָבן קיין אַמעריקע דערגרייכט די ביטערע ידיעות וועגן חורבן פון אייראָפּעאישן יידנטום און איז וואָס פאַר אַ קאַלאָסאַלער הילף דאָס ביסל אָפּגעראַטעוועטע יידן נויטיקט זיך, דעמאָלט איז די ליפּקאָנער לאָנדסמאַנשאַפט אין ניו־יאָרק געווען פון די ערשטע לאָנדסמאַנשאַפטן צו גרינדן הילפס־געזעלשאַפטן אונטערן נאָמען „ליפּקאָנער בעסאַראַבער הילפס־קאָמיטעט" מיט אָפּטיילונגען אין מאָנטראָאל, ריא דע זשאַנעירא (בראָזיל), קאַראַקאָס (וועַנעזועלאַ) און לימאַ (פערו). וואו נאר מ׳האָט געקאָנט גרייכן אַ ליפּקאָנער, איז ער צוגעצויגן געוואָרן צו דער הילפס־אַרבעט, אויף אַזוי פיל איז געווען די נויט גרויס. איינס פון די שענסטע קאָפּיטלען אויפן געביט פון רעליף האָט געשאַפן דער ליפּקאָנער הילפס־קאָמיטעט אין ניו־יאָרק, וואָס האָט זיך געשאַפן אין יאָר 1945. אָבער אין דעם פאַל איז דער ניו־יאָרקער קאָמיטעט נישט געשטאַנען איינער אַליין ביי דער אַרבעט. ס׳האָבן אויך אַרויסגעהאָלפן די ליפּקאָנער לאָנדסלייט פון אויסער ניו־יאָרק, און פון אויסער אַמעריקע אפילו: קאָנאַדע, בראָזיל, פּערו און וועַנעזועלאַ. אָבער דער איניציאַטיוו איז געקומען פונעם ניו־יאָרקער קאָמיטעט.

די הויפּט פּאָמטע זענען דאָ געווען:

יוסף האָמבורגער, פּרעזידענט; מאָטיע־לייב קושניר, וויצע־פּרעזידענט; פּאָולין מאָרגנשטיין, וויצע־פּרעזידענט; שמעון גרובמאַן, וויצע־פּרעזידענט; יאנקל ברייטמאַן, קאַסירער; סטענלי ראָסס, פינאַנץ־סעקרעטאַר; מאָניס שטראָכמאַן, קאָרעספּאָנדענץ־סעקרעטאַר; סידני גרובמאַן, פּאָרזיצער פון „פּעקלעך־קאָמיטעט".

די עקזעקוטיוו איז באָשטאַנען פון:

הערי גיטלמאַן, עזרא וואָסערמאַן, אברהם ליבמאַן, חיים ווייַנשטיין, מאיר סופר, יעקב קעסטלמאַן, אברהם טאָבאַקמאַן.

די ערן־פּרעזידענט זענען געווען:

הערי שעכטער, מאיר שעכטער און משה ליבמאַן.

די הויפּט־טוער פון מאָנטרעאָל זענען געווען: מאָטיע ריסמאַן, יוסף זינגמאַן, משה לאָכטערמאַן, גאָדל ריסמאַן און אַהרן שוסטער.

די הויפּט־טוער פון בראָזיל זענען געווען: משה ספּעקטאָר (פון זאָ־ליטשע), שמואל שקאָלניק, משה בלאָנק, לייב געשנזאָן, אהרן פּאָרטנאָי, מענדל פרידמאַן און אליעזר גערמאַן.

די הויפּט־טוער פון קאַראַקאַס, וועגעזועלאַ, זענען געווען: מיכל כהן, משה קאפּליווסקי און וועלוול דאַרער.

אבנר שרייבער פון פילאַדעלפיע איז געווען איינער פון די הויפּט־עסקנים אין הילפס־קאַמיטעט.

יעדער האַט געטון זיין טייל אַרבעט לויט זיינע כוחות און טייל אויך איבער די כוחות. אַבער מאַטיע־לייב קושניר און יוסף האַמבורגער — זיי האָבן זיך בפירוש מקריב געווען. זיי האָבן פאַרנאַכלעסיקט זייערע גע־שעפטן, זייערע פאַמיליעס און זיך אַרײַנגעוואַרפן אין דער הילפס־אַרבעט, געוועקט, געמונטערט — און אַזוי אַרום איז געשאפן געוואָרן אַ גרויסע סומע געלט און מ׳האָט געגומען שיקן פעקלעך עסנווארג, מלבושים און מעדיקאַמענטן צו די לעבנגעבליבענע ליפקאַנער, וואָס האָבן זיך אומגעקערט פון די קאַנצענטראַציע־לאַגערן און זיך צייטווייליק באַזעצט אין רומעניע. דער ערך־באַנקעט וואָס איז געגעבן געוואָרן פאַר קושנירן און האַמבורגערן, דעם 20־סטן דעצעמבער 1947 איז מאַנהעטן פלאַזאַ, ניו־יאָרק, איז געווען אַן ערלעך־פאַרדינטער.

דער הילפס־קאַמיטעט האָט זיך אַבער נישט באַגרענעצט בלויז אויף רומעניע, דער קאַמיטעט האָט אויך געשיקט הילף קיין ארץ־ישראל צו די גערעטעוועטע ליפקאַנער, וואָס האָבן מיט דער צייט פאַרלאָזט רומעניע, און זיך באַזעצט אין ארץ־ישראל.

אין דער אַרבעט פונעם הילפס־קאַמיטעט זענען די ליפקאַנער פרויען אין ניו־יאָרק אויך נישט געזעסן מיט פאַרליגטע הענט. זיי זענען געווען ארגאַניזירט אין אַ באַזונדערער „פרויען־אַפּטיילונג״ אונטערן נאָמען „רובין שעכטער דזשענעראַל רעליף״ און זייער עקזעקוטיווע איז באַשטאַנען פון די פאַלגנדיקע פרויען: פ. מאַרגשטיין, דאָרא אַקערמאַן, ג. גרובמאַן, ט. טענענבוים, י. ווייסמאַן, שרה מילער, ג. זאַלא, א. שניידערמאַן, ס. גרובמאַן, א. בעקער, אסתר קושניר, פ. גראַסמאַן, פרוי איזראַעל, סופר, ספעקטאר, העלד, לילי ליבמאַן, ל. שווארץ, פ. העלד, לעווין, בערי, ל. גראַסמאַן, ג. שעכטער, א. שעכטער, ע. גאַרין, ג. סטאַלער און ווינשטיין. אַ טייל פון די פרויען זענען אייגנטלעך נישט קיין ליפקאַנער, נאָר זיי האָבן ליפקאַנער מענער. אַבער זייער הילפס־אַרבעט האָבן זיי געטון ווי גלייך זיי וואָלטן געווען ליפקאַנער פון דור־דורות.

דער קאַמיטעט האָט זיך אויך אַפּגעגעבן מיט אויפזוכן נאָענטע קרובים פון די אַפּגעראַטעוועטע אין פאַרשיידענע שטעט פון די אַמעריקעס. מ׳האָט פאַראייניקט צעריסענע משפחות. דאָס איז זייער אַ קאַמפּליצירטע אַרבעט, דערפאַר אַבער איינע פון די וויכטיקסטע אַרבעטן פון אַ ריין־מענטשלעכן שטאַנדפונקט. פאַרבינדן די אַפּגעראַטעוועטע מיט קרובים אוז מיט לאַנדסלייט איז נישט געווען קיין קליניקייט נאָר אזאַ גיהנום־איבער־לעבעניש. דאָס האָט געמיינט נישט נאָר מאַטעריעלע הילף, נאָר ס׳האָט א סך פון זיי ממש אַרײַנגעגעבן נייעם מוט צו אַ וויטערדיק לעבן. אַט די

אַרבעט איז געטאָן געוואָרן דורך אהרן שוסטער, פון דער קאָנאָדער אפּ־
טיילונג. ער איז געשטאָנען אין שריפטלעכער פֿאַרבינדונג מיטן ליפּקאָנער
קאָמיטעט אין בוקאַרעשט, רומעניע, וועלכער איז באַשטאָנען פון די חברים
לאָנדסלייט: נטע רויטמאָן, מאיר שטערנבערג, חיים פישמאָן, נתן לעוונטאָל
און נייַמאָן פיכמאָן.

דער קאָמיטעט אין בוקאַרעשט האָט געהאַט די השגחה איבער דעם,
ווי די הילף פון אַמעריקע זאָל צעטיילט ווערן, אַזוי אַז סע זאָלן חלילה
נישט זיין קיין געקריוודעטע און באַוולהטע. דער ליפּקאָנער קאָמיטעט
אין בוקאַרעשט האָט זיין אַרבעט דורכגעפירט אויפן יושרדיקסטן אופן.
די נויטבאַדערפטיקע, וואָס זענען צו אים אָנגעקומען, האָבן אים נישט
געקענט פירוואַרפן קיין שום מאַלישע עוולה.

אָט די וויכטיקע הילפס־אַרבעט איז אַזוי געטאָן געוואָרן אַז איבערריס
ביז זומער 1948, ד. ה. ביז צו דער פּראָקלאָמירונג פון מדינת־ישראל.
דעמאָלט האָבן די ליפּקאָנער יידן פֿאַרלאָזט רומעניע און אָנגעקומען אין
מדינת־ישראל. (רומעניע האָט נאָר דעמאָלט געלאָזט די פליכטלינגן פֿאַר־
לאָזן דאָס לאַנד).

דעמאָלט האָבן זיך אין רומעניע געפונען נישט בלויז ליפּקאָנער יידן,
נאָר אויך יידן פון גאַנץ בעסאַראַביע, לעבנגעפֿיבענע פון די פֿאַרשיקונגס־
לאָגערן. און די מערסטע פון זיי האָבן זיך געצויגן צו דער נייַ־פּראָקלא־
מירטער מדינת־ישראל. אַז זיי האָבן זיך באַזעצט אין מדינת־ישראל, האָט
זיי דער ליפּקאָנער הילפס־קאָמיטעט פון ניו־יאָרק ווייטער געשטיצט מיט
פּעקלעך עסנווארג, קליידונג א. א. וו. פונקט ווי בשעת זיי זענען געווען
אין רומעניע. אין אַ קורצער צייט אַרום איז אַבער צום קאָמיטעט אין ניו־
יאָרק אָנגעקומען אַ שריפטלעכע וועגדונג פון עטלעכע ליפּקאָנער תושבים
אין ישראל, מיט אַ דערקלערונג, אַז דער סיסטעם פון הילף דורך שפּייז־
פּעקלעך וועט נישט העלפן לייזן דאָס פֿרנסה־פּראָבלעם פון אונדזערע
נויטבאַדערפטיקע לאָנדסלייט אין ישראל.

לויט זייער מיינונג איז דער בעסטער פּלאַן, צו גרינדן אַ ליפּקאָנער
ליי־קאָסע אין ישראל, וואו מע זאָל קענען מאַכן הלוואות אַז פּראָצענטן,
מיט גרינגע וועכנטלעכע צוריקצאָלונגען. מיט אַזאַ הלוואה קאָן אַ ייד זיך
שאפן אַ שטיקל פֿרנסה, פון וואָנען ער זאָל ציען חיונה, און צו ביסלעך זיך
עקאָנאָמיש איינארדענען.

אָט דער פּלאַן האָט אָפּגעלירט בלויז צו אַ טייל פונעם הילפס־קאָמיטעט.
און גראָד צו יענעם טייל וואָס איז געשטאָנען אין דער שפּיץ פונעם
קאָמיטעט: מעקס קושניר, הערי און מאיר שעכטער, משה ליבמאָן, דודל
זיידמאָן ע״ה, אָבנר שרייבער און נאָך עטלעכע.

דער צווייטער טייל פונעם הילפס־קאָמיטעט איז געווען קעגן אַזאַ
ליי־קאָסע און נאָר פֿאַרן פּריערדיקן סיסטעם פון רעליף. אַזוי ווי צו קיין
פֿאַרשטענדיקונג האָט מען נישט געקאָנט קומען, האָבן די אָנהענגער פון אַ

ליי־קאָסע זיך אַרגאַניזירט באַזונדער און מ׳האָט געשאַפֿן די ליפֿקאַנער הילפֿס־קאָסע אין ישׂראל (קופּת מלווה). די קעגנערשאַפֿט פונעם צווייטן צד איז פֿאַרבליבן אַ רעטעניש. לויט מיין מיינונג האָט זי געשמעקט מיט יענער היימיש־קליינשטעטלדיקער פֿאַליטיק וואָס זאָגט, אַז אויב דו ביזט פֿאַר ברוכו, בין איך פֿאַר זרחו...

די נייע אַרגאַניזאַציע פֿאַר דער ליי־קאָסע אין ישׂראל איז באַשטאַנען פון אָט־וועלכע ניו־יאָרקער ליפֿקאַנער: מעקס קושניר — פֿרעזידענט; מאיר שעכטער — וויצע־פֿרעזידענט; סעלמא האמבערגער — פּינאַנץ סעקרעטאַריז; מאריס שטראכמאַן — קאָרעספּאָנדענץ־סעקרעטאַר און אברהם טאַבאַקמאַן — קאַסירער. די אַנדערע פון דער עקזעקוטיווע זענען געווען: מלך העלד, משה ליבמאַן, יוסף האָמבערגער, הערי שעקטער, סעם לאַכטער־מאַן און דוד זיידמאַן ע״ה. די אַנדערע מיטגלידער זענען געווען: הערי זילבערמאַן (כראָמאי), שלמה שרייבער, טשאַרלס קאַרנווייל, משה העלד, אסתר קושניר, מערי ליבמאַן, העני שעכטער, לילי ליבמאַן, לואיס הורוויץ, לינע הורוויץ, אברהם ליבמאַן, גרשון ליבמאַן, יוסף פישמאַן, אבנר שרייבער, גאָלדע שעכטער, בען קופּמאַן, מאלי זיידמאַן, טשאַרלס ווייַנטרויב, בען לאַכטערמאַן, יצחק ראָזומני, מיכל סטאַלערמאַן, הערי רויטמאַן און יהושע האָמבערגער. פון קאַנאַדע: יוסף זינגמאַן, משה לאַכטערמאַן, מאָטיע ריסמאַן, גאָדל ריסמאַן, אשר ריסמאַן און אהרן שוסטער.

פון וועניזועלאַ: חיים שאָמעס, יעקב לינק, מיכל קאהן, זאב דאַרער, יענטע פעלדמאַן און משה קאַפּליווסקי.

פון בראָזיל: משה ספּעקטאָר, שמואל שקאָלניק, משה בלאַנק, לייב גערשנזאָן, אפרים באראן ע״ה, אהרן פּאַרטנאי, מענדל פרידמאַן, און אליעזר גערמאַן. אין ישׂראל איז דערווייל ארגאַניזירט געוואָרן אַ פּאָר־וואָלטונגס־קאָמיטעט, וואָס זאָל זיין צוגעגרייט איבערצונעמען די ליי־קאָסע, אַזוי גיך ווי זי וועט אַנהויבן פונקציאָנירן. די ישׂראל פּאַרוואַלטונג איז באַשטאַנען פון די פֿאלגנדיקע ליפֿקאַנער: משה שטייף, פּאַרזיצער; משה זילבערמאַן, פּאַרוואַלטער; פּנחס גאָלדשטיין, קאַסירער; ברוך שעכטער, נייַמאַן פּיכמאַן, פּנחס ראָזנבלאַט, יעקב קופּמאַן, לייב רובינשטיין, משה פּייטשער, משה ספּעקטערמאַן, מלך ספּעקטערמאַן און שמואל זיידמאַן.

מ׳האָט זיך פּירגענומען צו שאַפֿן פֿאַר דער ליי־קאָסע אַ פּאָנד פון פּינף טויזנט דאָלאָר. די פּולע סומע איז באַלד געשאַפֿן געוואָרן און מ׳האָט זי אַוועקגעשיקט קיין ארץ־ישׂראל, מיט אַ ספּעציעלן שליח: מר. און מרס. מעקס קושניר. אָחוץ דעם געלט פֿאַר דער ליי־קאָסע האָבן זיי אויך געפּירט עטלעכע קאָסטנס קליידער פֿאַר מענער און פרויען. דאָס איז געווען זייערע אַ פּערזענלעכע מתנה פֿאַר די ניי־געקומענע ליפֿקאַנער אין ישׂראל. דערמיט איז געלייגט געוואָרן דער פונדאַמענט פון דער ליי־קאָסע.

אין אַ שטיקל צייט אָרום זענען געפֿאָרן קיין ישׂראל מר. און מרס. מאיר שעכטער פון ניו־יאָרק, און אַבנר שרייבער מיט דער פרוי פון פילאַ־

דעלפיע. באַקענעדיק זיך מיט דער לאַגע פון די ניי־געקומענע ליפּקאַנער אין ישׂראל, זענען זיי געקומען צום באַשלוס, אַז פינף טויזנט דאָלאָר אין דער ליי־קאַסע וועט נישט זיין גענוג צו באַפרידיקן די אַלע וואָס נויטיקן זיך אין הלוואות. די ליי־קאַסע מוז אָפּערירן כאָטש מיט פופצן טויזנט דאָלאָר. האָט זיך דער קאָמיטעט אַריינגעוואָרפן אין דער אַרבעט און נישט געוואָרט, ביז די פולע סומע איז געשאַפן געוואָרן.

א ליי־קאַסע פון דעם מין, ד. ה. אַז לאַנדסלייט פון אַמעריקע זאָלן זי שאַפן פאַר לאַנדלייט אין ישׂראל איז ביז דעמאָלט אין ארץ־ישׂראל נאָכ־נישט געווען. די ליפּקאַנער האָבן געוויזן דעם וועג.

די ליי־קאַסע איז עטאַבלירט געוואָרן אַנהויב מאַי, 1949. מיט אַכצן חדשים שפּעטער, דעם ערשטן נאָוועמבער, 1950, האָבן מיר באַקומען א טעטיקייטס־באַריכט פון דער ליי־קאַסע, אונטערגעשריבן פון די הויפּט־באַאַמטע: משה שטייף, יושב־ראש; משה זילבערמאַן, מנהל ומזכיר; פּנחס גאָלדשטיין, גזבר. אין דעם באַריכט ווערט דערציילט אַז אין ישׂראל געפינען זיך שוין מער ווי 180 ליי־קאַסעס לויט אונדזער מוסטער. לויטן אַרבעטס־פּאַרנעם און קאָפּיטאַל איז די ליפּקאַנער ליי־קאַסע די פערטע אין לאַנד, און אַז די רשימה פון די לייערס באַשטייט פון 135 נעמען. (דערבּיי גייט די רשימה פון די לייערס). אין באַריכט ווערט אויך דערמאָנט, אַז די לייערס זענען פינקטלעך מיט זייערע צאָלונגען, אַזוי אַז די ליי־קאַסע פונק־ציאָנירט אויף זייער א נאָרמאַלן אופן.

פון דעם אויבן־דערמאָנטן באַריכט זעען מיר, אַז די אַנהענגער פון א ליי־קאַסע זענען געווען גאָנץ געריכט. אָבער די קעגנער פון דער ליי־קאַסע, די וואָס זענען געווען נאָר פאַר רעליף־פּעקלעך, זענען אויך נישט געבליבן זיצן מיט פאַרלייגטע הענט. זיי האָבן זיך רעאָרגאַניזירט אין א ליפּקאַנער „רעהאַביליטיישאַן פאַנד", מיט יאָנקל ברייטמאַן אלס פּרעזידענט, און האָבן ווייטער געטאָן זייער אַרבעט, לויט זייערע בעסטע מעגלעכקייטן. ספּעציעל האָט זיך אויף דעם געביט אויסגעצייכנט יאָנקל ברייטמאַן. ער איז צו דער רעליף־אַרבעט געווען איבערגעגעבן מיט לייב און לעבן. דאָ איז געגאַנגען אויך אין אָמביציע. אַן אָמביציע, וואָס האָט אים אונטערגעגראָבן דאָס געזונט.

פאַר זיין איבערגעגעבנקייט צו דער אַרבעט האָט די „ליפּקאַנער בע־סאָראָבער סאָסייעטי", אין ניו־יאָרק אים געמאַכט אַן אָנערקענונגס־באַנ־קעט, שבת אוונט, דעם 13־טן דעצעמבער, 1952, אין מאַנהעטן פּלאַזאַ, ניו־יאָרק.

די ליפּקאַנער אין ניו־יאָרק און בכלל אין אַמעריקע האָבן זיך אָבער נישט אָפּגעשטעלט ביים רעליף, און נישט ביי דער ליי־קאַסע אין ישׂראל, כאָטש די ליי־קאַסע איז געווען אַזא דערפאָלג. ביי זיי איז געקומען דער אָפּעטיט מיטן עסן... די גאַנצע אַרגאַניזאַציע פון דער ליי־קאַסע האָט זיך אַנגעשלאָסן אין „נאַציאַנאַלן קאָונסיל פון בעסאַראָבער יידן", וועלכער איז

אַ טייל פון דער „הסתדרות העובדים" און פונעם נאַציאָנאַלן קאָמיטעט פאַרן אַרבעטנדיקן ישראל.

דער „קאָונסיל פון די בעסאַראַבער יידן" האָט זיך אַרגאַניזירט ספּעציעל צו העלפן די ניי־געקומענע בעסאַראַבער יידן אין ישראל. דער הויפּט־פונקט אין זייער פראָגראַם איז געווען: בויען פאַר זיי הייזער, אויסבויען אַ גאַנץ שטעטל און עס רופן „שכונת־בסרביה". אַזוי אַרום הייסט עס, העלפן פאַרגרינגערן דאָס וואוינונג־פראָבלעם אין ישראל.

די ערשטע נאַציאָנאַלע קאָנפערענץ פונעם בעסאַראַבישן קאָונסיל איז אַמעריקע איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן דעם 20־סטן מאַי 1951 אין מעקאַלפען האָטעל, ניו־יאָרק. דאָרט איז באָשלאָסן געוואָרן צו עפענען אַ קאָמפּיין פון 150 טויזנט דאָלאָר, כדי אויפצובויען אַ שכונת־בסרביה אין ישראל.

זומער 1951, נאָך דער קאָנפערענץ, זענען דריי פון אונדזערע חשובסטע ליפּקאָנער אין אַמעריקע, איניינעם מיט זייערע פרויען, געפאָרן אויף אַ וויזיט קיין מדינת ישראל און דאָרט האָבן זיי נישט נאָר באַוואונדערט דעם נס פונעם מקוים־געווארענעם ציון־חלום, נאָר זיי האָבן זיך אויך גרינטלעך אינטערעסירט מיט דער לאָגע פון די דאָרטיקע ניי־געקומענע ליפּקאָנער. אוודאי האָט זיי געפרייט צו זען די ליי־קאָסע, וואָס זיי האָבן געהאַלפן שאַפן. זיי האָבן געזען ווי די ליי־קאָסע באַדינט 260 מענטשן וואָס העלפן זיך אַרויס אין דער פרנסה אַדאַנק די הלוואות, וואָס זיי באַקומען אַן שום פראָצענט און אַן שווערייטן צוריקצואָלן.

אַבער דאָס וואוינונגס־פראָבלעם האָט נישט געלאָזט רוען אָט־די דריי חשובע לאָנדסלייט. גלייך אויפן אָרט האָבן זיי וועגן דעם ענין געהאַט אַ בראָטונג מיט ליפּקאָנער אָלט־איינגעזעסענע אין ישראל און מיט רעגירונגס־פאַרשטייער און מ'איז געקומען צו אַ באַשלוס, אַז די ליפּקאָנער פון אַמעריקע וואָס האָבן געהאַלפן די ליפּקאָנער אין רומעניע, דערנאָך זיי געהאָלפן קומען קיין ישראל, פאַר זיי געשאַפן דאָ אַ ליי־קאָסע — זיי מוזן איצט העלפן די ליפּקאָנער עולים מיט דירות.

אהיימגעקומען פון ישראל (אין סעפּטעמבער), האָבן די דריי חשובע ליפּקאָנער — מאיר און הערי שעכטער און אבנר שרייבער — צונויפגערופן די ליפּקאָנער פון ניו־יאָרק און זיי אָפּגעגעבן אַ באַריכט וועגן דער לאָגע אין וועלכער די ניי־געקומענע ליפּקאָנער געפינען זיך אין ישראל און ווי זיי ליידן פונעם ברענענדיקן מאַנגל אין דירות.

דער באריכט איז נישט געפאָלן אויף קיין טויבע אויערן. ס'איז אויפן אָרט אָנגענומען געוואָרן אַ באַשלוס, באַלד אָנצוהויבן אַ קאָמפּיין אויפצובויען אַ צאָל הייזער אין ישראל אויסשליסלעך פאַר די נויטבאַדערפטיקע ליפּקאָנער, און עס רופן „קרית־ליפּקני", ווי אַ זכרון־נצח נאָכן אומגעקומענעם היים־שטעטל ליפּקאָן, מיט אירע יידן און יידישן לעבן. בראש פון דעם קאָמפּיין האָבן זיך געשטעלט הערי שעכטער, מאיר שעכטער, מאַקס קושניר, יוסף האָמבערגער און משה ליבמאַן.

כדי צו באַקרעפטיקן דעם ערנסט פון דעם קאַמפּיין, האָבן פיר מיט־גלידער אויפן אַרט געלייגט דעם גרונטשטיין מיט אַן אָנהויב פון צען טויזנט דאָלאָר: מאיר און הערי שעקטער, מאַקס קושניר און אבנר שרייבער האָבן געגעבן יעדער צו 2500 דאָלאָר. שפּעטער האָט יעדער פון די פיר מוסיף געווען נאָך צו 500 דאָלאָר.

הערי שעקטער, וואָס איז אויסגעווײַלט געוואָרן אלס פרעזידענט פון דער אַרגאַניזאַציע, האָט צוגעטראָגן 8000 דאָלאָר — 4000 זיינע אייגענע און 4000 געזאַמלט צווישן זיינע פריינט, דווקא נישט קיין ליפּקאַנער. צווישן די נישט־ליפּקאַנער מיט אַ גרעסערער סומע זענען גע־ווען מר. און מרס. מאַריס גינזבערג. (וועגן די גינזבערגס וועט מיר שפּעטער אויסקומען צו שרייבן באַזונדער).

פונקט אַזוי ווי קיין שום אַקציע האָט זיך נישט אַנגעהויבן און גע־ענדיקט בלויז מיט ניו־יאָרק, אַזוי איז אויך געווען מיט דער הייזער־אַקציע. דער קאַמיטעט האָט זיך געשטעלט אין פאַרבינדונג מיט די לאַנדס־לייט פון קאַנאַדע, בראַזיל, וועניזועלאַ און זיי אינפאַרמירט וועגן אַ קרית־ליפּקאַני איז ישראל און אַלע האָבן געענטפערט ווי די יידן בײַם באַרג סיני: נעשה ונשמע! און אַזוי ווי מאַנטראַל ליגט נישט ווייט פון ניו־יאָרק, איז במקום אַ צושריפט געקומען אַ גאַנצע דעלעגאַציע: מאיר שעכטער, משה ליבמאַן און מאַקס קושניר, אינייגעם מיט די פרויען. און געקומען זענען זיי פערזענלעך נישט חלילה ווייל דורך אַ צושריפט וואָלט זיך מאַנטראַל נישט אָפּגערופן, נאָר פשוט ווייל צווישן די ליפּקאַנער פון מאַנטראַל און די פון ניו־יאָרק האָט זיך פאַרבונדן אַ היימישע פריינד־שאַפט, כמעט אַ משפּחהדיקע. מע פאָרט צו גאַסט אייגער צום צווייטן פונקט ווי מע פלעגט אַמאָליקע יאָרן פאָרן צו גאַסט אויף חול המועד. איז צו וואָס זשע דאָרף מען זיך דורכשרייבן?

אַז די דעלעגאַציע האָט זיך אַראָפּגעיאָוועט קיין מאַנטראַל, האָבן די מאַנטראַלער ליפּקאַנער (יאָסל זינגמאַן, מאָטיע ריסמאַן, משה לאַכטער־מאַן און אהרן שוסטער) זיי מקבל־פּנים געווען אויפן בעסטן אופן מיט אַ גאַנץ פיינער סעודה, און דער סוף איז געווען, אַז די ניו־יאָרקער פריינד זענען חלילה נישט געקומען אומזיסט: די ליפּקאַנער אין מאַנטראַל האָבן זיך בייגעשטייערט מיט דריי טויזנט דאָלאָר פאָרן הייזער־בוי־פראָיעקט אין ישראל. קיין שום אַקציע האָט אַזוי נישט פאַרכאַפּט דעם אינטערעס פון די ליפּקאַנער לאַנדסלייט, ווי די הייזער־בוי־אַקציע אין ישראל. ס׳האָט אפילו געפעלט די צו־להכעיס־פאָליטיק וואָס פעלט קיינמאָל נישט ביי אַנ־דערע ענלעכע אונטערנעמונגען. אויפן זעלבן אופן האָבן זיך אויך אָפּגערופן די ליפּקאַנער פון בראַזיל, וועניזועלאַ און אַנדערע מקומות און די אַקציע איז געקרוינט געוואָרן מיט דערפאָלג. אַ סך אײַז דאָ צו פאַרדאַנקען דער אומדערמידלעכער אַרבעט פון דעם קאַמיטעט אין ניו־יאָרק, די ח״ח מאיר און הערי שעקטער, אבנר שרייבער, מאַקס קושניר און משה ליבמאַן.

דער רעזולטאַט פון דער אַקציע איז, אַז אין חולון, אַ קאַלאָניע זעקס קילאָמעטער פון תל־אביב, שטייען צוויי און זיבעציק הייזער, און זיי טראָגן דעם נאָמען „קרית־ליפקני". די הייזער זענען באַוואוינט פון צוויי און זיבעציק ליפקאָנער משפחות, וואָס זענען אָפּגעראַטעוועט געוואָרן פון היטלערס און רומענישע קאָנצענטראַציע־לאָגערן אין טראַנסניסטריע.

מאַרטאַ גינזבערג קאָמיוניטי־צענטער אין קרית־ליפקני

אט דאָס קאָפּיטל שרייב איך מיט אַ באַזונדערן יראת הכבוד. כ׳בין זיך מודה אַז אַ הייליקער ציטער נעמט מיך דורך ביים שרייבן סיי וועגן מאַרטאַ גינזבערג און סיי וועגן אירע עלטערן מאַריס און פאני גינזבערג.

איך בין זיכער, אַז אין גאַנג פון די יאָרן וועט אט דער „מאַרטאַ גינזבערג קאָמיוניטי צענטער" אַרומגעוועבט ווערן מיט לעגענדעס, פונקט ווי אַ סך אַנדערע פלעצער זענען ביי יידן איינגעהיילט געוואָרן אין שיינע לעגענדעס. דער „מאַרטאַ גינזבערג צענטער" טראָגט אין זיך אַלע עלעמענטן פאַר לעגענדע־מאַטעריאַל. „צו וואָס ראָמאַנען, אַז דאָס לעבן אַליין איז אַ ראָמאַן?" — אַזוי האָט געזאָגט שלום־עליכם.

צוליב וואָס חקירהן? מיר וועלן בעסער פּראָווון פאַרצייכענען די פאַקטן אַרום דעם „צענטער" אט פונקט ווי זיי זענען געשען און זאָל דאָס בלייבן לדורות.

צוערשט אַ פאַר ביאָגראַפישע נאָטיצן:

מאַריס גינזבערג איז געבוירן געוואָרן אין אַ קליין שטעטל מיטן נאָמען זאַמאָסאָוו, אין אוקראַאינע, פּאָדאָליער גובערניע. קיין אַמעריקע איז ער געקומען אין 1913, זיך באַזעצט אין ניו־יאָרק און ווי אַ סך געקומענע זיך אויסגעלערנט אַ פאַך, ער איז געוואָרן אַ צושניידער ביי מענער־העמדער. ער איז באַלד געוואָרן אַקטיוו אין געזעלשאַפטלעכע אינ־סטיטוציעס און אין יידיש־נאַציאָנאַלן אַרבעטער־פאַרבאַנד.

אין ניו־יאָרק באַקענט ער זיך מיט פאַניע אולמאַן, אַ בילד־שיין מיידל מיט אַ איידלען כאַראַקטער, אַ געבוירענע אין אקערמאַן, בעסאַ־ראַביע. ביידע זענען זיך געפעלן געוואָרן פון ערשטן בליק.

נאָך דער ערשטער מלחמה און נאָך די פּעטליורישע פּאָגראָמען אויף די אוקראַינער יידן, באַקומט מאַריס אַן אויטענטישע ידיעה וועגן דעם אומקום פון זיין געבורט־שטעטל זאמאכאוו. אויך זיין מוטער איז אומגע־קומען פון אוקראַינישע רוצחים. ער איז אַזוי אויפגעטרייסלט, אַז ער קאָן זיך מער קיין רו נישט געפינען אין ניו־יאָרק. ער פאַרלאָזט ניו־יאָרק און באַזעצט זיך אין ריא דע זשאַנעירא, בראַזיל. אויך דאָ איז ער אַקטיוו אין יידיש־געזעלשאַפטלעכן לעבן. ער העלפט אַרגאַניזירן גרויסע פּראָטעסט פאַרזאַמלונגען קעגן די פּאָגראָמען אין אוקראַינע. אָבער לאַנג אין בראַזיל האָט ער נישט געקאָנט זיין. דאָס אקערמאַנער שיינע מיידל פאַניע אולמאַן

איז געווען אין ניו־יאָרק און האָט אים געצויגן צוריק אַהין. נאָך צוויי יאָר זיין אין בראַזיל קומט ער צוריק קיין ניו־יאָרק אין 1920. ער גייט שוין נישט צוריק צו צושניידערייַ ביי מענער־העמדער, נאָר ער הויבט אָן האַנדלען מיט פוטערוואָרג און עס גייט אים אַוועק נישט שלעכט. אין אַ קורצער צייט אַרום האָט מאָריס גינזבערג חתונה מיט זיין באַשערטער פאַניע אולמאַן, און זיי הויבן אָן אַ ניי, גליקלעך לעבן.

דעם 15־טן מערץ 1923 איז ביי זיי געבוירן געוואָרן אַ מיידעלע און זיי גיבן דעם קינד אַ נאָמען: מאָרטאַ.

אָבער דאָס קינד האָט נישט אַריינגעבראַכט יענע פרייד צו אירע עלטערן, וואָס קינדער ברענגען געוויינטלעך מיט זיך.

מאָרטאַ איז געבוירן געוואָרן אַ קראַנק קינד און איר גאַנץ לעבן איז געווען אייַן לאַנגע קייט פון יסורים און לייד. אומרחמנותדיק איז דאָס גורל געווען צו מאָרטאַן. מיט אייַן גוטער זאָך נאָר איז דאָס גורל געווען גוט צו איר: מיט דעם, וואָס זי איז געבוירן געוואָרן ביי אַזעלכע עלטערן, וואָס האָבן פֿשוט נישט געוואוסט פון קיין גרענעץ אין זייער ליבע צום קינד. דאָס איז געווען פון יענעם מין מסירת־נפֿש, וואָס איז אַ זעלטנקייט אפילו ביי עלטערן. די לעצטע פינף יאָר פון מאָרטאָס לעבן זענען אירע עלטערן ממש נישט אָפּגעטראָטן פון איר בעט, כדי אויף וויפֿל ס׳איז מעגלעך כאָטש צו פאַרגרינגערן אירע יסורים.

דעם פערטן פעברואַר 1954 (א׳ אדר ראשון תשי״ד) האָט מאָרטאַ אויסגעהויכט איר לעצטן אָטעם אין עלטער פון אייַן און דרייסיק יאָר.

געשטאָרבן איז מאָרטאַ בלויז פיזיש און נאָר פאַר פרעמדע אָבער נישט פאַר אירע עלטערן. אין געמיט פון אירע עלטערן לעבט זי ווייטער און יעדער טאָג זייערער איז געהייליקט צו איר אַנדענק.

און כדי צו גיבן אויסדרוק זייער געטרייַשאַפט צו איר אַנדענק, האָבן זיי באַשלאָסן צו פאַראייביקן איר נאָמען אין ישראל דורך אַ מאָנומענט, וואָס זאָל זייַן לדורות. זיי האָבן באַשלאָסן אויפצובויען, אינגאַנצן אויף אייגענע קאָסטן, אַ „מאָרטאַ גינזבערג קאָמיוניטי צענטער״ אין קריית־ליפקני. פאַרוואָס גראַד אין קריית־ליפקני? די גינזבערגס זענען נישט קיין ליפקאַנער, זיי זענען קיינמאָל אין ליפקאַן נישט געווען. דער ענטפער איז: פריינטשאַפט מיט ליפקאַנער יידן אין ניו־יאָרק. ער איז אַ לאַנג־יאָריקער געשעפטלעכער שותף מיט מאיר שעכטער — האָט זיך בײַ די שעכטערס און די גינזבערגס אַנטוויקלט אַ קענזייטיקע פריינטשאַפט פון זייער אַ זעלטענעם כאַראַקטער. פון שותפות אין מסחר זענען זיי אויך געוואָרן שותפים אין כלל־טוערייַ; די גינזבערגס האָבן זיך דערנענטערט צו די ליפקאַנער אין ניו־יאָרק און געמוטן אַנטייל נעמען אין דער ליפקאַנער אַרבעט לטובת הכלל. און אַז ס׳האָט זיך אַנגעהויבן די הייַזער־בוי־אַקציע פאַר אַ קרית־ליפקני אין ישראל, האָבן די גינזבערגס באַשלאָסן, אַז דער אידעאַלער פלאַץ אויפצובויען אַ דורותדיקן מאָנומענט נאָך זייער

אומפאַרגעסלעכער בת־יחידה מאַרטאַ ע״ה איז קרית־ליפקני; ווייל קרית־ליפקני שטעלט מיט זיך סיי־ווי פאַר אַ סימבאָל פון שיינער ערלעכקייט און פון איבערגעגעבנקייט פון בין אדם לחברו אין אַ צייט פון נויט. דער־פאַר: דער „מאַרטאַ גינזבערג קאַמיוניטי צענטער״ אין קרית־ליפקני.

קיין דערהויבענערער אויסדרוק פון קעגנזייטיקער פריינדשאַפט קאַן נישט געמאַלט זיין. דאָס איז אויך אַ קוואָל פון טרייסט פאַר מאַריס און פאניע גינזבערג אויפן פאַרלוסט פון זייער געליבטער טאכטער מאַרטאַ ע״ה

ליפקאַן און ניו־יאָרק

(צו גאַסט אויף חול המועד ביי מיינע לאַנדסלייט אין ניו־יאָרק)

דאָס אויבער־קעפל צו דעם אַרטיקל האָב איך געזומען (נישט חלילה געגנבעט) ביי מיין פריינד און חשובן לאַנדסמאַן דעם פאַעט אליעזר גרינבערג, פון זיינעם אַ בענקשאַפטס־ליד מיטן נאָמען „ליפקאַן און ניו־יאָרק״. איך האָף, אַז אין זכות פון קעגנזייטיקער פריינדשאַפט וועט ער אויף מיר נישט זיין ברוגז פאַר באַנוצן זיך מיט זיינעם אַ לידקעפל צו מיינער אַ באשרייבונג.

דאָס קעפל האָב איך אויך נישט געזומען אלס אַ גמילת־חסד. ווייל אַ גמילת־חסד דארף מען אַמאָל צוריקצאָלן און אויף צוריקצאָלן האָט אַליעזר גרינבערג ביי מיר גאָר נישט וואָס צו נעמען. ווייל אין דעם זינען בין איך פשוט אַן עני ואביון.

איצט, אַז איך האָב זיך שוין פאַרענטפערט פאַר גרינבערגן און גרינבערג איז אויף מיר נישט ברוגז, קאָן איך שוין מיט אַ גרינג געמיט אַנהייבן דערציילן דאָס וואָס איך וויל היינט דערציילן וועגן מיינע לידקאַנער פריינד און לאַנדסלייט, וואָס געפינען זיך שוין צענדליקער יארן אין דער עיר הבירה ניו־יאָרק, און מיט וועמען איך שטיי די אַלע יארן אין שריפטלעכער פאַרבינדונג, און פון צייט צו צייט פאַר איך זיך דורך צו זיי צו גאָסט, פונקט ווי מע פלעגט אַמאָל ביי אונדז פאַרן צו גאָסט אויף חול המועד יום־טוב.

איר געדענקט דאָך פון אַמאָל דעם אַזוי שיינעם מנהג אין אונדזערע אַמאָליקע היימישע שטעטלעך, דאָס פאַרן צו גאָסט פון איין שטעטל אין צווייטן חול המועד יום־טוב. עס זענען געפאַרן כלות צו חתנים, חתנים צו כלות, קרובים צו קרובים און גלאַט פריינד צו פריינד. באַלעבאָטים פלעגן דעמאָלט פאַרן ברענגען נייע באַלמעלאָכעס פאַר זייערע וואַרשטאַטן: שניידערס, שוסטערס, בעקערס, סטאַלאַרעס, קיזשנערס א. א. וו. איך גלויב קוים, צי ס׳איז אַמאָל פאַרביי אַ חול המועד פסח אַדער אַ חול המועד סוכות, אַז איך זאָל נישט פאַרן ערגעץ צו גאָסט אין יענע אַמאָליקע צייטן אין דער אַלטער היים. אין אַלע שטעטלעך און דערפער פון גאַנץ כאטינער אויעזד האָב איך געהאַט משפחה. אין אַ פריערדיקער דערציילונג

מיינער („א מעשה מיט א ירושה") האָב איך שוין דערמאָנט, אַז איך האָב אַנגעציילט אַרום 600 קרובים, וואָס האָבן זיך געמאָלדן נאָר אַ חלק ירושה, וואָס עפּעס אַ קרובֿה, וועלכע קיינער האָט נישט געקענט, זאָל האָבן איבערגעלאָזט אין אַמעריקע. ווי איר זעט האָב איך געהאַט גענוג קרובים צו וועמען צו פּאַרן אין גאַסט. דאָס איז געווען אַמאָל. היינט איז נישטאָ קיין סימן פון דעם אַלעמען. אַלץ איז פון די רוצחים אויסגעריסן געוואָרן מיטן וואָרצל: מיינע קרובים, די יידישע שטעטלעך, די יידישע ימים־טובים, די שיינע יידישע מנהגים — אַלץ.

נאָר זינט איך בין אין קאַנאַדע, וואו מיין שטענדיקער וואוינארט איז די שטאָט מאָנטרעאָל, היט איך נאָך אַלץ אַפֿ דעם שיינעם מנהג צו פּאַרן ערגיץ צו גאַסט חול המועד. און טאָמער פּאָר איך נישט פּינקטלעך חול המועד יום־טוב, מאַכט אויך נישט אויס. אַבי איך פּאָר צו גאַסט... סע מעג זיין וועלכע צייט פון יאָר, דערקלער איך זי מיר פּאָר חול המועד. איך מאַך מיר מיין אייגענעם חול המועד יום־טוב, מעג ארום און אַרום זיין הונדערט פּראָצענט וואָר. געווייגטלעך איז ניו־יאָרק די שטאָט וואוהין איך פּאָר צו גאַסט. און כאָטש ניו־יאָרק איז די באָרימטסטע שטאָט אין דער וועלט איז יעדן זינען פון וואָרט, ציט מיך נישט צו איר קיין שום זאָר אָדער וואונדער, ווי נאָר דאָס, וואָס מיינע ליפּקאָנער פּריינד און לאַנדסלייט וואוינען דאָרט. אָט דאָס איז דער מאָגנעט, וואָס ציט מיך קיין ניו־יאָרק.

אַז איך קום קיין ניו־יאָרק, קאָנט איר דאָך מיינען אַז איך פּאָרפּאָר כאָטש אין איינעם פון די שענסטע האָטעלן אין שטאָט? האָט איר במחילה אַ טעות! אייגנטלעך וואָלט איך יאָ געוואָלט איינשטיין אין אַ האָטעל. איז אָבער די זאָך, וואָס אין ניו־יאָרק בין איך אַ קנאַפּער באַלעבאָס איבער זיך, און מער וואָלט איך נישט געדאָרפט, ווי נאָר אָפּשטעלן זיך אין אַ האָטעל; נו טאָקע, איך פּרעג אייך: וואָס פּאָר אַ טעם האָט דאָס? זיין אַ גאַסט בייַ גוטע פּריינד און גאָר איינשטיין ערגעץ אין אַ האָטעל. עס איז נישט מעשה ליפּקאָנער טראָדיציע פון פּריינדשאַפּט. און עס האָט בכלל נישט קיין יידישן טעם! מע דאָרף זיין אַ ליפּקאָנער דאָס צו פּאָרשטיין...

אַז איך באַשליס צו פּאָרן קיין ניו־יאָרק, לאָז איך קיינעם נישט וויסן פּריער, אַז איך קום. איך דאָרף דען רעזערווירן ערגעץ אַ צימער?

אין ברוקלין האָב איך שטענדיק אַ צימער בייַ די קושנירס, בייַ מעקסן און אסתרן. אַז איך קום אָן אין גרענד סענטראַל סטיישאָן, טעלע־פּאָניר איך צו די קושנירס און לאָז זיי וויסן, אַז כ׳בין בשלום אַנגעקומען קיין ניו־יאָרק און אַז איך וועל באַלד זיין בייַ זיי. איך וואָרט אפילו נישט, אַז זיי זאָלן פּאָרבעטן. און איידער נאָר איך הענג־אויף דאָס טעלעפּאָן־טרייבל, איך רעד נאָך מיט מעקסן, הער איך שוין ווי אסתר קושניר רעשט זיך שוין אין קיך... עס קלאַפּט שוין דאָס געשיר. מע גרייט שוין דעם טיש, מע זאָל האָבן איבערבייסן מיטן גאַסט אינזיינעם.

עס איז דוכט זיך גאַנץ פרי, ערשט אַכט אַזייגער, וועז איך קום אַריין אין הויז. דאָ טרעף איך שוין זיצן ביים טיש נאָך אַ פּאָר לאַנדס־לייט, וואָס איך מיין, אַז זיי זענען דאָרט געשלאָפן. נאָר ס׳לאָזט זיך גאָר אויס, אַז געשלאָפן זענען זיי ביי זיך אין דער היים, נאָר בשעת איך בין געווען אויפן וועג פונעם סטייישאַן צו די קושנירס, האָט מעקס דערווייל טעלעפאָנירט צו עטלעכע חברים ליפקאַנער, געלאָזט וויסן אַז אַ גאַסט איז געקומען, און ער בעט מע זאָל שוין קומען צום איבערבייסן. און אַז די קושנירס בעטן עמיצן צו קומען אין הויז אַריין כאָפּן אַ בייס, האָבן זיי אַזאַ מזל, אַז מע לאָזט זיך קיין סך נישט בעטן. מע קומט נאָך פריער פון דער אָפּגערעדטער צייט. און אַזוי אַרום האָט פּאַסירט, אַז גאַנץ פרי האָב איך שוין געטראָפן אַ פּאָר פון מיינע חברים זיצן ביים טיש ביי די קושנירס אין הויז, וואָרטנדיק אויפן גאַסט, אויף מיר הייסט דאָס. און מיינט נישט, אַז דאָס צוזאַמענקומען זיך צום פרישטיק איז בלויז צוליבן עסן.

נאָכדעם ווי מע פאָרטיקט זיך אָפּ מיט די קעגנזייטיקע שלום־עליכמס און מ׳האָט זיך אָפּגעגעבן גרויס פון די משפחות, גייט מען גלייך אַריבער צו; וואָס הערט מען עפּעס פון די ליפקאַנער לאַנדסלייט, וואָס געפינען זיך אין רומעניע? און וואָס הערט מען פון די ליפקאַנער אויפן אינדזל ציפּערן? און צי האָט מען שוין אַרויסגעשיקט פעקלעך צו די וואָס זענען שוין אַנגע־קומען קיין ארץ־ישראל? און אַזוי ווערט דאָס קושניר־הויז באַלד פּאָר־וואַנדלט אין אַ ליפקאַנער קהלה־הויז איבערגעפלאַנצט קיין ברוקלין.

אַז מ׳איז פאָרטיק מיטן פרישטיק און מע צעגייט זיך יעדער אין זיין פּלאַץ און צו זיינע געשעפטן, גיט מען מיר אַ געלעגנהייט זיך אויס־צורוען פון אַ גאַנצער נאַכט פּאָרן. איך האָב נאָך נישט אוספּעיעט אייג־צודרימלען, קלינגט דער טעלעפאָן פון דער זיבעטער עוועניו ניו־יאָרק. למען השם, אַז ווי נאָר איך וועל זיך אויסרוען, זאָל איך קומען אויף דער זיבעטער עוועניו. קיין אַדרעס וווהין אַריינצוגיין אויף דער זיבעטער עוועניו דאָרף איך נישט, ווייל פון דער 26־סטער ביז דער 34־סטער גאָס איז וואו כ׳וועל אַריינגיין, איז דאָס אַ ליפקאַנער הויז... קיין טעות וועל איך נישט מאַכן. די זיבעטע עוועניו פון דער 26־סטער ביז דער 34־סטער גאָס, דאַרפט איר וויסן, איז באמת די ליפקאַנער קיזשנערשע גאָס (ציגיינערישע גאָס), נאָר אויפן אַמעריקאַנער שטייגער. ס׳איז נישט די שמאָלע ליפקאַנער גאָס, נישטאָ די בלאָטע אין מיטן דער גאָס. נישטאָ די קרומע טראָטוארן. נישטאָ די איינגעהויקערטע ליפקאַנער הייזער, וואו מ׳האָט דורך פענצטער געזען זיצן די קיזשנערס און נייען גויאישע פּעלצן פון שאָפּענע פעלן. אָדער וואו די קוטשמאַרעס האָבן געגייט שווארצע שמוישענע קוטש־מעס (היטלען).

דא איז אלץ בריט, רחבותדיק. גרויסע שיינע פענצטער. קוקט מען אַריין פון דרויסן, זעט מען אויך פּעלצן פּאַרטיגע און אַלערליי פוטערוואַרג, נאָר נישט אויסגעאַרבעט. דאָס זענען אָבער נישט יענע אַמאָליקע פּעלצן פון די

שאפענע פעלן, נאר די קאסטבארסטע פוטערמאנטלען פאר די אמערי־
קאנער פרויען. אבער איין גרונטוואונע ענלעכקייט צווישן דער אמעריקער
ליפקאנער קיזשנערישער גאס און דער זיבעטער עוועניו אין ניו־יארקס
„פויר״־צענטער איז דאס, וואס כמעט אין יעדן פוטערוואַרג־געשעפט וועט
איר טרעפן א ליפקאנער. עס קאן זיך אמאל אויך טרעפן אז אין איין
פלאץ האט איר גראד נישט געטראפן קיין ליפקאנער. סע מאכט זיך אמאל
אזא זאך אויך. איז אבער דער נישט־ליפקאנער אויך נישט קיין ווילד־
פרעמדער. איז ער א כאטינער, א נאוואסעליצער, א בריטשאנער, א יעדיני־
צער. און אמאל גאר פון א דארף לעבן ליפקאן וואס דאס איז במילא
ליפקאן.

און אויב איר מיינט אז נאר דער לעבן־ליפקאנער דארפס־ייד רופט
זיך א ליפקאנער, האט איר א טעות. איך קאן יודן אין ניו־יארק, טאקע
בעסאראבער, אבער ווייט פון ליפקאן. דאך ווילן זיי זייער שטארק, אז
מע זאל זיי צורעכענען צו די ליפקאנער. זיי לאזן זיך אפילו קאסטן א
סך געלט, אבי צו זיין צווישן אונדזערע ליפקאנער. און איר מיינט אז נאר
גיילט לאזן זיי זיך קאסטן פאר דעם כבוד? זיי גיבן אויך אוועק א שלל
מיט צייט און ארבעט לטובת די ליפקאנער אינסטיטוציעס.

אט נעמט למשל דעם קוועקזילבערדיקן יאסל פישמאן. דאכט זיך
א יעדיניצער מבטן ומלידה. דאך האט ער זיך צוגעקלעפט צו די ליפקאנער,
ממש נישט אפצורייסן אים, און ער איז נישט גלאט אזוי א פארעווע
מיטגליד, נאר טאקע אין די פראנט־ליניעס. נישטא קיין ליפקאנער אקציע
אדער אונטערנעמונג אז יאסל פישמאן זאל שטיין מן הצד.

ער צאלט גוטע צינזן פאר דער פריווילעגיע צו זיין צווישן די
ליפקאנער. אגב איז אים דא אויך בייגעשטאנען א שטיקל משפחה־זכות:
ער איז א נאענטער קרוב צו משה ליבמאנען. און זיינע א שווענגרן איז
געווען א ליפקאנער שנור. אזא זכות איז נישט אוועקצומאכן מיט דער
האנט...

אדער נעמט למשל מאריס גינזבערגן. פערזענלעך האב איך נאך נישט
געהאט די זכיה צו באקענען זיך מיט אים. כ׳האב זיך מיט אים בלויז דורכ־
געשריבן א שטיקל צייט וועגן א געווישן ענין. אבער בלויז פונעם דורכ־
שרייבן זיך מיט אים, קאן מען זען, אז ער איז שוין איינמאל א מענטש.
און א לאנדסמאן איז ער גאר פון דער שטאט זאמאאוו פאדאליע. דאך איז
ער א טיכטיקער מיטארבעטער צווישן די ליפקאנער אין ניו־יארק. פארוואס?
ווייל מאריס גינזבערג איז עגשעפטלעך א שותף מיט אונדזער לאנדסמאן
און פרייגד מאיר שעכטער, דער „דיען״ פון די ליפקאנער אין ניו־יארק.
און אז עמיצער קען גוט מאיר שעכטערן, קאן ער זיך שוין נישט העלפן
און ער הייבט אויך אן ליב האבן מאיר שעכטערס לאנדסלייט און חברים.
און פינקטלעך דאס האט אויך פאסירט מיט מאריס גינזבערגן. צום בויען
די ליפקאנער הייזער אין ישראל האט מאריס גינזבערג צוגעטראגן א חלק

נישט ווי אַ צוגעקומענער ליפקאַנער פון ערגעץ פון דער פרעמד, נאָר אַזוי ווי פון דור דורות אַ ליפקאַנער.

נאָך איינעם אַזאַ נישט־ליפקאַנער מוז איך דאָ דערמאָנען, וואָס ער פילט זיך פשוט נשמה־יתירהדיק צווישן די ליפקאַנער. דאָס איז דער דיכטער און פּובליציסט אפרים אויערבאַך. אַליין איז ער אַ בעלצער. ביי די בעלזער אין ניו־יאָרק איז ער אַ ראש וראשון. אָבער ער איז אַן אָפּטער גאָסט ביי די ליפקאַנער. איך האָב זיך שוין מיט אים מער ווי איינמאָל דאָרט צוזאַמענגעטראָפן. און עס דאָכט זיך מיר, אַז אין ערגעץ פילט זיך א. אויערבאַך נישט אַזוי בעסאַראַביש היימיש, ווי אין אַ ליפקאַנער מסיבה. סיי אין רוחניות סיי אין גשמיות. דאָס וואָס ציט אַזוי א. אויערבאַכן צו די ליפקאַנער איז, לויט מיין מיינונג, דער גייסטיקער פאָדעם פון די ליפּקאַנער יידישע און העברעאישע שרייבער, וואָס האָט אַזוי באַריכערט ביידע ליטעראַטורן ביים יידישן פאָלק. דערפאַר אַזאַ היימישקייט ביי אויערבאַכן צווישן די ליפקאַנער.

איך האָב שוין נישט איינמאָל געטראָפן אַזעלכע נישט־ליפקאַנער, וואָס אַז איך האָב זיי געפרעגט פון וואָס פאַר אַ שטאָט זיי זענען, זענען זיי געבליבן צעטומלט און האָבן אויפן מאָמענט זיך נישט געקאָנט דערמאָנען... און דערנאָך געענטפערט: אַ ליפקאַנער... כאָטש מעגלעך, אַז אין ליפקאַן זענען זיי גאָר קיינמאָל נישט געווען. דאָס צוזאַמענלעבן זיך מיט די ליפקאַנער איז ניו־יאָרק האָט זיי געמאַכט פאַר פאַלנע סאַמאַראַדנע ליפּקאַנער.

אין אַוונט ביי די קושנירס איז הויז, נאָך מיין ערשטן טאָג צו גאָסט, נאָך איידער מע ווערט פאַרטיק מיט דער אַוונט־סעודה צוליב דעם גאָסט, וואָס אסתר האָט זי צוגעגרייט אַזוי בריהש און אַזוי יידיש באַטעמט לויטן נוסח גאַליציש־יידישע היימען פון פוילן, אַזוי הייבן שוין אַן קומען געסט, חברים, לאַנדסלייט מיך מקבל־פנים זיין, און ברענגען כיבוד לכבוד דעם גאָסט. אגב איז דאָס ברענגען כיבוד לכבוד אַ גאָסט געווען אייגער פון די גאָר שיינע מנהגים אין אַמאַליקן ליפקאַן. ווער פון אונדז קאָן דאָס פאַרגעסן ווי אַזוי שבת נאָכמיטאָג, אייידער משפחה און גוטע פרייַנד זענען געגאַנגען מקבל פנים זיין אַ גאָסט אין דעם הויז וואו ער איז אייַנגעשטאַנען, האָט מען מיט אַ קינד פאַרויסגעשיקט ווער אַ לאָקשענעם קוגל, ווער אַ פלאָש ווייַן, ווער אַ טאָץ מיט עטלעכע מינים אייַנגעמאַכטס. ביים אַרייַנקומען אין הויז האָט דאָס קינד געדאַרפט זאָגן: „דאָס האָבן דער טאַטע מיט דער מאַמען געשיקט פאַרן גאָסט. זיי וועלן קומען שפּעטער“. דאָס איז געווען נוסח ליפקאַן. אין ניו־יאָרק איז אַנדערש דער נוסח. ערשטנס וואַרט מען נישט אויף שבת. צווייטנס שיקט מען נישט דעם כיבוד מיט די קינדער. קינדער אין ניו־יאָרק אַדער בכלל אין אַמעריקע האָבן נישט קיין צייט צו אַזעלכע „אַלד פעשאַן“־פּירעכצער. דאָ ברענגען די טאַטעס מיט די מאַמעס אַליין דעם כיבוד מיט זיך.

דאָס ערשטע קומען צו גיין יאָסל האָמבורגער מיט זיין פרוי סעלמא, צוויי זייער אַקטיוווע מיטאַרבעטער אין די הילפס־פראַיעקטן פאַר ליפקאַנער לאַנדסלייט פון יענער זייט ים. סעלמא, כאָטש אַליין אַ פולישע, וואָלט אַבער פאַר די ליפקאַנער אַוועקגעגעבן דאָס לעבן מיט דער נשמה. זי איז די סעקרעטאַרין פון די ליפקאַנער אין אַמעריקע פאַר די ליפקאַנער אין ישראל. און זי פירט־אויס אירע פליכטן בעסער ווי דער „בעסט געבוירענער״ ליפקאַנער.

יוסף האָמבורגער אַליין, נאָכדעם ווי ער ווערט פאַרטיק מיטן שלום עליכם, איז ער מיד מכבד מיט אַ פּעקל נאָך־נישט געעפנטע צעקנייטשטע בריוו, גלייך פון דער קעשענע און גיט מיר אַ זאָג דערבייַ: „דו זעסט איך האָב געוואוסט אַז דו דאַרפסט שוין די צייטנס זיין אין ניו־יאָרק, האָב איך נישט געוואָלט לייענען די בריוו אַליין און געוואָרט אויף דיר, מיר זאָלן זיי לייענען בשותפות און שרייבן דעם ענטפער בשותפות״.

מיר קוקן איבער די בריוו טאַקע בשותפות. אייגנער איז פון שמואל שקאַלניקן פון בראָזיל. אייגנער איז פון נטע רויטמאַן און מאיר שטערן־בערג פון רומעניע, אייגנער — פון נתן לעוונטאַל פון ישראל א. א. וו. און וועג סע קומט צום שרייבן ענטפער בשותפות, לאָזט ער דאָס אינגאַנצן איבער צו מיר. און גיט צו: „נישקשה, נישקשה, דו ווייסט שוין וואָס צו שרייבן. דו דאַרפסט האָבן אַרויסהעלפערס? איך האָב זיך שוין די אויגן אַרויסגעקוקט אויף דיר. נאָר איין זאַך פאַרגעס נישט, שרייב זיי, אַז זיי זאָלן זיך גאָרנישט זאָרגן, אַלץ וועט באַזאָרגט ווערן, אין עטלעכע טעג אַרום וועט מען יעדן איינעם אַרויסשיקן אַ פּעקל. קיין געלט האָבן מיר טאַקע נאָך נישט. אַבער דער קאָמיטעט וועט זיך שוין אַן עצה געבן. מיר וועלן דערווייל זיך לייגן דאָס געלט ביי מאיר שעכטער און מעקס קושניר. און דערנאָך וועט מען זען. — מע וועט נעמען ביי די לאַנדסלייט פון מאַנט־רעאָל און ניו־יאָרק, וועט מען זיי צוריק אָפגעבן. און טאָמער וועט מען נישט שאָפן גענוג, וועלן זיי נעמען וויניקער אַביסל וויפל סע קומט זיי... זיי וועלן גאָרנישט זאָגן... זיי האָבן גאָלדענע הערצער... געדענק זשע, שוסטער, אַזוי בלייבט דאָס, פאַרטיק. און טאָמער וועל איך זיך נאָך עפּעס דערמאָנען? נו, פאַרסט דאָך נאָך מאָרגן גאָנץ פרי נישט אַוועק...״

דער צווייטער וואָס קומט מיך מקבל פּנים זיין איז מיין אַלט־יונגער שול־חבר אברהם ליפּמאַן, מיט זיין פרוי ראָזע. אגב איז ראָזע אויך אַ ליפקאַנער. נאָר צום באַדויערן געדענקט זי פון ליפקאַן גאָר נישט, ווייל זי איז אַוועקגעפאָרן פון ליפקאַן צו יונג. אַבער פון ליפקאַנער מאכלים ווייסט זי זייער גוט, ווייל איר מוטער מאָכט פאַר איר נאָך איצט ליפקאַנער מאכלים, און זי האָט פון זיי שטאַרק הנאה.

אברהם האָט ליב צו פאַרקערעוועדן דעם שמועס צו די חדר־יאָרן, וועג מיר האָבן צוזאַמען געלערנט ביי דעם אומפאַרגעסלעכן רבין, איציק שקאַל־ניק ע״ה. ביז היינט קאָן ער נישט דערגייַן, פאַרוואָס האָט איציק שקאַלניק

אים געשלאגן מער ווי יעדן איינעם איז קלאָס, און ספּעציעל ביים דקדוק, כאטש ער האָט געקאָנט לערנען נישט ערגער פון אַלע אַנדערע יינגלעך אין קלאָס. און כדי צו באַווייזן אַז ער האָט טאַקע געקאָנט, שטעלט ער זיך גלייך אויף און זאָגט־אַפּ גאַנצע בלעטלעך דקדוק אויף אויסנווייניק, און גיט תיכף צו, אַז ווען נישט יענע פּעטש, איז ווער ווייסט צי וואָלט ער איצט, נאָך 45 יאָר, געדענקט גאַנצע שטיקער דקדוק און אַנדערע העברעאישע זאַכן אויף אויסנווייניק...

אברהם ליבמאַן האָט אַ געוואָלדיקע אַמביציע: ער זוכט צו קויפן אַ דקדוק המעשי, די העברעאישע כרעסטאָמאַטיע פון יהודה שטיינבערג און קיצור דברי הימים לעם ישראל. דאָס זענען די ביכער וואָס מיר האָבן געלערנט ביי איציק שקאָלניק. ער איז שוין געווען אין יעדער בוכהאַנדלונג פון ניו־יאָרק און די ביכער נישט באַקומען.

אַרום און אַרום איז ער אַ פיינער פּראָדוקט פון ליפקאַנער גייסטיקן גאַרטן: אַ שיינער פאַלקס־רעדנער, אַן אידעאַלער כלל־טוער. געווען איינער פון די אַקטיווסטע אַרבעטער אינעם בעסאַראַבער פאַרבאַנד אין אַמעריקע, איינער פון זיינע גרינדער. צווישן דער ליפקאַנער חברותא איז אברהם דאָס קוועק־זילבער, די נשמה מיט אַ חסידישן ברען. ביי יעדער געלעגנהייט פאַר־ציט ער גלייך אַ חסידישן ניגון און אַקאַמפּאַנירט זיך אַליין אויף דער פּיאַנאָ. און עס וועלט תיכף לעבעדיק און פריילעך ארום אים. אַז מע שמועסט: אַ פיינער ליפקאַנער פּראָדוקט, איז דאָך נישט שייך צו רעדן...

אַ באַזונדער מין יום־טובדיקייט דערפיל איך אַרום זיך מיטן אַריינ־קומען פון דעם פּאַטריאַרך פון די ליפקאַנער לאַנדסלייט, משה ליבמאַן. ער קומט מיט זיין פרוי לילי, וואָס איז כמעט אויך אַ ליפקאַנער, וויל זי קומט פון בריטשאַן, הסמוך ללִיפקאן. דאָס איז אַ מין דרך־ארץ־געפיל פון אַ תלמיד צו זיין רבין. און דער געפיל מיינער צו אים איז נישט גלאַט אַן אויסגעטראַכטער אַדער אַ געמאַכטער. דער געפיל איז אַ נאַטירלעכער, וויל משה ליבמאַן איז טאַקע באמת געווען מיין לערער. דאָס איז געווען אין די צייטן, וואָן משה איז געווען אַ רוסיש־יידישער סטודענט. דעמאָלט איז ער אויך געווען אַ רוסישער לערער. און ער האָט געלערנט רוסיש מיט די תלמידים פון איציק שקאָלניק ע״ה. איך בין דעמאָלט אויך געווען אייניער פון די תלמידים זיינע. ווי איר זעט, איז דער געפיל אַן אמתער. צו יענער צייט, מיט אַרום 46 יאָר צוריק, פלעג איך אים אַדרעסירן מיטן טיטל גאָספּאָדין אוטשיטעל, איצט בין איך מיט אים פּער דו, אַבער איינס מיטן דריטן איז נישט קיין מחותן. כבודו במקומו מונח.

משה ליבמאַן ברענגט אַריין מיט זיך אַ מין גייסטיקע דערהויבנקייט. דאָס טוט ער מיט זיין לאַגישן געדאַנק, וואָס ער פינקלט ביי אים שטענ־דיק, ווי אויך מיט זיין שיינעם דערציילן אַ פאַלקס־וויץ, און צומאָל אויך מיט זיין דערציילן שלום־עליכמס אַ מעשה מיט אַלע פּיטשעווקעס און דווקא אויף אויסנווייניק. אגב איז מ. ליבמאַן איינער פון יענעם דור

ליפקאַנער, וואָס האָט געגעבן רום און כבוד די ליפקאַנער יידן אויף אַלע צייטן. דאָס איז דער דור פון משה אַלטמאַן, יעקב שטערנבערג און אַליעזר גרינבערג, וואָס האָבן אין איין גרופּע געלערנט ביי איציק שקאַלניקן.

דער קולמינאַציע־פונקט פון אָט דעם צונויפקום לכבוד דעם גאָסט ווערט ערשט דערגרייכט מיטן אָנקומען פון דעם דיעז פון די ליפקאַנער לאַנדסלייט מאיר שעכטער מיט זיין פרוי. פרוי שעכטער איז אַליין אַ כאַטינער, אָבער צווישן די ליפקאַנער איז זי פונקט אַזוי היימיש ווי ביי זיך אין דער היים. און טאָקע, וואָס איז דער חילוק צווישן ליפקאַן און כאַטין? אין גאַנצן 36 וויאָרסט.

צוליב דעם גאָסט איז מאיר שעכטער זיך נוהג, לויטן אַלטן ליפקאַנער מנהג, צו ברענגען אַ פלאַש וויין און דווקא פונעם בעסטן.

מיט זיין אַריסטאָקראַטישן אויסזען, מיט זיין גוטפריינדשאַפט און צוגעלאָזנקייט צו יעדן איינעם, ברענגט מאיר שעכטער אַריין אַ באַזונדער מין יום־טובדיקייט אין דער מסיבה. ער האָט פאַרלאָזט ליפקאַן ווען ער איז נאָך געווען גאָר יונג, ער האָט דאָכט זיך אפילו נאָך נישט געהאָט אוספּעיעט צו לערנען ביי איציק שקאַלניקן, און ער געפינט זיך שוין אין אַמעריקע עטליכע צענדליק יאָר, אָבער צו ליפקאַנער ציט אים אַזוי ווי אַ מאַגנעט. צווישן ליפקאַנער האָט ער דעם געפיל פון בתוך עמי אני יושב. ער לאָכט האַרציק און האָט אַ געוואַלדיקע הנאה פון יעדן ווינ אָדער גלייכווערטל וואָס ווערט דערמאָנט און איבערדערציילט פון אַמאָליקן ליפקאַן. און ער אַליין איז אויך גאָרנישט הינטערשטעליק אין דערציילן וויצן און דערמאָנען היימישע גלייכווערטלעך. ער פאַרמאָגט אַ זעלטענעם פאָלקסטימלעכן הומאָר.

געווויינטלעך פעלט נאָך דאָ אין דער מסיבה אבנר שרייבער, אייניער פון די גאָר זעלטענע עקזעמפלאָרן פון צווישן די ליפקאַנער. און פעלן פעלט ער דערפאָר, ווייל אָבנרן האָט זיך פאַרגלוסט צו וואוינען דווקא אין פילאָדעלפיע און נישט אין ניו־יאָרק. איז פיזיש איז ער טאָקע דאָ נישטאָ, אָבער זיין נאָמען ווערט אָפטמאָל דערמאָנט, פונקט ווי ער וואָלט געזעסן דאָ צווישן אונדז. און דערמאָנט ווערט אָבנרס נאָמען נישט גלאָט אַזוי זיך אין דער וועלט אַריין. ווייל וויסן דאַרפט איר, אַז אַזאַ מסיבה פון ליפקאַנער ביי די קושנירס אין הויז, הויבט זיך טאָקע אָן מיט עסן און טרינקען „נוסח אַמעריקע״, אָבער ענדיקן ענדיקט זיך די מסיבה מיט גאָר עפּעס אַנדערש. עפּעס העכערס. אָט למשל איז פון אַזאַ מסיבה אַרויסגעקומען דער ליפקאַנער רעליף, וואָס האָט נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה איבערגעשיקט צו די ליפקאַנער לעבנגעבליבענע אין רומעניע פעקלעך שפּייז, מעדיקאַמענטן און קליידער אין ווערט פון טויזנטער און טויזנטער דאָלאַרן.

פון אַזאַ מסיבה איז אויך אַרויסגעקומען די ליפקאַנער ליי־קאָסע אין ישראל, וואָס איז געווען די ערשטע פון דעם מין אין ישראל, געגרינדעט

פון אַ לאַנדסמאַנשאַפט אין ניו־יאָרק, ספּעציעל צו פאַרגרינגערן די לאַגע פון די ליפּקאַנער נייע עולים אין ישׂראל.

פון אַזאַ מסיבה איז אויך אַרויסגעוואַקסן דער פּלאַן צו בויען הייזער אין ישׂראל פאַר די נייע ליפּקאַנער עולים. איצט איז שוין דאָ אַ קרית ליפּקני, זעקס מייל פון תל אביב, מיט הונדערט און צוויי און צוואַנציק הייזער, וואָס זענען באַזעצט פון ליפּקאַנער נייגעקומענע יידן און זייערע משפּחות. אפילו אַ „קאַמיוניטי צענטער" אין ווערט פון פופציק טויזנט דאָלער איז דאָרט אויפגעשטעלט געוואָרן. דער „קאַמיוניטי צענטער" איז אַוועקגעשטעלט אויסשליסלעך אויף דעם איניציאַטיוו פון מר. און מרס. משה גינזבערג (ביידע נישט קיין ליפּקאַנער, ווי פריער דערמאָנט). דער צענטער טראָגט דעם נאָמען „מאַרטאַ גינזבערג קאַמיוניטי צענטער" און דינט אלס מאַנומענט נאָך זייער פרי־פאַרשטאַרבענער טאָכטער מאַרטאַ.

ווי געווייַנטלעך, האָבן אַזעלכע אונטערנעמונגען שוין צו טאָן מיט שוועריקייטן. ס׳ווערט ספּאַנטאַן אַ שטיקל אסיפה און באַלד ווייסט מען מיט וויפל יעדער ווען זיך באַשטייַערן. און אַט־דעמאָלט ווערט געדעט פון אבנר שרייבער, פונקט ווי ער וואָלט געווען איינער פון די באַטייליקטע אין דער מסיבה. און ס׳איז געגנג אַז משה ליבמאָן זאָל אים טעלעפאָנירן קיין פילאַדעלפיע ווען פּראַיעקט וואָס איז אונטערגענומען געווארן און אַז מ׳האָט אים באַשטייערט מיט דריי טויזנט דאָלאָר. אבנר פרעגט נישט קיין קשיות. ער זאָגט נאָר: אַ־קעי. אין געציילטע טעג אַרום ברענגט די פּאָסט אַ טשעק פון דריי טויזנט דאָלער.

דאָס איז אבנר שרייבער.

אט אַזוי האָט מען געלייגט דעם פונדאַמענט פאַר אַ גרויסן פּראַיעקט לטובת די ליפּקאַנער אין ישׂראל. און אינעם אויספירן דעם פּראַיעקט ביז צום ענדציל באַטיילקן זיך אַלע ליפּקאַנער לאַנדסלייט פון מאַנטרעאָל, קאַראָאַס, ריא דע זשאַנעירא און וואו נאָר זיי געפינען זיך אויף דעם היגן קאַנטינענט. און איר מעגט זיין זיכער, אַז ווען די ליפּקאַנער נעמען עפּעס אונטער, ווערט די אַקציע געקרוינט מיט דערפאָלג.

נאָר וועגן חול־המועד אין די בראַנקס — ביי אַ צווייטער געלעגנהייט.

דער מיזיניק פון דער ליפּקאַנער גרופּע אין ברוקלין איז גרשון (המכונה דזשאַרדזש) ליבמאָן. נישט נאָר ביי דער גרופּע, נאָר אויך ביי זייגע עלטערן איז ער דער מיזיניק. ער איז דער יינגסטער פון איציק און חייקע ליבמאָן ע״ה. און די באַציאונג צו אים איז טאָקע ווי צו אַ מיזיניק, ווי צו אַ מין ילד שעשועים. מ׳איז צו יעדער צייט געגן צו הערן, גרשון זאָל עפּעס זאָגן. און הערן אים וויל מען, נישט חלילה דערפאָר, ווייל ער זאָגט אַרויס עפּעס מי יודע וואָס פאַרַא אַריגינעלע געדאַנקען, נאָר פשוט דערפאָר, ווייַ אַז אַ פסוק רירט זיך נישט גרשון פונעם ארט. און צי דער פסוק פאָסט זיך אַריין צי נישט, דאָס איז ביי גרשונען נישט פון די וויכטיקסטע

זאכן. דער עיקר איז, אבי צו ברענגען א פסוק. דאס זענען פסוקים וואס זענען ביי אים פארבליבן פון דער צייט, ווען ער האט מיט איבער פיר צענדליק יאר צוריק געלערנט ביי די ליפקאנער חומש מלמדים שלמה חיה־לאהס און אברהם־אנטשלס, נאך איידער ער איז געווארן בר־מצווה. ווייל בר־מצווה איז גרשון שוין געווארן אין אמעריקע. גרשון קען זיך גיבן א זאג בשעת מע קריטיקירט אים פאר עפעס אן אומטאקטישקייט: „מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות? איך בין עפעס דער גרעסטער חכם...?" און ביים געזעגענען זיך מיט עמיצן, — און געבן יענעם די האנט, פארפעלט ער נישט די ברכה שכוחו וגבורתו מלא עולם... ביי אים מיינט דאס פשוט: זיך זען נאך אמאל געזונטערהייט. און גאר א געהויבענעם גאסט, וואס ער האט שוין לאנג נישט געזען, באגריסט ער מיט א ברוך שפטרני, וואס דאס איז ביי אים העכער ווי א געווייגטלעכער שלום עליכם. און א יידישן בריוו שרייבט ער מיט נקודות, פונקט ווי אמאל ביים היימישן מלמד א שורה־גריזל. און וועגן אויסלייגעכץ איז גרשון אויך נישט קיין גרויסער מפונק. אבי דאס קארטל אדער דאס בייגעלע פאפיר איז אויס־געפילט.

און כאטש אזוי קען איך א יידן אין ברוקלין, איז ער אזוי פארכאפט פון גרשונס למדנות, אז ער היט זיך, נישט ארייינצוגיין מיט אים אין קיין טיפערן שמועס, מחמת די פסוקים. דער ייד ווינטשט זיך: הלוואי פארמאגט ער כאטש צען פראצענט פון גרשונס תורה־קענטעניש...

* * *

פונקט אזוי ווי קיין ברוקלין, פאר איך אויך אין די בראנקס אויף חול־המועד.

געווייגטלעד קאן מען נישט דעם גאנצן חול־המועד זיין בלויז אין ברוקלין, מע דארף זיך אויך אריבערכאפן אין די בראנקס אויף עטלעכע טעג, ווייל אין די בראנקס געפינט זיך אויך א שטיקל ליפקאן. די מערסטע ליפקאנער אין די בראנקס זענען די אמאליקע גוטברודערישע פאלקס־מענטשן וואס האבן זייער גוטברודערשאפט אריבערגעטראגן קיין אמעריקע און האבן דורך די צענדליקער יארן אין אמעריקע זיך גארנישט געביטן. דאס אייגענע גיין צו גאסט איינער צום צווייטן, די אייגענע פריילעכע וועטשערינקעס מיט גוטן ווין און וואַרעניקעס, און אפילו א היימישע מא־מעליגע מיט בריגדזע פעלט אויך נישט צום טיש.

דער צענטער פון די ליפקאנער אין די בראנקס איז ביי סעם און ראזי גאלד (ישראל אהרן בדחנס). צווישן די לאנדסלייט זענען זיי באקאנט מיטן נאמען „די גאלדס". אז מע זאגט „די גאלדס" ווייסט מען שוין, אז דאס זענען די הארציקע פאלקס־מענטשן ישראל און ראזי, וואס וואלטן

פון זיך אַוועקגעגעבן דאָס לעצטע, אַבי יענעם צו העלפן, און זענען שטענדיק גרייט אויפצונעמען געסט, אַזוי ווי אין אַ הכנסת־אורחים.

נו, איצט קאָנט איר זיך שוין פֿאָרשטעלן, ווי אַזוי אַ ליפֿקאָנער קאָן נישט זיין אַ גאָסט אין ניו־יאָרק און נישט אָפּשפּאָרן אַ פּאָר טעג צו זיין ביי די גאָלדס אין די בראָנקס. זיין ביי די גאָלדס, הייסט אָפּפֿרישן זיך מיט ליפֿקאָנער אָלט־היימישקייט. ערשטנס רעדט מען אין הויז בלויז יידיש, עלעהיי ווי דאָס ענגלישע לשון האָט צו זיי אין איסט־בראָנקס, וואו זיי וואוינען אויפן פערטן גאָרן, נישט דערגרייכט. דאָס אייגענע קאָן אויך גע־זאָגט ווערן ווען אַלע ליפֿקאָנער לאָנדסלייט, וואָס זענען דאָרט אָפּטע גאָסט. און קומען מען צו די גאָלדס מחמת ראָזי איז די פֿרעזידענטקע פון דער ליפֿקאָנער פֿרויען אָפּטיילונג ביי דער ליפֿקאָנער „סאָסייטי״ און בכלל זייער אַקטיוו אויפן געביט פון הילף פֿאָר די ליפֿקאָנער אויף יענעֶר זייט יָם, צו די גאָלדס קומען די אַקטיווויסטן פון דער ליפֿקאָנער „סאָסייטי״. וואָס מ׳אוספּעיעט אמאָל נישט צו פֿאָרענדיקן ביי אַ מיטינג פון דער „סאָסייטי״ דאָס ווערט דיסקוטירט צווישן די לאָנדסלייט ביי די גאָלדס אין הויז. דערביבער איז דאָרטן שטענדיק פּריילעך.

דאָרט ווערן אויך אָמאָל אויסגעדראָשן קריוודעס, וואָס איינער האָט צום צווייטן — און מע פֿאָרגלייכט זיך, נישט שטענדיק אויפן בעסטן אופן. פֿאָראָן צדדים, און וואָס איינער זאָגט אָדער טוט געפֿעלט אָמאָל נישט דעם צווייטן. דאָס אַליין איז אויך אַ טיילּ פון ליפֿקאָנער אָלט־מאָדישקייט. דער חילוק איז נאָר, וואָס אָמאָל, אינדערהיים, האָט זיך די קהלשע פֿאָליטיק געדרייט אָרום דעם סטאָראָסטע און אָרום דער שול, און איז ניו־יאָרק דרייט זי זיך אינגאַנצן אָרום דער „סאָסייטי״. ווי אַזוי סע זאָל נישט זיין, האָט די „סאָסייטי״ איין גרויסע מעלה: אַ דאָנק איר זענען די ליפֿקאָנער לאָנדסלייט דורך די צענדליקער יאָרן אין אַמעריקע נישט אָפּגעפֿרעמדט געוואָרן צווישן זיך. אין אַ געוויסן זינען איז זי אפֿילו משפּיע אויף די ליפֿקאָנער וואָס וואוינען מחוץ ניו־יאָרק. זי איז אַן אמת־פּאָלקסטימלעכע אָרגאַניזאַציע. אָחוץ די אַלערליי בענעפּיטן, וואָס די מיטגלידער אַליין געניסן, טוען זיי נאָר אויף גאָר גרויסע זאַכן אויפן געביט פון רעליף פֿאָר לאָנדסלייט אויף יענער זייט ים אין אַן עת־צרה. אָזוי איז געווען פֿאָרן חורבן־איראָפּע און אָזוי איז עס נאָכן חורבן פון דער צווייטער וועלט־מלחמה.

נאָר נישט דאָס בין איך דאָ אויסן. וועגן דער „סאָסייטי״ און אירע טעטיקייטן וועט דער לייענער געפינען אויף אַן אַנדער אָרט אין דעם בוך. איך בין דאָ נאָר אויסן צו דערמאָנען די אַלט־היימישע גוט־ברודערישע אָטמאָספֿערע, וואָס הערשט אין אַ מסיבה פון ליפֿקאָנער פֿאָלק־מענטשן וועָן מע רעדט נישט פון קיין פּאָליטיק, וועָן מע רעדט אפֿילו נישט פון ניו־יאָרקער טאָג־טעגלעכן לעבן, וועגן שאָפּ, אָרבעטער־יוניאָן, שכירות, סטרייקן וכדומה, ספּעציעל וועָן ס׳איז דאָ אַ גאָסט פון אַ צווייטער שטאָט,

מיט וועמען מ׳האָט זיך שוין לאַנג נישט געזען. ביי אַזאַ געלעגנהייט וויל זיך דווקא שמועסן וועגן דער אַלטער היים פון אַמאָל. און ס׳איז נישט קיין וואונדער. מ׳איז שוין העט אַריבער די מיטעלע יאָרן און ס׳ווילט זיך נאָר אַמאָל איבערלעבן כאָטש אין זכרון די אַמאָליקע יונגע יאָרן אין שטעטל... די דערמאָנונגען טראָגן מיט זיך אַ זיסן טעם און יוגנטלעכן אַראָמאָט, כאָטש די יונגע יאָרן זענען נישט געווען אויסגעבעט מיט רויזן...

מע דאַנקט אַבער גאָט, וואָס מע לעבט און מע קאָן דאָס דערציילן אין פריידן...

יידישע קולטור

וועגן דעם וואָס די ליפּקאָנער אין אַמעריקע זאָלן האָבן אויפגעטון אויפן געביט פון יידישער קולטור, וואָלט איך געוואָלט שרייבן א סך. די געלעגנהייט צו טון עפּעס גרויספּאָרנעמיקס אויף אָט־דעם געביט איז גראָד פאָראַן, די חכמי־ליפּקאָן אין דער יידישער און העברעאישער ליטעראַטור האָבן גאָט צו דאַנקען איבערגעלאָזט אַ גאַנץ גרויסע גייסטיקע ירושה, וואָס ליגט אין די שופלאָדן אין תל־אביב און אין בוקאָרעשט און וואָרט אויף אַ גואל, וואָס זאָל זי אויסלייזן און איבערגעבן דעם יידישן פאָלק, וואָס פאָר אים אייגנטלעך איז זי געשאַפן געוואָרן. יאָ, איך וואָלט געוואָלט שרייבן א סך און זיך באַרימען מיטן אויפטו פון די ליפּקאָנער אין אַמעריקע וואָס שייך דער פאָרשפּרייטונג פון די שאָפונגען פון אונדזערע אייגענע גרויסע לאָנדסלייט, פונקט ווי איך באַרים זיך מיט די ליפּקאָנער פאָר זייער שיינער כלל־טוערייי. אָבער צום באַדויערן איז דאָ נישט פאָראַן קיין סך, מיט וואָס זיך צו באַרימען. אָבער מע וואָלט זיך נאָר געקענט באַרימען: אָט איז שוין געווארן 25 יאָר זינט דער ליפּקאָנער גאון אליעזר שטיינבאַרג איז געשטאָרבן. נישט נאָר איז ער אַ כבוד פאָר דער שטאָט, וואו ער איז געבוירן געווארן, נאָר ער איז אויך אַ כבוד פאָרן דור אין וועלכן ער האָט געלעבט. ער האָט איבערגעלאָזט אַ ליטעראַרישע ירושה פון אַן ערך צען ביכער, ביז איצט זענען ערשט מיט גרויס מי אַרויסגעגעבן געווארן צוויי ביכער: אַ באַנד מעשהלעך פאָר קינדער און אַ באַנד משלים. דער איינער באַנד משלים איז שוין אַרויס אין עטלעכע אויפלאָגעס און איז עטלעכע שפּראָכן. אויף העברעאיש האָט די משלים איבערגעזעצט דער העברעאישער פּאָעט חנניה רייכמן און זיי אַרויסגעגעבן אין ישראל אין אַ פּראַכטפולן באַנד מיט קינסטלעריש צייכענונגען פון נישט קיין אַנדערן ווי נחום גוטמן. דער באַנד משלים אויף העברעאיש איז אַרויס אין יאָר 1954 אין פאָרלאָג נ. טוערסקי, תל־אביב, אין דריי טויזנט עקזעמלאָרן. זיי זענען אין משך פון דרייסיק טעג פשוט צעכאַפּט געוואָרן. איצט געפינט זיך אין דרוק אין תל־אביב אַ צווייטער באַנד נאָך נישט געדרוקטע משלים, אויף יידיש.

דער צווייטער באַנד משלים ווערט אַרויסגעגעבן פון די יוצאי ליפקני בישראל. דאָס פּאַפּיר פאַר דער אויסגאַבע איז צוגעשיקט געוואָרן פון אַמעריקע פון די צווויי שטיינבאַרג־ענטוזיאַסטן דר. שלמה ביקל פון ניו־יאָרק און אהרן שוסטער פון מאָנטרעאַל. דאָ זעען מיר, אַז די ליפקאַנער אין ישראל האָבן שוין עפּעס אויפגעטון אויף אָט־דעם געביט פון יידישער קולטור.

די „ליפקאַנער סאַסייעטי" אין ניו־יאָרק האָט אין 1946 אַרויסגעגעבן אַ בוך לידער פון אַ צווייטן ליפקאַנער דיכטער, אליעזר גרינבערג — „די לאַנגע נאַכט". דאָס איז אַ בוך וואָס איז דורכגעדרונגען מיטן גרויל און צער וואָס די צווייטע וועלט־מלחמה האָט געבראַכט אויף אונדזער פאָלק. ס'איז איינס פון די פיינסטע פאַעטישע ווערק וועגן אונדזער דריטן חורבן. דאָס אַרויסגעבן אָט־דאָס בוך לידער איז אַ פיינער קולטורעלער אויפטו פון דער „ליפקאַנער סאַסייעטי". ס'איז אַבער נישט גענוג פאַר אַ לאַנדסמאַנשאַפט פון אַזאַ גרויסן פאַרנעם. אָט, למשל, פון אליעזר שטיינבאַרגס ליטעראַרישער ירושה, וואָס דאַרף אַרויסגעגעבן ווערן איז צען ביכער, זענען אין 25 יאָר נאָך זיין טויט ערשט קוים אַרויס דריי ביכער.

ס'דאַרף זיין דער חוב פון די ליפקאַנער לאַנדסלייט אין אַמעריקע, אין דער ערשטער ריי אין ניו־יאָרק, צו אַרגאַניזירן אַ קאַמפּיין אויף אַרויסצוגעבן אַלע כתבים פון אליעזר שטיינבאַרג און אַזוי־אַרום אָפּצוגעבן דעם יידישן פאָלק דאָס, וואָס שטיינבאַרג האָט פאַרן פאָלק געשאַפן. דער חוב ליגט אויף שטיינבאַרגס געוועזענע תלמידים, אויף זיינע חברים און בכלל אויף ליפקאַנער יידן.

דאַנק־אויסדרוק

איך וויל דאָ אויסדריקן מיין אויפריכטיקן דאַנק צו מיינע גוטע פרײַנד, פֿאַר זייער פינאַנציעלער הילף, וואָס האָט דערמעגלעכט דאָס דערשיינען פונעם בוך — מיינע גוטע חבו׳ים מעקס קושניר, מאיר שעכטער, משה ליבמאַן, אבנר שרייבער, מאַריס גינזבערג און יאָסל האַמבערגער, אַלע פון ניו־יאָרק; דער ליפקאַנער סאָסייעטי אין ניו־יאָרק און איר פֿרעזידענט מיין גוטער חבר שלמה לאַכטערמאַן, מיינע גוטע חברים יאָסל זינגמאַן, מאָטיע ריסמאַן און משה לאַכטערמאַן, פון מאַנטרעאָל; מיין ליבן חבר מ. מ. שאַפּיר, וואָס האָט זיך מטפל געווען מיט דער קאָרעקטור פונעם בוך; מיין ליבן חבר משה טראָסמאַן, פֿאַר זיין פֿאַרנעמען זיך מיטן טעכנישן טייל פונעם בוך; מיין לאַנג־יעריקן חבר, דעם מאַלער ישראל מאַלאָמוד, פֿאַר צייכענען דאָס שער־בלאָט פונעם בוך.

בײַ דער געלעגנהייט וויל איך באָשטעטיקן אַז אַ טייל פון די בילדער פונעם אַמאַליקן ליפקאַן, וואָס געפינען זיך אינעם בוך, זענען געמאַכט געוואָרן פונעם פאָטאָגראָפער פנחס גאָלדשטיין, וואָס וואוינט איצט אין חיפה, ישראל. די בילדער זיינען דאָס אייגנטום פון מיינע פרײַנד אברהם און זיין פרוי דר. גינדאַ ראָזנבלאָט, און אַ טייל — פון חיה גילולה־שטיפלמאַן, חיפה, ישראל.